

บทบาทของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนในการเมืองไทย พ.ศ.2475-2490
THE ROLE OF PEOPLE'S PARTY CIVILIAN FACTION IN THAI POLITICS 1932-1947

สวิตรา ดวงประทีป

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

2566

บทบาทของคณะกรรมการฝ่ายพลเรือนในการเมืองไทย พ.ศ.2475-2490

ปฏิญานีพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ปีการศึกษา 2566
ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

THE ROLE OF PEOPLE'S PARTY CIVILIAN FACTION IN THAI POLITICS 1932-1947

SAVITRA DUANGPARTEEP

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements

for the Degree of MASTER OF ARTS

(History)

Faculty of Social Sciences, Srinakharinwirot University

2023

Copyright of Srinakharinwirot University

ปริญญาานิพนธ์

เรื่อง

บทบาทของคณะกรรมการฝ่ายพลเรือนในการเมืองไทย พ.ศ.2475-2490

ของ

สวิตรา ดวงประทีป

ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์

ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

(รองศาสตราจารย์ นายแพทย์ฉัตรชัย เอกปัญญาสกุล)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการสอบปากเปล่าปริญญาานิพนธ์

..... ที่ปรึกษาหลัก

(รองศาสตราจารย์ ดร.ชาติชาย มุกสง)

..... ประธาน

(พันเอก ดร.สรศักดิ์ งามขจรกุลกิจ)

..... กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.โดม ไกรปกรณ์)

ชื่อเรื่อง	บทบาทของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนในการเมืองไทย พ.ศ.2475-2490
ผู้วิจัย	สวิตรา ดวงประทีป
ปริญญา	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
ปีการศึกษา	2566
อาจารย์ที่ปรึกษา	รองศาสตราจารย์ ดร. ชชาติชาย มุกสง

ปฏิญานีพนธ์นี้มีจุดมุ่งหมายหลักเพื่อศึกษาบทบาทของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนในทางการเมืองไทย พ.ศ.2475- 2490 และผลของการเคลื่อนไหวของคณะราษฎรสายพลเรือนที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ศึกษาด้วยวิธีการทางประวัติศาสตร์จากกรณีศึกษาวิเคราะห์เอกสารชั้นต้นเอกสารชั้นรอง นำเสนอด้วยการพรรณนาวิเคราะห์ โดยนำเสนอความคิดเครือข่ายทางสังคมมาอธิบายเพื่อให้เห็นภาพความเปลี่ยนแปลงของบทบาทคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนที่มีส่วนร่วมสมัยคณะราษฎรอยู่ในอำนาจตลอดระยะเวลา 15 ปี จากการศึกษาพบว่าบทบาททางการเมืองของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนมีความสำคัญตั้งแต่ในช่วงเวลาเริ่มต้นจนกระทั่งเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475ที่คณะราษฎรได้ดำเนินการเปลี่ยนแปลงการปกครองจนสำเร็จ แม้ว่าความพยายามของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนจะสถาปนาแนวความคิดเสรีนิยมประชาธิปไตยแบบรัฐสภาจะเกิดอุปสรรคจากหลายเหตุปัจจัย แต่จุดเปลี่ยนที่สำคัญภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ชัยชนะของขบวนการเสรีไทยและการก้าวขึ้นมาเป็นบทบาทของรัฐบาลพลเรือนกับการเกิดขึ้นของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรพุทธศักราช 2489 ได้มีส่วนทำให้แนวความคิดเสรีนิยมประชาธิปไตยแบบรัฐสภากลายเป็นจุดหมายที่สำคัญของการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองไทย ดังจะเห็นจากการเกิดขึ้นของพรรคการเมืองถึงแม้พรรคการเมืองจะจัดตั้งอย่างไม่เป็นทางการแต่การเกิดขึ้นของพรรคการเมืองได้ทำให้คณะราษฎรฝ่ายพลเรือนและเครือข่ายทางสังคมนอกวงคณะราษฎร “ปรีดีและผู้ใกล้ชิด” กลายเป็นพรรคการเมืองในเวลาต่อมา แต่ต่อมาแม้ว่าด้วยเหตุการณ์รัฐประหารเมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 ทำให้อำนาจของคณะราษฎรเหลือแต่ฝ่ายอำนาจทหารจนกระทั่งเกิดกบฏวังหลวงกับการสิ้นสุดบทบาทของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนก็ไม่ได้ทำให้อุดมคติเสรีนิยมประชาธิปไตยแบบรัฐสภาหมดไป

คำสำคัญ : คณะราษฎรฝ่ายพลเรือน, เสรีนิยมประชาธิปไตยแบบรัฐสภา, เครือข่ายทางสังคม, พรรคการเมือง, รัฐบาลคณะราษฎร

Title	THE ROLE OF PEOPLE'S PARTY CIVILIAN FACTION IN THAI POLITICS 1932-1947
Author	SAVITRA DUANGPARTEEP
Degree	MASTER OF ARTS
Academic Year	2023
Thesis Advisor	Associate Professor Chatichai Muksong , Ph.D.

The main objective of this thesis is to study the role of People's Party Civilian Faction Movement that led to political changes. The study utilized historical methods through the analysis of primary and secondary documents, were presented by descriptive analysis. The social network theory is employed to explain the changing roles of Civilian People's Party who participated over a 15-year period. The study finds that the political role of Civilian People's Party was significant until the governance changes of 1932, where civilian bureaucrats initiated and successfully implemented governance reforms. Despite the obstacles to establishing democratic ideals and parliamentary democracy by civilian bureaucrats due to various factors, with a significant turning point occurring after World War II, with the victory of the Free Thai Movement and the emergence of civilian governments, leading to the promulgation of the 1932 Constitution. This significantly shifted the focus towards liberal democratic ideals as a crucial aspect of Thai political change. The emergence of political parties, although initially unofficial, transformed civilian bureaucrats and social networks outside the civilian bureaucracy, like the "Pridi and Associates" group, into political parties subsequently. However, even though the emergence of the coup on November 8, 1947 - which diminished the power of civilian bureaucrats in the military faction, the Palace Coup, and the end of the role of civilian bureaucrats in the People's Party - did not entirely eradicate the parliamentary liberal democratic ideals.

Keyword : People's Party Civilian Faction, Parliamentary liberal democracy, Social networks, Political parties, People's Party Government

กิตติกรรมประกาศ

เมื่อถึงจุดสิ้นสุดของการเรียนในระดับบัณฑิตศึกษา ผู้วิจัยขอขอบคุณ พันเอกดร.สรศักดิ์ งามขจรกุลกิจ ประธานกรรมการสอบปากเปล่าที่ช่วยแนะนำและชี้แนะให้งานศึกษาระดับนี้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ผู้ช่วยศาสตราจารย์ดร.โดม ไกรปกรณ์ กรรมการสอบ รองศาสตราจารย์ดร.ชาติชาย มุกสง อาจารย์ที่ปรึกษาผู้สอนการหัดเดินในโลกวิชาการ รอยยิ้ม รอยปากกา คำแนะนำ การแลกเปลี่ยน ทุกสิ่งที่อาจารย์มอบให้มีความหมาย อาจารย์ทุกท่านในภาควิชาประวัติศาสตร์ มศว กับความรู้และการถามไถ่ที่มอบให้ผู้วิจัยเสมอมา ครอบครัวเหมียวแพมเมลี่ สำหรับแรงสนับสนุนและความเข้าใจที่มอบให้ พลตรี หญิงรศ.ชมนาด เทียมพิภพ สำหรับคำแนะนำวิธีการเขียนงานทางประวัติศาสตร์ นพ. ภูซงค์ เหล่ารุจิสวัสดิ์ สำหรับคำแนะนำและคำหนุนใจคนไข้เข้าวันพุธทำสำเร็จแล้วค่ะ คุณกัณวีร์ สืบแสง สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สำหรับแรงบันดาลใจจากเมื่อนักการเมืองหนึ่งเดียว อาจารย์ดวงทิพย์ พรหมเขต สำหรับกำลังใจและคำแนะนำนะคะ

ขอบคุณทุกการช่วยเหลือและการแนะนำของ คุณนริศ จรัสจรรยาวงศ์ รวมไปถึงเจ้าหน้าที่สำนักหอสมุดแห่งชาติ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ หอสมุดหลายแห่ง คุณวรรณรัตน์ ไม้สูงวงศ์ พญ.พิชาพร มงคลอดิศัย คุณบงกชทิพย์ เทียมพิภพ คุณชฎานิศวรรี เมธาสิทธิวิกุล คุณจรัสศรี สมตุน คุณสิกขา สองคำชุม คุณศิริพร ดียิ่ง คุณเดือนเพ็ญ ทองพิลัย และคุณธีรชาติ วีระยุทธานนท์ กลุ่มเพื่อนธรรมศาสตร์ ทีมแอดมินค้อมตานี_ของนายห้วนล พี่ เพื่อน น้องสำหรับทุกการช่วยเหลือ การชวนกิน คำแนะนำ เสียงหัวเราะ ความเข้าใจกันเวลาหายหน้าไป และการให้กำลังใจเสมอ รวมไปถึงเพื่อนร่วมรุ่น คุณณัฐวดี เจนศิริผล คุณปลื้มปิติ จุลโคตร คุณวิรินทร์ อ่างคำ และคุณปวีณา บุษบก อ่อน และผู้วิจัยที่อดทน อดทน เขียนเล่มจนจบ และขอบคุณแอปพลิเคชันที่ทำให้ชีวิตง่ายและมีพลังขึ้น

สุดท้ายนี้ขออุทิศปริญญาบัตรให้สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน สมาชิกเครือข่ายทางสังคมนอกวงคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน “ปรีดีและผู้ใกล้ชิด” และทุกตัวละคร ในศึกษาระดับนี้หากมีข้อผิดพลาดประการใดผู้วิจัยขอรับไว้แต่เพียงผู้เดียว

สวิตรา ดวงประทีป

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ	ช
สารบัญตาราง.....	ฌ
สารบัญรูปภาพ	ญ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 คำถามการวิจัย.....	15
1.3 วัตถุประสงค์การวิจัย.....	15
1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	15
1.5 ขอบเขตและวิธีการศึกษา	15
1.6 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	16
1.7 แหล่งข้อมูล	22
บทที่ 2 ภูมิหลังของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน.....	24
2.1 จุดเริ่มต้นของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน.....	24
2.2 อายุของสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน.....	33
2.3 พื้นฐานครอบครัวของสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน	36
2.4 การเปลี่ยนแปลงกับการศึกษารูปแบบตะวันตก.....	40
2.5 ภูมิหลังของสมาชิกผู้ก่อการของคณะราษฎร	46
2.6 การแสวงหาสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน.....	49

2.7 บทบาททางการเมืองของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน ก่อนเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475.....	56
2.8 สรุป	58
บทที่ 3 จุดเริ่มต้นทางการเมืองของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน	60
3.1 บทบาทของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนในเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง	60
3.2.ทฤษฎีเครือข่ายทางสังคม.....	65
3.3 รัฐบาลพระยามโนปกรณนิติธาดา (ก้อน หุตะสิงห์).....	68
3.4 สมัยรัฐบาลพระยาพหลพลพยุหเสนา	82
3.5 สรุป	93
บทที่ 4 การสิ้นสุดบทบาทของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน อุดมคติประชาธิปไตยแห่งรัฐสยามยังคงอยู่.....	95
4.1 รัฐบาลจอมพลป.พิบูลสงคราม	95
4.2 รัฐบาลพลเรือน	104
4.3 การเกิดขึ้นของพรรคการเมือง	110
4.4 การต่อสู้และการตั้งมั่นการเมืองในรูปแบบระบบเสรีประชาธิปไตยแบบรัฐสภา	120
4.5 สรุป	129
บทที่ 5 บทสรุป	131
บรรณานุกรม	134
ภาคผนวก.....	147
ประวัติผู้เขียน.....	152

สารบัญตาราง

หน้า

ตาราง 1 จำนวนสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนที่เกิดในปีพ.ศ. 2427-2456 34

ตาราง 2 อายุของสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนในเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง ... 35

ญ

สารบัญรูปภาพ

หน้า

ไม่พบรายการสารบัญภาพ

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

“ เมื่อได้ประกาศใช้รัฐธรรมนูญประชาธิปไตยสมบูรณ์ฉบับ 9 พฤษภาคม 2489 ซึ่งคณะราษฎรถือว่า ได้ปฏิบัติหน้าที่สำเร็จตามที่ได้แถลงไว้แก่ราษฎร เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2475 แล้วคณะราษฎรจึงสลายตัว ผู้ก่อการหรือสมาชิกคณะราษฎรจึงได้แยกกันไปประกอบอาชีพธุรกิจของตน คือ ส่วนหนึ่งไปประกอบธุรกิจส่วนตัวที่ไม่เกี่ยวข้องกับการเมือง อีกส่วนหนึ่งสมัครใจรับใช้ชาติทางการเมือง โดยสังกัดพรรคการเมืองต่างๆ ตามทัศนคติของแต่ละคน อาทิ นายควง อภัยวงศ์กับเพื่อนส่วนหนึ่งสังกัดพรรคประชาธิปัตย์ พล.ร.ต. ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์กับเพื่อนส่วนหนึ่งสังกัดพรรคแนวรัฐธรรมนูญ นายสงวน ตุลารักษ์กับเพื่อนส่วนหนึ่งสังกัดพรรคสหชีพ ฯลฯ ส่วนผมไม่ได้สังกัดพรรคการเมืองใด ”¹

จากคำอธิบายของ นายปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน แสดงให้เห็นถึงบทบาททางการเมืองของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน ในช่วงเวลาที่คณะราษฎรฝ่ายพลเรือนได้กระจายตัวไปจัดตั้งพรรคการเมืองและได้มีบทบาทสำคัญในทางการเมือง โดยการศึกษาในครั้งนี้นี้พยายามชี้ให้เห็นถึงความสำคัญและบทบาททางการเมืองของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนที่ได้ถูกมองข้ามจากการศึกษาเกี่ยวกับคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนในช่วงเวลาที่ผ่านมา

เหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2475 ที่คณะราษฎรเป็นผู้กระทำ มีที่มาจากความร่วมมือของนักเรียนไทยและข้าราชการในต่างประเทศ ประชุมครั้งแรกเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2469² ที่ห้องพัก Rue du Sommerard กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ประกอบด้วย 1. นายปรีดี พนมยงค์ นักศึกษาระดับปริญญาเอกสาขานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยปารีส ประเทศฝรั่งเศส 2. นายประยูร ภมรมนตรี นายทหารกองหนุนอดีตผู้บังคับหมวดนายทหารมหาดเล็กรักษาที่ 6 3. นายตัว ลพานุกรม นักศึกษาวิชาวิทยาศาสตร์ ประเทศสวีเดน

4. นายแนบ พหลโยธิน เติบโตขึ้นที่อังกฤษ 5. นายจรรยา สิงหเสนี ผู้ช่วยสถานทูตสยามประจำกรุงปารีส 6. ร.ท.แปลก ชีตะสังคะ นักเรียนทุนโรงเรียนทหารปืนใหญ่ ประเทศฝรั่งเศส 7.

¹ ปรีดี พนมยงค์. (2526). *ปรีดี พนมยงค์กับสังคมไทย*. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 353-354.

² ในปฏิญญาฉบับนี้เลือกใช้วันที่ตาม บันทึกของนายปรีดี พนมยงค์ แต่ พล.ท.ประยูร ภมรมนตรี บันทึกการประชุมครั้งแรกของคณะราษฎร เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.2467 ประยูร ภมรมนตรี. (2518). *ชีวิต 5 แผ่นดินของข้าพเจ้า*. บรรณกิจ. หน้า 101.

ร.ต. ทศนัยนิยมศึก นักเรียนทุนโรงเรียนทหารม้า ประเทศฝรั่งเศส จากจำนวนผู้ก่อการทั้งหมดเป็นสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน 5 ใน 7 คน ยกเว้นอันดับ 6 และ 7 เป็นสมาชิกฝ่ายทหารบก¹

ภายหลังการประชุมในประเด็นการแสวงหามหาชนสมาชิกคณะราษฎรมีสาระสำคัญ ผู้เป็นคณะผู้ก่อการทำหน้าที่เป็นกรรมการกลางของคณะราษฎรมีหน้าที่เป็นหัวหน้าแต่ละสาย และจะหาสมาชิกเพิ่มเติมสายละ 2 คนก่อน จากนั้นแต่งตั้งหัวหน้าแยกย่อยเพื่อขยายสมาชิกต่อไป การแสวงหามหาชนเพิ่มเติมสามารถแบ่งเป็นสามประเภทดังนี้

ดี 1 ได้แก่บุคคลที่สมควรได้รับคำชักชวนให้เข้าร่วมเป็นสมาชิกคณะราษฎรก่อนวันลงยึดอำนาจรัฐ

ดี 2 ได้แก่บุคคลที่จะได้รับคำชักชวนในวันลงมือปฏิบัติการยึดอำนาจแล้วซึ่งเขาย่อมมีบทบาทเป็นกำลังให้คณะราษฎรได้

ดี 3 ได้แก่บุคคลที่จะได้รับคำชักชวนในวันลงมือปฏิบัติการยึดอำนาจ แต่การยึดอำนาจต้องมีท่าทีว่าสำเร็จ²

ประเด็นการขยายสมาชิกคณะราษฎรมีหลายรูปแบบ โดยการเข้าเป็นสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน แบ่งเป็น 1. ความสัมพันธ์เพื่อนร่วมสถาบัน 2. ความสัมพันธ์เพื่อนร่วมงาน³ 3. ความสัมพันธ์เครือญาติ โดยความสัมพันธ์เพื่อนร่วมสถาบันของศิษย์เก่าโรงเรียนเดียวกันเป็นกลุ่มความสัมพันธ์ขนาดใหญ่ สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนเป็นศิษย์เก่าโรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรม มีจำนวนมากสุดประมาณ 16 คน ตัวอย่างรายชื่อนักเรียนโรงเรียนกฎหมาย เช่น นายอรรถกิติ พนมยงค์ นายสงวน ตุลารักษ์ นายชิม วีระไวทยะ และนายดิเรก ชัยนาม รวมไปถึงบุคคลที่ไม่ได้เป็นสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนแต่เรียนในสถาบันเดียวกัน

¹ ปรีดี พนมยงค์. (2559b). บางเรื่องเกี่ยวกับการก่อตั้งคณะราษฎรและระบบประชาธิปไตย. ใน *เบื้องแรกประชาธิปไตย : บันทึกความทรงจำของผู้อยู่ในเหตุการณ์สมัย พ.ศ. 2475-2500 เล่ม 1* (พิมพ์ครั้งที่ 2). สมาคมนักข่าวนักหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย. หน้า 49.

² ปรีดี พนมยงค์. (2559). *เล่มเดิม*, หน้า 50-51

³ อารังศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์. (2534). *รัฐประหาร 20 มิถุนายน พ.ศ. 2476*. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. กรุงเทพฯ. หน้า 17.

ในปฏิญญาฉบับนี้จะใช้ “กลุ่มปรีดี-ผู้ใกล้ชิด”¹ และนายปรีดี พนมยงค์หัวหน้า คณะราษฎรฝ่ายพลเรือน เป็นผู้สอนวิชากฎหมายปกครองที่โรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม ทำให้ความรู้ด้านการเมืองสมัยใหม่แพร่หลายมากขึ้น²

สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนหลายคนยังเป็นศิษย์เก่าโรงเรียนราชวิทยาลัยมีจำนวน ประมาณ 11 คน ตัวอย่างรายชื่อสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนที่จบการศึกษาจากโรงเรียนราช วิทยาลัย เช่น นายตัว ลพานุกรม นายประจวบ บุณนาค ม.ล.อุดม สนิทวงศ์ นายทวี บุญยกเต ³ และบทบาทของกลุ่มนักเรียนโรงเรียนราชวิทยาลัยสมาชิกหลายคนมีบทบาทของการขยายกลุ่ม คณะราษฎร ไปสู่กลุ่มข้าราชการปกครองต่างจังหวัดหลังการปฏิวัติสำเร็จ

ความสัมพันธ์เพื่อนร่วมงาน เห็นได้ชัดที่กลุ่มกรมไปรษณีย์โทรเลขและกลุ่มกรมรถไฟ⁴ โดย ทั้งกลุ่มกรมไปรษณีย์โทรเลขและกลุ่มกรมรถไฟ มีบทบาทสำคัญในวันปฏิวัติ และความสัมพันธ์ เชิงเครือญาติ สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนหลายคนเป็นญาติพี่น้องกัน เช่น นายแนบ พหลโยธิน เป็นหลานชายพระยาพหลพลพยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน) นายปรีดี พนมยงค์ เป็น พี่ชายต่างมารดาของนายอรรถกิจ พนมยงค์ ความสัมพันธ์เครือญาติและศาสนานายบรรจง ศรี จรุงญ มุสลิมมีน ได้ชักชวนญาติพี่น้องและเพื่อนสนิทเข้าเป็นสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน⁵และ ในวันปฏิวัติพบญาติของสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนที่ได้รับการชักชวน โดยนายสงวน ตุลา รักษ์ ชักชวนนายกระจ่าง ตุลารักษ์ น้องชาย และจากบทสัมภาษณ์ของนิตยสารสารคดีกล่าวว่า เป็นสมาชิกคณะราษฎรคนสุดท้ายเพียงคนเดียวที่ยังมีชีวิตอยู่⁶

เหตุการณ์เปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2475 เป็นผลมาจากการ เปลี่ยนแปลงกระบวนการเปลี่ยนแปลงในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

¹ ตัวอย่างรายชื่อศิษย์เก่า โรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรมมาจาก สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร.6 ย. 6 /1 เรื่อง รายงานการสอบไล่แก่นักเรียนกฎหมาย (7 มิถุนายน พ.ศ.2454-28 ตุลาคม พ.ศ.2468). , สำนัก หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร.7 ย. 1/1 เรื่องการสอบไล่มีเรื่องเปลี่ยนวิธีการสอบไล่กฎหมายเป็นรายงานเสร็จเมื่อ สอบ (3 พ.ย. พ.ศ. 2468 -15 เม.ย. พ.ศ. 2475).

² สุพจน์ ด่านตระกูล. (2535). นายปรีดี พนมยงค์กับการอภิวัฒน์. ไทยวัฒนาพานิช. หน้า 29.

³ ตัวอย่างรายชื่อศิษย์เก่าโรงเรียนราชวิทยาลัย ริวัชย์ พูลท้วม. (2539). ประวัติคณะผู้ก่อการเปลี่ยนแปลง การปกครอง 24 มิถุนายน 2475. สหธรรมิก. และ อนุสรณ์งานศพ

⁴ อังศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์. (2534). รัฐประหาร 20 มิถุนายน พ.ศ.2476 .(วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหา บัณฑิต).มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,กรุงเทพฯ.หน้า 17.

⁵ อังศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์ .เล่มเดิม,หน้า 17.

⁶ วันชัย ตันติวิทยาพิทักษ์. (2542,มิถุนายน). ยุทธการยึดเมือง. สารคดี, 15(172), 81-91.

สอดคล้องกับ งานศึกษาของ กุลดา เกษบุญชู มีด ได้นำเสนอว่า ที่มาของ “กระฎุมพีราชการ” เป็นผลมาจากการเกิดของกลุ่มชนชั้นใหม่ที่มีที่มาจากความต้องการของรัฐสยามในช่วงเวลาที่ต้องการสร้างบุคคลากรข้าราชการเพื่อตอบสนองต่อระบบการทำงานสมัยใหม่ทำให้กลุ่มชนชั้นใหม่ได้รับโอกาสทางการศึกษาและนำไปสู่การขยับชนชั้น อีกทั้งการเกิดความอ่อนแอและความขัดแย้งของโครงสร้างในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ จนกระทั่งการสิ้นสุดระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2475¹

ผลจากการเปลี่ยนแปลงนำไปสู่การเกิดขึ้นของกลุ่มบุคคลที่มีผลมาจากการขยายโอกาสทางการศึกษาและเกิดการขยับชนชั้นทางสังคม เช่น นายปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน ตัวแทนบุคคลชนชั้นกลางด้วยระบบการศึกษาสมัยใหม่และได้รับโอกาสไปศึกษาที่ต่างประเทศ และด้วยความคิดที่มองว่าความสามารถของตัวบุคคลมาจากการศึกษาและการใช้สติปัญญาของตน ทำให้เกิดความแตกต่างจากสังคมยุคเก่าที่มีความเชื่อเรื่องชาติกำเนิดเป็นหลัก² และความคิดของกลุ่มนักกฎหมายฝรั่งเศษ กลุ่มนายทหาร เป็นกลุ่มที่มีความคิดที่ก้าวหน้ากว่ากลุ่มอื่นในเวลาต่อมา กลุ่มบุคคลเหล่านี้เป็นผู้นำในการเปลี่ยนแปลงการปกครองและการปกครองในระบบใหม่³

ในช่วงเวลาก่อนเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 และในวันปฏิวัติบทบาทของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนในทางการเมืองมีความชัดเจน เนื่องด้วย พระยาทรงสุรเดช (เทพ พันธุมเสน) สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายทหารบก เป็นบุคคลที่มอบหมายให้ นายปรีดี พนมยงค์ คนสำคัญของฝ่ายพลเรือน ทำหน้าที่ร่างรัฐธรรมนูญ ร่างประกาศคณะราษฎรฉบับที่ 1 และร่างเค้าโครงเศรษฐกิจ โดยฝ่ายพลเรือนยังรับทำหน้าที่ประชาสัมพันธ์⁴ สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนคนอื่นๆ นายบรรจง ศรีจรูญและนายประเสริฐ ศรีจรูญ เจ้าของร้านปั้นศรีจรูญ รับหน้าที่เตรียมอาวุธ⁵

¹ กุลดา เกษบุญชู มีด. (2562). ระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ : วิวัฒนาการรัฐไทย. ฟ้ายเดียวกั้น.

² ชาลววิทย เกษตรศิริ และดำรงศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์. (2560). ปฏิวัติ 2475 = 1932 revolution in Siam (พิมพ์ครั้งที่ 3). มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. หน้า 29.

³ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. (2553). การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 (พิมพ์ครั้งที่ 5). ฟ้ายเดียวกั้น. หน้า 340.

⁴ เสถียร ศุภโสภณ. (2535). ชีวิตและการต่อสู้ของพระยาทรงสุรเดช. คณะอนุกรรมการจัดพิมพ์หนังสือโครงการ 60 ปี ประชาธิปไตย. หน้า 32-33.

⁵ ประยูร ภมรมนตรี. (2518). ชีวิต 5 แผ่นดินของข้าพเจ้า. บรรณกิจ. หน้า 161.

เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 เหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง บทบาท คณะราษฎรฝ่ายทหารบกและคณะราษฎรฝ่ายทหารเรือทำหน้าที่นำกำลังรักษาพระนครและร่วม จับกุมผู้มีอำนาจในการปกครองรูปแบบเก่า ส่วนบทบาทของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนทำหน้าที่ ควบคุมการทำงานของหน่วยงานราชการตั้งแต่ ในช่วงเวลา 04.00 น. สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพล เรือนหลายคนอย่าง ร.ท.ประยูร ภมรมนตรี นายควง อภัยวงศ์ ข้าราชการกรมไปรษณีย์โทรเลข และสมาชิกคณะราษฎรร่วมตัดสายโทรศัพท์และโทรเลข บริเวณกรมไปรษณีย์วัดเลียบและชุมทาง หัวตะเข้ กลุ่มข้าราชการกรมรถไฟ อาทิ หลวงสุนทรเทพหัสดิน (สพรั่ง เทพหัสดิน ณ อยุธยา) ม. ล.กรี เดชาติวงศ์ และม.ล.อุดม สนิทวงศ์ ทำหน้าที่ตรวจสอบสายโทรเลข บริเวณทางรถไฟ รวมไปถึง ถึงห้ามรถไฟแล่นเข้าและแล่นออก บริเวณสถานีรถไฟหัวลำโพงและสถานีรถไฟบางกอกน้อย¹

การร่างพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม (ชั่วคราว) พุทธศักราช 2475 ที่ นายปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนได้ดำเนินการจัดทำล่วงหน้า ในวันปฏิวัติ นาย ชูบ ศาลายาชีวิน ทำหน้าที่จัดพิมพ์บริเวณเรือจ้างกลางแม่น้ำเจ้าพระยาโดยมีหัวหน้าคณะราษฎร ฝ่ายพลเรือนเป็นผู้บอก² และสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนคนอื่น ๆ ทำหน้าที่ร่วมจับกุมผู้มี อำนาจเก่า

บทบาททางการเมืองของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนยังคงมีบทบาทเรื่อยมา โดยภายหลัง เหตุการณ์เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 แม้ว่ากลุ่มอำนาจในระบอบการเมืองเก่าจะสิ้นสุดลง และคณะราษฎรได้เข้ามามีอำนาจทางการเมืองแทนที่กลุ่มอำนาจเก่า แต่การประนีประนอม ระหว่างคณะราษฎรและหัวอำนาจเก่ายังคงเห็นได้ชัดเมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระปรมาภิไธยพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม โดยเพิ่มเติมคำว่า "ชั่วคราว" ไว้ต่อท้าย และการแต่งตั้งขุนนางชั้นผู้ใหญ่ให้ดำรงตำแหน่งสำคัญทางการเมือง ส่วน บทบาทของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนในทางการเมืองสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนที่เป็น ผู้ก่อการได้รับแต่งตั้งให้เป็นกรรมการราษฎร การแต่งตั้งสมาชิกราษฎรตามพระราชบัญญัติ

¹ สิริรัตน์ เรืองวงษ์วาร. (2521). *บทบาททางการเมืองของนายควง อภัยวงศ์ ตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการ ปกครอง พ.ศ. 2475 ถึง 2491*. (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ. หน้า 26.

² กษิติศ อนันท์นาท. (4 มีนาคม, 2563). 'ชูบ ศาลายาชีวิน' มือพิมพ์ดีด 'ปฐมรัฐธรรมนูญ' สยาม. <https://www.the101.world/first-constitution/> สืบค้นจาก <https://www.the101.world/first-constitution/>.

ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. 2475 สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนได้รับการคัดเลือกถึงจำนวน 25 คน จากสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนจำนวน 50 คน¹

นอกจากนี้คณะราษฎรฝ่ายพลเรือนยังมีบทบาทต่อสมาคมคณะราษฎร สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนหลายคนมีบทบาทในการจัดตั้งสมาคมคณะราษฎรและการเข้าไปเป็นสมาชิก² การเปิดรับสมัครสมาชิกมีประชาชนและข้าราชการเข้ามาสมัครเป็นจำนวนมากทำให้กลุ่มข้าราชการชั้นผู้ใหญ่มีความหวาดกลัวต่อการทำงานของสมาคมคณะราษฎร และเค้าโครงเศรษฐกิจที่มีความสอดคล้องกับหลัก 6 ประการในประกาศคณะราษฎรว่า “จะต้องบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจโดย รัฐบาลใหม่จะหางานให้ราษฎรทุกคนทำ จะวางเค้าโครงเศรษฐกิจแห่งชาติไม่ปล่อยให้ราษฎรอดอยาก” นายปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน เป็นบุคคลที่นำเสนอเค้าโครงเศรษฐกิจ³ ทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างกลุ่มผู้สนับสนุนเป็นบุคคลที่มีความรู้ด้านเศรษฐกิจและสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนหลายคน ส่วนกลุ่มผู้ไม่เห็นด้วยจะเป็นสมาชิกคณะราษฎรที่มีความคิดในทางอนุรักษนิยมกับกลุ่มข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ และจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนำไปสู่ความขัดแย้ง เมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2476 พระยามโนปกรณนิติธาดา (ก้อน หุตะสิงห์) ออกประกาศพระราชกฤษฎีกาปิดสภาผู้แทนราษฎรและงดใช้รัฐธรรมนูญบางมาตรา จากเหตุการณ์จะเห็นได้ว่าบทบาทของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนในทางการเมืองได้ถูกลดบทบาทลงและในเวลาต่อมา นายปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนต้องลี้ภัยไปยังต่างประเทศ

จากนั้นรัฐบาลพระยาพหลพลพยุหเสนา ยุคเริ่มต้นของสมัยรัฐบาลคณะราษฎร (พ.ศ.2476-2490) ด้วยบทบาทของรัฐบาลทหาร สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล เสนอว่าบทบาทของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนในทางการเมืองวิกฤตการณ์ทางการเมืองทั้ง เหตุการณ์การปิดสภา (เมษายน พ.ศ.2476) เหตุการณ์รัฐประหาร (20 มิถุนายน พ.ศ. 2476) เหตุการณ์กบฏบวรเดชโดยใช้กำลัง (ตุลาคม พ.ศ. 2476) และเหตุการณ์การสละราชสมบัติของรัชกาลที่ 7 (2 มีนาคม พ.ศ. 2477) เป็นผลมาจากการนำเสนอเค้าโครงการเศรษฐกิจของนายปรีดี พนมยงค์ และจากผลของเหตุการณ์ทำให้ทหารกลายเป็นกลุ่มบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในทางการเมืองที่เห็นได้ชัดจากการที่ทหารได้ดำรงตำแหน่ง

¹ พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475. (2475,27 มิถุนายน). ราชกิจจานุเบกษา (เล่ม 49 ,น. 166-179).

² ฎริ พุงศ์เจริญ. (2560). "คณะการเมือง" หลังการปฏิวัติสยาม : พลวัต พัฒนาการ และชะตากรรมของระบบไร้พรรค. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 64.

³ ธำรงค์ดี เพชรเลิศอนันต์. (2534). รัฐประหาร 20 มิถุนายน พ.ศ.2476 . (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต).มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.กรุงเทพฯ.หน้า 220.

นายกรัฐมนตรี และในการแต่งตั้งเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2476 จำนวนของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทสอง ที่เป็นทหารเพิ่มจากร้อยละ 20 ใน พ.ศ. 2475 เป็น 61.6¹

อีกทั้งการเลือกตั้งครั้งแรกเมื่อเดือนพฤศจิกายนและธันวาคม พ.ศ. 2476 เป็นการเลือกตั้งในรูปการเลือกตั้งทางอ้อมครั้งแรกทำให้เกิดรวมตัวกันของกลุ่มสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 1² และเมื่อพ.ศ. 2481 การเลือกตั้งทางตรงครั้งแรกที่เกิดการรวมตัวกันของกลุ่ม ส.ส.อีสานที่ได้รับการเลือกตั้ง ประกอบด้วย นายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ (อุบลราชธานี), นายจำลอง ดาวเรือง (มหาสารคาม), นายถวิล อุดล (ร้อยเอ็ด) และนายเตียง ศิริขันธ์ (สกลนคร) ด้วยความสัมพันธ์ของบุคคลทั้ง 4 ในช่วงเวลาเริ่มต้นไม่พบความสัมพันธ์ส่วนตัวที่เชื่อมโยงกันแต่ด้วยความคิดในลักษณะเดียวกัน

ในการต่อต้านผู้นำทหาร และการรวมตัวกันเพื่อคัดค้านนโยบายของผู้นำในช่วงเวลาดังกล่าว³ การดำเนินการทำให้รัฐบาลพระยาพหลพลพยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน) ออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี และบทบาททางการเมืองของกลุ่มส.ส.อีสานได้มีความชัดเจนมากขึ้นและในเวลาต่อมา กลุ่มส.ส.อีสานเป็นกลุ่มผลประโยชน์ที่ร่วมมือกับนายปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน

ในช่วงเวลาเริ่มต้นของรัฐบาลจอมพลป.พิบูลสงคราม (16 ธันวาคม พ.ศ. 2481 – 1 สิงหาคม พ.ศ. 2487) ด้วยการดำเนินการทางการเมืองของจอมพลป.พิบูลสงครามในลักษณะเผด็จการทหาร และการดำเนินนโยบายรัฐนิยม⁴ ทำให้ผู้มีอำนาจทางการเมืองเกิดความไม่พอใจ และเมื่อวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2484 การที่กองทัพญี่ปุ่นบุกประเทศไทย จากเหตุการณ์นำไปสู่การรวมตัวกันในนามขบวนการเสรีไทย งานศึกษาชิ้นสำคัญของสรศักดิ์ งามขจรกุลกิจ เสนอว่า ส่วนหนึ่งมาจากความขัดแย้งภายหลังเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง ทำให้เกิดการแบ่งกลุ่มทางการเมืองและขัดแย้งระหว่าง กลุ่มทหารบกภายใต้การนำของจอมพลป.พิบูลสงคราม และ

¹ สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล. (2544). *ประวัติศาสตร์ที่เพิ่งสร้าง*. กรุงเทพฯ : 6 ตุลารำลึก. หน้า 3-4.

² เรียบเรียงจาก ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2562). *ประวัติการเมืองไทยสยาม พ.ศ. 2475-2500 = A political history of Thailand-Siam 1932-1957* (พิมพ์ครั้งที่ 8). มุลินธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. หน้า 133-135.

³ สรศักดิ์ งามขจรกุลกิจ. (2531). *ขบวนการเสรีไทยกับความขัดแย้งทางการเมืองภายในประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ. 2481-2492*. (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ. หน้า 73.

⁴ แกมสุข นุ่มนนท์. (2521). *เมืองไทยสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง*. ดวงกมล. หน้า 31-34.

กลุ่มสมาชิกพลเรือน ภายใต้การนำของนายปรีดี พนมยงค์ ร่วมมือกับ กลุ่มส.ส.อีสาน กลุ่มฝ่ายอนุรักษนิยม และกลุ่มข้าราชการทหารเรือ¹

ถึงแม้ว่าสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนจะมีบทบาททางการเมืองผ่านการเข้าเป็นสมาชิกขบวนการเสรีไทย แต่เมื่อพิจารณาสมาชิกที่เข้าร่วมขบวนการเสรีไทยในประเทศพบว่า บทบาทของคณะราษฎรในทางการเมือง มีเพียงสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนบางส่วนเท่านั้น ขณะที่คนอื่น ๆ ที่ได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกขบวนการเสรีไทย ในปฏิญญาฉบับนี้เลือกใช้คำว่า กลุ่มปรีดี-ผู้ใกล้ชิดที่เมื่อพิจารณาบุคคลเหล่านี้จะเห็นได้ชัดว่า บุคคลส่วนใหญ่เป็นศิษย์เก่าโรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรมและมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง นอกจากนี้บางส่วนของสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายทหารบก สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายทหารเรือ และฝ่ายตำรวจ ก็ได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกขบวนการเสรีไทยภายในประเทศแต่อย่างไรก็ตามการขับเคลื่อนทางการเมือง ความพยายามของนายปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนในการล้มรัฐบาลด้วยวิถีทางรัฐสภาในการลงมติไม่ไว้วางใจรัฐบาล เพื่อขับจอมพลป.พิบูลสงคราม ออกจากนายกรัฐมนตรี² เมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม พ.ศ.2487 การเสนอร่างพระราชบัญญัติอนุมัติพระราชกำหนดระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ.2487 แพ้การลงมติของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร 48:36 และเมื่อวันที่ 22 กรกฎาคม พ.ศ. 2487 พระราชบัญญัติอนุมัติพระราชกำหนดจัดสร้างพุทธบุรีมณฑล พ.ศ.2487 แพ้การลงมติของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร 43:41³ ทำให้จอมพลป.พิบูลสงคราม ต้องลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี

จากนั้นบทบาททางการเมืองของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนมีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น ในช่วงเวลาเริ่มต้นของรัฐบาลพลเรือน รัฐบาลนายควง อภัยวงศ์ (1 สิงหาคม พ.ศ. 2487 – 31 สิงหาคม พ.ศ. 2488) รัฐบาลนายนายทวี บุญยเกตุ (31 สิงหาคม พ.ศ. 2488-17 กันยายน พ.ศ.2488) และรัฐบาลม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช (17 กันยายน พ.ศ. 2488 – 31 มกราคม พ.ศ. 2489) เห็นได้ชัดว่า ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช เป็นนายกรัฐมนตรีเพียงคนเดียวที่ไม่ได้เป็นสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน โดยนายปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน ได้มีบทบาทในรัฐบาลตั้งแต่การ

¹ สรศักดิ์ งามขจรกุลกิจ .เล่มเดิม

² ประจันต์ รักพงษ์. (2520). การศึกษาบทบาททางการเมืองในระบบรัฐสภาของรัฐบาลทหารและรัฐบาลพลเรือน ในประเทศไทย (พ.ศ.2481-2500) . (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต).จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.หน้า 167.

³ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2562). ประวัติการเมืองไทยสยาม พ.ศ. 2475-2500 = A political history of Thailand-Siam 1932-1957 (พิมพ์ครั้งที่ 8). มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. หน้า 309.

เลือกนายกรัฐมนตรีก่อน การวางตัวบุคคลเพื่อเป็นรัฐมนตรีในรัฐบาล รวมไปถึง บุคคลที่เข้าร่วมเป็นรัฐมนตรีส่วนใหญ่เป็นหัวหน้าเสรีไทยในสายต่างๆ¹ จึงทำให้การดำเนินงานในรัฐบาลไม่ค่อยราบรื่นนัก สอดคล้องจาก คำบอกเล่าของนายทวี บุญยเกตุ ดังนี้

“ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ไม่มีโอกาสคุ้นเคยกับการเมืองภายในประเทศ เขาจึงขอร้องให้ นายปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้คัดเลือกรัฐมนตรี ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ยอมรับกับคณะรัฐมนตรีที่ได้รับการคัดเลือกจากนายปรีดี พนมยงค์ แต่เขาก็ไม่สนุกในการทำงานร่วมกับคณะรัฐมนตรีนัก ”²

อีกหนึ่งการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญในรัฐบาลพลเรือน กับการจัดตั้งพรรคการเมือง การจัดตั้งพรรคการเมืองครั้งแรกเริ่มต้นขึ้น ภายหลังจากที่รัฐบาลม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ประกาศยุบสภา เมื่อวันที่ 15 ตุลาคม พ.ศ. 2488 และกำหนดการเลือกตั้งในวันที่ 6 มกราคม พ.ศ. 2489 โดยในช่วงเวลานั้น ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้จัดตั้งพรรคก้าวหน้า ส่วนพรรคสหชีพ ที่ นายสงวน ตุลารักษ์ นายเดือน บุญนาค นายจำลอง ดาวเรือง ได้รวมตัวกันจัดตั้งเป็นพรรคการเมืองที่มีแนวคิดสังคมนิยมและให้การสนับสนุน นายปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน³ และจากการเลือกนายกรัฐมนตรีนายสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร นายควง อภัยวงศ์ ได้รับการคัดเลือกและการจัดตั้งรัฐบาลไม่พบผู้ที่ให้การสนับสนุนนายปรีดี พนมยงค์ ได้เป็นรัฐมนตรี จึงทำให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่สนับสนุนนายปรีดี พนมยงค์ โจมตีจนกระทั่งนายควง อภัยวงศ์ ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีนาย

นายปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนก้าวขึ้นมาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีนาย (24 มีนาคม พ.ศ. 2489 – 1 มิถุนายน พ.ศ. 2489) ในเวลาเดียวกันนายควง อภัยวงศ์และผู้สนับสนุนรวมตัวจัดตั้ง พรรคประชาธิปัตย์ เมื่อวันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2489 โดยมีนายควง อภัยวงศ์ เป็นหัวหน้าพรรค และสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนหลายคนเข้าร่วมเป็นสมาชิก⁴ แม้ว่าการจัดตั้งพรรคการเมืองในช่วงเริ่มต้นจะเป็นในลักษณะที่ไม่เป็นทางการ แต่การประกาศใช้

¹ เสนีย์ ปราโมช. (2548). *ชีวิตชีวิต*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). มูลนิธิ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช. หน้า 108.

² สรศักดิ์ งามขจรกุลกิจ. (2555). *ตำนานใหม่ของขบวนการเสรีไทย : เรื่องราวของการต่อสู้เพื่อเอกราช สันติภาพ และประชาธิปไตยอย่างแท้จริง*. สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. หน้า 217.

³ สรศักดิ์ งามขจรกุลกิจ. (2531). *ขบวนการเสรีไทยกับความขัดแย้งทางการเมืองภายในประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ. 2481-2492*. (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ. หน้า 214.

⁴ สุทธชัย ยิ้มประเสริฐ. (2532). *การเคลื่อนไหวทางการเมืองที่ต่อต้านรัฐบาลสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2491-2500)*. (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ. หน้า

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 ที่ได้ประกาศใช้เมื่อวันที่ 9 พฤษภาคม พ.ศ. 2489 โดยมาตรา 14 ของรัฐธรรมนูญ ความว่า

“บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในร่างกาย เคหะสถาน ทรัพย์สิน การพูด การเขียน การพิมพ์ การโฆษณา การศึกษาอบรม การชุมนุมสาธารณะ การตั้งสมาคม การจัดตั้งพรรคการเมือง การอาชีพทั้งนี้ด้วยตัวบทกฎหมาย”¹

ถึงแม้ว่าการเกิดขึ้นของการเกิดขึ้นของกฎหมายฉบับดังกล่าวถือเป็นกฎหมายสูงสุดที่ได้มีการระบุนับไว้ และการจัดตั้งพรรคการเมืองได้เกิดการจัดตั้งพรรคการเมืองอย่าง พรรคอิสระ พรรคแนวรัฐธรรมนูญ มีสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนเข้าร่วม เช่น นายสงวน จุฑาเดมิยะ นายดิเรก ชัยนาม หลวงชำนาญนิติเกษตร (อุทัย แสงมณี) เมื่อพิจารณาการจัดตั้งพรรคแนวรัฐธรรมนูญ มีความชัดเจนว่ากลุ่มบุคคลดังกล่าวยังคงให้การสนับสนุน นายปรีดี พนมยงค์ แม้ว่าการจัดตั้งพรรคแนวรัฐธรรมนูญจะมาจากแยกตัวของสมาชิกที่ไม่พอใจแนวคิดของพรรคสหชีพ²

แต่อย่างไรก็ตามการเกิดขึ้นของ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 ที่ถือเป็นรากฐานของการจัดตั้งพรรคการเมือง จะหยุดลงไปพร้อมกับการสิ้นสุดอำนาจของคณะราษฎร แต่การจัดตั้งพรรคการเมืองได้กลับมาภายหลังการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2475แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2495 และการประกาศใช้พระราชบัญญัติพรรคการเมือง พ.ศ. 2498 ที่ได้มีการประกาศใช้เมื่อวันที่ 28 กันยายน พ.ศ. 2498 3 และการจดทะเบียนพรรคการเมืองได้เกิดขึ้นในเวลาต่อมานั้นพรรคการเมืองอย่างพรรคประชาธิปไตย จดทะเบียนพรรคการเมือง เมื่อวันที่ 30 กันยายน พ.ศ. 2498⁴

นายปรีดี พนมยงค์ จะมีพรรคการเมืองที่ให้การสนับสนุนแต่ความวุ่นวายทางการเมืองที่เกิดขึ้นทำให้นายปรีดี พนมยงค์ ต้องลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี และรัฐบาลพล.ร.ต.ถวัลย์ อารังนาวาสวัสดิ์ หัวหน้าพรรคแนวรัฐธรรมนูญเข้ามาบริหารในฐานะตัวแทนของฝ่ายพลเรือนแทนตั้งแต่วันที่ (23 สิงหาคม พ.ศ. 2489 – 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490) ความอ่อนแอทางการเมืองของ

¹ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489. (2489, 10 พฤษภาคม). *ราชกิจจานุเบกษา* (เล่ม 63 ตอนที่ 30 ก, น. 318-358).

² ประชัน รักพงษ์. (2520). *การศึกษาบทบาททางการเมืองในระบบรัฐสภาของรัฐบาลทหารและรัฐบาลพลเรือน ในประเทศไทย (พ.ศ.2481-2500)*. (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ. หน้า 278.

³ พระราชบัญญัติพรรคการเมือง. (2498, 28 กันยายน). *ราชกิจจานุเบกษา* (เล่ม 72 ตอนที่ 77, น.1-8).

⁴ ประกาศกระทรวงมหาดไทย เรื่อง การจดทะเบียนพรรคการเมืองประชาธิปไตย. (2498, 8 พฤศจิกายน). *ราชกิจจานุเบกษา* (เล่ม 72 ตอนที่ 86 ง, น. 2671-2673).

รัฐบาลพลเรือนที่ไม่สามารถแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจหลังสงครามได้ การเกิดกรณีสวรรคตของในหลวงรัชกาลที่ 8 ในวันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ. 2489 ที่รัฐบาลไม่สามารถคลี่คลายได้และการลดบทบาทของฝ่ายทหารที่เกิดขึ้นตั้งแต่ในช่วงเวลาสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้เกิดความไม่พอใจจนกระทั่งเกิดเหตุการณ์รัฐประหารเมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 จากเหตุการณ์ดังกล่าวถือเป็นการสิ้นสุดของรัฐบาลพลเรือนภายใต้การนำของสมาชิกคณะราษฎร

ปริญญาณิพนธ์ฉบับนี้ผู้วิจัยจะใช้อ้างอิงการนับจำนวนสมาชิกคณะราษฎรใน ภาคผนวก: เอกสารประวัติศาสตร์ 2475 เนื่องด้วยผู้ศึกษาได้รวบรวมหลักฐานที่มีความเกี่ยวข้องกับ การศึกษาที่ได้มีการศึกษารวมไปถึงวิเคราะห์และเปรียบเทียบ สำหรับเอกสารชุดนี้แบ่งเป็นสมาชิก คณะราษฎรฝ่ายพลเรือน 50 รายชื่อ สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายทหารบก 34 รายชื่อ และสมาชิก คณะราษฎรฝ่าย ทหารเรือ 18 รายชื่อ รวมทั้งหมด 102 รายชื่อ¹ ปัญหาเรื่องจำนวนบุคคลที่เข้าร่วมเป็นสมาชิกคณะราษฎรเป็นปัญหาที่ยังคงต้องมีการศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติม เนื่องจากหลักฐาน มีความชัดเจนว่าเป็นหลักฐานที่มีการบันทึกภายหลังจากเหตุการณ์ปฏิวัติ แม้ว่านายประยูร ภมรมนตรี สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนนำเสนอบัญชีรายนามผู้ก่อการให้ที่ประชุมระดับหัวหน้า ครั้งแรก² แต่จากหลักฐานไม่พบความชัดเจนและไม่มีหลักฐานอ้างอิงใดที่มาสอดคล้อง และเมื่อ พิจารณาเอกสารหลักฐานชั้นต้น เรื่องรายนามผู้เริ่มก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง³ที่สามารถ แบ่งเอกสารได้ 3 ชุด ผู้วิจัยมองว่าหลักฐานเอกสารชั้นต้นพบปัญหาเช่น เอกสารชุดที่ 2 เรื่อง รายนามบุคคลผู้เป็นคณะกรรมการราษฎรประเภทที่ 1 ตามธรรมนูญ ขาดรายชื่อสมาชิกผู้ก่อการ นายจรรยา สิงหเสนี เนื่องด้วยในช่วงเวลานั้น นายจรรยา สิงหเสนี รับราชการที่สถานทูตสยามประจำ กรุงลอนดอน

ส่วนบันทึกของสมาชิกคณะราษฎร และงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการ ปกครอง พ.ศ.2475 พบว่าผลงานของ นายประยูร ภมรมนตรีมีปัญหาเนื่องจากผู้เขียนจัดตนเองให้ เป็นสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายทหารบกทำให้จำนวนสมาชิกคณะราษฎรมีความคาดเคลื่อน⁴ เนื่องจากทั้งเอกสารชั้นต้น หรืองานศึกษาเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ล้วน

¹ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และจำรงค์ดี เพชรเลิศอนันต์. (2543). ภาคผนวกที่ 52 คณะราษฎร 102 นาย. In 2475 การปฏิวัติสยาม (พิมพ์ครั้งที่ 2). มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. หน้า 218-219.

² กุหลาบ สายประดิษฐ์. (2557). เบื้องหลังการปฏิวัติ 2475 (พิมพ์ครั้งที่ 8). มิ่งมิตร. หน้า 69.

³ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. สร.0201.16/48เรื่องรายนามผู้เริ่มก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง

⁴ ประยูร ภมรมนตรี. (2517). บันทึกเรื่อง การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ว่าด้วยกำเนิดความ มุ่งหมายความสำเร็จ และความผิดพลาด. บรรณกิจเทรตติง. หน้า 110-116.

จัดให้อยู่ในสายพลเรือนด้วยกันทั้งสิ้น โดยงานดังกล่าวมีความสอดคล้องกับผลงานของ ประเสริฐ ปัทมะสุคนธ์ ที่ได้เพิ่มเติม นายจำรัส สุวรรณชีพ (หลวงสังวรณีย์ทกกิจ) ที่ไม่พบในรายชื่อของนาย ประยูร ภมรมนตรี¹ งานศึกษาของ ธวัช มกรพงศ์ พบรายชื่อสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน เทียบกับเอกสารชุดอื่นพบการขาดหายไปของรายชื่อสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน² และมีความเป็นไปได้ว่าในส่วนรายชื่อเพิ่มเติมในส่วนใหญ่อาจจะเป็นบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวกับ คณะราษฎรแต่ยังไม่พบหลักฐานที่ชัดเจน

จากที่กล่าวข้างต้นจะเห็นถึงการเกิดขึ้นคณะราษฎรที่เห็นได้ถึงความสำคัญและบทบาททางการเมืองของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน แต่เมื่อดูงานศึกษาเกี่ยวกับเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลง การปกครอง พ.ศ.2475³ งานศึกษาที่กล่าวข้างต้นเหล่านี้ล้วนกล่าวถึง เหตุการณ์การเปลี่ยนแปลง การปกครอง พ.ศ.2475 ในลักษณะที่แตกต่างออกไป แม้ว่าจะงานศึกษาของ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ จะกล่าวถึงความเคลื่อนไหวของภูมิปัญญาทางความคิดของบุคคล 5 กลุ่ม ที่ได้มีการกล่าวถึง ความคิดของกลุ่มข้าราชการในส่วนข้าราชการนักกฎหมาย ที่ในเวลาต่อมาจะกลายเป็นบุคคลที่ ร่วมกับฝ่ายทหารในการเป็นผู้นำในเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 แต่งาน กลุ่มนี้ยังไม่มีมีความเกี่ยวกับคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนเท่าใดนัก

แต่อย่างไรก็ตามเมื่อศึกษาค้นคว้าพบว่างานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน ส่วนใหญ่จะศึกษาเกี่ยวกับสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนที่มีตำแหน่งเป็นนายกรัฐมนตรี⁴ และเมื่อเปรียบเทียบกับตัวอย่างงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับคณะราษฎรฝ่ายทหารบกและคณะราษฎรฝ่ายทหารเรือ⁵ นับว่าเป็นงานศึกษาที่มีจำนวนไม่มากนักเมื่อเปรียบเทียบกับงานศึกษาส่วนใหญ่

¹ ประเสริฐ ปัทมะสุคนธ์. (2517). *รัฐสภาไทยในรอบสี่สิบสองปี (2475-2517)*. กลุ่ม "รัฐกิจเสรี". หน้า 1-5.

² Mokarapong. (1972). Appendix A : The Promoters of the June Revolution of 1932 In *History of the Thai revolution : a study in political behaviour*. Chalermit. , ibid.p 247-249.

³ ตัวอย่างการศึกษาเกี่ยวกับสมาชิกคณะราษฎรสายพลเรือน เช่น มรกต เจวจินดา.(2537). ภาพลักษณ์ ปรีดี พนมยงค์กับการเมืองไทย พ.ศ.2475-2526. ทิพวรรณ บุญทวี.(2528). ความคิดทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์ : ระยะเวลาแรก (พ.ศ. 2443-2477). สิริวิรัตน์ เรื่องวงษ์วาร. (2528). บทบาททางการเมืองของนายควง อภัยวงศ์ ตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ. 2475 ถึง พ.ศ.2491. วิจิตร ชัยสาร.(2516). *รัฐบาลไทยในสมัยนาย ทวี บุญยเกตุ เป็นนายกรัฐมนตรี (31 สิงหาคม-16 กันยายน 2488)*.

⁴ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. (2553). *การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 (พิมพ์ครั้งที่ 5)*. พิมพ์เดียวกัน. หน้า 340.

⁵ ตัวอย่างการศึกษาคณะราษฎรสายทหารบก เทียมจันทร์ อ้าแหว. (2521). บทบาททางการเมืองและการปกครองของจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2475 - พ.ศ. 2487), กนกวลี ชูชัยยะ. (2528). พัฒนาการทาง

อีกทั้งผลงานวิชาการที่มีการกล่าวถึงคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน วิธนา มโนพิทักษ์ (2520) ความขัดแย้งภายในคณะราษฎร¹ และ สรศักดิ์ งามขจรกุลกิจ (2531) ขบวนการเสรีไทยกับความขัดแย้งทางการเมืองภายในประเทศไทยระหว่างพ.ศ.2481-2492 และ The Seri Thai Movement: The First Alliance against Military Authoritarianism in Modern Thai History² พบการกล่าวถึงคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนในงานศึกษาเล่มแรกผ่านความขัดแย้งที่เกิดปัญหาภายในคณะราษฎรที่คณะราษฎรฝ่ายพลเรือนและสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนได้เป็นส่วนหนึ่งของตัวปัญหา และงานสองเล่มสุดท้ายกับขบวนการเสรีไทยที่แม้ว่าสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนจะเข้าไปมีส่วนร่วมในการเป็นสมาชิกขบวนการเสรีไทยแต่เป็นเพียงสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนบางส่วนเท่านั้นที่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมอยู่ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 และหลังสงคราม

ผู้ศึกษาเห็นว่า ประเด็นกลุ่มผลประโยชน์ จะช่วยให้การมองบทบาทของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนในทางการเมืองไทยมีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น โดยแนวคิดเรื่องกลุ่มผลประโยชน์สอดคล้องกับงานศึกษาทางประวัติศาสตร์ของประจันต์ รักพงษ์ ซึ่งอธิบายเกี่ยว รัฐบาลพลเรือนไว้ว่า รัฐบาลพลเรือนจะมีการเลือกตั้ง กลุ่มอิทธิพลและกลุ่มผลประโยชน์ที่มีความเกี่ยวข้องกับพรรคการเมืองเป็นที่มาของอำนาจ และการที่จะทำให้อำนาจมีความมั่นคงต้องทำให้ที่มาของอำนาจมีความเข้มแข็ง³ และงานศึกษาของ Christopher E. Gosha and Christian F. Osterman เรื่อง Introduction : Connecting Decolonization and the Cold War in Southeast Asia งานชิ้นนี้แสดงให้เห็นถึงวิธีการศึกษาของกลุ่มคนที่มีความสัมพันธ์ในทางการเมืองที่มีผลต่ออาณานิคมและการต่อสู้ปลดแอกจากเจ้าอาณานิคมด้วยวิธีการถกเถียงหรือขยายทางความสัมพันธ์ของกลุ่มต่างในการต่อสู้ปลดแอกในที่สุด และ บทความเรื่อง Recasting Vietnam: The Bao Dai Solution and

ความคิดของกลุ่มทหารอาชีพ พ.ศ. 2475-2524 . การศึกษาคณะราษฎรสายทหารเรือ ตัวอย่าง กรพินธุ์ ทวีตา. (2528). บทบาททางการเมืองของกลุ่มผู้นำในกองทัพเรือไทย บุญชริกา นุรณะบุตร. (2534). บทบาททางการเมืองของ พลเรือตรี ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ (พ.ศ.2475-2490)

¹ วิธนา มโนพิทักษ์. (2520). *ความขัดแย้งภายในคณะราษฎร* .

² สรศักดิ์ งามขจรกุลกิจ. (2531). *ขบวนการเสรีไทยกับความขัดแย้งทางการเมืองภายในประเทศไทยระหว่าง พ.ศ. 2481-2492* .จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ. และ Ngamcachonkulkid. (2005). *The Seri Thai Movement: The First Alliance against Military Authoritarianism in Modern Thai History* University of Wisconsin-Madison. United States.

³ ประจันต์ รักพงษ์. (2520). *การศึกษามหาชนทางการเมืองในระบอบรัฐสภาของรัฐบาลทหารและรัฐบาลพลเรือน ในประเทศไทย (พ.ศ.2481-2500)*. (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต).จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ. หน้า 7.

the Outbreak of the Cold War in Southeast Asia ของ Mark Atwood Lawrence ได้นำเสนอ ในช่วงเวลาของสงครามเย็น กับการเข้ามาบีบคั้นของประเทศไทยตะวันตก อย่าง สหราชอาณาจักร ฝรั่งเศส สหรัฐอเมริกา ในประเทศเวียดนาม เพื่อให้การสนับสนุนอดีตจักรพรรดิบัวดัย ส่วนโฮจิมินห์ ทางสหภาพโซเวียตและจีนได้ให้การสนับสนุน โดยทั้งจักรพรรดิบัวดัยและโฮจิมินห์ เปรียบเสมือนตัวแทนที่กลุ่มผลประโยชน์ของฝ่ายชาติตะวันตกและคอมมิวนิสต์ได้สนับสนุนเพื่อดำเนินการทางการเมืองในเวียดนาม¹

เนื่องด้วยปริญญาานิพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษา บทบาทของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนในทางการเมืองไทย พ.ศ.2475-2490 ประเด็นแนวคิดกลุ่มเครือข่ายทางสังคมจึงเป็นอีกแนวคิดสำคัญที่จะนำมาใช้ในการศึกษา ดุษฎี รุจจนเวท อธิบายแนวคิดเครือข่ายทางสังคมไว้ว่า ความสัมพันธ์ทุกกลุ่มคนในสังคม ล้วนมีความสัมพันธ์ระหว่างกันในทุกด้านและเป็นเครือข่ายทางสังคมระหว่างกัน²

ในการศึกษาครั้งนี้เพื่อให้เห็นภาพบทบาทของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนในทางการเมืองไทย ให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น ผู้ศึกษาจะทำการแบ่งกลุ่มสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนออกเป็น 4 ประเภท แบ่งเป็น กลุ่มแรกสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนที่อยู่ในระดับหัวหน้าและเป็นแกนนำหลักในการเคลื่อนไหว กลุ่มที่สองสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนที่เข้าไปมีบทบาทในการเคลื่อนไหว และมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับสมาชิกคณะราษฎรระดับหัวหน้า กลุ่มที่สามสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนที่เข้าร่วมหรือไม่ได้เข้าร่วมการเคลื่อนไหวและเข้าไปมีบทบาททางการเมืองในแต่ละช่วงเวลา กลุ่มที่สี่ บุคคลที่ไม่ได้เป็นสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนแต่มีความใกล้ชิด การแบ่งกลุ่มสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนจะแบ่งเป็น ในช่วงเวลารัฐบาลพระยามโนปกรณนิติธาดา (ก้อน หุตะสิงห์) รัฐบาลคณะราษฎร (พ.ศ.2476-2490) แบ่งเป็นสมัยรัฐบาลพระยาพหลพลพยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน) สมัยรัฐบาลจอมพลป.พิบูลสงคราม และสมัยรัฐบาลพลเรือน

การศึกษารoles บทบาทของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนในทางการเมืองไทย พ.ศ.2475-2490 จะทำให้เห็นถึงกลุ่มผลประโยชน์ที่อยู่ในบทบาทของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนและความเคลื่อนไหวของคณะราษฎรสายพลเรือนในระยะเวลา 15 ปี และเพื่อเพิ่มพื้นที่ทางการศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน

¹ Lawrence. (2009). Connecting histories : Decolonization and the cold war in Southeast Asia, 1945-1962. In *Connecting histories : Decolonization and the cold war in Southeast Asia, 1945-1962* Woodrow Wilson Center Press. .

² ดุษฎี รุจจนเวท. (2540). *เครือข่ายทางสังคมของผู้ที่มีอาการสัมพันธ์กับเอชไอวีในชุมชนชนบท* (วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต).มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.เชียงใหม่. หน้า 10.

1.2 คำถามการวิจัย

ในระหว่างพ.ศ.2475-2490 คณะราษฎรฝ่ายพลเรือนมีบทบาทสำคัญอย่างไรต่อการเมืองไทย และ บทบาทของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนมีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่

1.3 วัตถุประสงค์การวิจัย

1.3.1 เพื่อศึกษาบทบาทของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนในทางการเมืองไทย พ.ศ.2475-2490

1.3.2 เพื่อศึกษาผลของการเคลื่อนไหวของคณะราษฎรสายพลเรือนที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง

1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.4.1 ทำให้ทราบถึงบทบาทของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนในทางการเมืองไทย พ.ศ.2475-2490

1.4.2 ทำให้เข้าใจถึงการเคลื่อนไหวของสมาชิกคณะราษฎรสายพลเรือน

1.4.3 ทำให้ทราบถึงภาพรวมของสมาชิกคณะราษฎรสายพลเรือน

1.5 ขอบเขตและวิธีการศึกษา

ปริญญาานิพนธ์ฉบับนี้จะศึกษาเรื่องราวที่เกี่ยวกับบทบาทของคณะราษฎรสายพลเรือนในการเมืองไทย ในแง่เวลา ศึกษาบทบาทของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนในทางการเมืองไทย พ.ศ. 2475-2490 เนื่องจากเป็นช่วงเวลาที่คณะราษฎรมีอำนาจในการเมืองไทย และในระหว่างเวลา 15 ปี เป็นช่วงเวลาที่คณะราษฎรฝ่ายพลเรือนมีบทบาทมากน้อยในแต่ละช่วงเวลา โดยคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนจะมีบทบาททางการเมืองที่มีความชัดเจนอย่างเห็นได้ชัด ในช่วงเวลาภายหลังการสิ้นสุดอำนาจของรัฐบาลจอมพลป.พิบูลสงคราม ที่ นายควง อภัยวงศ์ สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนได้เป็นนายกรัฐมนตรี จนกระทั่ง รัฐบาล พล.ร.ต.ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์

ในแง่บุคคลหรือกลุ่ม การศึกษาในครั้งนี้จะศึกษา คณะราษฎรฝ่ายพลเรือนที่ได้เข้าไปมีบทบาทในทางการเมืองไทย พ.ศ. 2475-2490 รวมไปถึงบุคคลใกล้ชิดที่ได้ร่วมกับสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนในการเข้าร่วมเป็นสมาชิกขบวนการเสรีไทยที่ต่อมาได้รวมตัวกันจัดตั้ง

เป็นพรรคการเมืองที่สนับสนุน นายปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน โดยในช่วงเวลาดังกล่าวผู้วิจัยจะใช้ “กลุ่มปรีดีและผู้ใกล้ชิด” และกลุ่มบุคคลที่รวมกันจัดตั้งพรรคประชาธิปไตยที่มีแนวคิดสนับสนุน นายควง อภัยวงศ์ สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน เป็นหัวหน้าพรรค

ส่วนในแง่ของหลักฐาน เนื่องจากหลักฐานที่มีความเกี่ยวข้องกับบทบาทคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนในทางการเมือง จะมีจำนวนไม่มากจึงทำให้ผู้วิจัยต้องเลือกใช้หลักฐานและงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 บันทึกความทรงจำของสมาชิกคณะราษฎร อนุสรณ์งานศพสมาชิกคณะราษฎรและบุคคลที่มีความเกี่ยวข้อง อีกทั้งเอกสารราชการ เช่น ราชกิจจานุเบกษา รายงานคณะรัฐมนตรี และรายงานประชุมสภาผู้แทนราษฎรในช่วงเวลาที่จะศึกษา วิทยานิพนธ์หนังสือและบทความ และการสัมภาษณ์ เป็นต้น

สุดท้ายในแง่วิธีการศึกษา วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะศึกษาด้วยวิธีการทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) เริ่มต้นด้วยการทบทวนวรรณกรรม ประกอบด้วย ผลงานและงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 และคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน เอกสารทางราชการ อีกทั้งดำเนินการเก็บข้อมูลและรวบรวมหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่ต้องการจะศึกษา ด้วยวิธีการวิเคราะห์หลักฐานด้วยการวิเคราะห์ข้อมูลทางด้านเอกสาร (Documentary Research) และนำเสนอข้อมูลในลักษณะพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical description)^{1.6} เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในอดีตการศึกษาการศึกษาคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนส่วนใหญ่จะเป็นการศึกษาสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนรายบุคคลที่เป็นอดีตนายกรัฐมนตรีนั่น ทำให้การศึกษารั้งนี้จะจำแนกเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย กลุ่มงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 กลุ่มงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนรายบุคคล กลุ่มงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการเคลื่อนไหวของกลุ่มทางการเมืองระหว่าง พ.ศ. 2475-2490 และกลุ่มงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับทหาร

1.6 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1.6.1 กลุ่มงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475

กลุ่มงานศึกษาเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 จากการศึกษาพบ การศึกษาที่ผู้สนใจได้มีการศึกษาในหลายลักษณะ ผลงานศึกษาชาญวิทย์ เกษตรศิริ เรื่องปฏิวัติ

2475 = 1932 revolution in Siam¹ วิเคราะห์เหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 อันมีที่มาจากปัจจัยภายในและภายนอกและการเปลี่ยนแปลงในช่วงเวลาสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ที่ ความต้องการบุคคลเพื่อเข้าสู่ระบบราชการสมัยใหม่ได้นำมาสู่การเกิดของชนชั้นกลาง ซึ่งกลุ่ม บุคคลเหล่านี้ได้มีความคิดและความเชื่อที่แตกต่างจากคนรุ่นเก่าทำให้ในเวลาต่อมากลุ่มบุคคลชน ชั้นกลางได้เป็นผู้นำในเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ผลงานชิ้นนี้สอดคล้อง กับงานศึกษาของธำรงค์ดี เพชรเลิศอนันต์ เรื่องรัฐประหาร 20 มิถุนายน พ.ศ. 2476² และงาน ศึกษาชิ้นนี้ผู้ศึกษาได้เลือกมองเหตุการณ์รัฐประหาร เมื่อวันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ. 2476 ว่าแท้ที่จริง เป็นเหตุการณ์ที่มีผลสะท้อนมาจากการต่อสู้ระหว่างกลุ่มอำนาจเก่าผ่านพระยามโนปกรณนิติ ชาติดา (ก้อน หุตะสิงห์) และกลุ่มอำนาจใหม่ที่มีคณะราษฎร ในประเด็นปัญหารัฐธรรมนูญและการ ควบคุมกองทัพ

สุดท้ายกับงานศึกษาชิ้นสำคัญ ของ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ เรื่องประวัติศาสตร์ภูมิปัญญา ของการเปลี่ยนระบอบการปกครองสยาม ระหว่าง พ.ศ. 2470-2480³ เสนอว่า ภูมิปัญญาของ กลุ่มสังคมต่างๆ 5 กลุ่ม เจ้านาย ข้าราชการ (นายทหาร, นักปกครอง, ครู, นักกฎหมาย) ชนชั้นกลาง ราษฎร และผู้นำทางความคิดในระบอบใหม่ โดยกระแสภูมิปัญญาได้นำมาสู่การเปลี่ยนแปลง ผ่านลัทธิรัฐธรรมนูญและความรู้สึกนึกคิดแบบชาตินิยม งานศึกษายังได้สะท้อนให้เห็นถึงบทบาท โดยเฉพาะในส่วนกลุ่มข้าราชการนักกฎหมายและนายทหารที่ได้กลายเป็นบุคคลที่มีบทบาท สำคัญในเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475⁴

ลักษณะสำคัญของงานศึกษาทั้ง 3 เล่ม เป็นงานศึกษาพื้นฐานที่เกี่ยวกับเหตุการณ์การ เปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 โดยในส่วนผลงานของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ ได้นำเสนอ เหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ในลักษณะที่แตกต่างออกไปจากงานศึกษา เล่มก่อนหน้า เนื่องด้วยงานศึกษายังได้ศึกษาภูมิปัญญาของกลุ่มสังคมต่างๆ 5 กลุ่มที่การ เคลื่อนไหวในแต่ละกลุ่มได้ส่งผลต่อการเคลื่อนไหวในลักษณะที่แตกต่างออกไป และเนื่องด้วยงาน

¹ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และธำรงค์ดี เพชรเลิศอนันต์. (2560). *ปฏิวัติ 2475 = 1932 revolution in Siam* (พิมพ์ครั้งที่ 3). มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

² ธำรงค์ดี เพชรเลิศอนันต์. (2534). *รัฐประหาร 20 มิถุนายน พ.ศ.2476*. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. กรุงเทพฯ.

³ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. (2528). *ประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาของการเปลี่ยนระบอบการปกครองสยาม ระหว่าง พ.ศ. 2470-2480*. (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ.

⁴ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. (2553). *การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475* (พิมพ์ครั้งที่ 5). ฟ้ามุข. หน้า 340.

ศึกษาทั้ง 3 เล่ม เป็นงานศึกษาพื้นฐานชิ้นสำคัญในการศึกษาเกี่ยวกับเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลง การปกครอง พ.ศ.2475 ที่ผู้วิจัยจะนำแนวทางการศึกษาและรายละเอียดข้อมูลในหนังสือไปใช้ในงานศึกษา

1.6.2 กลุ่มงานศึกษาเกี่ยวกับสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนรายบุคคล

งานศึกษาเกี่ยวกับสมาชิกคณะราษฎรรายบุคคลเป็นงานศึกษาที่เป็นแกนหลักในการศึกษาปริญญาโทฉบับนี้ เนื่องด้วยการศึกษาเกี่ยวกับคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนจะมุ่งเน้นไปที่ การศึกษาสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนรายบุคคลที่มีภูมิลำเนาเป็นนายกรัฐมนตรี งานศึกษาเกี่ยวกับนายปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน ทิพวรรณ บุญทวี เรื่อง “ความคิดทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์ : ระยะเวลาเริ่มแรก (พ.ศ. 2443-2477)”¹ ศึกษาความทางการเมืองของ นายปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน โดยในระยะก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง หัวหน้าคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนมีความคิดคัดค้านการปกครองในระบบเก่าและมีความต้องการ ระบบประชาธิปไตย แต่ในระยะเวลาต่อมา นายปรีดี พนมยงค์ มีความประนีประนอมมากขึ้น แต่มีความคิดที่ยังคงต้องการปกครองในระบบประชาธิปไตย ดังเห็นได้จากการดำเนินบทบาททางการเมือง และความคิดเกี่ยวกับเค้าโครงเศรษฐกิจที่นายปรีดี พนมยงค์ ได้ผสมผสานแนวคิดสังคมนิยมในรูปแบบต่างๆ

เมื่อเปรียบเทียบกับงานศึกษา มรกต เจวจินดา เรื่องภาพลักษณ์ปรีดี พนมยงค์ กับ การเมืองไทย พ.ศ.2475-2526² ศึกษาภาพลักษณ์ทางการเมืองของนายปรีดี พนมยงค์ ในสังคม การเมืองไทยสมัยใหม่ โดยในช่วงเวลาที่หัวหน้าคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนเป็นผู้นำทางการเมืองได้ ถูกสร้างภาพลักษณ์ในแง่บวกและแง่ลบ โดยงานศึกษาทั้งสองชิ้นที่เกี่ยวข้องกับนายปรีดี พนมยงค์ จะช่วยขยายความเข้าใจความคิดและภาพลักษณ์ทางการเมืองของนายปรีดี พนมยงค์

อีกงานศึกษาที่เกี่ยวกับสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนคนสำคัญที่มีบทบาทในทาง การเมือง สิทธิรัตน์ เรื่องวงษ์วาร เรื่องบทบาททางการเมืองของนายควง อภัยวงศ์ตั้งแต่การ เปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475-2491³ ผลการศึกษา นายควง อภัยวงศ์ สมาชิกคณะราษฎร

¹ ทิพวรรณ บุญทวี. (2528). *ความคิดทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์ : ระยะเวลาเริ่มแรก (พ.ศ. 2443-2477)*. (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต).จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.กรุงเทพฯ.

² มรกต เจวจินดา. (2537). *ภาพลักษณ์ปรีดี พนมยงค์ กับการเมืองไทย พ.ศ. 2475-2526*. (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต).จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.กรุงเทพฯ.

³ สิทธิรัตน์ เรื่องวงษ์วาร. (2521). *บทบาททางการเมืองของนายควง อภัยวงศ์ ตั้งแต่การเปลี่ยนแปลง การปกครอง พ.ศ. 2475 ถึง 2491*. (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต).จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.กรุงเทพฯ.

ฝ่ายพลเรือนได้รับการสนับสนุนจากนายปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน ให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในสมัยที่ 1 แต่ต่อมา นายควง อภัยวงศ์ ได้กลายเป็นข้าวมืดทางการเมืองกับนายปรีดี พนมยงค์ อย่างชัดเจนมากขึ้นกับบทบาทหัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์ พรรคฝ่ายค้านในรัฐบาลพลเรือน

สุดท้าย งานศึกษาเกี่ยวกับนายกรัฐมนตรีที่มีภูมิลำเนาเป็นสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน ในมุมมองของงานศึกษาสาขาวิชารัฐศาสตร์ วิจิตร ชัยสาร เรื่องรัฐบาลไทยสมัยนายทวิ บุณยเกตุ เป็นนายกรัฐมนตรี (31 สิงหาคม - 16 กันยายน 2488)¹ ศึกษาเบื้องหลังของรัฐบาลนายทวิ บุณยเกตุ นายกรัฐมนตรีที่ดำรงตำแหน่งในการบริหารประเทศระยะเวลาสั้นที่สุดในประวัติศาสตร์การเมืองไทยเพียง 17 วัน และการลาออกของรัฐบาล รวมไปถึงบทบาทและผลงานของรัฐบาล นอกจากการวิเคราะห์การเข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีและการลาออกของรัฐบาลผ่านมุมมองทางรัฐศาสตร์ได้ทำให้งานศึกษาชิ้นนี้มีความน่าสนใจและการสัมภาษณ์นายทวิ บุณยเกตุ บุคคลที่อยู่ในช่วงเวลา อีกทั้งเอกสารบันทึกความทรงจำส่วนตัวจะมีส่วนช่วยให้งานศึกษามีลักษณะที่แตกต่างออกไปและผู้วิจัยจะนำข้อมูลไปใช้ในปริญญานิพนธ์ฉบับนี้

ลักษณะสำคัญของงานศึกษาทั้ง 4 เล่ม เป็นงานศึกษาสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนรายบุคคลที่มีภูมิลำเนาเป็นนายกรัฐมนตรี โดยงานศึกษาในกลุ่มนี้จะช่วยให้มีความเข้าใจต่อความคิดและมุมมองที่มีต่อสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนรายบุคคลมากยิ่งขึ้นและผู้วิจัยจะนำแนวทางการศึกษารวมไปถึงการแสวงหาหลักฐานมาปรับใช้ในงานศึกษา แม้ว่างานศึกษาเหล่านี้ศึกษาเฉพาะสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนรายบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในทางการเมืองไม่ได้ศึกษาสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนทั้งหมด

1.6.3 กลุ่มงานศึกษาเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวของกลุ่มทางการเมือง พ.ศ.2475-2490

งานศึกษาเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวเป็นงานศึกษาเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวของกลุ่มหรือขบวนการในเหตุการณ์ทางการเมือง ที่ยังจะเป็นแกนหลักในการศึกษาปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ เนื่องด้วยผู้วิจัยจะมองความเคลื่อนไหวของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนในระยะเวลา 15 ปี งานศึกษากลุ่มคู่แข่งของคณะราษฎรของ ปฐมวาดี วิเชียรนิตย์ เรื่องการต่อสู้ทางความคิดของกลุ่มเลือด

¹ วิจิตร ชัยสาร. (2516). รัฐบาลไทยสมัยนายทวิ บุณยเกตุ เป็นนายกรัฐมนตรี (31 สิงหาคม - 16 กันยายน 2488) . (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต).จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.กรุงเทพฯ.

น้ำเงินในสังคมการเมืองไทย พ.ศ. 2475-2500¹งานศึกษาชิ้นนี้อธิบายการต่อสู้ทางความคิดของสมาชิกกลุ่มเลือดสีน้ำเงิน ประกอบด้วย พระยาศรภัยพิพัฒน์ ร.ท.จงกล ไกรฤกษ์ ม.ร.ว.นิมิตรมงคล นวรัตน์ สอ เสถบุตร และ ม.จ.สิทธิพร กฤดากร ที่ในช่วงความคิดหรืออุดมการณ์ในแต่ละบุคคลมีความแตกต่างหรือเปลี่ยนแปลงไปในลักษณะใด โดยงานศึกษาของปฐมาวดี วิเชียรนิตย์มีการมองตัวแทนกลุ่มชั่วคราวของคณะราษฎรไว้อย่างน่าสนใจถึงแม้ว่างานศึกษาชิ้นนี้จะไม่แสดงถึงคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน แต่ความคิดหรืออุดมการณ์ที่ตัวแทนกลุ่มเลือดน้ำเงินได้นำเสนอได้เป็นส่วนหนึ่งของการต่อสู้ระหว่างชั่วคราวอำนาจเก่าและชั่วคราวอำนาจใหม่

อีกงานศึกษาที่สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนส่วนหนึ่งได้เข้าไปมีบทบาทในเหตุการณ์ทางการเมืองและการกล่าวถึงการเคลื่อนไหวของกลุ่มบุคคล งานศึกษาของสรศักดิ์ งามขจรกุลกิจ เรื่องขบวนการเสรีไทยกับความขัดแย้งทางการเมืองภายในประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ. 2481-2492² ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า การเคลื่อนไหวขบวนการเสรีไทยที่ไม่ได้เป็นการเคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านกองทัพญี่ปุ่นเพียงเรื่องเดียว แต่ขบวนการเสรีไทยเป็นการเคลื่อนไหวที่มีมูลเหตุมาจากความขัดแย้งทางการเมืองที่เกิดขึ้นภายหลังเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ. 2475 และความขัดแย้งดังกล่าวส่งผลให้เกิดการร่วมมือกันในการจัดตั้งขบวนการเสรีไทยเพื่อต่อต้านกลุ่มผู้มีอำนาจในช่วงเวลานั้นและได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในทางการเมืองครั้งสำคัญจนถึงการสิ้นสุดของขบวนการเสรีไทย งานชิ้นนี้นอกจากการนำเสนอมุมมองที่มีต่อการเคลื่อนไหวของขบวนการเสรีไทยในลักษณะที่แตกต่างออกไป และหลักฐานการสัมภาษณ์สมาชิกขบวนการเสรีไทย ทำให้งานศึกษาของสรศักดิ์ งามขจรกุลกิจมีความน่าสนใจมากยิ่งขึ้น แต่งานศึกษาไม่ได้กล่าวถึงสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนทั้งหมดเพราะสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนที่ได้เข้าร่วมขบวนการเสรีไทยมีเพียงส่วนหนึ่งเท่านั้น

การต่อยอดผลการศึกษาเรื่อง ตำนานใหม่ของขบวนการเสรีไทย: เรื่องราวของการต่อสู้เพื่อเอกราช สันติภาพ และประชาธิปไตย ที่ปรับปรุงมาจากงานศึกษาระดับดุษฎีบัณฑิต The Seri Thai Movement : The First Alliance against Military Authoritarianism in Modern Thai

¹ ปฐมาวดี วิเชียรนิตย์. (2560). การต่อสู้ทางความคิดของ "กลุ่มเลือดสีน้ำเงิน" ในสังคมการเมืองไทย พ.ศ. 2475-2500 . (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. เชียงใหม่.

² สรศักดิ์ งามขจรกุลกิจ. (2531). ขบวนการเสรีไทยกับความขัดแย้งทางการเมืองภายในประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ. 2481-2492 . (ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ.

Politics¹ งานศึกษาชิ้นนี้อธิบายการเคลื่อนไหวของขบวนการเสรีไทย ผ่านกลุ่มบุคคล 4 กลุ่ม ประกอบด้วย กลุ่มเจ้านาย กลุ่มขุนนางเก่า และกลุ่มบุคคลท้องถิ่น จำนวน 600 คน งานชิ้นนี้ได้ใช้วิธีการศึกษา Collective Biography (ปริสลักษณ์พยากรณ์ศาสตร์) ด้วยการศึกษานามิหลังทางสังคมและเศรษฐกิจ ที่ความแตกต่างได้นำไปสู่การรวมตัวเพื่อดำเนินการทางการเมืองและความขัดแย้งระหว่างกลุ่ม โดยงานชิ้นนี้จะทำให้เห็นการเคลื่อนไหวของขบวนการเสรีไทยเช่นเดียวกับงานศึกษาชิ้นก่อนหน้า แต่งานศึกษาชิ้นนี้ยังจะช่วยชี้ให้เห็นถึงการเคลื่อนไหวของกลุ่มผู้นำอีสานที่ในเวลาต่อมาได้มีบทบาทสำคัญทางการเมือง ในช่วงเวลาของรัฐบาลพลเรือน

งานศึกษาข้างต้นทั้ง 3 เล่ม การเคลื่อนไหวของกลุ่มเลือดน้ำเงินและการเคลื่อนไหวของขบวนการเสรีไทยในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 งานศึกษาจะเป็นประโยชน์อย่างมากต่อปริญญา นิพนธ์ฉบับนี้ เพราะจะช่วยให้เข้าใจถึงการเคลื่อนไหว และบทบาททางการเมืองของกลุ่มการเมืองมากยิ่งขึ้น และผู้วิจัยจะนำแนวทางการศึกษาของงานศึกษามาปรับใช้

1.6.4 กลุ่มงานศึกษาเกี่ยวกับทหาร

งานศึกษาเกี่ยวกับทหารเป็นงานศึกษา กลุ่มอาชีพที่มีบทบาทในทางการเมืองที่สำคัญในช่วงเวลาที่จะศึกษา งานศึกษาความคิดของกลุ่มนายทหารอาชีพ กนกวลี ชูชัยยะ เรื่องพัฒนาการทางความคิดของกลุ่มทหารอาชีพ พ.ศ.2475-2524² ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า การพัฒนาความคิดทางการเมือง สังคมและโลกทัศน์ของกลุ่มนายทหารอาชีพ สะท้อนให้เห็นได้ชัดว่า ในเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 กลุ่มนายทหารถืออีกหนึ่งกลุ่มที่เป็นผู้นำในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง แต่ในเวลาต่อมาด้วยเงื่อนไขบางประการทำให้ความคิดของกลุ่มนายทหารอาชีพมีความคิดที่แตกต่างจากในอดีต โดยการศึกษาความคิดของกลุ่มนายทหารจะช่วยให้การทำความเข้าใจที่มีต่อกลุ่มนายทหารอาชีพมากยิ่งขึ้น และงานศึกษาทหารในเหตุการณ์ทางการเมืองที่มีความคล้ายคลึงกับงานศึกษาชิ้นก่อนหน้า

¹ Ngamcachonkulkid. (2005). *The Seri Thai Movement: The First Alliance against Military Authoritarianism in Modern Thai History* University of Wisconsin-Madison. United States.

² กนกวลี ชูชัยยะ. (2528). *พัฒนาการทางความคิดของกลุ่มทหารอาชีพ พ.ศ. 2475-2524*. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ

อัจฉราพร กมุทพิสัย เรื่องกบฏ ร.ศ.130:ศึกษากรณีการปฏิรูปทางการปกครองและทหารใหม่¹ ผ่านเหตุการณ์กบฏ ร.ศ.130 ที่เหตุการณ์ได้ส่งผลถึงเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475

งานศึกษาของ ปรัชญากรณ์ ละครพล เรื่องคณะราษฎรกับการปรับปรุงกองทัพไทย พ.ศ. 2475-2488² ผลการศึกษาชี้ให้เห็นถึงการปรับปรุงกองทัพภายหลังจากเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ในตลอดระยะเวลา 13 ปี ที่งานศึกษาช่วยจะให้เห็นความแตกต่างของการปรับปรุงกองทัพไทยในแต่ละช่วงเวลาและเสริมสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับการมีอำนาจของคณะราษฎรในทางการเมือง

สุดท้ายผลงานของณัฐพล ใจจริง เรื่องเบื้องแรกปฏิวัติสยาม 2475 กบฏบวรเดช ได้แสดงให้เห็นภาพเหตุการณ์กรณีกบฏบวรเดช3 ตั้งแต่ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มอำนาจเก่าและรัฐบาล คณะราษฎรจนกระทั่งสิ้นสุดเหตุการณ์ นอกจากผลงานชิ้นนี้จะทำให้ทราบถึงรายละเอียดของเหตุการณ์ รวมไปถึงการต่อสู้ระหว่างสองฝ่าย และบทบาทของประชาชนที่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในเหตุการณ์ และยังไปกว่านั้นการที่ณัฐพล ใจจริง เลือกลงใช้หลักฐานที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์และบุคคลในเหตุการณ์กบฏบวรเดช จะเป็นส่วนหนึ่งที่ผู้วิจัยจะนำไปปรับใช้เพื่อค้นคว้าข้อมูลเพิ่มเติมเนื่องจากงานศึกษาข้างต้นเป็นงานศึกษาเกี่ยวกับทหาร แต่งานศึกษาจะเป็นประโยชน์อย่างมากต่อบริษฏานิพนธ์ฉบับนี้ เพราะจะช่วยให้เห็นถึงความคิดและบทบาทของกลุ่มนายทหาร ซึ่งในช่วงเวลา 15 ปีของรัฐบาลคณะราษฎรกลุ่มนายทหารถือเป็นกลุ่มบุคคลที่มีบทบาทสำคัญทางการเมืองไม่น้อยไปกว่าคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน และผู้วิจัยจะนำแนวทางการศึกษาของงานศึกษามาปรับใช้

1.7 แหล่งข้อมูล

1.7.1 สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

1.7.2 สำนักหอสมุดแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

¹ อัจฉราพร กมุทพิสัย. (2524). *กบฏ ร.ศ. 130 : ศึกษากรณีการปฏิรูปทางการปกครอง และกลุ่ม "ทหารใหม่"*. (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต).จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.กรุงเทพฯ

² ปรัชญากรณ์ ละครพล. (2561). *คณะราษฎรกับการปรับปรุงกองทัพไทย พ.ศ. 2475-2488* (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต).มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,กรุงเทพฯ.

³ ณัฐพล ใจจริง. (2559). *กบฏบวรเดช : เบื้องแรกปฏิวัติสยาม 2475*. มติชน.

1.7.3 สำนักงานวิทยทรัพยากร (หอสมุดกลาง) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

1.7.4 สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม

1.7.5 สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม

บทที่ 2

ภูมิหลังของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน

การศึกษาพบที่มีความต้องการที่จะอธิบายความเป็นมาของคณะราษฎรจนนำไปสู่การรวมตัวกันของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน โดยจะชี้ให้เห็นข้อมูลพื้นฐานของสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนทั้ง 45 คนเท่าที่ผู้วิจัยจะหาได้ ในประเด็นอายุ พื้นฐานทางสังคม และการศึกษา การศึกษาเพื่อจะให้เข้าใจถึงความเหมือนและความแตกต่าง กัน ของสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน และการเปลี่ยนแปลงของยุคสมัยที่สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนเป็นกลุ่มบุคคลที่ได้รับผลจากการเปลี่ยนแปลงที่ทำให้ตัดสินใจเข้าร่วมเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475

การศึกษาจะอธิบายที่มาการรวมตัวของคณะผู้ก่อการที่ต่อมาได้ขยายสมาชิกคณะราษฎร โดยการขยายสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนผ่านความสัมพันธ์ในหลายรูปแบบ และบทบาททางการเมืองของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนก่อนเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 โดยการศึกษาจะแบ่งการศึกษาออกเป็นตามหัวข้อที่ได้กล่าวไปข้างต้น

2.1 จุดเริ่มต้นของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน

2.1.1 บทบาทของผู้ก่อตั้งคณะราษฎร

เหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 มาจากการรวมตัวของนักเรียนไทยและข้าราชการในต่างประเทศ โดยนายปรีดี พนมยงค์ และ นายประยูร ภมรมนตรี เพื่อนนักเรียนไทยเป็นผู้ก่อตั้งคณะราษฎร ดังจะเห็นได้จากข้อเขียนของประยูร ภมรมนตรี สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนบันทึกว่า

“เมื่อต้นเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2467 ในขณะที่รับประทานอาหารกลางวันอยู่สองต่อสองที่ร้านอาหารเรสทอรองต์ Des Ecoleny Henry -Martin ข้าพเจ้าได้ชักชวนคุณปรีดี พนมยงค์ว่า เราได้พูดเรื่องการเมืองมามากแล้ว สมควรจะลงมือกันเสียที ซึ่งคุณปรีดี ก็นั่งตะลึงอยู่ครู่หนึ่ง แล้วลุกขึ้นจับสองมือบีบแน่นด้วยความยินดีว่า ..เอาจริงหรือ? ... ข้าพเจ้าก็รับรองว่า ...เอาจริง เอาแน่ เอาเดี๋ยวนี”¹

¹ ประยูร ภมรมนตรี. (2518). *ชีวิต 5 แผ่นดินของข้าพเจ้า*. บรรณกิจ. หน้า 99.

แต่บันทึกของนายปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนกล่าวสวนทางกับ เหตุการณ์ดังกล่าว

“ร.ท.ประยูร ภมรมนตรี ที่เคยเป็นผู้บังคับหมวดมหาดเล็กเคยรับใกล้ซิดริชกาลที่ 6 นั้นเมื่อมาถึงในค.ศ. 1925 และได้พบข้าพเจ้าก็ได้เล่าให้ข้าพเจ้าฟังถึงความเสื่อมโทรมของระบบ สมบูรณาญาสิทธิราชย์และ เสียงเรียกร้องราษฎรในสยามที่ต้องการให้เปลี่ยนระบบ ฉะนั้นในค.ศ. 1925 นั้นเอง ภายหลังที่ข้าพเจ้าได้ สนทนากับ ร.ท.ประยูร ภมรมนตรีหลายครั้งแล้ว จึงได้ชวนเขาไปเดินเล่นที่ถนน Henry -Martin ปรารภกันว่า ได้ยินผู้ที่ต้องการเปลี่ยนระบบสมบูรณาญาสิทธิราชมากมาหลายหลายคนแล้ว แต่ยังไม่มีความตั้งใจ เอาจริง ฉะนั้นเราจะไม่พูดแต่ปาก คือจะต้องทำจริงจากน้อยไปสู่มาก แล้ววางวิธีการชวนเพื่อนที่ไว้ใจร่วม เป็นหน่วยแรกขึ้น ต่อมาจึงชวน ร.ท.แปลก ร.ท.ทัศนัย ซึ่งย้ายจากบ้านเดิมไปอยู่ถิ่นเดียวกับข้าพเจ้า Quatier Latin จึงได้สนทนากันแทบทุกวัน แล้วก็ชวนเพื่อนคนอื่นให้ร่วมด้วย”¹

ถึงแม้ว่าบันทึกของนายปรีดี พนมยงค์ และบันทึกนายประยูร ภมรมนตรี จะถือเป็นหลักฐาน ขึ้นสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการก่อตั้งคณะราษฎร แต่อย่างไรก็ตามบันทึกของบุคคลผู้ก่อตั้ง คณะราษฎร ต่างบันทึกในช่วงภายหลังเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง อีกทั้งนายปรีดี พนมยงค์ และนายประยูร ภมรมนตรีความสัมพันธ์ที่มีความขัดแย้ง กัน จึงมีความเป็นไปได้ว่า บันทึก อาจ เกิดความคลาดเคลื่อน แต่ตรงกันคือสถานที่ ถนน Henry-Martin ส่วนวันเวลาที่มีความ แตกต่างกันจนนำไปสู่ปัญหาการริเริ่มการก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองว่าเกิดขึ้นก่อนเป็นเวลา กี่ปี

2.1.2 การรวมตัวของคณะผู้ก่อการ

การประชุมของคณะผู้ก่อการนำไปสู่การรวมตัวครั้งแรกเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.2469 ที่ ห้องพัก Rue du Sommerard กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ประกอบด้วย 1. นายปรีดี พนมยงค์ นักศึกษาระดับปริญญาเอกสาขานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยปารีส ประเทศฝรั่งเศส 2. ร.ท. ประยูร ภมรมนตรี นักศึกษาวิชารัฐศาสตร์นายทหารกองหนุนอดีตผู้บังคับหมวดนายทหารมหาดเล็ก รัชกาลที่ 6 3. นายตัว ลพานุกรม นักศึกษาวิชาวิทยาศาสตร์ ประเทศสวีเดน 4. นายเนบ พหลโยธิน เนติบัณฑิตอังกฤษ 5. นายจรรยา สิงหเสนี ผู้ช่วยสถานทูตสยามประจำกรุงปารีส 6. ร.ท. แปลก ชิตตะสังคะ นักเรียนทุนโรงเรียนทหารปืนใหญ่ ประเทศฝรั่งเศส 7. ร.ต. ทัศนัยมิตรภักดี นักเรียนโรงเรียนทหารม้า ประเทศฝรั่งเศส²

¹ปรีดี พนมยงค์. (2559). บางเรื่องเกี่ยวกับการก่อตั้งคณะราษฎรและระบบประชาธิปไตย. หน้า 49.

²ปรีดี พนมยงค์. เล่มเดิม

ด้วยความขัดแย้งของหลักฐานการประชุมอย่างเป็นทางการของคณะผู้ก่อการ บันทึกลงของ นายปรีดี พนมยงค์ บันทึกลงเป็น เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2469 (ค.ศ. 1927) แต่นายประยูร ภมรมนตรี บันทึกลงเวลาการประชุมเป็น 5 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2467 (ค.ศ. 1925) เป็น พ.ศ. 2468 ในปีแบบปัจจุบัน¹ ผู้วิจัยมีความเห็นว่าหลักฐานทั้งสองขึ้นบันทึกลงภายหลังเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ทำให้มีความเป็นไปได้ถึงความคลาดเคลื่อนของช่วงเวลาการประชุมของคณะผู้ก่อการ แต่งานศึกษาชิ้นสำคัญของธำรงค์ดี เพชรเลิศอนันต์² ซึ่งชี้ให้เห็นว่า เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2469 (ค.ศ. 1927) การการประชุมของคณะผู้ก่อการ ที่นายปรีดี พนมยงค์เป็นผู้บันทึก มีความน่าเชื่อถือ เนื่องจากนายร้อยโทแปลก ชีตะสังคะเดินทางไปศึกษาที่ ประเทศฝรั่งเศส เมื่อเดือน พฤษภาคม พ.ศ. 2467 การประชุมเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2467 จึงมีความเป็นไปได้น้อยมากในการ ใ้วางใจต่อกัน และนายแนบ พหลโยธิน ข้ามมาศึกษาต่อที่ปารีส เมื่อพ.ศ. 2468²

จากสิ่งที่กล่าวมาข้างต้นสอดคล้องกับผลงานของนริศ จรัสจรรยาวงศ์ นำเสนอภาพนักเรียน ทุนต่างประเทศและส่วนหนึ่งของคณะผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ถ่ายภาพ ร่วมกันที่กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส โดยภาพดังกล่าวลงในนิตยสารไท-สัปดาห์ วันที่ 17 กันยายน พ.ศ. 2499 รวมไปถึงผลงานของนายปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าสมาชิกรัฐสภาฝ่ายพลเรือนและ นายประยูร ภมรมนตรี สมาชิกวุฒิสภาฝ่ายพลเรือน สำหรับช่วงเวลาของภาพถ่ายภาพมีความ เป็นไปได้ว่าถ่ายภาพพ.ศ. 2469 เนื่องจากอนุสรณ์งานศพของคุณหญิงเลขา อภัยวงศ์ ภริยานาย คอง อภัยวงศ์ สมาชิกวุฒิสภาฝ่ายพลเรือน หญิงสาวที่อยู่ในภาพถ่ายได้บันทึกการพบกันครั้ง แรกระหว่างคุณหญิงเลขา อภัยวงศ์ กับนายคอง อภัยวงศ์เป็นพ.ศ. 2469³

ในระยะเบื้องต้น นายปรีดี พนมยงค์ และ นายประยูร ภมรมนตรี สมาชิกวุฒิสภาฝ่าย พลเรือนมีบทบาทสำคัญในฐานะผู้ริเริ่มคณะรัฐสภา และการดำเนินการชักชวนคณะผู้ก่อการ ต่อไปการขยายตัวของสมาชิกรัฐสภาได้นำสู่จำนวนของสมาชิกรัฐสภาที่เพิ่มจำนวนมาก ขึ้น

¹ ปริญญาพนธ์ฉบับนี้ต่อจากนี้ผู้วิจัยเลือกใช้วิธีเขียนนามปี ตามหลักฐานเอกสาร แต่หลักฐานการ ก่อตั้งคณะรัฐสภาของนายปรีดี พนมยงค์ และนายประยูร ภมรมนตรี ผู้วิจัยเลือกใช้เขียนนามปีปัจจุบันควบคู่กัน

² ธำรงค์ดี เพชรเลิศอนันต์. (2534). รัฐประหาร 20 มิถุนายน พ.ศ. 2476 . (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. กรุงเทพฯ. หน้า 16.

³ นริศ จรัสจรรยาวงศ์. (2564). 2475 ราษฎรพลิกแผ่นดิน. มติชน. หน้า 106.

2.1.3 ปัญหาของจำนวนสมาชิกคณะราษฎร

ในเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 หลักฐานและบันทึกเหตุการณ์ จะเป็นหลักฐานที่มีการบันทึกภายหลังเหตุการณ์ปฏิวัติทั้งสิ้น โดยเฉพาะ หลักฐานที่มีการบันทึกเกี่ยวกับจำนวนสมาชิกคณะราษฎรที่เข้าร่วมเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 สิ่งนี้ทำให้จำนวนสมาชิกคณะราษฎรที่เข้าร่วมเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 และกลายเป็นปัญหาที่ต้องศึกษา

หลักฐานบันทึกเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ที่จัดได้ว่าเป็นหลักฐานที่ นายปริดี พนมยงค์ หัวหน้าคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนได้ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล หนังสือเรื่องเบื้องหลังการปฏิวัติ ผู้แต่งกุหลาบ สายประดิษฐ์ จัดพิมพ์ ครั้งแรกในหนังสือพิมพ์ สุภาพบุรุษ พ.ศ. 2484¹ จากนั้นได้จัดพิมพ์หลายครั้งและเปลี่ยนชื่อหนังสือเรื่อง เบื้องหลังการปฏิวัติ 2475 โดยหนังสือเล่มดังกล่าว บันทึกบทสัมภาษณ์ของพระยาพหลพลพยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน) หัวหน้าคณะราษฎร ซึ่งในระหว่างการจัดพิมพ์ครั้งแรกหัวหน้าคณะราษฎรได้ถึงแก่กรรม จากนั้นได้จัดพิมพ์หลายครั้งและเปลี่ยนชื่อหนังสือเรื่อง เบื้องหลังการปฏิวัติ 2475 โดยหนังสือเล่มดังกล่าว บันทึกบทสัมภาษณ์ของพระยาพหลพลพยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน) หัวหน้าคณะราษฎร ซึ่งในระหว่างการจัดพิมพ์ครั้งแรกหัวหน้าคณะราษฎรได้ถึงแก่กรรม

ความพิเศษของหนังสือเบื้องหลังการปฏิวัติ 2475 ในประเด็นจำนวนสมาชิกคณะราษฎรที่เข้าร่วมเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 พระยาพหลพลพยุหเสนา ได้ให้สัมภาษณ์ถึงประเด็นดังกล่าว ความว่า “ข้อแรกนายประยูร ได้เสนอบัญชีรายนามคณะผู้ร่วมก่อการให้ที่ประชุมรับทราบ บัญชีรายนามผู้ก่อการนั้น ได้ทำเป็นรูปบัญชีสินค้าเพื่อว่าถ้าเกิดพลาดพลั้งถูกจับกุมเมื่อใด ก็จะมีทางแก้ไขให้พ้นภัยได้²

เมื่อพิจารณาผลงานและอนุสรณ์งานศพของนายประยูร ภมรมนตรี ทั้ง ชีวิต 5 แผ่นดินของข้าพเจ้า³ บันทึกเรื่องการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ว่าด้วยกำเนิดความมุ่งหมายความ

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. สบ.9.2.3.4 เรื่องสารคดีพิเศษ “เบื้องหลังการปฏิวัติ 2475”. และ กุหลาบ สายประดิษฐ์. (2557). เบื้องหลังการปฏิวัติ 2475 (พิมพ์ครั้งที่ 8). มิ่งมิตร.

² กุหลาบ สายประดิษฐ์. (2557). เบื้องหลังการปฏิวัติ 2475 (พิมพ์ครั้งที่ 8). มิ่งมิตร. หน้า8.

³ ประยูร ภมรมนตรี. (2518). ชีวิต 5 แผ่นดินของข้าพเจ้า. บรรณกิจ.

สำเร็จและความผิดพลาด¹ และอนุสรณ์พลโทประยูร ภมรมนตรี² โดยหลักฐานทั้งหมดผู้วิจัยไม่พบการบันทึกเกี่ยวกับบัญชีรายนามผู้ก่อการจึงไม่สามารถนำมาตีความได้

ด้านเอกสารหลักฐานชั้นต้น เอกสารจากสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติเรื่อง รายนามผู้ริเริ่มก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง³ เอกสารแบ่งหัวข้อออกเป็น เอกสารรายชื่อสมาชิกคณะราษฎร เป็นเอกสารที่มีลักษณะไม่ครบถ้วน เนื่องจากเอกสารชุดดังกล่าวเป็นเอกสารที่มีเฉพาะรายชื่อสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนและหน่วยงานราชการที่ได้เข้ารับราชการ โดยเอกสารรายชื่อสมาชิกคณะราษฎรเป็นที่สังเกตว่า ในช่วงเวลาก่อนเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 บางส่วนของรายชื่อสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนไม่ได้ประกอบอาชีพรับราชการ แต่เมื่อภายหลังเหตุการณ์สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน รับราชการสังกัดกรมเลขาธิการคณะกรรมการราษฎร หน่วยงานที่ตั้งขึ้นในระหว่างช่วงเวลาก่อร่างรัฐธรรมนูญ

เอกสารรายนามบุคคลผู้เป็นคณะกรรมการราษฎรประเภทที่ 1 ตามรัฐธรรมนูญ สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนจำนวน 49 รายชื่อ สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายทหารบกจำนวน 34 รายชื่อ และสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายทหารเรือจำนวน 18 รายชื่อ รวม 101 รายชื่อ โดยคำว่า รัฐธรรมนูญ หมายถึง “ รัฐธรรมนูญ (สมาคม) คณะราษฎร ” และสมาชิกประเภทที่ 1 เป็นผู้ริเริ่มเปลี่ยนแปลงการปกครอง โดยในส่วนท้ายเอกสารสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ เรื่องสมาคมคณะราษฎร พบรายชื่อสมาชิกคณะราษฎรแต่ในเอกสารชุดดังกล่าวขาดรายชื่อสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนคนสำคัญอย่าง หลวงศิริราชไมตรี (จรูญ สิงหนเสนี) สมาชิกคณะราษฎรพลเรือน⁴ สุดท้ายเอกสารบัญชีรายชื่อและที่อยู่ของผู้ก่อการเปลี่ยนแปลง เมื่อปี พ.ศ.2475 ที่ยังมีชีวิตอยู่ เอกสารชุดดังกล่าวจัดทำเนื่องในงาน พระราชทานเพลิงศพ พล.ต.พระประศาสน์พิทยายุทธ (วัน ชูถิ่น) พ.ศ. 2493 ตามความต้องการของจอมพลป. พิบูลสงคราม นายรัฐมนตรีเพื่อเชิญคณะผู้ร่วมก่อการไปงานพระราชทานเพลิงศพโดยเอกสารชุดดังกล่าว แบ่งเป็นสมาชิกคณะราษฎรจำนวน 95 รายชื่อ ประกอบด้วย สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนจำนวน 37 รายชื่อ สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายทหารบก และสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายทหารเรือ

¹ ประยูร ภมรมนตรี. (2517). บันทึกเรื่อง การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ว่าด้วยกำเนิดความมุ่งหมายความสำเร็จ และความผิดพลาด. บรรณกิจเทรตดิ่ง.

² ประยูร ภมรมนตรี. (2525). อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ม.ป.ช., ม.ว.ม. บพิตรการพิมพ์.

³ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. สร.0201.16/48เรื่องรายนามผู้ริเริ่มก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง

⁴ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และดำรงศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์. (2543). ภาคผนวกที่ 52 คณะราษฎร 102 นาย. ใน 2475 การปฏิวัติสยาม (พิมพ์ครั้งที่ 2). มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. หน้า 218-219.

หลักฐานร่วมสมัย อัฐิธาตุของสมาชิกคณะราษฎรและบุคคลในครอบครัวและบุคคลที่มีความใกล้ชิดกับคณะราษฎร บริเวณพระเจดีย์ศรีมหาธาตุ วัดพระศรีมหาธาตุวรมหาวิหาร แบ่งเป็นสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนจำนวน 36 รายชื่อ สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายทหารบกจำนวน 31 รายชื่อ และสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายทหารเรือจำนวน 12 รายชื่อ รวมทั้งหมด 70 รายชื่อ ในส่วนอัฐิธาตุของสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนพบว่าไม่พบอัฐิธาตุของนายศิริ ขาดินันท์ นายอุทัย แสงมณี นายคง อภัยวงศ์ นายประจวบ นุนนาค นายสพรั่ง เทพหัสดิน ณ อยุธยา สมาชิกคณะราษฎรที่นับถือศาสนาอิสลาม นายการิม ศรีจรูญ นายประวัตติ ศรีจรูญ นายประเสริฐ ศรีจรูญ นายบรรจง ศรีจรูญ และนายเข้ม มุสตาฟา

ปัญหาของจำนวนสมาชิกคณะราษฎรยังพบในผลงานของสมาชิกคณะราษฎรและงานศึกษาของผู้ที่สนใจ ผลงานของนายประยูร ภมรมนตรีสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนคนสำคัญที่เป็น 1 ใน 7 ของคณะผู้ก่อการหนังสือเรื่อง บันทึกเรื่องการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ว่าด้วยการกำเนิด ความมุ่งหมาย การปฏิบัติ ความสำเร็จและความผิดพลาด¹ ส่วนท้ายของผลงานพบรายชื่อผู้ร่วมก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตย แบ่งเป็นสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนจำนวน 45 รายชื่อ สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายทหารบกจำนวน 34 รายชื่อ และสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายทหารเรือจำนวน 19 รายชื่อ รวมทั้งหมด 98 รายชื่อ รายชื่อมีที่มาจากสำนักงานเลขาธิการรัฐสภามีความต้องการที่จะเก็บรวบรวมเอกสารและหลักฐานเพื่อจัดทำพิพิธภัณฑ์รัฐสภา โดย นายประยูร ภมรมนตรี และเพื่อนสมาชิกที่ร่วมตรวจสอบรายชื่อ ประกอบด้วย นายจิตตะเสน ปัญจะ สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน พล.อ.จรูญ เสรีเรืองฤทธิ์ สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายทหารบก และพล.ร.อ.เอกสินธุ์ กมลนาวิน สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายทหารเรือ ในประเด็นจำนวนสมาชิกคณะราษฎรพบปัญหาจำนวนสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนเนื่องด้วยนายประยูร ภมรมนตรี จัดตัวเองเป็นสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายทหารบก ทำให้ผลงานขึ้นดังกล่าวมีความคาดเคลื่อน เนื่องจากเอกสารชั้นต้นและงานศึกษาที่เกี่ยวข้องเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ล้วนจัดนายประยูร ภมรมนตรี เป็นสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน สิ่งนี้ทำให้จำนวนสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนมีความแตกต่างจากหลักฐาน งานศึกษา และผลงานชิ้นอื่น

¹ ประยูร ภมรมนตรี. (2517). *บันทึกเรื่อง การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ว่าด้วยการกำเนิดความมุ่งหมายความสำเร็จ และความผิดพลาด*. บรรณกิจเทรตติง. หน้า 110-116.

ความสอดคล้องผลงานของนายประยูร ภมรมนตรี กับผลงานของ ประเสริฐ ปัทมะสุคนธ์ เรื่องรัฐสภาไทยในรอบสี่สิบสองปี¹ เนื่องจากที่มาของรายชื่อสมาชิกคณะราษฎรมาจากการตรวจรับเอกสารของรัฐสภาที่มีมาตรงกัน แต่เอกสารชุดนี้มีการบันทึกความเปลี่ยนแปลงตามขั้นยศสำหรับเอกสารแบ่งเป็น สมาชิกคณะราษฎรสายพลเรือนจำนวน 46 รายชื่อ สมาชิกคณะราษฎรทหารบกจำนวน 32 รายชื่อ และสมาชิกคณะราษฎรทหารเรือจำนวน 21 รายชื่อ รวมทั้งหมด 99 รายชื่อ โดยผลงานรัฐสภาไทยในรอบสี่สิบสองปี เพิ่มเติมในส่วน 1 รายชื่อของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน นายประเสริฐจัด นายประยูร ภมรมนตรีเป็นสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน แต่ผลงานของ นายประยูร ภมรมนตรี จัดตัวเองเป็นสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายทหารบก

ทางงานศึกษาชิ้นสำคัญที่ศึกษาเกี่ยวกับเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ของธวัช มกรพงศ์ เรื่อง History of the Thai Revolution A Study in Political Behavior² ส่วนท้ายของงานศึกษาได้รวบรวมรายชื่อสมาชิกคณะราษฎร แบ่งเป็นสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนจำนวน 65 รายชื่อ สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายทหารบกจำนวน 31 รายชื่อ และสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายทหารเรือ จำนวน 18 รายชื่อ รวมทั้งหมด 114 รายชื่อ และเมื่อผู้วิจัยเปรียบเทียบกับหลักฐานชิ้นอื่นพบข้อแตกต่างในประเด็นจำนวนสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนที่มีจำนวนมากที่สุดถึง 65 รายชื่อ โดยรายชื่อสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนมีความเป็นไปได้ว่าในส่วนรายชื่อเพิ่มเติมในส่วนใหญ่อาจจะเป็นบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวกับคณะราษฎรแต่ยังไม่พบหลักฐานที่ชัดเจน นอกจากนี้รายชื่อ สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนพบการขาดหายไปของรายชื่อสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน เช่น นายประวัตติ ศรีจรูญ นายศิริ ชาตินันทน์ นายวินช ปานนะนนท์ แต่ผู้ศึกษาจัดนายจำรัส สุวรรณชีพ จัดอยู่ในคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน

ในงานศึกษาชิ้นดังกล่าวพบรายชื่อเพิ่มเติมของสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน ส่วนใหญ่อาจจะเป็นบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวกับคณะราษฎรแต่ยังไม่พบหลักฐานที่ชัดเจน กรณีของนายชม จารุรัตน์ เพื่อนของ นายปรีดี พนมยงค์ และนายควง อภัยวงศ์ ขณะศึกษาที่ประเทศฝรั่งเศส³ จากการศึกษาค้นคว้าพบว่าอนุสรณ์งานศพนายชม จารุรัตน์ ไม่พบการกล่าวถึงการเป็นสมาชิก

¹ ประเสริฐ ปัทมะสุคนธ์. (2517). *รัฐสภาไทยในรอบสี่สิบสองปี (2475-2517)*. กลุ่ม "รัฐกิจเสรี". หน้า 1-5.

² Mokarapong. (1972). Appendix A : The Promoters of the June Revolution of 1932 In *History of the Thai revolution : a study in political behaviour*. Chalermnit. P.247-249.

³ ชม จารุรัตน์. (2522). *อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ. วัฒนาพานิช*. หน้า 14-17.

คณะกรรมการฝ่ายพลเรือนแต่กับพบบันทึกความใกล้ชิดระหว่างนายชม จารุรัตน์ และผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ในช่วงเวลาที่ผู้วายชนม์ศึกษาที่ประเทศฝรั่งเศส

นอกจากนี้งานศึกษาพบการกล่าวถึง นายจ้อย ใบบัก ผู้วายชนม์ที่มีความใกล้ชิดกับ คณะราษฎรฝ่ายพลเรือน ที่อัฐิธาตุได้ถูกบรรจุบริเวณพระเจดีย์ศรีมหาธาตุ วัดพระศรีมหาธาตุ วรมหาวิหาร แต่เมื่อตรวจสอบประวัติ นายจ้อย ใบบัก ในอนุสรณ์งานศพของนายจ้อย ใบบัก พบข้อเท็จจริงเป็นบุคคลที่นายสงวน ตูลารักษ์ สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน ที่อยู่ในภูมิลำเนาเดียวกันชักชวนให้ร่วมช่วยเหลือในเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง นายจ้อยอยู่สายเดียวกับ พ.ต.ขุนจ่างภูมิมเวท และพ.ต.ต.ขุนศรีศรารกร¹ แต่การที่จะจัดนายจ้อย ใบบัก เป็นสมาชิก คณะราษฎรฝ่ายพลเรือน ผลงานของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ เสนอว่า นายจ้อย ใบบักเป็นบุคคลธรรมดาที่มีแนวคิดเป็นประชาธิปไตยและมีบทบาททางการเมือง แต่ถูกลบชื่อออกจากเอกสารและความทรงจำ² ซึ่งสิ่งนี้ควรค่าแก่การศึกษาค้นคว้าในลำดับต่อไป

ม.ล.เดช สนิทวงศ์ (หลวงเดชสหกรณ์) ในงานศึกษาของธวัช มกรพงศ์ และ ผลงานของนาย ประยูร ภมรมนตรี ซีวิต 5 แผ่นดินของข้าพเจ้า บุคคลดังกล่าวเป็นสมาชิกคณะราษฎร ปัญหาที่ ม.ล.เดช สนิทวงศ์ ตัดสินใจลาออก เนื่องจากการแจกจ่ายเค้าโครงเศรษฐกิจของนายปรีดี พนมยงค์ ทำให้ ม.ล.เดช สนิทวงศ์ ลาออกจากการเป็นสมาชิก³ แต่หากตรวจสอบอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมหลวงเดช สนิทวงศ์ ไม่พบความเกี่ยวข้องกับการเข้าร่วมกับ คณะราษฎร⁴

จากการศึกษาค้นคว้าผู้วิจัยพบปัญหาของบุคคลที่มีความใกล้ชิดกับสมาชิกคณะราษฎรที่มีความเป็นไปได้ว่าอาจจะเป็นสมาชิกคณะราษฎร เริ่มต้นที่หลวงบรรณกรโกวิท (เปา จักกะพาก) พบความเข้าไปมีส่วนเกี่ยวกับเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เนื่องจากเป็นนักเรียนโรงเรียนกฎหมายจึงมีความใกล้ชิดกับกลุ่มนักเรียนกฎหมาย และได้ร่วมกันแสวงหาสมาชิกและเข้าร่วมในการวางแผน แต่เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 หลวงบรรณกรโกวิท (เปา

¹ หลวงวิจิตรวาทการ. (2480). *จดหมายเหตุเรื่องเปลี่ยนแปลงการปกครอง พิมพ์แจกงานฉาบปกกิจศพ นายจ้อย ใบบัก พระจันทร์*.

² นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. (2540). นายจ้อย ใบบัก สามัญชนผู้มีบทบาทในการร่วมปฏิวัติ 2475. *บุคคลวันนี้*, 11(126), 126-129.

³ ประยูร ภมรมนตรี. (2518). *ซีวิต 5 แผ่นดินของข้าพเจ้า*. บรรณกิจ. หน้า 144-145.

⁴ เดช สนิทวงศ์. (2518). *อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ป.จ., ม.ป.ช., ม.ว.ม. พระจันทร์*. หน้า 8.

จักกะพาก) ไม่ได้เข้าร่วมการดำเนินงานในวันดังกล่าว¹ ส่วนของนายเพ่ง ลิ้มประพันธ์ อดีตนักเรียนราชวิทยาลัยและนักเรียนโรงเรียนกฎหมาย ที่ได้ร่วมกับเพื่อนนักเรียนที่ความสนใจในเรื่องการเมืองการปกครอง ในการรวมตัวกันเป็นคณะผู้ก่อการ แต่นายเพ่ง ลิ้มประพันธ์ ติดธุระที่จังหวัดเชียงใหม่จึงไม่สามารถเข้าร่วมได้²

ผลงานของนริศ จรัสจรรยาวงศ์จาก การรวมเอกสารข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับสมาชิก คณะราษฎรและบุคคลผู้ใกล้ชิด รายชื่อสมาชิกครอบครัวตุลาวัณษ์ ประกอบด้วย นายสงวน ตุลาวัณษ์ สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน นายกระจ่าง ตุลาวัณษ์ นายสมใจ ตุลาวัณษ์ และนายชุนซึ่ง ตุลาวัณษ์³ ถึงแม้ว่าผู้วิจัยจะพบเพียงอนุสรณ์งานศพของ นายสงวน ตุลาวัณษ์ แต่จากหลักฐานร่วมสมัย มีความเป็นไปได้ว่า นายสงวน ตุลาวัณษ์ สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน ได้ชักชวนสมาชิกครอบครัวตุลาวัณษ์ สอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของนายกระจ่าง ตุลาวัณษ์ ผู้ใกล้ชิดกับ คณะราษฎร ความว่า

“พี่สงวน (ตุลาวัณษ์) พี่ชายผมเป็นลูกศิษย์อาจารย์ปรีดี แต่ผมไม่เคยเห็นท่านมาก่อน เขาปกปิดเก่ง สองสามเดือนก่อนเกิดเหตุการณ์พี่ชายสั่งว่าให้ไปหาเพื่อนที่แปดริ้วมา ให้ยิงปืนได้ ผมก็พามาทำงานหนึ่งคืน แล้วพี่ชายก็มอบหน้าที่ให้ทำต่างๆ งานนี้เป็นงานพิเศษจริงๆ เพราะต่างคนต่างแบ่งสายกันไป ทหาร พลเรือน ข้าราชการต่างคนต่างทำหน้าที่ ทุกคนต้องปิดเป็นความลับ จำไม่ได้หรอกว่าใครชื่ออะไร”⁴

สิ่งที่กล่าวข้างต้นย่อมสะท้อนถึงการชักชวนบุคคลในครอบครัวให้เข้าร่วมเป็นผู้ร่วมเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง แต่การที่บุคคลใดจะเป็นสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนย่อมเป็นปัญหาของจำนวนสมาชิกคณะราษฎรที่เป็นข้อถกเถียงในการศึกษา จึงทำให้ปริญญา นิพนธ์ฉบับนี้ สำหรับจำนวนสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน ผู้วิจัยจะเลือกใช้สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน จำนวน 45 คน เนื่องจากหลักเกณฑ์การเลือกบุคคลเป็นสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน คือผู้วิจัยได้ตัดรายชื่อ นายจำนง บุรวีเขต นายสอน บุญจูง นายผูก ปาถรรพณ์ ร.ต.ท. เขย กลัญชัย ร.ต.เที่ยง เฉลิมศักดิ์ เนื่องจากได้พิจารณาจากการศึกษาหลักฐานและงานศึกษา เหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 อีกทั้งบทบาททางการเมืองก่อนเหตุการณ์และ

¹ หลวงบรรณกรโกวิท. (2535). อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ท.ช.,ท.ม. บุรณะการพิมพ์. หน้า 3-4.

² สุวุฒิ ลิ้มประพันธ์. (2564). วิถีชีวิต และสงครามเอเชียบูรพา. ม.ป.พ. หน้า 83.

³ นริศ จรัสจรรยาวงศ์. (2564). 2475 ราษฎรพลิกแผ่นดิน. มติชน. หน้า 265-276.

⁴ วันชัย ตันติวิทยาพิทักษ์. (2542,มิถุนายน). ยุทธการยึดเมือง. สารคดี, 15(172), 81-91.

หลังเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครองเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 จนกระทั่งการสิ้นสุดอำนาจของรัฐบาลคณะราษฎร ส่วนสมาชิกคณะราษฎรที่ผู้วิจัยไม่ได้นับว่าเป็นสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน เนื่องจากไม่พบบทบาทในการปฏิบัติและตำแหน่งทางการเมือง รวมไปถึงผู้วิจัยไม่พบอนุสรณ์งานศพ เนื่องจากอนุสรณ์งานศพของสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนผู้วิจัยสามารถตรวจสอบอนุสรณ์งานศพสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนจำนวน 28 คน จากสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนทั้งหมด 45 คน หรืออัฐิธาตุบริเวณพระเจดีย์ศรีมหาธาตุ วัดพระศรีมหาธาตุวรมหาวิหาร

2.2. อายุของสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน

เหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 บุคคลที่เข้าร่วมเป็นสมาชิกคณะราษฎร ทั้งสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายทหารบก และสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายทหารเรือส่วนใหญ่เป็นคนรุ่นหนุ่ม ยกเว้นกลุ่มนายทหารชั้นผู้ใหญ่ที่คณะราษฎรเชิญมาด้วยเหตุผลเพื่อเป็นที่น่าเชื่อถือแก่ทหาร ประกอบด้วย พระยาพลพล พยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน) อายุ 45 ปี พระยาทรงสุรเดช (เทพ พันธุมเสน) อายุ 40 ปี พระประศาสน์พิทยายุทธ (วัน ชูถิ่น) อายุ 38 ปี และพระยาฤทธิอัคเนย์ (สละ เอมะศิริ) อายุ 43 ปี¹

แต่จากการศึกษาค้นคว้าอายุของสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนจากตาราง 1 จำนวนสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนที่เกิด พ.ศ. 2427-2456 จะเห็นได้ชัดว่า อายุของสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนมีความหลากหลาย สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนที่มีอายุมากที่สุด พ.ศ. 2427 จำนวน 1 คน พ.ศ. 2440 จำนวน 2 คน พ.ศ. 2441 จำนวน 3 คน พ.ศ. 2442 จำนวน 1 คน พ.ศ. 2443 จำนวน 5 คน พ.ศ. 2444 จำนวน 4 คน พ.ศ. 2445 จำนวน 6 คน พ.ศ. 2446 จำนวน 2 คน พ.ศ. 2447 จำนวน 4 คน พ.ศ. 2448 จำนวน 2 คน พ.ศ. 2449 จำนวน 2 คน พ.ศ. 2450 จำนวน 3 คน พ.ศ. 2451 จำนวน 2 คน พ.ศ. 2452 จำนวน 1 คน พ.ศ. 2454 จำนวน 1 คน พ.ศ. 2455 จำนวน 1 คน ส่วนสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนที่มีอายุน้อยที่สุดเกิด พ.ศ. 2456 จำนวน 1 คน

¹ นริศ จรัสจรรยาวงศ์. (2564). 2475 ราษฎรพลิกแผ่นดิน. มติชน. หน้า 265.

ตาราง 1 จำนวนสมาชิกคณะกรรมการฝ่ายพลเรือนที่เกิดในปีพ.ศ. 2427-2456

พ.ศ.	จำนวนสมาชิก
2427	1
2433	1
2440	2
2441	3
2442	1
2443	5
2444	3
2445	6
2446	2
2447	4
2448	2
2449	2
2450	3
2451	2
2452	1
2453	1
2454	1
2455	1
2456	1
รวม	1
	41

ที่มา: นริศ จรัสจรรยาวงศ์. (2564). *เล่มเดิม*.

จากตารางดังกล่าวข้อมูลสมาชิกคณะกรรมการฝ่ายพลเรือนไม่ครบถ้วนโดยขาดสมาชิก คณะราษฎรฝ่ายพลเรือนจำนวน 4 คน ได้แก่ นายการิม ศรีจรรยา นายประวัตติ ศรีจรรยา นายศิริ ขา ดินันท์ นายอุทัย แสงมณี ส่วนสมาชิกคณะกรรมการฝ่ายพลเรือนที่เกิดในช่วงทศวรรษ 2440 (พ.ศ. 2440-2450) เป็นช่วงเวลาที่สมาชิกคณะกรรมการฝ่ายพลเรือนเกิดเป็นจำนวนมากที่สุด จำนวน 30 คน คิดเป็นร้อยละ 12.3 โดยเฉพาะช่วงเวลา พ.ศ. 2443-2445 เป็นช่วงเวลาที่ สมาชิกคณะกรรมการ ฝ่ายพลเรือน เกิด ในช่วงเวลาดังกล่าวมากที่สุดสามารถหาค่ากึ่งกลางของจำนวนสมาชิก คณะราษฎรฝ่ายพลเรือนช่วงเวลาดังกล่าว 4.66 คน

เหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 บุคคลที่เข้าร่วม เป็นสมาชิกคณะกรรมการกลุ่มคนรุ่นใหม่ สมาชิกคณะกรรมการฝ่ายพลเรือนที่เข้าร่วมเหตุการณ์จะมี

อายุ จะมีอายุระหว่าง 19 ปี จนถึง 48 ปี¹ จะเห็นได้ชัดว่าสมาชิกคณะกรรมการฝ่ายพลเรือนมีอายุมากที่สุดอายุ 48 ปี จำนวน 1 คน อายุ 35 ปี 2 คน อายุ 34 ปี จำนวน 3 คน อายุ 33 ปี จำนวน 1 คน อายุ 32 ปี จำนวน 5 คน อายุ 31 ปี จำนวน 3 คน อายุ 30 ปี จำนวน 6 คน อายุ 29 ปี จำนวน 2 คน อายุ 28 ปี จำนวน 4 คน อายุ 27 ปี จำนวน 2 คน อายุ 26 ปี จำนวน 2 คน อายุ 25 ปี จำนวน 3 คน อายุ 24 ปี จำนวน 2 คน อายุ 23 ปี จำนวน 1 คน อายุ 21 ปี จำนวน 1 คน อายุ 20 ปี จำนวน 1 คน และ 2475 สมาชิกคณะกรรมการฝ่ายพลเรือนมีอายุน้อยที่สุดอายุ 19 ปี จำนวน 1 คน

ตาราง 2 อายุของสมาชิกคณะกรรมการฝ่ายพลเรือนในเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง

อายุสมาชิกคณะกรรมการฝ่ายพลเรือน	จำนวนสมาชิกคณะกรรมการฝ่ายพลเรือน
48 ปี	1 คน
35 ปี	2 คน
34 ปี	3 คน
33 ปี	1 คน
32 ปี	5 คน
31 ปี	3 คน
30 ปี	6 คน
29 ปี	2 คน
28 ปี	4 คน
27 ปี	2 คน
26 ปี	2 คน
25 ปี	3 คน
24 ปี	2 คน
23 ปี	1 คน
21 ปี	1 คน
20 ปี	1 คน
19 ปี	1 คน
รวม	41 คน

ที่มา: นริศ จรัสจรรยาวงศ์. (2564). เล่มเดิม.

¹ นริศ จรัสจรรยาวงศ์. (2564). เล่มเดิม . หน้า 270-275.

จากตารางดังกล่าวข้อมูลสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนไม่ครบถ้วนโดยขาดสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนจำนวน 4 คน ได้แก่ นายการิม ศรีจรูญ นายประวัติ ศรีจรูญ นายศิริ ขาทินันท์ นายอุทัย แสงมณีและจำนวนสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนอายุของสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนที่มีช่วงอายุระหว่าง 28-32 ปี จะมีจำนวนมากที่สุด 18 คน คิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 7.8 และ ในเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ค่าเฉลี่ยอายุของสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนมีค่าเฉลี่ยอายุ 29.2 ปี น้อยที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับค่าเฉลี่ยอายุสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายทหารเรือ มีค่าเฉลี่ยอายุ 31.2 ปี และสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายทหารบก มีค่าเฉลี่ยอายุ 34.09 ปี

ด้วยข้อมูลพื้นฐานของสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนจะแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างของอายุสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนที่มีอายุหลากหลายทำให้เกิดความแตกต่างระหว่างสมาชิกแต่จำนวนสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนที่เกิดในทศวรรษ 2440 (พ.ศ.2440-2450) มีจำนวนมากที่สุด 30 คน และในเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนที่เข้าร่วมเหตุการณ์มีจำนวนมากที่สุดและมีอายุระหว่าง 19 ปี จนถึง 48 ปี และอายุดังกล่าวสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนมีค่าเฉลี่ยอายุน้อยที่สุด จากสิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน ที่เกิดในทศวรรษ 2440 (พ.ศ.2440-2450) เป็นคนกลุ่มหลักหรือแกนกลางของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนขับเคลื่อนโดยสมาชิกที่มีอายุรุ่นคราวเดียวกันแสดงให้เห็นถึงมีภูมิหลังทางสังคมที่มีช่วงวัยเดียวกัน และมีทัศนคติทางสังคมการเมืองที่คนเหล่านี้เติบโตขึ้นมาในทศวรรษ 2440 เป็นตัวแทนสำคัญ

2.3. พื้นฐานครอบครัวของสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน

2.3.1 ลักษณะสังคมไทยก่อนเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475

ผลงานของชาญวิทย์ เกษตรศิริ ชี้ให้เห็นว่า ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผลการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ทำให้สยามเกิดการสถาปนาระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ โดยการเปลี่ยนแปลงส่งผลไปยังการเปลี่ยนแปลงในหลายด้าน โดยเฉพาะทางด้านสังคมเห็นได้จากการเกิดขึ้นของชนชั้นใหม่ ได้แก่ ชนชั้นที่ได้รับโอกาสเข้าสู่ระบบราชการและการค้าขาย¹ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวถือเป็นจุดเริ่มต้นของการสิ้นสุดของระบบศักดินาในสังคมไทย

¹ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และดำรงศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์. (2560). *ปฏิวัติ 2475 = 1932 revolution in Siam* (พิมพ์ครั้งที่ 3). มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. หน้า 30.

ในสังคมไทย ระบบศักดินาเป็นระบบที่เริ่มต้นตั้งแต่สมัยอดีตและมีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น สมัยพระบาทสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ส่งผลให้ ระบบศักดินา กลายเป็นเครื่อง กำหนดระบบ ความสัมพันธ์ทางสังคม ทำให้สังคมเกิดระเบียบแบบแผนกับบุคคลระหว่างชนชั้น และ ความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นเป็นในลักษณะพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ผู้ที่เป็นผู้อุปถัมภ์ต้องทำ หน้าที่ปกป้องผู้ใต้อุปถัมภ์ ส่วนผู้ที่อยู่ใต้การอุปถัมภ์ต้องทำหน้าที่ในการส่งส่วยและทำงานให้กับผู้ อุปถัมภ์¹

จากการเกิดขึ้นของระบบศักดินาทำให้สังคมไทย โดยเฉพาะชนชั้นผู้ใต้อุปถัมภ์ที่ไม่สามารถ เปลี่ยนแปลงชนชั้นได้ดังจะเห็นได้จาก จะเห็นได้จากพระราชกำหนดพ.ศ.2383 ระบุไว้ว่า บุคคลผู้ ที่จะเข้าดำรงตำแหน่งราชการ (ที่ถือศักดินา 400 ขึ้นไป) จำต้องมีคุณสมบัติดังต่อไปนี้ (ก) จะต้อง มาจากตระกูลอัศวมหาราชนาบดีซึ่งจะเป็นในอดีตหรือปัจจุบันก็ได้ คำว่าตระกูลซึ่งใช้ในที่นี่ ไม่ รวมถึงผู้มีความสัมพันธ์ เคยเกี่ยวข้องกับอัศวมหาราชนาบดีโดยการสมรส แต่รวมถึงลูกหลานของ อัศวมหาราชนาบดีทั้งในสายบิดาและมารดาเท่านั้น (ข) จำต้องมีความรู้ดีทั้งในด้านการทหารและพล เรือรบ (ค) จำต้องมีความเฉลียวฉลาด (ง) จำต้องตั้งอยู่ในศีลธรรม (จ) ต้องเป็นบุคคลที่มีคุณสมบัติ ดังนี้ประกอบด้วย 1. ไม่ว่าองค์พระ มหากษัตริย์จะมีพระประสงค์สิ่งใด จะต้องแสวงหามาทูลเกล้า ถวายให้จงได้ 2. ต้องเป็นผู้มีความขยันหมั่นเพียรในกิจการงาน 3. ต้องมีความกล้าหาญชาญชัยใน การสงคราม และ 4. ต้องมีความเฉลียวฉลาดในการวินิจฉัยในเรื่องการฟ้องร้องและเฉลียวฉลาดใน กิจการงาน พระราชกำหนดนี้ได้เน้นถึงว่าบุคคลใดก็ตามที่มีได้มีตระกูล และเป็นผู้ที่มั่งมีศรีสุข ขึ้นมาจากการพนันเสี่ยงโชค และติดสินบนขุนนาง จะนำขึ้นทูลเกล้าถวายตัวเพื่อเป็นมหาดเล็ก มิได้เลย²

แต่อย่างไรก็ตามรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าผลการเปลี่ยนแปลงของสยาม ครั้งยิ่งใหญ่โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมทำ ให้ เกิดชนชั้นใหม่ ซึ่งชนชั้นเหล่านี้ ได้ กลายเป็นชนชั้น ที่เริ่มมีบทบาททางสังคมและในเวลาต่อมาตัวแทนของชนชั้นใหม่ได้กลายเป็นบุคคล ที่มีบทบาทต่อเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ .2475

2.3.2 การเปลี่ยนแปลงทางสังคมของสยามประเทศ

¹ อคิน รพีพัฒน์. (2518). *สังคมไทยในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ.2325-2416* = The organization of Thai society in the early Bangkok period 1782-1873. มุขนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และ มนุษยศาสตร์. หน้า 117.

² พระราชกำหนด พ.ศ. 2338 อ้างถึงใน อคิน รพีพัฒน์ (2518). *เล่มเดิม*. หน้า 117.

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเมื่อ สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผลปรากฏว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ส่งผลให้สังคมสยามเกิดการเปลี่ยนแปลง ทางสังคม เป็น ในรูปแบบของตะวันตกมากขึ้น โดยเฉพาะการเลิกทาส พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำเนินนโยบายการเลิกทาส ลักษณะการผ่อนสั้นผ่อนยาวค่อยทำค่อยไป¹ นโยบายเริ่มต้นอย่างเป็นทางการ การดำเนินงานการออกพระราชบัญญัติพิทักษ์เสรีอายุลูกทาสลูกไท จ.ศ. 1236 (พ.ศ. 2417)² กำหนดให้ลูกทาส ลูกไทที่เกิดในพ.ศ.2414 เมื่อครบอายุ 21 ปี ในพ.ศ.2432 ให้พ้นจากความ เป็นทาส

จนกระทั่งการประกาศพระราชบัญญัติลักษณะทาสมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ ร.ศ. 119 (พ.ศ. 2443)³ และการยกเลิกประกาศพระราชบัญญัติมณฑลบูรพา ร.ศ. 123 (พ.ศ.2447)⁴ และประกาศพระราชบัญญัติการเลิกทาส ร.ศ.124 (พ.ศ. 2448)⁵ เป็นการสิ้นสุดของชนชั้นที่ต่ำที่สุดในสังคมสยาม อีกการเปลี่ยนแปลงทางสังคมครั้งสำคัญ การยกเลิกไพร่ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำเนินนโยบายการ เลิกไพร่ควบคู่กับการจัดตั้งกองทหารแบบตะวันตก จนนำไปสู่การเกิด พระราชบัญญัติการเกณฑ์ทหาร ร.ศ 124 ส่งผลให้ เมื่ออดีตประชาชนที่มีบทบาทในฐานะแรงงานทางเศรษฐกิจและผู้ป้องกันประเทศในยามสงคราม สามารถมีอิสระในการดำรงชีวิตและประกอบอาชีพได้

จากสิ่งที่กล่าวข้างต้นผลของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมทำให้เกิดชนชั้นใหม่ “กระฎุมพีข้าราชการ” อันมีผลมาจากการเกิดขึ้นของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ทำให้สยามต้องการบุคลากรเข้ามาทำงานเพื่อตอบสนองกับระบบราชการสมัยใหม่ ชนชั้นใหม่ เป็น ผลมาจากการขยายการศึกษาและการขยับโอกาสทางสังคม กลายเป็นตัวแทนบุคคลชนชั้นกลางที่สามารถเข้าศึกษา รับราชการในหน่วยงานราชการ⁶

¹ลิขิต ธีรเวคิน. (2544). *วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย* (พิมพ์ครั้งที่ 8). สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 80.

² เอ็ม. เอ. สมิต. *กฎหมายลักษณะทาส*. ครูสมิต. หน้า 89-99.

³ พระราชบัญญัติลักษณะทาสมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ. (รัตนโกสินทร์ศก 119). *ราชกิจจานุเบกษา*. (เล่ม 17 ตอนที่1414, น.134-137).

⁴ ประกาศลดค่าตัวทาสในมณฑลบูรพา. (รัตนโกสินทร์ศก 123). *ราชกิจจานุเบกษา* (เล่ม 21 ตอนที่ 42, น. 747-748).

⁵ ประกาศพระราชบัญญัติทาส. (รัตนโกสินทร์ศก 124). *ราชกิจจานุเบกษา* (เล่ม 22 ตอนที่ 1, น.9-10).

⁶ กุลลดา เกษบุญชู มีดี. (2562). *ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์: วิวัฒนาการรัฐไทย*. หน้า 220.

ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน นายปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน ตัวแทนบุคคลชนชั้นกลางด้วยระบบการศึกษาสมัยใหม่และได้รับโอกาสไปศึกษาที่ต่างประเทศ และด้วยความคิดที่มองว่าความสามารถของตัวบุคคลมาจากการศึกษาและการใช้สติปัญญาของตน ทำให้เกิดความแตกต่างจากสังคมยุคเก่าที่มีความเชื่อเรื่องชาติกำเนิดเป็นหลัก¹ ด้วยความคิดที่แตกต่าง ที่ได้ส่งผลให้เกิดความไม่พอใจ และบุคคลเหล่านี้ ต่อมาจะเป็นบุคคลที่มีความคิด และต้องการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง

แม้ว่าผู้วิจัยจะไม่พบงานศึกษาที่กล่าวถึงภูมิหลังของสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนเท่าใดนักแต่งานศึกษาของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ ได้ตรวจเช็คตระกูลของสมาชิกคณะราษฎร ผ่านการรวบรวม เอกสารของประเสริฐ ปัทมะสุคนธ์ พบข้อเท็จจริงว่า ภูมิหลังของบิดา สมาชิกคณะราษฎร มีทั้งเจ้านายข้าราชการ ชาวสวนชาวนา สอดคล้องกับการตรวจสอบภูมิหลังของบิดาสมาชิกคณะราษฎร ฝ่ายพลเรือน ผ่านอนุสรณ์งานศพ ของสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน และครอบครัวเท่าที่พบข้อมูลหาได้หนังสือและผลงานของ ธีรชัย พูลท้วม เรื่องประวัติคณะผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 24 มิถุนายน 2475 พบ ข้อเท็จจริง ภูมิหลังของบิดาสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน มีความหลากหลาย จากสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนจำนวน 45 คน และ อนุสรณ์งาน ศพ สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนจำนวน 28 เล่ม พบว่า ภูมิหลังของบิดาสมาชิกคณะราษฎร ฝ่ายพลเรือน ที่ เป็น ขุนนาง จำนวน 14 คน ประกอบด้วย ม.ล.อุดม สนิทวงศ์ นายประจวบ บุนนาค นายประยูร ภมรมนตรี นายวิลาศ ไสธานนท์ นายจรรยา สิงหเสนี นาย ทวี บุญยกเหตุ นายแนบ พหลโยธิน นายดิเรก ชัยนาม นายควง อภัยวงศ์ นายจรรยา สืบแสง นายจิตตะเสน ปัญจะ นายวิเชียร สุวรรณทัต นายกลิ่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา และ นายสพรั่ง เทพหัสดิน ณ อยุธยา ความแตกต่างของภูมิหลังของบิดาสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน จะเห็นได้ว่า ภูมิหลังของบิดาสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนที่เป็นขุนนาง มีจำนวนมากที่สุด

เมื่อเปรียบเทียบกับ ภูมิหลังของบิดาสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน ที่ เป็นพ่อค้ามีจำนวน 8 คน ประกอบด้วย นายด้วง ลพานุกรม นายวินิช ปานนะนนท์ นายเผด็จ อังศุวิฒนะ นายประวัติ ศรีจรรยา นายการิม ศรีจรรยา นายประเสริฐ ศรีจรรยา นายบรรจง ศรีจรรยา บิดาสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนที่เป็นชาวนาจำนวน 3 คน ประกอบด้วย นายปรีดี พนมยงค์ นายกลิ้ง พนมยงค์ และนายชูป ศาลายาชีวิน บิดาสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนที่เป็นทนายความ 1 คน

¹ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2562). *ประวัติการเมืองไทยสยาม พ.ศ. 2475-2500* = A political history of Thailand-Siam 1932-1957 (พิมพ์ครั้งที่ 8). มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. หน้า 29.

ประกอบด้วย นายสวัสดิ์ ไสถิติทัตและ บิดาสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนที่เป็น ครูสอนศาสนา จำนวน 1 คน ประกอบด้วย นายเข้ม พรหมยงค์

2.4 การเปลี่ยนแปลงกับการศึกษารูปแบบตะวันตก

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นครั้งสำคัญ ทำให้ การศึกษาใน สยามเกิดการเปลี่ยนแปลง เป็น การศึกษา ในรูปแบบตะวันตก งานศึกษาของวุฒิชัย มูลศิลป์ ได้เสนอปัจจัย ที่ก่อให้เกิดการศึกษารูปแบบ สมัยใหม่ มีผลสืบเนื่องมาจาก ปัญหาการคุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตกทำให้สยาม ต้องเปลี่ยนแปลงให้มีความทันสมัยปัจจัยทางด้านสติปัญญาและความคิดแบบตะวันตก การเข้ามา เผยแพร่ศาสนาของมิชชันนารี ทำให้หลายโรงเรียนได้ถือกำเนิดขึ้น ปัจจัยทางด้าน ประสิทธิภาพ จากต่างประเทศของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จากการเสด็จ ประพาสต่างประเทศ ปัจจัยทางด้านการศึกษา และการปกครอง และปัจจัยทางด้านความต้องการบุคคล เข้าทำงานเพื่อตอบสนองต่อระบบราชการสมัยใหม่¹

แม้ระยะเบื้องต้น การเปลี่ยนแปลงด้านการศึกษามุ่งเน้นไปที่พระบรมวงศานุวงศ์และบุตร หลานขุนนางผู้ใกล้ชิดจะเห็นได้จากการจัดตั้งกองทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ พ.ศ. 2413 ภายหลัง พัฒนาเป็น คณะเสนาบดี ก่อตั้งเมื่อวันที่ 5 สิงหาคม พ.ศ. 2430 โรงเรียนสวนอนันต์ พ.ศ. 2422 และ โรงเรียนสวนกุหลาบ พ.ศ. 2423 และ โรงเรียนดังกล่าวถือเป็นการศึกษา เพื่อชนชั้นสูง โดยเฉพาะ แต่ ด้วยความ ขาดแคลนบุคลากรเพื่อตอบสนองต่อระบบราชการสมัยใหม่ รัฐสยามจึง ต้องบุคคลที่มีความรู้อักษรวิธีและเทคนิคขั้นสูงแบบตะวันตก รวมไปถึงอักษรวิธีในระดับเสมียน²

สิ่งเหล่านี้ทำให้ผู้มีอำนาจในสยามต้องจัดการศึกษาให้กับสามัญชน โดยเริ่มต้นขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2418 จาก พระบรมราชโองการ ของ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรง มีพระ บรมราชโองการให้พระสงฆ์เอาใจใส่อบรมสั่งสอนนักเรียนและเข้มนวดนักเรียนที่เกี่ยวข้องร้าน ทรง เสนอให้วัดทุกแห่งให้มีผู้สอนอ่าน³ และต่อมานำไปสู่การเกิดขึ้นของโรงเรียนวัดมหรธพาราม พ.ศ

¹ วุฒิชัย มูลศิลป์. (2512). นโยบายการจัดการศึกษาของไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (ปริญญาานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต (ประวัติศาสตร์)). วิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร. หน้า 28-60.

² วารุณี ไสถธรรมย์. (2524). การศึกษาในสังคมไทย พ.ศ. 2411-พ.ศ. 2475. (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ. หน้า 55.

³ สรุปลงความจาก พระบรมราชโองการ เรื่องโปรดเกล้าฯจะมีผู้สอนหนังสือไทยแลสอนเลขทุกๆพระอารามข้างใน พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2511). เอกสารเรื่องการจัดการศึกษาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระ

2427 และโรงเรียนได้ขยายตัวไปตามพระอารามหลวงทั้งในกรุงเทพฯ และหัวเมืองต่างๆ สอดคล้องกับเอกสารจำนวนโรงเรียน แขวงกรุงเทพฯ 14 แห่ง แขวงกรุงเก่า 4 แห่ง แขวงเมืองนครเขื่อนขันธ์¹ แห่ง และแขวงเมืองสมุทรปราการ 1 แห่ง¹ ในขณะเดียวกัน แม้การศึกษาของสยามจะมีการเกิดขึ้นของหลักสูตรการศึกษา หลักสูตรแรกที่ได้มีการประกาศ การเรียนหนังสือ เมื่อพ.ศ. 2428² แต่ระบบการศึกษาของสยามยังไม่มีหน่วยงานรับผิดชอบอย่างเป็นทางการจนกระทั่ง พระบรมราชโองการของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงมีพระบรมราชโองการให้จัดตั้งกรมศึกษาธิการ เมื่อพ.ศ. 2430 ที่ต่อมา หน่วยงานทางการศึกษาได้พัฒนาเป็น กระทรวงธรรมการก่อตั้งเมื่อ 1 เมษายน พ.ศ. 2435³ และ การเกิดขึ้นของ กรมศึกษาธิการ ทำให้ระบบการศึกษาของสยาม เริ่มพัฒนาและเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น

นอกจากการวางรากฐานการศึกษาของสยามการเกิดขึ้น โรงเรียนเฉพาะด้าน ได้มีบทบาทสำคัญในฐานะสถาบันการศึกษาเพื่อสร้างบุคคลากรเพื่อเข้าสู่ระบบราชการสมัยใหม่ โรงเรียนแผน ที่ พ.ศ 2425 โรงเรียนแพทยากร พ.ศ.2432 โรงเรียนฝึกหัดครูพ.ศ.2435 โรงเรียนกฎหมาย พ.ศ. 2439 และโรงเรียนข้าราชการพลเรือน พ.ศ.2442 และต่อจากนี้เพื่อให้ปริญญาบัตรฉบับนี้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้นเพื่อศึกษาสถานศึกษาและการศึกษาในต่างประเทศที่ส่งผลต่อสมาชิก คณะราษฎรฝ่ายพลเรือน

2.4.1 การศึกษาของสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน

เมื่อตรวจสอบภูมิหลังของสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน ด้านการศึกษา จะเห็นได้ชัดว่า สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนล้วนเป็นตัวแทนที่ได้รับการศึกษาจากระบบการศึกษาสมัยใหม่ทั้งสิ้น จากกลุ่มความสัมพันธ์ของสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน ที่ถือกำเนิดในทศวรรษ 2440 และเข้าศึกษา ช่วงระหว่างพ .ศ .2450-2460 พบว่าระบบการศึกษา สำหรับบ่อนบุคคลากรเข้าสู่ระบบราชการ ได้พัฒนาเต็มที่ทั่วประเทศภายหลังการเกิดขึ้นของรัฐบาล และเทศบาลในทศวรรษ2430 และหากตรวจสอบสถาบันการศึกษาที่สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนส่วนใหญ่ได้ศึกษาจะสามารถแบ่งออกเป็นโรงเรียนราชวิทยาลัยโรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรม และการศึกษาในต่างประเทศ

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. คณะกรรมการจัดงานฉลองงานวันเฉลิมถวัลรัชสมบัติครบ 100 ปีในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. หน้า 9-10.

¹ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2511). เล่มเดิม. หน้า 22-23.

² ประกาศการเรียนหนังสือ. (จุลศักราช 1247). ราชกิจจานุเบกษา (เล่ม 1 ตอนที่ 60, น.525-526).

³ ประกาศตั้งกรมศึกษาธิการเป็นกรมหนึ่งในราชการฝ่ายพลเรือน. (จุลศักราช 1229). ราชกิจจานุเบกษา (เล่ม 4 ตอนที่ 6, น.48).

โรงเรียนราชวิทยาลัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดเกล้าฯ ให้กำเนิดโรงเรียนราชวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ.2440 ตามปรากฏหนังสือราชกิจจานุเบกษา โดยจุดมุ่งหมายของการก่อตั้งสถานศึกษาเพื่อเป็นสถานที่ในการเตรียม นักเรียนก่อนที่จะส่งนักเรียนไปศึกษาต่อในต่างประเทศ จึงทำให้นักเรียนที่เข้าศึกษาที่โรงเรียนราชวิทยาลัย ส่วนใหญ่จะมีภูมิหลังครอบครัวที่มีฐานะ ดังจากการตรวจสอบภูมิหลังของสมาชิกคณะราษฎร ฝ่ายพลเรือน ที่จบการศึกษาจากโรงเรียนราชวิทยาลัย จำนวน 11 คน แต่การศึกษาที่โรงเรียนราชวิทยาลัยทั้ง หลักสูตรการศึกษาที่ได้รับ การวางรากฐาน เช่น การศึกษาแบบตะวันตก และชีวิตของนักเรียนโรงเรียนราชวิทยาลัย ดังที่ปรากฏบันทึกของ ศิษย์เก่าโรงเรียนราชวิทยาลัย มีความเป็นไปได้ว่าสถานศึกษาดังกล่าวได้ปลูกฝังแนวคิดการปกครองสมัยใหม่¹

นอกจากในโรงเรียนราชวิทยาลัยผู้บริหารและครูสอน ส่วนใหญ่จะเป็นชาวตะวันตก หลักสูตรของทางโรงเรียน นักเรียนจะได้วิชาสามัญและ วิชาพิเศษ ประกอบด้วย วิชาการแปลภาษา วิชาภูมิศาสตร์ วิชาวิทยาศาสตร์ วิชาคณิตศาสตร์ วิชาเก็บบัญชี วิชาหีบเลี้ยง วิชาภาษาฝรั่งเศส และวิชาภาษาเยอรมัน และเมื่อสำเร็จการศึกษานักเรียน จะได้รับประกาศนียบัตรชั้นสอง ประโยคไทยและประกาศนียบัตรชั้นแสดตндарт์ของอังกฤษ²และเนื่องด้วย โรงเรียนราชวิทยาลัย เป็นสถานศึกษาแบบตะวันตกทำให้เมื่อนักเรียนอยู่ในชั้น Remove (ชั้น 6) นักเรียนจะต้องเรียนเป็นภาษาอังกฤษทุกวิชายกเว้นวิชาภาษาไทย³

อย่างไรก็ตาม ในระยะต่อมาโรงเรียนราชวิทยาลัย ได้ถูกพัฒนาขึ้นเป็นลำดับจนกระทั่งเมื่อวันที่ 23 พฤษภาคม พ.ศ.2440 โรงเรียนราชวิทยาลัยจัดตั้ง ที่ตำบลบ้านสมเด็จเจ้าพระยา จังหวัดธนบุรี ได้ปิดตัวลงและย้ายมาสถานที่ตั้งบริเวณ ตำบลบางขวาง แขวงเมืองนนทบุรีต่อมาเมื่อพ.ศ.2452 มจ.จรูญศักดิ์ กฤดากร เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ได้ผนวก โรงเรียนราชวิทยาลัย อยู่ภายใต้กระทรวงยุติธรรมเพื่อให้สถานศึกษาดังกล่าวเป็นโรงเรียนมัธยม ที่มีจุดประสงค์เพื่อเตรียมผู้เรียนเข้าเป็นนักเรียนโรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรมและเมื่อนักเรียนจบหลักสูตรสามารถเข้าโรงเรียนกฎหมายของกระทรวงยุติธรรมได้โดยไม่ต้องสอบคัดเลือก⁴แต่ต่อมาโรงเรียน

¹ สุวดี ลิ้มปะพันธุ์. (2564). *วิถีชีวิต และสงครามเอเชียบูรพา*. ม.ป.พ. หน้า 79.

² บรรณาคัด กฤดากร. (2509). *ประวัติโรงเรียนราชวิทยาลัย*. มหามกุฏราชวิทยาลัย. , *ibid*. หน้า 4.

³ สุวดี ลิ้มปะพันธุ์. (2564). *เล่มเดิม*. หน้า 79

⁴ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. *ร.6 ย1/1 เรื่องโรงเรียนกฎหมาย หนังสือกราบบังคมทูล มจ.จรูญศักดิ์ กฤดากร ลงวันที่ 24 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2453*

ราชวิทยาลัยได้ย้ายไปอยู่ภายใต้สภากรรณการโรงเรียนมหาดเล็กหลวงจนกระทั่งปิดตัวลงเมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน พ.ศ.2468

การศึกษาและชีวิตของนักเรียน ที่โรงเรียนราชวิทยาลัย มีความเป็นไปได้ว่า สถานศึกษาดังกล่าวเป็นแหล่งปลูกฝังระบบการเมืองสมัยใหม่ เนื่องด้วยหลักสูตรการศึกษาแบบตะวันตก อีกทั้งนักเรียนศึกษาที่โรงเรียนราชวิทยาลัย เมื่อเข้าใช้ห้องสมุดหนังสือ เป็นความรู้จากชาติตะวันตกที่แต่งด้วยภาษาอังกฤษ และความเป็นอยู่ของนักเรียนเนื่องจากสถานศึกษาเป็นลักษณะ Public school ทำให้ นักเรียนทุกคนจะต้องอาศัยอยู่ในโรงเรียน และอาศัยอยู่ในแต่ละบ้าน ซึ่งบ้านแต่ละหลังต่างมีผู้ช่วยดูแลเป็นนักเรียนด้วยกัน และทำให้ชีวิตของนักเรียนโรงเรียนราชวิทยาลัย ได้รับการเปิดโอกาสในการเลือกนักเรียน ดำรงตำแหน่งในหลายหน้าที่ เช่นหัวหน้านักเรียน หัวหน้าบ้าน หัวหน้าห้อง และหัวหน้านักกีฬา¹ จะเห็นได้ชัดว่าการรู้จักการปกครอง ตัวเองและเลือกตัวแทนแบบแนวคิดประชาธิปไตยที่เป็นแนวคิดสมัยใหม่ในยุคนั้น

ภายหลังจากการปฏิรูปด้านกฎหมายและการศาล ทำให้ผู้มีอำนาจในสยาม มีความต้องการผลิตบุคคลากรที่มีความรู้ ด้านกฎหมายแบบตะวันตก โรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม เป็นสถานที่ก่อตั้ง โดยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เมื่อพ.ศ.2440 ต่อมาในสมัย มจ.จรูญศักดิ์ กฤษดากร เสนาบดี กระทรวงยุติธรรม โรงเรียนกฎหมาย ถูกผนวกกับโรงเรียนราชวิทยาลัย โดยนักเรียน โรงเรียนราชวิทยาลัย จะได้เรียนภาษาฝรั่งเศสและภาษาเยอรมัน และการอบรมมารยาทผู้พิพากษาชั้นสูง² และสามารถเข้าโรงเรียนกฎหมาย ได้โดยไม่ต้องสอบคัดเลือกแต่ในเวลาต่อมาโรงเรียนราชวิทยาลัย ย้ายไปอยู่ภายใต้ สภากรรณการโรงเรียนมหาดเล็กหลวง

ทางด้านหลักสูตรของโรงเรียนกฎหมายได้รับการเปลี่ยนแปลง เพื่อให้เข้ากับยุคสมัย โดยกำหนดเมื่อพ.ศ.2462 ให้หลักสูตรที่เรียนเป็น 2 ปีการศึกษา โดยวิชาที่สอนภาคแรก ประกอบด้วย วิชาธรรมศาสตร์กฎหมายระหว่างประเทศประเภทแผนกคดีเมือง กฎหมายอาญา มूलคดีสัญญา ลักษณะประทุษร้ายส่วนแพ่งและกฎหมายที่ดิน และวิชาที่สอนภาคที่สอง ประกอบด้วย เอเยนต์

¹ สุรวุฒิ ลิ้มปะพันธุ์.(2564). เล่มเดิม. หน้า 70.

² สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร.6 ย1/1 เรื่องโรงเรียนกฎหมาย หนังสือกราบบังคมทูล มจ.จรูญศักดิ์ กฤษดากร ลงวันที่ 24 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2453

หุ้นส่วนบริษัท ล้มละลาย ตัวเงิน ซื้อขายเบสเมนต์ ลักษณะผิวเมีย มรดก ลักษณะพยาน วิธีพิจารณาคความแพ่ง และกฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคล¹

จากทางโรงเรียนกฎหมาย ปี การศึกษา 2468 ได้ขยายหลักสูตรเพิ่มเติม เป็น 3 ปี การศึกษา โดยวิชาที่กำหนดให้เรียนและสอบได้ในภาคแรก ประกอบด้วย วิชาธรรมศาสตร์ พงศาวดารกฎหมาย กฎหมายลักษณะอาญา ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 1 และ บรรพ 2 กฎหมายลักษณะผิวเมีย มรดกและทรัพย์สินภาคที่ 2 ประกอบด้วย ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 3 กฎหมายลักษณะล้มละลาย กฎหมายลักษณะพยาน กฎหมายวิธีพิจารณาคความแพ่ง กฎหมายวิธีพิจารณาคความอาญา และกฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคล และภาคที่ 3 ประกอบด้วย กฎหมายพิเศษ (แล้วแต่จะกำหนดเป็นครั้งคราว) กฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีเมือง เศรษฐวิทยา กฎหมายว่าด้วยการปกครองและอื่นๆ และกฎหมายว่าด้วยการเงิน และหากสอบไล่ครบ 2 ภาคจะสอบไล่ได้เป็นเนติบัณฑิตและภาคสามจะสอบไล่ชั้นนิติศาสตร์บัณฑิต²

จากนั้นเมื่อพ.ศ. 2469 หลักสูตรโรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม เกิดการเปลี่ยนแปลง เนื่องจากความต้องการของ สถานิติศึกษาเพื่อยกระดับโรงเรียนกฎหมายเป็นโรงเรียนระดับอุดมศึกษาได้เปลี่ยนแปลงผู้ที่สำเร็จการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 8 และผู้ที่สอบไล่ได้ ประกาศนียบัตรอื่นซึ่งเทียบเท่าไม่ต่ำกว่าชั้นมัธยมปีที่ 8 และเปลี่ยนแปลงหลักสูตรจาก 2 ปี การศึกษาเป็น 3 ปีการศึกษา และจากที่ผู้เรียนต้องศึกษา วิชากฎหมายอังกฤษเป็นการศึกษาวิชา กฎหมายไทย และการเลือกวิชาใดวิชาหนึ่งระหว่างกฎหมายอังกฤษและกฎหมายฝรั่งเศส หลักสูตรของวิชากฎหมายที่กำหนดให้สอบและเรียนในภาคแรก ประกอบด้วย วิชาธรรมศาสตร์ ตำนานกฎหมายปกครอง ธรรมนูญศาลยุติธรรม กฎหมายอาญา กฎหมายวิธีพิจารณาคความอาญา กฎหมายอังกฤษหรือกฎหมายฝรั่งเศส ภาคที่สอง ประกอบด้วย ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยนิติกรรมและหนี้ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยการประกันด้วยบุคคล และทรัพย์สิน ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยเอกเทศสัญญา กฎหมายวิธีพิจารณาคความแพ่ง กฎหมายลักษณะพยาน กฎหมายลักษณะล้มละลาย กฎหมายอังกฤษหรือกฎหมายฝรั่งเศส

¹ สรุปลความจากเนติบัณฑิตยสภา. (2542). 100 ปี โรงเรียนกฎหมาย (พิมพ์ครั้งที่ 1). เนติบัณฑิตยสภา. หน้า 114.

² สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร. 6 ย1/1 หนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาอภัยราชาสยามานุกุลกิจ (โรลังค์ ยัคสมินส์) เรื่องการจัดการให้โรงเรียนกฎหมายเป็นอย่างคอนติเนนตัล ลงวันที่ 9 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2467.

และภาคที่สาม ประกอบด้วย กฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีเมือง กฎหมายระหว่างประเทศ
แผนกคดีบุคคล ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยทรัพย์สินครอบครัว และมรดก ประมวล
กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยเอกเทศสัญญา จัดการนอกงานสั่ง กฎหมายอังกฤษหรือ
กฎหมายฝรั่งเศส และโรงเรียนกฎหมายได้แก้ไขระเบียบลงวันที่ 31 มกราคม พ.ศ. 2473 และ
นักเรียนทุกคนต้องศึกษาให้ครบทั้ง 3 ภาคจึงสามารถสอบไล่เป็นเนติบัณฑิตได้ แต่หากจะศึกษา
วิชาชั้นสูง(นิติศาสตร์บัณฑิต)ต้องศึกษาวิชาคั่นคว่ำไม่ต่ำกว่า 2 ปี¹

จากหลักสูตรแบบตะวันตก และสภาพแวดล้อมของนักเรียน โรงเรียนกฎหมาย มีความ
เป็นไปได้ว่าสถานศึกษาดังกล่าวได้เป็นแหล่งบ่มเพาะความรู้การปกครองสมัยใหม่ ที่เห็นได้ชัด
จากบทบาทของนายปรีดิพนมยงค์ อาจารย์ผู้สอนวิชากฎหมายปกครองเนื้อหาบอกเล่าเกี่ยวกับ
ระบบการเมืองสมัยใหม่ ดังจะเห็นได้จากบางส่วนของเนื้อหาวิชากฎหมายปกครองที่ผู้สอนได้
กล่าวถึงกฎหมายปกครองหรือรัฐธรรมนูญและโครงสร้างของระบบการปกครองและเปรียบเทียบ
ตัวอย่างการปกครองในต่างประเทศ² และงานศึกษาของวารุณี ไอสถารมย์ ได้เสนอว่า เนื่องจาก
หลักสูตรของโรงเรียนกฎหมาย เน้นการตีความและการใช้กฎหมายสมัยใหม่ที่เห็นประชาชน เท่า
เทียมกัน และการที่จะให้ประเทศเจริญต้องให้หลักกฎหมายในการปกครอง เป็นสำคัญ³สิ่งเหล่านี้
ได้ส่งผลให้ นักเรียนโรงเรียนกฎหมายตัดสินใจเข้าร่วมการเปลี่ยนแปลงการปกครอง

งานศึกษาและบันทึกความทรงจำที่เกี่ยวกับคณะราษฎรจะมุ่งเน้นการเกิดขึ้นของ
คณะราษฎรโดยคณะผู้ก่อการจากกลุ่มนักเรียนไทยในต่างแดน แต่ไม่พบข้อมูล การศึกษาต่อใน
ต่างประเทศกับสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนเท่าใดนักมีเพียงการศึกษาในต่างประเทศของ
สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนคนสำคัญ และหลักฐานจากอนุสรณ์งานศพจำนวน 11 เล่ม และ

¹ สรุปความจากเนติบัณฑิตยสภา. (2542). 100 ปี โรงเรียนกฎหมาย (พิมพ์ครั้งที่ 1). เนติบัณฑิตย
สภา. หน้า 119-122.

² ตัวอย่าง การสอนของนายปรีดิ พนมยงค์ เห็นได้ชัดจากความทรงจำของเผ่า ศรียานนท์ (2559).
เหตุการณ์ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองและการชิงอำนาจระหว่างผู้ก่อการ ใน *เบื้องแรกประชาธิปไตย:
บันทึกความทรงจำของผู้อยู่ในเหตุการณ์สมัย พ.ศ.2475-2500 เล่ม 1* (พิมพ์ครั้งที่ 2). สมาคมนักข่าว
นักหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย. หน้า 198.

³ วารุณี ไอสถารมย์. (2524). *การศึกษาในสังคมไทย พ.ศ. 2411-พ.ศ. 2475*. (วิทยานิพนธ์อักษรศา
สตรมหาบัณฑิต).จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,กรุงเทพฯ. หน้า 350.

บันทึกความทรงจำเท่านั้นจึงทำให้เมื่อตรวจสอบภูมิหลังสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนที่เดินทางไปศึกษาต่อที่ต่างประเทศ จำนวน 14 คน¹ จึงต้องเป็นข้อมูลที่ควรค่าแก่การศึกษาต่อไป

แม้ว่าในระยะเบื้องต้นการส่งนักเรียนไปศึกษาต่อที่ต่างประเทศจะจำกัดเฉพาะพระบรมวงศานุวงศ์และบุตรหลานข้าราชการชั้นสูง จะเห็นได้ว่าการคัดเลือกชาติตระกูลเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้นักเรียนมีโอกาสได้รับคัดเลือกให้ไปศึกษาต่อที่ต่างประเทศ ทำให้สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนที่มีชาติตระกูลสูงที่มีภูมิหลังเป็นบุตรหลานขุนนาง หรือบุคคลใกล้ชิด ได้รับโอกาส เช่น นายวิลาศ โอสถานนท์ นักเรียนทุนวิชาเกษตร นายด้วง ลพานุกรมและนายประจวบ บุนนาค นักเรียนทุนวิชาวิทยาศาสตร์ แต่ในเวลาต่อมาสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนที่มีภูมิหลัง เป็นบุคคลธรรมดาได้รับโอกาสในการเป็นนักเรียนทุนสังกัดหน่วยงาน เช่น ทุนกรมรถไฟ รายชื่อนักเรียนกรมรถไฟ ศึกษาวิชาวิศวกรรม มล.กรี เดชาติวงศ์ รุ่นที่ 3 พ.ศ. 2463 นักเรียนทุนอังกฤษ นายสพรั่ง เทพหัสดิน ณ อยุธยา และนายเล็ง ศรีสมวงศ์ นักเรียนทุนอังกฤษ รุ่นที่ 4 พ.ศ. 2464 และ มล.อุดม สนิทวงศ์นักเรียนพิเศษ นักเรียนทุนสวิสเซอร์แลนด์² ทุนกระทรวงยุติธรรมศึกษาวิชากฎหมาย นายปรีดี พนมยงค์ นักเรียนทุนฝรั่งเศส ด้วยอิทธิพลความมั่งคั่งจากชาติตะวันตกและฐานะทางสังคมของสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนที่มีฐานะทำให้สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนไปศึกษาต่อที่ต่างประเทศโดยทุนส่วนตัว เช่น นายประยูร ภมรมนตรี ศึกษาวิชารัฐศาสตร์ที่ประเทศฝรั่งเศส นายควง อภัยวงศ์ ศึกษาวิชาวิศวกรรมที่ประเทศฝรั่งเศส นายทวี บุญยเกตุ ศึกษาวิชาเกษตรที่ประเทศฝรั่งเศส นายเข้ม มุสตาฟา ศึกษาวิชาศาสนาที่ประเทศอียิปต์ นายประเสริฐ ศรีจรรยา ศึกษาวิชาศาสนาที่ประเทศอียิปต์ นายแนบ พหลโยธิน ศึกษาวิชากฎหมายที่สหราชอาณาจักร และนายจรูญ สืบแสง ศึกษาวิชาเกษตรกรรมที่ประเทศฟิลิปปินส์

2.5 ภูมิหลังของสมาชิกผู้ก่อการของคณะราษฎร

นายปรีดี พนมยงค์ เกิดวันที่ 11 พฤษภาคม พ.ศ. 2443 ที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ภูมิหลังเกิดในครอบครัวชาวนา เป็นบุตรของนายเสียงและนางลูกจันทร์ โดยนายปรีดี เข้าศึกษาที่โรงเรียนสวนกุหลาบและโรงเรียนวัดเบญจมบพิตร จากนั้นนายปรีดีศึกษาที่โรงเรียนกฎหมายและ

¹ ภาคผนวก ก สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนจำนวน 45 คน

² การรถไฟแห่งประเทศไทย. (2500). รายชื่อผู้ที่สอบไล่ชิงทุนของการรถไฟฯได้. ใน *การรถไฟแห่งประเทศไทย 2439-2500*. การรถไฟ. หน้า 1-3.

ได้รับทุนการศึกษาวิชากฎหมาย ที่ประเทศฝรั่งเศส โดยจบการศึกษาสูงสุดปริญญาเอก มหาวิทยาลัยปารีส ภายหลังจากที่เดินทางกลับนายปรีดีเข้าทำงานที่กระทรวงยุติธรรม¹

นายประยูร ภมรมนตรี เกิดวันที่ 5 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2440 ที่กรุงเบอร์ลิน ประเทศเยอรมนี ภูมิหลังเกิดในครอบครัวขุนนาง เป็นบุตรของ พต.พระชำนานุคุณวิทย์ (แย้ม ภมรมนตรี) และพญ.แอนเนลีโดยนายประยูร ภมรมนตรีได้เข้าศึกษาที่โรงเรียนราชวิทยาลัยและโรงเรียนนายร้อยทหารบกจนได้รับตำแหน่งเป็นนายร้อยโท ต่อมา นายประยูรภมรมนตรีได้ลาออกจากราชการไปศึกษาต่อวิชารัฐศาสตร์ที่ประเทศฝรั่งเศส ภายหลังจากที่เดินทางกลับนายประยูรเข้าทำงานที่กรมไปรษณีย์และโทรเลข²

นายด้วง ลพานุกรม เกิดเมื่อวันที่ 21 ตุลาคม พ.ศ. 2441 ภูมิหลังเกิดในครอบครัวพ่อค้า เป็นบุตรของ นายเจริญ ลพานุกรม และ นางเนียร ลพานุกรม การศึกษาระดับเบื้องต้นของนายด้วง ลพานุกรม เข้าศึกษาที่โรงเรียนเทพศิรินทร์และโรงเรียนราชวิทยาลัยเดินทางไปศึกษาต่อที่ประเทศเยอรมนี ในสงครามโลกครั้งที่ 1 นายด้วง ลพานุกรมและเพื่อนนักเรียนไทยถูกจับกุมเป็นเชลย และเมื่อสิ้นสุดสงคราม นายด้วง ลพานุกรมได้เข้าศึกษาต่อโดยจบการศึกษาระดับสูงสุดระดับดุษฎีบัณฑิต สาขาเคมีและภายหลังจากที่เดินทางกลับนายด้วงเข้าทำงานที่ ศาลาแยกธาตุ กระทรวงพาณิชย์และคมนาคม³

นายแนบ พหลโยธิน เกิดเมื่อวันที่ 26 สิงหาคม พ.ศ. 2443 ภูมิหลังเกิดในครอบครัวขุนนาง เป็นบุตรของพล.ท. พระยาพหลโยธินรามินทรภักดี (นพ พหลโยธิน) และคุณหญิงล้วนด้านการศึกษานายแนบ พหลโยธิน เข้าศึกษาที่โรงเรียนราชวิทยาลัย ต่อมาได้เดินทางไปศึกษาต่อในวิชากฎหมายที่ สำนัก Grey's In จบการศึกษาเมื่อ พ.ศ. 2468 จากนั้นได้เข้าศึกษาต่อวิชากฎหมาย ที่มหาวิทยาลัยปารีส ประเทศฝรั่งเศส ภายหลังจากที่เดินทางกลับนายแนบเข้าทำงานที่ กระทรวงยุติธรรม⁴

¹ สุาปนนท์ นิพิฏฐกุล. (2563). *ปรีดี พนมยงค์ : ชีวิตประวัติฉบับพกพา*. สำนักงานธรรมศาสตร์สัมพันธ์. หน้า 15-28.

² ประยูร ภมรมนตรี. (2525). *อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ม.ป.ช., ม.ว.ม. บพิตรภิมพิมพ์*.

³ ด้วง ลพานุกรม. (2484). *ที่ระลึกในงานรัฐพิธีพระราชทานเพลิงศพ บริษัท การพิมพ์ไทย จำกัด*. หน้า 1-5.

⁴ แนบ พหลโยธิน. (2515). *อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ม.ว.ม. ป.ช. ท.จ. กรมสรรพสามิต*. หน้า ก-ข.

นายจรรยา สิงห์เสนี เกิดเมื่อวันที่ 7 ตุลาคม พ.ศ. 2441 ที่จังหวัดนครราชสีมา ภูมิลำเนาเกิดในครอบครัวขุนนาง เป็นบุตรของพระยาประเสริฐสุนทราศรัย (กระจ่าง สิงห์เสนี) และคุณหญิงดุ่ม ด้านการศึกษา นายจรรยา สิงห์เสนี ศึกษาชั้นต้นที่โรงเรียนบพิตรพิมุข โรงเรียนราชวิทยาลัย และโรงเรียนกฎหมายเมื่อการเกิดขึ้นของคณะราษฎร นายจรรยา สิงห์เสนี รับราชการในตำแหน่งผู้ช่วยราชการสถานทูตสยามประจำกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส¹

ร.ท.แปลก ชิตตะสังคะ เกิดเมื่อวันที่ 14 กรกฎาคม พ.ศ. 2440 ที่จังหวัดนนทบุรี ภูมิลำเนาเกิดในครอบครัวเกษตรกรรม เป็นบุตรของนายชิต ชิตตะสังคะและนางลำอาง ด้านการศึกษา ร.ท.แปลก ชิตตะสังคะศึกษาชั้นต้นที่โรงเรียนวัดเขมาภิรตาราม ต่อมาเข้าศึกษาที่โรงเรียนนายร้อยทหารบก เมื่อร.ท.แปลก ชิตตะสังคะจบการศึกษาได้เข้าเป็นทหารเหล่าปืนใหญ่ และเมื่อพ.ศ. 2467 เดินทางไปศึกษาวิชาทหารปืนใหญ่และดูงานทางการทหารที่ประเทศฝรั่งเศส ภายหลังจากที่ร.ท.แปลก ชิตตะสังคะ เดินทางกลับเข้าทำงานที่ กรมจเรทหารปืนใหญ่ กระทรวงกลาโหม²

ร.ต. ทศนัย มิตรภักดี เกิดเมื่อวันที่ 22 กันยายน 2443 ที่จังหวัดนครราชสีมา ภูมิลำเนาเกิดในครอบครัวขุนนาง เป็นบุตรของ พอ.พระยานรินทรราชเสนี (พร้อม มิตรภักดี) และคุณหญิงเจิม การศึกษาเบื้องต้นของร.ต. ทศนัย มิตรภักดี เริ่มศึกษาที่โรงเรียนวัดสุทัศน์เทพวรารามและโรงเรียนอัสสัมชัญ ต่อมาเข้าศึกษาที่โรงเรียนนายร้อยทหารบก และเมื่อพ.ศ. 2467 ร.ต. ทศนัย มิตรภักดี ได้เดินทางไปศึกษาต่อวิชาทหารม้าที่ ประเทศฝรั่งเศส ภายหลังจากที่ร.ต.ทศนัย มิตรภักดี เดินทางกลับเข้าทำงานที่โรงเรียนการขี่ม้า ตำแหน่งครูการขี่ม้ากระทรวงกลาโหม³

จะเห็นได้จากการพิจารณาสมาชิกคณะผู้ก่อการที่เป็นสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน ทั้ง 5 คนประกอบด้วย นายปรีดี พนมยงค์ นายประยูร ภมรมนตรี นายตั้ว ลพานุกรม นายแนบ พหลโยธิน และนายจรรยาสิงห์เสนี พบว่าความเชื่อมโยงของสมาชิกทั้ง 5 คนล้วนเป็นคนไทยที่อาศัยอยู่ในต่างประเทศทั้งในฐานะเป็นนักเรียนและข้าราชการ นอกจากนี้ ร.ท. ประยูร ภมรมนตรี นายตั้ว ลพานุกรม นายแนบ พหลโยธิน และนายจรรยา สิงห์เสนี ล้วนเป็นศิษย์เก่าโรงเรียนราชวิทยาลัย ยกเว้นนายปรีดี พนมยงค์ และจากความเชื่อมโยงของสมาชิกคณะผู้ก่อการจะนำไปสู่การแสวงหาสมาชิกในลำดับต่อไป

¹ธีรชัย พูลท้วม. (2539). *ประวัติคณะผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 24 มิถุนายน 2475*. สหธรรมิก. หน้า 783.

²ธีรชัย พูลท้วม. (2539). *เล่มเดิม*. หน้า 178-180.

³ทศนัย มิตรภักดี. (2476). *ประวัตินายพันตรีหลวงทัตไฉนย นิยมศึก (ทศนัย มิตรภักดี)*. อักษรนิติ. หน้า 1-20.

2.6 การแสวงหาสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน

การก่อตั้งคณะราษฎรมีที่มาจากความคิดของนายปรีดี พนมยงค์ และ นายประยูร ภมรมนตรี ที่ได้ชักชวนเพื่อนนักเรียนไทยในต่างประเทศ และข้าราชการให้เข้าร่วมเป็นสมาชิกคณะผู้ก่อการ โดย นาย ประยูร ภมรมนตรี ได้ชักชวน ร.ท.แปลก ชิตตะสังคะ และ ร.ต. ทศนัย มิตรภักดีที่มีความสัมพันธ์ในฐานะญาติของตระกูลภมรมนตรีตามสายอินทรวงำแหง รวมไปถึง นายตั้ว ลพานุกรมและนายแนบ พหลโยธิน¹ มีความเป็นไปได้ว่าการชักชวนของนายประยูร ภมรมนตรีได้อาศัยความสัมพันธ์ ศิษย์เก่าร่วมสถาบันโรงเรียนนายร้อยทหารบกและโรงเรียนราชนครวิทยาลัยในการชักชวน เข้าเป็นคณะผู้ก่อการ เช่นเดียวกับ ความเป็นไปได้กับ ความสัมพันธ์ ศิษย์เก่าร่วมสถาบันโรงเรียนกฎหมายของ นายปรีดี พนมยงค์ ที่ชักชวนนายจรูญ สิงหเสนี²

ในการประชุมคณะราษฎรครั้งแรก สำหรับประเด็นการแสวงหาสมาชิกคณะราษฎรมีสาระสำคัญ ผู้เป็นคณะผู้ก่อการทำหน้าที่เป็นกรรมการกลางของคณะราษฎรมีหน้าที่เป็นหัวหน้าแต่ละสาย และจะหาสมาชิกเพิ่มเติมสายละ 2 คนก่อน จากนั้นแต่งตั้งหัวหน้าแยกย่อยเพื่อขยายสมาชิกต่อไป การแสวงหาสมาชิกเพิ่มเติมสามารถแบ่งเป็นสามประเภทดังนี้

ดี 1 ได้แก่บุคคลที่สมควรได้รับคำชักชวนให้เข้าร่วมเป็นสมาชิกคณะราษฎรก่อนวันลงยึดอำนาจรัฐ

ดี 2 ได้แก่บุคคลที่จะได้รับคำชักชวนในวันลงมือปฏิบัติการยึดอำนาจแล้วซึ่งเขายอมมีบทบาทเป็นกำลังให้คณะราษฎรได้

ดี 3 ได้แก่บุคคลที่จะได้รับคำชักชวนในวันลงมือปฏิบัติการยึดอำนาจ แต่การยึดอำนาจต้องมีท่าทีว่าสำเร็จ³

ภายหลังจากการประชุมครั้งแรก สมาชิกคณะผู้ก่อการเมื่อสมาชิกสำเร็จการศึกษาได้ทยอยเดินทางกลับ บุคคลแรกที่เดินทางกลับคือ นายปรีดี พนมยงค์ ร.ท.แปลก ชิตตะสังคะและนายตั้ว ลพานุกรม เดินทางกลับ พ.ศ. 2470 ร.ต. ทศนัย มิตรภักดี พ.ศ. 2471 นายประยูร ภมรมนตรี พ.ศ. 2473 และนายแนบ พหลโยธิน พ.ศ.2474 ส่วนนายจรูญ สิงหเสนี ไม่ได้เดินทางกลับมา

¹ ประยูร ภมรมนตรี. (2518). ชีวิต 5 แผ่นดินของข้าพเจ้า. บรรณกิจ. หน้า 100.

² ประยูร ภมรมนตรี, พล. ท. (2518). เล่มเดิม. หน้า 101.

³ ปรีดี พนมยงค์. (2559). บางเรื่องเกี่ยวกับการก่อตั้งคณะราษฎรและระบบประชาธิปไตย. ในเบื้องต้นประวัติศาสตร์ : บันทึกความทรงจำของผู้อยู่ในเหตุการณ์สมัย พ.ศ. 2475-2500 เล่ม 1 (พิมพ์ครั้งที่ 2). สมาคมนักข่าวนักหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย. หน้า 50-51.

โดยในระหว่างการทยอยเดินทางกลับมาของสมาชิกได้มีการแสวงหาสมาชิกคณะราษฎรเพิ่มเติม ภายหลังที่ได้ทางกลับสยาม ต่อมาสำหรับรายชื่อบุคคลที่เข้าร่วมเป็นสมาชิกคณะราษฎรจำนวน 9 คน 1.นายประจวบ บุนนาค 2.ม.ล.อุดม สนิทวงศ์ 3.นายทิว บุญยกเตุ 4.นายควง อภัยวงศ์ 5.ม.ล.กรี เดชาติวงศ์ 6.นายบรรจง ศรีจรูญ ทั้ง 6 คนต่อมาเป็นสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน 7.พ.ท.พระทองสุรเดช (เทพ พันธุมเสน) ต่อมาเป็นสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายทหารบก 8.พ.ท.พระศรีสิทธิสงคราม (ดীন ท้าวราบ) (ต่อมาได้ถอนตัว) และ ร.อ.สินธุ์ กมลนาวิน ต่อมาเป็นสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายทหารเรือ

แม้ว่าการขยายตัวของสมาชิกคณะราษฎรได้มีการแสวงหาสมาชิกเพิ่มมากขึ้นตามลำดับ แต่ต่อมาเมื่อศึกษาหลักฐานการเข้าเป็นสมาชิก คณะราษฎรฝ่ายพลเรือนของนายควง อภัยวงศ์ พบความขัดแย้ง ประเด็นช่วงการเข้าเป็นสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนของนายควง อภัยวงศ์ เนื่องจาก บันทึกความทรงจำของนายประยูรภมรมนตรี¹ นายควง อภัยวงศ์ เป็นหนึ่งในรายชื่อสมาชิกคณะราษฎร¹ แต่ ด้านหลักฐานของ นายปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนได้กล่าวถึงการเข้าเป็นสมาชิกคณะราษฎรของนายควง อภัยวงศ์ ความว่า

บางคนหรือหลายคนเข้าใจผิดไปเองว่า นายควงร่วมเข้าคณะราษฎรตั้งแต่ศึกษาอยู่ที่ปารีสเพราะคิดว่าเมื่อเป็นเพื่อนด้วยกันแล้ว ก็รวมคิดการเมืองทุกคน ซึ่งไม่ถูกต้อง ในการที่จะชวนเพื่อนคนใดมาช่วยงานอภิวัฒน์นั้น ผู้ริเริ่มก่อตั้งคณะราษฎรได้วางข้อกำหนดไว้เคร่งครัด ที่ไม่ พิจารณาเพียงแต่ว่าเป็นเพื่อนเที่ยวเพื่อนกินด้วยกันเท่านั้น คือต้องดูแลแต่ละคนว่ามีความเสียสละเพื่อชาติได้จริงจังหรือไม่ และรักษาความลับได้หรือไม่ แม้ข้าพเจ้าสนับสนุนนายควง แต่ผู้ริเริ่มหลายคนเห็นว่านายควงพูดเกินเลยไป เกรงจะรักษาความลับได้ไม่นาน ฉะนั้นจึงชวนนายควงเมื่อใกล้จะทำการยึดอำนาจ²

สำหรับความคิดเห็นของนายปรีดี พนมยงค์ การชักชวนนายควง อภัยวงศ์เป็นสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน ในช่วงเวลาอันใกล้ก่อนเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ. 2475อาจด้วยความต้องการบุคคลที่มีความรู้ความสามารถเพื่อทำหน้าที่ตัดสายโทรศัพท์และสายโทรเลขจึงจำเป็นต้องชักชวนนายควง แต่หลักฐานทั้งหมดล้วนบันทึกภายหลังจากความแตกแยกระหว่างนายปรีดี พนมยงค์และนายควง อภัยวงศ์แล้ว

¹ ประยูร ภมรมนตรี. (2518). *ชีวิต 5 แผ่นดินของข้าพเจ้า*. บรรณกิจ. หน้า 129.

² ปรีดี พนมยงค์. (2517). *คำปราศรัย สุนทรพจน์บางเรื่องของนายปรีดี พนมยงค์และบางเรื่องเกี่ยวกับขบวนการเสรีไทย*. หน้า 76.

อีกข้อสันนิษฐานที่ผู้วิจัยไม่สามารถ ปฏิเสธไม่ได้ว่า นายควง อภัยวงศ์ อาจจะทราบเกี่ยวกับการปฏิวัติมาตั้งแต่ต้นอยู่บ้างดังที่เห็นได้จาก บันทึกการวางแผนการปฏิวัติ นายปรีดี พนมยงค์ และ ร.ท.แปลก ชีตะสังคะได้ชักชวนกลุ่มนายทหารชั้นผู้ใหญ่ ประกอบด้วย พระยาพลพล พยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน) พระยาฤทธิอัคเนย์ (สละ เอมะศิริ) และพระยาทรงสุรเดช (เทพ พันธุมเสน) สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายทหารบก เพื่อไปเที่ยวเรือจึงทำให้นายควง อภัยวงศ์รู้จักกับกลุ่มนายทหารชั้นผู้ใหญ่และด้วยความจำเป็นและตำแหน่งหน้าที่ทางราชการของนายควง อภัยวงศ์ ทำให้ได้ทราบแผนการบางส่วนในวันปฏิวัติ โดยนายควง อภัยวงศ์มีหน้าที่ในการวางแผนเพื่อดำเนินการตัดสายโทรศัพท์ ความว่า

“ในการประชุมการวางแผนปฏิวัติ ในตอนแรกๆข้าพเจ้ามิได้รู้เรื่องราวอะไรด้วยนัก นอกจากส่วนที่เกี่ยวข้องกับงานไปรษณีย์อันเป็นหน้าที่ของข้าพเจ้าโดยเฉพาะ เช่น ตัดสายโทรศัพท์ จะตัดอย่างไร และโดยวิธีใด ซึ่งเป็นหน้าที่ของข้าพเจ้าที่จะต้องเข้าร่วมประชุมด้วย”¹

เมื่อคืนก่อนวันปฏิวัติ นายประยูร ภมรมนตรี จึงได้มาแจ้งกับนายควง อภัยวงศ์ เพื่อไปปฏิบัติงานตามที่ได้วางแผนไว้ และ กลายเป็นหนึ่งในบุคคล ที่ร่วมกับ สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนหลายคน ประกอบด้วยนายประยูร ภมรมนตรี นายวิลาศ โอสถานนท์ นายประจวบ บุนนาค นายการิม ศรีจรูญ นายประเสริฐ ศรีจรูญ รวมไปถึงกลุ่มนายทหารเรือ เช่น หลวงนิเทศกลกิจ ร.ท. จิบ ศิริไพบุลย์

นอกจากนี้ส่วนประกอบของการแสวงหาสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน มีความเป็นไปได้ว่าความสัมพันธ์เพื่อนร่วมสถาบันของศิษย์เก่าโรงเรียนเดียวกันเป็นกลุ่มความสัมพันธ์ขนาดใหญ่ จากข้อมูลภูมิหลัง สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน จะเห็นได้ชัดว่าสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนหลายคนเป็นศิษย์เก่าโรงเรียนราชวิทยาลัยมีจำนวนประมาณ 10 คน ประกอบด้วย นายประยูร ภมรมนตรี นาย จรูญ สิงหเสนี นายชุนห์ ปิณฑานนท์ นายสวัสดิ์ โสถิติทัต นายแนบ พลโยธิน นายดิเรก ชัยนาม นายทวี บุญยเกตุ นายประจวบ บุนนาค นายด้วง ลพานุกรม และ มล.อุดม สนิทวงศ์

¹ เรียบเรียงจาก สิริรัตน์ เรืองวงษ์วาร. (2521). *บทบาททางการเมืองของนายควง อภัยวงศ์ ตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ถึง 2491*. (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต).จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,กรุงเทพฯ. หน้า 23.

จากสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนจำนวน 45 คน มีมากถึง 1 ใน 4 ซึ่งมีความเป็นไปได้ จากลักษณะโรงเรียนราชวิทยาลัยที่เป็น Public school ที่นักเรียนทุกคนจะต้องอาศัยอยู่ใน โรงเรียนประจำ โดยนักเรียนจะอาศัยอยู่ในแต่ละบ้าน บ้าน A เป็นบ้านนักเรียนอาวุโส บ้าน B เป็น บ้านนักเรียนรุ่นกลาง บ้าน C เป็นบ้านนักเรียนรุ่นเล็ก ซึ่งบ้านแต่ละหลังจะมีหัวหน้าเป็นผู้ดูแล นักเรียนในแต่ละห้อง และการใช้ชีวิตด้วยกันของเด็กนักเรียนโรงเรียนราชวิทยาลัยทำให้คณะ นักเรียนเกิดความเสียสละเพื่อหมู่คณะ Esprit de Corps และมีความสนิทสนมร่วมกัน ระบบ โรงเรียนราชวิทยาลัยจึงจะเห็นได้ชัดว่า ความสัมพันธ์ส่วนตัวระหว่างเพื่อนนักเรียน มีบทบาท ใน การชักชวนเข้าเป็นสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน ตัวอย่าง นายตั้ว ลพานุกรม นายประจวบ บุนนาค มล.อุตม สนิทวงศ์ เมื่อ สมัยสงครามโลกครั้งที่ 1 พวกเขาเหล่านั้น เป็นบุคคลที่ถูกควบคุม ตัว ก่อนการเกิดขึ้นของ คณะราษฎร

ส่วน กลุ่มความสัมพันธ์ขนาดใหญ่ สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนเป็นศิษย์เก่าโรงเรียน กฎหมายกระทรวงยุติธรรมมีอยู่จำนวน 15 คน ถือเป็นจำนวนมากที่สุด ประกอบด้วย 1.นายจรรยา สิงหเสนี 2.นายปรีดี พนมยงค์ 3.นายกลิ้ง พนมยงค์ 4.นายทองเย็น หลีละเมียร 5.นายสวัสดิ์โสคติ ทัต 6.นายอุทัย แสงมณี 7.นายสงวน เตียวเลียงซิม (ตุลารักษ์) 8.นายวิเชียร สุวรรณทัต 9.นาย ดิเรก ชัยนาม 10.นายซิม วีระไวทยะ 11.นายชุนห์ ปิณฑานนท์ 12.นายยล สมานนท์ 13. นายทอง เปลว ชลภูมิ 14.นายหวน ทองประเสริฐ 15.นายปราโมทย์ พึ่งสุนทร²

รวมไปถึงบุคคลที่ จบจากโรงเรียนกฎหมาย ต่อมาจะส่งผล ต่อการเปลี่ยนแปลงของกลุ่ม ความสัมพันธ์คณะราษฎรฝ่ายพลเรือน เครือข่ายทางสังคมนอกวงคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน “ปรีดี ผู้ใกล้ชิด” ประกอบด้วยนายวิจิตร ลุจิตานนท์ นายเสริม วินิจฉัยกุล นายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ นาย ถวิล อุดล นายเดือน บุนนาค นายเปา จักกะพาก และ นายเรือโทถวัลย์ ธารีสวัสดิ์ สมาชิก คณะราษฎรฝ่ายทหารเรือ

ตัวอย่างความสัมพันธ์เพื่อนร่วมสถาบันในลักษณะศิษย์เก่าโรงเรียนเดียวกัน ที่มีความ ชัดเจนเพื่อแสวงหาสมาชิกคณะราษฎร นายเรือโทถวัลย์ ธารีสวัสดิ์ ได้รับการชักชวนจากนายสงวน

¹ บรรพาศักดิ์ กฤดากร. (2509). *ประวัติโรงเรียนราชวิทยาลัย*. มหามกุฏราชวิทยาลัย. หน้า 64.

² รายชื่อนักเรียนโรงเรียนกฎหมาย กรุณาตุ ตารางภาคผนวก ก ข้อมูลภูมิหลังสมาชิกคณะราษฎรฝ่าย พลเรือน และ ร.6 ย. 6 /1 เรื่องรายงานสอบไล่แก่นักเรียนกฎหมาย 7 มิถุนายน พ.ศ.2454 - 28 ตุลาคม พ.ศ. 2468. *ก.* และ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. *ร.7 ย. 1/1 เรื่องการสอบไล่มีเรื่องเปลี่ยนวิธีการสอบไล่กฎหมายเป็น รายงานเสร็จเมื่อสอบ (3 พ.ย. พ.ศ. 2468 -15 เม.ย. พ.ศ. 2475).*

ตุลาจารย์และนายซิม วีระไวทยะ สองสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนเพื่อเข้าร่วมเป็นสมาชิก คณะราษฎรแต่ละระยะเบื้องต้นนายเรือโทถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ ได้ปฏิเสธ¹

นอกจากนี้ คณะเนติบัณฑิตคณะผดุงธรรม เป็นคณะทนายความและกวดวิชากฎหมาย ที่มีผู้ก่อตั้งคือศิษย์เก่าโรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม นายสุวรรณ เพ็ญจันทร์และนายทอง อินทร์ อุดล เป็นก่อตั้ง รวมไปถึงนายซิม วีระไวทยะ และ นายสงวน ตุลาจารย์ เพื่อนร่วมรุ่นโรงเรียน กฎหมาย กระทรวงยุติธรรม โดยสมาชิกคณะเนติบัณฑิตคณะผดุงธรรมได้มีบทบาททางการเมือง ดังจะเห็นได้จากความทรงจำของนายปรีดี พนมยงค์ ความว่า

“ข้าพเจ้าได้รู้จักนายซิมเมื่อ พ.ศ. 2470 ภายหลังจากที่ข้าพเจ้าได้กลับจาก การศึกษาวิชา ณ ประเทศฝรั่งเศสแล้วในระหว่างนั้นข้าพเจ้ากำลังเสาะหาผู้ที่มีความคิดร่วมในการ เปลี่ยนแปลงการปกครอง ได้รับทราบจากนายกลิ่ง พนมยงค์ (หลวงอรรถกิจกำจร) ว่ามีเนติบัณฑิตพวกผดุง ธรรมอยู่คณะหนึ่ง ซึ่งเคยได้สนทนถึงการที่อยากจะเปลี่ยนแปลงการปกครอง โดยให้ประเทศไทยได้ปกครอง ตามระบบรัฐธรรมนูญ ข้าพเจ้าจึงได้ทำความรู้จักกับทนายความในสำนักนี้ และทาบตามดูลาดเลาตลอด มา ก็ได้ความสมจริงว่า สำนักนี้มีวีแววไปในทางที่ต้องการ นายซิมและคณะผดุงธรรมได้จัดการหาสมัคร พรรคพวกโดยสอนทบทวนวิชากฎหมายให้แก่นักเรียนกฎหมาย ซึ่งสอบไล่เป็นเนติบัณฑิตได้ประมาณ 30 คน”²

นอกจากนี้ การมีบทบาทของนายปรีดี พนมยงค์ นักกฎหมายรุ่นใหม่ที่มีบทบาทสำคัญใน ฐานะข้าราชการกระทรวงยุติธรรมบุคคลผู้เผยแพร่ผ่านบทบาท เจ้าของโรงพิมพ์นิติศาสตร์ ที่ จัด ตำราทางกฎหมายและวารสารนิติศาสตร์ ส่วนที่โรงเรียนกฎหมาย นายปรีดี พนมยงค์ สอนวิชา กฎหมายหลายวิชา กฎหมายปกครอง พ.ศ. 2474-2475 ด้วยลักษณะวิชา กลายเป็นที่กล่าวขาน ไปยังบุคคลนอกวงการกฎหมาย จะเห็นได้จาก บันทึกความทรงจำของพล.ต.อ.เผ่า ศรียานนท์ ความว่า

“เรื่องของโรงเรียนกฎหมาย อันเป็นแหล่งเพาะวิชาปกครองบ้านเมืองและเป็นสถาบัน คำนคว่าวิชาการปกครอง ได้แพร่สะพัดออกมาว่า การที่เขาวิพากษ์วิจารณ์ได้เช่นนั้น เพราะเป็น สถานที่ที่ให้การศึกษาวิชากฎหมาย จึงไม่ได้กีดกันความเห็นแต่ประการใด”³

¹ ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์. (2520). คำไว้อาลัย พลเรือเอก สิ้นธุ้ กมลนาวิน. ใน *อนุสรณ์งาน พระราชทานเพลิงศพ ม.ป.ช., ม.ว.ม. (หลวงสินธุสงครามชัย) กรมสารบรรณทหารเรือ*. หน้า 7- 8.

² ซิม วีระไวทยะ. (2486). *เจ้าภาพพิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพนายซิม วีระไวทยะ. มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง*. หน้า ข-ค.

³ เผ่า ศรียานนท์. (2559). *เล่มเดิม*. หน้า 198.

ความสัมพันธ์เพื่อนร่วมงาน ภายหลังจากที่จบการศึกษาสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนหลายคนได้เข้ามารับราชการตามหน่วยงานต่างๆ โดยสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนยังได้ทำการแสวงหาสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนผ่านการชักชวนเพื่อนร่วมงานในการเข้าเป็นสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน สำหรับสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนหลายคนเป็นกลุ่มนักเรียนทุนกรมรถไฟ รุ่นที่ 3 พ.ศ. 2463 มล.กรี เดชาติวงศ์นักเรียนทุนอังกฤษ รุ่นที่ 4 พ.ศ. 2464 นายสพรั่ง เทพหัสดิน ณ อยุธยา นักเรียนทุนอังกฤษ นายเล็ง ศรีสมวงศ์ นักเรียนทุนอังกฤษ และ นักเรียนพิเศษ มล.อุดม สนิทวงศ์ นักเรียนทุนสวิสเซอร์แลนด์ ภายหลังจากที่เดินทางกลับนักเรียนทุนกรมรถไฟได้เข้ารับราชการในกรมรถไฟ¹ และความสัมพันธ์เพื่อนร่วมงานมีความเป็นไปได้ว่าที่กรมไปรษณีย์โทรเลข นาย ประยูร ภมรมนตรี เป็นบุคคลที่ชักชวน นายควง อภัยวงศ์ นายสวัสดิ์ โสคติทัต นายจิตตะเสน ปัญจะ นายเอก สุภโปฏก นายศิริ ชาตินันท์² การศึกษาค้นคว้าพบว่าสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนหลายคนทำงานที่กระทรวงเกษตรราธิการ เช่น นายวิลาศ ไอลานนท์ นายทวี บุญยเกษตรและนายจรรยา สืบแสง ซึ่งงานศึกษานายวิจิตร ชัยसार ได้รับโอกาสอ่านบันทึกความทรงจำนายทวี บุญยเกษตร พบข้อมูลการชักชวนนายวิลาศ ไอลานนท์ นายจรรยา สืบแสง นายเสงี่ยม สภานนท์ และ ร.ท.สินธุ์ กมลนาวิณ และหลวงนฤเบศร์มานิต³

อีกทั้งการเข้าเป็นสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน นายบุญจือ (เผดิม) อังสุวัฒนะ ทำงานที่กรมโลหกิจกระทรวงพาณิชย์และคมนาคม นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ สันนิษฐานว่านายตัว ลพานุกรม ทำงานที่ศาลาแยกธาตุกระทรวงพาณิชย์และคมนาคมเป็นผู้ชักชวน⁴หน่วยงานเหล่านี้เป็นวิชาชีพสมัยใหม่ที่มีบทบาทต่อกิจการสมัยใหม่นั้นเป็นส่วนมาก

สุดท้ายความสัมพันธ์เชิงเครือญาติสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน หลายคนเป็นญาติพี่น้องกันนายปรีดี พนมยงค์ เป็นพี่ชายต่างมารดาของนายอรรถกิจ พนมยงค์ ในการศึกษา แม้ ผู้วิจัยไม่พบอนุสรณ์งานศพของ น้องชายต่างมารดาหัวหน้าคณะราษฎร ฝ่ายพลเรือน แต่อนุสรณ์งานศพของนายซิม วีระไวทยะ สมาชิกคณะ ราษฎรฝ่ายพลเรือน พบการ ชักชวนเนติบัณฑิตคณะ

¹ การรถไฟแห่งประเทศไทย. (2500). *เล่มเดิม*. หน้า 1-3.

² อารังศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์. (2534). *รัฐประหาร 20 มิถุนายน พ.ศ.2476*. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ. หน้า 17.

³ วิจิตร วิชัยสาร. (2516). *รัฐบาลไทยสมัยนายทวี บุญยเกษตร เป็นนายกรัฐมนตรี (31 สิงหาคม - 16 กันยายน 2488)*. (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ. หน้า 14.

⁴ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. (2540, สิงหาคม). เผดิม อังสุวัฒนะ วิศวกรผู้มีส่วนร่วมในการปฏิวัติครั้งสำคัญของไทย. *บุคคลวันนี้*, 11(128), 118-121.

ผดุงธรรม เข้าเป็นสมาชิกคณะราษฎร ฝ่ายพลเรือน มาจากการทราบผ่าน โดย นายอรรถกิจ พนมยงค์ (กลิ่ง พนมยงค์)¹ แต่ความสัมพันธ์เชิงเครือญาติของสมาชิกคณะราษฎรบางตระกูลไม่พบความเชื่อมโยงกัน สายสกุล เทพหัสดิน ณ อยุธยา มีสมาชิกคณะราษฎร ฝ่ายพลเรือน ทั้งหมด 2 คน ประกอบด้วย หลวงสุนทรเทพหัสดินฯ (สพรั่ง เทพหัสดิน ณ อยุธยา) และ นายกลิ่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา แต่ความสัมพันธ์ของสมาชิกคณะราษฎรในสายสกุลเทพหัสดิน ณ อยุธยา ไม่พบหลักฐานการชักชวนระหว่างกัน²

ความสัมพันธ์ ระหว่าง นาย แนบ พหลโยธิน สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน กับพระยาพหลพลพยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน) สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายทหารบก ผู้เป็นน้องชายของ พระยาพหลโยธินรามินทรภักดี (นพ พหลโยธิน) บิดานายแนบ พหลโยธิน ไม่พบความสัมพันธ์ที่ชัดเจนในการชักชวนเข้าเป็นสมาชิกคณะราษฎรเนื่องจากบุคคลผู้ชักชวนพระยาพหลพลพยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน) เข้าเป็นสมาชิกคณะราษฎร ฝ่ายทหารบก คือ จมื่นสุทธฤทธิ์ พุฒิกไกร (ฝั่ง พหลโยธิน) บุคคลผู้มีความสัมพันธ์กับนายประยูร ภมรมนตรี³

ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนและสมาชิกคณะราษฎรผ่านการแต่งงาน นายวนิช ปานะนนท์ สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน อดีตนักเรียนโรงเรียนนายเรือเป็นสามีน้องสาว พล.ร.อ.หลวงสินธุสงครามชัย (สินธุ์ กมลนาวิน) หัวหน้าคณะราษฎรฝ่ายทหารเรือ รวมไปถึง ไสวน้องสาวของนายทวี บุญเกตุ แต่งงานกับนายสพรั่ง เทพหัสดิน ณ อยุธยา เพื่อนสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน⁴ และความสัมพันธ์เครือญาติและศาสนามีความชัดเจนในกรณี นายบรรจง ศรีจรูญ มุสลิมมีน ได้ชักชวน นายการิม ศรีจรูญ นายประเสริฐ ศรีจรูญ นายประวัติ ศรีจรูญ ญาติพี่น้อง รวมไปถึง นายแซม มุस्ताฟา เพื่อนสนิทเข้าร่วมเป็นสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน⁵

¹ ชิม วีระไวทยะ. (2486). เล่มเดิม. หน้า ช-ค.

² จำนง เทพหัสดิน ณ อยุธยา. (2545). ผู้เปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เครือญาติ สกุล เทพหัสดิน ณ อยุธยา. ใน *เครือญาติ สกุล เทพหัสดิน ณ อยุธยา* (พิมพ์ครั้งที่ 6). คณะกรรมการเครือญาติสกุลเทพหัสดิน ณ อยุธยา. หน้า 40.

³ ประยูร ภมรมนตรี. (2518). ชีวิต 5 แผ่นดินของข้าพเจ้า. บรรณกิจ. หน้า 127-128.

⁴ ชานันท์ ยอดหงษ์. (2564). *หลังบ้านคณะราษฎร: ความรัก ปฏิวัติ และการต่อสู้ของผู้หญิง*. มติชน. หน้า 95.

⁵ ธำรงค์ดี เพชรเลิศอนันต์. (2534). *รัฐประหาร 20 มิถุนายน พ.ศ. 2476*. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ. หน้า 17.

จะเห็นได้ว่าจากคณะผู้ก่อการจำนวน 5 คน ได้มีการขยายสมาชิกตั้งแต่ในช่วงเวลาที่คณะผู้ก่อการศึกษาที่ต่างประเทศจึงเกิดการแสวงหาสมาชิกคณะราษฎรเพิ่มเติม โดยสามารถชักชวนสมาชิกคณะราษฎรได้ทั้งหมด 15 คน และต่อมาเมื่อมีการแบ่งฝ่ายของคณะราษฎร ในส่วนคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนได้มีการแสวงหาสมาชิกเพิ่มเติม โดยเครือข่ายทางสังคมของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนมีการขยายสมาชิกหลายรูปแบบและจากนี้ต่อไปการขยายสมาชิกคณะราษฎรของฝ่ายพลเรือนจะมีบทบาทในช่วงก่อนเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475

2.7 บทบาททางการเมืองของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน ก่อนเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475

ช่วงเวลาเริ่มต้นของการวางแผนในเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 สมาชิกคณะผู้ก่อการหลายคนที่เป็นสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนมีบทบาทสำคัญ แม้ว่าในเวลาต่อมาสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายทหารบกจะมีบทบาทในการวางแผนและการนำกำลังทหารเข้าควบคุม

เมื่อการประชุมครั้งแรก คณะผู้ก่อการตกลงและมอบหมาย นายปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนรับหน้าที่จัดทำนโยบายที่จะใช้ภายหลังจากการปฏิวัติเสร็จสิ้น และร่างเค้าโครงเศรษฐกิจ¹

ความสำคัญของบทบาทคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนยังมีบทบาทสำคัญในการแสวงหาสมาชิกคณะราษฎร จากบันทึกของนายปรีดี พนมยงค์ และ ร.ท. ประยูร ภมรมนตรี สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนพบความสอดคล้องกันในรายชื่อของสมาชิกคณะราษฎรเพิ่มเติม โดยคณะผู้ก่อการและบุคคลเหล่านั้นในฐานะที่เป็นคณะกรรมการกลางได้มีบทบาทในการแสวงหาสมาชิกคณะราษฎรเพิ่มเติม แต่ในการแสวงหาสมาชิกในแต่ละสายจะไม่มีรู้จักสมาชิกสายอื่นๆ มีเพียงรู้จักคณะกรรมการกลาง²

จากบทบาทของ นาย ประยูร ภมรมนตรี สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน มีบทบาทสำคัญในการเป็นบุคคลประสานงานในการชักชวนสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนหลายคน เช่น กลุ่มมุสลิมมีน (กลุ่มสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนที่นับถือศาสนาอิสลาม) โดยนายประยูรชักชวน นายบรรจง ศรีจรูญ นักเรียนศาสนา ขณะเดินทางไปประเทศฝรั่งเศส และต่อมาเมื่อนายบรรจง ศรีจรูญ เข้าเป็นสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนแล้วจึงได้ชักชวนญาติพี่น้องและเพื่อนเข้า

¹ ปรีดี พนมยงค์. (2559). *เล่มเดิม*. หน้า 51.

² ปรีดี พนมยงค์. (2517). *เล่มเดิม*. และ ประยูร ภมรมนตรี. (2518). *เล่มเดิม*.

เป็นสมาชิกคณะราษฎร และเนื่องด้วยภูมิหลังของนายประยูร ภมรมนตรี เข้าศึกษาชั้นต้นที่โรงเรียนราชวิทยาลัยและโรงเรียนนายร้อยทหารบก ทำให้มีความเป็นไปได้ว่านายประยูรจึงเป็นที่รู้จักของเพื่อนนักเรียนเก่าทั้งสองโรงเรียน ที่ต่อมาบุคคลเหล่านี้อาจจะเข้าเป็นสมาชิกคณะราษฎร และการที่นายประยูรเข้ารับราชการที่กรมไปรษณีย์และโทรเลข จึงมีความเป็นไปได้ว่าเป็นตัวกลางในการชักชวนให้เข้าเป็นสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน และด้วยความสัมพันธ์ส่วนตัวผญ. แอนเนลี ภมรมนตรี มารดาของนายประยูรทำหน้าที่สอนภาษาเยอรมันให้กับกับนักเรียนทุนที่จะเดินทางไปศึกษาต่อที่ประเทศเยอรมนีทำให้ กลุ่มนายทหารผู้ใหญ่พระยาพหลพลพยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน) พระยาทรงสุรเดช (เทพ พันธุมเสน) ล้วนเป็นลูกศิษย์มารดาของ นายประยูร ด้วยเหตุผลดังกล่าวกลุ่มนายทหารชั้นผู้ใหญ่จึงได้เข้ามามีบทบาทในการวางแผนการดำเนินงานในช่วงเวลาต่อไป

ผลของการชักชวนกลุ่มนายทหารชั้นผู้ใหญ่ทำให้เกิดขึ้นของคณะราษฎรมีความชัดเจนมากยิ่งขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งการกำหนดบทบาทของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน พระยาพหลพลพยุหเสนา (พจน์พหลโยธิน) มอบหมายให้ พระยาทรงสุรเดช (เทพ พันธุมเสน) ทำหน้าที่วางแผนการปฏิวัติ ฝ่ายทหารทำหน้าที่นำกำลังเข้าล้มล้างระบบการปกครองเก่า ส่วนฝ่ายพลเรือน นายปรีดี พนมยงค์ สมาชิกคณะราษฎร ฝ่ายพลเรือน มีหน้าที่ร่างรัฐธรรมนูญ ร่างเค้าโครงเศรษฐกิจ รวมไปถึง การพิจารณากฎหมายระหว่างประเทศ การเตรียมร่างประกาศ และแถลงการณ์ในวันปฏิวัติ และงานโฆษณาประชาสัมพันธ์ แบ่งเป็น ทางหนังสือพิมพ์ใช้สำหรับโฆษณา เผยแพร่คุณภาพของลัทธิประชาธิปไตยและชี้ให้เห็นถึงผลร้ายของการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ โจมตีการขึ้นภาษีของรัฐบาลในขณะนั้น ฯลฯ และทางสังคม โดยคอยกระพือข่าวเกี่ยวกับความเลวร้ายของกลุ่มอำนาจเก่า และสร้างข่าวลือให้เกิดการปั่นป่วนในรัฐบาล¹

อีกการประชุมครั้งสำคัญที่สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนเกือบจะได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการปฏิวัติเนื่องจากความขัดแย้งระหว่าง พระยาทรงสุรเดช (เทพ พันธุมเสน) สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายทหารบกนำเสนอแผนการยึดอำนาจในช่วงเวลาที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงประทับอยู่ที่พ ระนคร ส่วนพระยาฤทธิอัคเนย์ (สละ เอมะศิริ) สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายทหารบก ต้องการให้ดำเนินการระหว่างที่พระองค์ทรงประทับอยู่ต่างจังหวัด ทางด้านนายปรีดี พนมยงค์ สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน และ หลวงสินธุสงครามชัย(สินธุ์ กมลนาวิน) สมาชิกคณะราษฎร

¹ เสทีอน ศุภโสภณ. (2535). เล่มเดิม. หน้า 33.

ฝ่ายทหารเรือ จึงจัดทำ แผนการตลิ่งชัน โดยใช้กำลังจากคณะราษฎรฝ่ายทหารเรือ ส่วนสมาชิก คณะราษฎรฝ่ายพลเรือนที่ทำงานในกรมรถไฟ เช่น ม.ล.กรี เดชาติวงศ์ และม.ล.อุดมสนิทวงศ์ ในฐานะนายช่างกล จะทำหน้าที่ในขบวนรถไฟเพื่อหยุดรถและเปิดโอกาสให้ฝ่ายทหารเรือเข้าจับกุม คณะเสนาบดีที่กำลังจะไปประชุมที่ วังไกลกังวล แต่ในที่สุดแผนการตลิ่งชันไม่สามารถดำเนินการ ต่อได้เพราะสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายทหารบกสามารถตกลงกันได้¹

ในช่วงเวลาดังกล่าวสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนหลายคนมีบทบาทสำคัญ นายบรรจง ศรีจรูญสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน และนายประเสริฐ ศรีจรูญ พี่ชาย เจ้าของร้านปิ่นทำ หน้าทีในการจัดหาอาวุธให้กับสมาชิกคณะราษฎร และด้วยความต้องการบุคคลที่มีความรู้ ความสามารถเพื่อทำหน้าที่ตัด สายโทรศัพท์

ในวันเปลี่ยนการปกครอง นายควง อภัยวงศ์ อดีตนักเรียนวิศวกรรมฝรั่งเศสบทบาททาง การเมืองของสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน ก่อนเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 มีความสำคัญต่อการวางแผนเพื่อใช้ในเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ทั้งการเข้าไปมีส่วนร่วมของนายปรีดี พนมยงค์และนายประยูร ภมรมนตรี สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนได้เข้าร่วมวางแผนกับสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายทหารบก และจาก การที่สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนมาจากการทำงานหลากหลายอาชีพทำให้สมาชิกได้มีส่วน ใช้ความรู้ความสามารถในการดำเนินงานเพื่อให้เหตุการณ์เปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นผลสำเร็จ ดังเห็นจาก กรณีการเข้าเป็นสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนของนายควง อภัยวงศ์ ข้าราชการกรม ไปรษณีย์และโทรเลข และจากนี้ต่อไปคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนจะมีบทบาทสำคัญในทางการเมือง

2.8 สรุป

เนื่องด้วยจำนวนของสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนมีจำนวนมากที่สุด ผลการศึกษาจะ เห็นได้ว่าสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนมีความหลากหลาย อายุ พื้นฐานทางสังคมและ การศึกษา และความหลากหลายจะเป็นพื้นฐานในการศึกษาในลำดับต่อไป แต่อย่างไรก็ตามการ แสวงหาสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน แบ่งเป็น ความสัมพันธ์เพื่อนร่วมสถาบัน ความสัมพันธ์ เพื่อนร่วมงาน และความสัมพันธ์เครือข่ายซึ่งความสัมพันธ์เพื่อนร่วมสถาบันถือเป็นกลุ่ม ความสัมพันธ์ที่มีกลุ่มใหญ่ที่สุด และมีความเป็น ไปได้ว่า สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน ได้เข้า เป็นสมาชิกด้วยความสัมพันธ์ ส่วนตัวจากการเกิดขึ้นของคณะราษฎรจะเห็นได้ชัดว่าคณะราษฎร ฝ่ายพลเรือนมีความสำคัญมาตั้งแต่ในช่วงเวลาการก่อตั้งคณะราษฎร และการดำเนินงานทำให้

¹ หลวงสังวร สุวรรณชีพ. (2516). *อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ท.ช., ป.ม. ชวนพิมพ์*. หน้า 9.

นายปรีดี พนมยงค์ และนายประยูร ภมรมนตรี มีบทบาทสำคัญ ต่อมาเมื่อการประชุมของ คณะราษฎรมีความชัดเจนมากขึ้นจึงทำให้คณะราษฎรฝ่ายพลเรือนได้รับมอบหมายจากผู้วางแผน ด้วยความรู้ความสามารถและคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนจึงได้รับผิดชอบในการตัดสายโทรศัพท์และ โทรเลข การร่างประกาศ และการโฆษณาประชาสัมพันธ์และการทำงานของคณะราษฎร จากการ วางแผนก่อนเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง คณะราษฎรฝ่ายพลเรือนจะมีบทบาท ทาง การเมืองที่สำคัญในช่วงเวลาถัดต่อไป

บทที่ 3

จุดเริ่มต้นทางการเมืองของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน

ในวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2475 เหตุการณ์การเปลี่ยนการปกครองคณะราษฎรได้เข้ามามีอำนาจและมีบทบาททางการเมืองแทนที่กลุ่มอำนาจเก่า ทางด้านบทบาททางการเมืองของคณะราษฎรฝ่ายทหารบกและคณะราษฎรฝ่ายทหารเรือ จะมีความเด่นชัดในฐานะการนำกำลังรักษาพระนครและร่วมจับกุมผู้มีอำนาจในการปกครองรูปแบบเก่า แต่บทบาททางการเมืองของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนยังคงมีบทบาทสำคัญในฐานะเบื้องหลังการดำเนินงานในเหตุการณ์และการวางรากฐานประชาธิปไตย ด้วยมันสมองของนายปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน เมื่อเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครองยุคสมัยรัฐบาลพระยามโนปกรณนิติธาดา (ก้อน หุตะสิงห์) จากสถานการณ์ทางการเมืองทำให้คณะราษฎรตกอยู่ในสภาวะไม่มั่นคง ภายใต้สภาวะดังกล่าว คณะราษฎรฝ่ายพลเรือนยังคงมีบทบาททางการเมือง ผ่านการดำรงตำแหน่งทางการเมือง การก่อตั้งสมาคมคณะราษฎร รวมไปถึงการนำเสนอเค้าโครงเศรษฐกิจ ส่งผลให้กลุ่มผู้มีอำนาจเก่าเกิดความไม่พอใจ และนำไปสู่ความพยายามในการขจัดอิทธิพลของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน ผ่านประกาศพระราชกฤษฎีกาปิดสภาผู้แทนราษฎรและงดใช้รัฐธรรมนูญบางมาตรา จากเหตุการณ์นำไปสู่การลดบทบาททางการเมืองของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนและถือเป็นการหยุดชะงักของประชาธิปไตยแบบรัฐสภา

แต่อย่างไรก็ตามเหตุการณ์รัฐประหาร (20 มิถุนายน พ.ศ. 2476) รัฐบาลพระยาพหลพลพยุหเสนาถือเป็นช่วงเวลาเริ่มต้นของยุคสมัยรัฐบาลคณะราษฎร ที่ประชาธิปไตยแบบรัฐสภามีความชัดเจนอีกครั้งดังจะเห็นได้จาก การเกิดขึ้นของมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ผ่านการริเริ่มของนายปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน และการเลือกตั้งครั้งแรกของประเทศสยามมีส่วนทำให้เกิดกลุ่มบุคคลกลุ่มใหม่ที่ต่อมากจะมีบทบาทสำคัญและส่งผลต่อบทบาททางการเมืองของสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน

3.1 บทบาทของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนในเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง

การเปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2475 สำเร็จลุล่วงได้จากการวางแผนการดำเนินงานของพระยาทรงสุรเดช (เทพ พันธุมเสน) หนึ่งในสมาชิกกลุ่มนายทหารผู้ใหญ่ การดำเนินงานของคณะราษฎรอันประกอบไปด้วยคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน คณะราษฎรฝ่ายทหารบก และคณะราษฎรฝ่ายทหารเรื่อนั้น ในส่วนบทบาทคณะราษฎรฝ่ายทหารบกและคณะราษฎรฝ่ายทหารเรือ จะนำกำลังเข้าจับกุมกลุ่มผู้มีอำนาจในการปกครองระบอบเก่า แต่

บทบาทคณะกรรมการฝ่ายพลเรือนทำหน้าที่ควบคุมการทำงานของหน่วยงานราชการตั้งแต่ช่วงเวลา 04.00 น. การดำเนินงานของคณะกรรมการฝ่ายพลเรือนทำหน้าที่ทำลายสายโทรศัพท์และโทรเลขของหน่วยงานราชการเท่าที่จำเป็น แต่ในส่วนสายโทรศัพท์ของทหารเป็นหน้าที่ของฝ่ายทหารบก¹

การทำลายสายโทรศัพท์และโทรเลข สมาชิกคณะกรรมการฝ่ายพลเรือนที่รับหน้าที่ แบ่งออกเป็นกลุ่มตัดสายโทรศัพท์บริเวณสถานีโทรศัพท์กลางวัดเลียบ นายประยูร ภมรมนตรี นายควง อภัยวงศ์ นายประจวบ บุนนาค ม.ล. อุดม สนิทวงศ์ นายวิลาศ โอสถานนท์ นายประเสริฐ ศรีจรรยา นายบรรจง ศรีจรรยา นายการิม ศรีจรรยา สมาชิกคณะกรรมการพลเรือน และฝ่ายทหารเรือ นำโดย ร.อ. หลวงนิเทศกลกิจ ทำหน้าที่คุ้มกัน ดังนั้นที่ความทรงจำของนายประยูร ภมรมนตรี ความว่า

“ผู้ก่อการฝ่ายเทคนิคมี ดร.ประจวบ บุนนาค เป็นต้น ได้เข้าไปเยี่ยม ม.ร.ว.เชื้อ สนิทวงศ์ หัวหน้ากองโทรศัพท์ชวนกันไปเลี้ยงอาหารแล้วก็เลยไปสำรวจตรวจสอบสถานที่และการควบคุมรักษาตลอดจนได้ถามสัญญาณพิเศษต่างๆ กับดูเส้นทางตัดกุญแจเข้ามาตอนกลางคืน โดยให้เตรียมเครื่องมือเครื่องใช้ไว้ให้พร้อม ในคืนวันที่ยึดสถานีกลางจึงใช้เวลาสำเร็จใช้เวลาไม่ถึง 15 นาที”²

นอกจากนี้คณะกรรมการฝ่ายพลเรือนได้ทำหน้าที่ตัดสายโทรศัพท์ นายอิน สมานนท์และนาย ยล สมานนท์ ตัดสายโทรศัพท์บริเวณชุมทางหัวตะเข้ นายเฉลียว ปทุมรส และนายศิริ ชานินันท์ รับหน้าที่ ดูแลชุมทางสายโทรศัพท์ที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้อง³

ในขณะที่สมาชิกคณะกรรมการฝ่ายพลเรือนหลายคนประกอบอาชีพข้าราชการกรมรถไฟจึงทำให้ นายสพรั่ง เทพหัสดิน ณ อยุธยา ม.ล.อุดม สนิทวงศ์ ม.ล.กรี เดชาติวงศ์ มีหน้าที่ป้องกันรถไฟทุกขบวนไม่ให้ออกจากสถานีรถไฟหัวลำโพงและสถานีรถไฟบางกอกน้อยและไม่ให้รถไฟทุกขบวนเข้ากรุงเทพฯ⁴ แต่หลักฐานการสัมภาษณ์ ม.ล.อุดม สนิทวงศ์พบว่า ม.ล.อุดม สนิทวงศ์ ม.ล.กรี เดชาติวงศ์ รับหน้าที่ตัดสายโทรคมนาคมและโทรเลขที่ อำเภอดำรงชัยเพื่อไม่ให้ข่าวการปฏิวัติแพร่กระจายไปที่หัวหิน⁵

¹ สิริรัตน์ เรืองวงษ์วาร. (2521). บทบาททางการเมืองของนายควง อภัยวงศ์ ตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ถึง 2491. (อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ. หน้า 25-26.

² ประยูร ภมรมนตรี. (2518). ชีวิต 5 แผ่นดินของข้าพเจ้า. บรรณกิจ. หน้า 160.

³ ประยูร ภมรมนตรี, พล. ท. (2518). เล่มเดิม. หน้า 27.

⁴ ประยูร ภมรมนตรี, พล. ท. (2518). เล่มเดิม. หน้า 27.

⁵ อุดม สนิทวงศ์. (2525). บทความและข้อคิดเห็น ของผู้ที่มีส่วนร่วมในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 24 มิถุนายน 2475 ใน ที่ระลึกเนื่องในงาน "กึ่งศตวรรษประชาธิปไตย" วันที่ 24-27 มิถุนายน 2525 ณ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. โครงการกึ่งศตวรรษเพื่อประชาธิปไตย. หน้า 38.

แม้ว่าตอนเช้าเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง บทบาทคณะราษฎรฝ่ายทหารบก และคณะราษฎรฝ่ายทหารเรือได้นำกำลังทหารเข้าควบคุมสถานสำคัญในพระนครหลายแห่ง รวมไปถึงวังเจ้านายและบ้านข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่มีความใกล้ชิดกับกลุ่มผู้มีอำนาจในการปกครองระบอบเก่า แต่บทบาทคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนหลายคนได้ร่วมจับกุม ดังบทสัมภาษณ์ นายกระจ่าง ตูลารักษ์ ความว่า

“นายสงวน ตูลารักษ์เข้าควบคุมบ้านเสนาธิการทหารบก นายซิม วีระไวทยะเข้าควบคุมบ้านอธิบดีกรมตำรวจ นายบุญล้อม (ปราโมทย์) พึ่งสุนทร เข้าควบคุมบ้านนายทหารชั้นผู้ใหญ่ระดับปลัดกระทรวงกลาโหม”¹

แต่อย่างไรก็ตาม บทบาทของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนยังมีความเด่นชัดในการวางรากฐานประชาธิปไตยในรูปแบบรัฐสภา สืบเนื่องจากพระยาทรงสุรเดช (เทพ พันธุมเสน) มอบหมายให้นายปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนดำเนินการจะจัดทำร่างคำประกาศคณะราษฎรและร่างรัฐธรรมนูญเพื่อแจกจ่ายในเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง รวมไปถึงสิ่งที่ต้องใช้ในการปกครองรูปแบบใหม่ สอดคล้องกับหลักฐานบันทึกของพระยาทรงสุรเดช (เทพ พันธุมเสน) ความว่า

“เป็นที่ตกลงกันแล้ว ระหว่างผู้อำนวยการฝ่ายทหารกับหัวหน้าฝ่ายพลเรือนว่า ทางฝ่ายทหารจะยึดอำนาจไว้ให้เท่านั้น ส่วนการดำเนินงานทางหนังสือเกี่ยวกับการขอรัฐธรรมนูญ การร่างรัฐธรรมนูญ การตั้งสภา และรัฐบาลเหล่านี้ ให้เป็นหน้าที่ของฝ่ายพลเรือนทั้งสิ้น”²

จะเห็นได้ชัดว่าการดำเนินงานของคณะราษฎรได้นำไปสู่การแบ่งบทบาทที่ชัดเจนระหว่างคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน คณะราษฎรฝ่ายทหารบก และคณะราษฎรฝ่ายทหารเรือ ซึ่งบทบาทคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน นายปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนกลายเป็นบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง เนื่องจากด้วยหน้าที่นายปรีดีจึงได้รับหน้าที่เตรียมประกาศคณะราษฎรและร่างพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 ที่ต่อมาถูกแจกจ่ายให้กับประชาชนในพระนคร ประกาศคณะราษฎรมีเนื้อหาประณามกษัตริย์และระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พร้อมทั้งให้เหตุผลของคณะราษฎรในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ดังความว่า

¹ วันชัย ตันติวิทยาพิทักษ์. (2542). เล่มเดิม.15(172),81-91.

² พระยาทรงสุรเดช. (2516). การปฏิวัติ 24 มิ.ย. 75 จากบันทึกพระยาทรงสุรเดช. ใน เบื้องแรกประชาธิปไตย : บันทึกความทรงจำของผู้อยู่ในเหตุการณ์สมัย พ.ศ.2475-2500. สมาคมนักข่าวแห่งประเทศไทย. หน้า 106-107.

“ราษฎรทั้งหลาย

เมื่อกษัตริย์องค์นี้ได้ครองราชย์สมบัติสืบต่อจากพระเจ้าอยู่หัวในชั้นต้น ราษฎรบางคนได้หวังกันว่ากษัตริย์องค์ใหม่นี้จะปกครองราษฎรให้ร่มเย็น แต่การนั้นก็ไม่ได้เป็นไปตามที่คิดหวังกันไม่ กษัตริย์คงทรงอำนาจอยู่เหนือกฎหมายเดิม ทรงแต่งตั้งญาติวงศ์และคนสอดพลอรั้คุณความรู้ให้ดำรงตำแหน่งที่สำคัญๆ ไม่ทรงฟังเสียงราษฎร ปล่อยให้ข้าราชการใช้อำนาจหน้าที่ในทางทุจริต มีการรับสินบนในการก่อสร้างและการซื้อของใช้ในราชการ หากำไรในการเปลี่ยนเงิน ผลาญเงินของประเทศ ยกพวกเจ้าขึ้นให้สิทธิพิเศษมากกว่าราษฎร กดขี่ข่มเหงราษฎร ปกครองโดยขาดหลักวิชา ปล่อยให้บ้านเมืองเป็นไปตามยถากรรม ดังที่จะเห็นได้จากความตกต่ำในทางเศรษฐกิจและความผิดเคืองในการทำมาหากินซึ่งพวกราษฎรได้รู้กันอยู่โดยทั่วไปแล้ว รัฐบาลของกษัตริย์เหนือกฎหมายมิสามารถแก้ไขให้ฟื้นขึ้นได้

การที่แก้ไขไม่ได้ก็เพราะรัฐบาลของกษัตริย์มิได้ปกครองประเทศเพื่อราษฎรตามที่รัฐบาลอื่นๆ ได้กระทำกัน รัฐบาลของกษัตริย์ได้ถือเอาราษฎรเป็นทาส (ซึ่งเรียกว่าไพร่บ้าง ข้าบ้าง) เป็นสัตว์เดียดรัญจาน ไม่ถือว่าเป็นมนุษย์ เหตุฉะนั้น แทนที่จะช่วยราษฎร กลับพากันทำนาบนหลังราษฎร จะเห็นได้ว่า ภาษีอากรที่บีบคั้นเอาจากราษฎรนั้น กษัตริย์ได้หักเอาไว้ใช้ปีหนึ่งเป็นจำนวนหลายล้าน ส่วนราษฎรสิ กว่าจะหาได้แม้แต่เล็กน้อย เลือดตาแทบกระเด็น ถึงคราวเสียเงินราชการหรือภาษีใดๆ ถ้าไม่มีเงิน รัฐบาลก็ยึดทรัพย์หรือใช้งานโยธา แต่พวกเจ้ากลับนอนกินกันเป็นสุข ไม่มีประเทศใดในโลกจะให้เงินเจ้ามากเช่นนี้ นอกจากพระเจ้าซาร์และพระเจ้าไกเซอร์เยอรมัน ซึ่งชนชาตินั้นก็ได้โค่นราชบัลลังก์ลงเสียแล้ว..

ราษฎรทั้งหลายพึงรู้เถิดว่า ประเทศเรานี้เป็นของราษฎร ไม่ใช่ของกษัตริย์ตามที่เขาหลอกลวง บรรพบุรุษของราษฎรเป็นผู้ช่วยกันกู้ให้ประเทศเป็นอิสระภาพพ้นมือจากข้าศึก พวกเจ้ามีแต่ขุมมือเปิบและกวางดทรัพย์สมบัติเข้าไว้ตั้งหลายร้อยล้าน เงินเหล่านี้เอามาจากไหน? ก็เอามาจากราษฎรเพราะวิธีทำนาบนหลังคนนั่นเอง บ้านเมืองกำลังอืดคืดผิดเคือง ชาวนาและพ่อแม่ทหารต้องทั้งนาเพราะทำนาไม่ได้ผล รัฐบาลไม่บำรุง รัฐบาลไล่คนงานออกอย่างเกลื่อนกลาด นักเรียนที่เรียนสำเร็จแล้วและทหารที่ปลดกองหนุนแล้วก็ไม่มีงานทำ จะต้องอดอยากไปตามยถากรรม เหล่านี้เป็นผลของกษัตริย์เหนือกฎหมาย บีบคั้นข้าราชการชั้นผู้น้อย นายสิบ และเสมียน เมื่อให้ออกจากงานแล้วก็ไม่ให้เบี้ยบำนาญ ความจริงควรเอาเงินที่พวกเจ้ากวาดรวบรวมไว้มาจัดบำรุงบ้านเมืองให้คนมีงานทำ จึงจะสมควรที่สนองคุณราษฎรซึ่งได้เสียภาษีอากรให้พวกเจ้าได้ร่ำรวยมานาน แต่พวกเจ้าก็หาได้ทำอย่างใดไม่ คงสูบเลือดกันเรื่อยไป เงินเหลือเท่าไรก็เอาไปฝากต่างประเทศ คอยเตรียมหนีเมื่อบ้านเมืองทรุดโทรม ปล่อยให้ราษฎรอดอยาก การเหล่านี้ย่อมชั่วร้าย

เหตุฉะนั้น ราษฎร ข้าราชการ ทหาร และพลเรือน ที่รู้เท่าถึงการกระทำอันชั่วร้ายของรัฐบาลดังกล่าวแล้ว จึงรวมกำลังตั้งเป็นคณะราษฎรขึ้น และได้ยึดอำนาจของกษัตริย์ไว้ได้แล้ว คณะราษฎรเห็นว่า การที่จะแก้ความชั่วร้ายนี้ได้ก็โดยที่จะต้องจัดการปกครองโดยมีสภา จะได้ช่วยกันปรึกษาหารือหลาย ๆ ความคิดดีกว่าความคิดเดียว ส่วนผู้เป็นประมุขของประเทศนั้น คณะราษฎรไม่ประสงค์ทำการแย่งชิงราชสมบัติ ฉะนั้น จึงได้ัญเชิญให้กษัตริย์องค์นี้ดำรงตำแหน่งกษัตริย์ต่อไป แต่

จะต้องอยู่ใต้กฎหมายธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน จะทำอะไรโดยลำพังไม่ได้ นอกจากด้วยความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร คณะราษฎรได้แจ้งความประสงค์นี้ให้กษัตริย์ทราบแล้ว เวลานี้ยังอยู่ในความรับผิดชอบต่อกษัตริย์ตอบปฏิเสธหรือไม่ตอบภายในกำหนดโดยเห็นแก่ส่วนตนว่าจะถูกลดอำนาจลงมาก็จะได้ชื่อว่าทรยศต่อชาติ และก็เป็นกรจำเป็นที่ประเทศจะต้องมีการปกครองแบบอย่างประชาธิปไตย กล่าวคือประมุขของประเทศจะเป็นบุคคลสามัญซึ่งสภาผู้แทนราษฎรได้เลือกตั้งขึ้น อยู่ในตำแหน่งตามกำหนดเวลาตามวิธีนี้ราษฎรพึงหวังเถิดว่าราษฎรจะได้รับความบำรุงอย่างดีที่สุด ทุกๆ คนจะมีงานทำ เพราะประเทศของเราเป็นประเทศที่อุดมอยู่แล้วตามสภาพ เมื่อเราได้ยึดเงินที่พวกเจ้ารวบรวมไว้จากการทำนาบนหลังคนตั้งหลายร้อยล้านมาบำรุงประเทศขึ้นแล้ว ประเทศจะต้องเฟื่องฟูขึ้นเป็นแน่ มั่น การปกครองซึ่งคณะราษฎรจะพึงกระทำก็คือ จำต้องวางโครงการอาศัยหลักวิชา ไม่ทำไปเหมือนคนตาบอด เช่นรัฐบาลที่มีกษัตริย์เหนือกฎหมายมาแล้ว..”¹

เมื่อพิจารณาประกาศคณะราษฎรที่นายปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนที่มีบทบาทในฐานะผู้ร่างประกาศคณะราษฎร งานศึกษาของทิพวรรณ บุญทวี ได้เสนอถึงแนวคิดของนายปรีดี พนมยงค์ ที่มีต่อแนวความคิดสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นไปในลักษณะรุนแรง แต่ต้องการให้สถาบันกษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ² นอกจากนี้นายปรีดี พนมยงค์ในฐานะเจ้าของโรงพิมพ์นิติศาสตร์มีหน้าที่จัดพิมพ์ประกาศคณะราษฎร ดังจะเห็นได้จากการถ่ายทอดความทรงจำของท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ภริยานายปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน ได้เล่าถึง เหตุการณ์ที่ทหารเข้ามาแย่งโรงพิมพ์ เพื่อพิมพ์ใบปลิว³

อีกประเด็นที่น่าสนใจกับบทบาทของนายปรีดี พนมยงค์ ก็กับการร่างรัฐธรรมนูญ คือบทบาทในการร่างรัฐธรรมนูญซึ่งต่อมาคือ ร่างพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 โดยร่างกฎหมายฉบับดังกล่าว เมื่อเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครองได้มีการแจกจ่ายให้กับประชาชนในพระนครและต่อมาในวันที่ 26 มิถุนายน พ.ศ.2475 คณะราษฎรได้นำร่างรัฐธรรมนูญทูลเกล้าฯ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว จากวันเวลาของร่างธรรมนูญพบข้อสงสัยเกิดในประเด็นเวลา สอดคล้องกับผลงานของกษิตีศ อนันตนาทร ที่ได้นำเสนอถึงข้อสังเกตและหลักฐานการร่างรัฐธรรมนูญอาจไม่สามารถร่างได้ตามเวลาที่กำหนด แต่จากหลักฐานจะชี้ชัดให้เห็นว่าการร่างรัฐธรรมนูญได้มีการเตรียมการมาก่อน เช่นจากหลักฐานของนาย

¹ ไพบโรจน์ ชัยนาม. (2519). รัฐธรรมนูญ บทกฎหมายและเอกสารสำคัญในทางการเมืองของประเทศไทย เล่ม 2. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 6-8.

² ทิพวรรณ บุญทวี. (2528). *ความคิดทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์ : ระยะเริ่มแรก* (พ.ศ. 2443-2477). (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต).จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. หน้า 125.

³ นรุตม์. (2551). *หลากหลายชีวิตท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์* (พิมพ์ครั้งที่ 3). แพรว. หน้า 42.

ไสว สุทธิพิทักษ์ ได้บันทึกถึง การร่างรัฐธรรมนูญที่นายปรีดี พนมยงค์ มอบให้นายชูป ศาลยาชีวิน สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนผู้พิมพ์ และได้นำเสนอต่อที่ประชุมเพื่อรับรอง 'สอดคล้องกับ อนุสรณ์งานศพนายชูป ศาลยาชีวิน สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนทำหน้าที่จัดพิมพ์บริเวณเรือ จ้างกลางแม่น้ำเจ้าพระยาโดยมีหัวหน้าคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนเป็นผู้บอก²

จากนั้นในช่วงบ่าบเทาบทคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน อย่าง นายแหม่ม มุสตาฟา (พรหมยงค์) ทำหน้าที่นำแถลงการณ์คณะราษฎรไปแจกจ่ายประชาชนบริเวณต่างๆ ในกรุงเทพฯ เพื่อ ประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนรับทราบ³รวมไปถึงสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนคนอื่นๆ ทำหน้าที่ อ่านประกาศคณะราษฎรตามสถานที่ และภายหลังการปฏิวัติหน้าที่ของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน ได้มีบทบาทสำคัญในทางการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง นายปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าคณะราษฎร ฝ่ายพลเรือน กลายเป็นบุคคลสำคัญในการวางรากฐานของระบอบประชาธิปไตยแบบเสรีนิยม

3.2. ทฤษฎีเครือข่ายทางสังคม

การศึกษาในปฏิญญาฉบับนี้จะมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของคณะราษฎรฝ่าย พลเรือนในทางการเมืองไทย พ.ศ.2475-2490 ประเด็นแนวเครือข่ายทางสังคมจะเป็นแนวคิด สำคัญที่จะนำมาใช้ในการศึกษา เพื่อเป็นพื้นฐานในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์และผลการ เปลี่ยนแปลงในส่วนบทบาทของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนในทางการเมืองไทย พ.ศ.2475-2490

สำหรับนิยามของเครือข่ายทางสังคมมีความหมาย ผู้วิจัยจะเลือกใช้ความหมายของ เครือข่ายของงานศึกษากฎหมาย แก้วเทพ ให้ความหมายว่า รูปแบบหนึ่งของการประสานงานของ บุคคล กลุ่ม หรือองค์กรต่างๆ ที่เกิดการประสานงานระหว่างกัน โดยภายในกลุ่มสามารถมีบางสิ่ง บางอย่างร่วมกัน แต่ละกลุ่มมีความเป็นเอกเทศ เพราะการเข้ามาร่วมเป็นบางส่วนขององค์กร เท่านั้น⁴

¹ กษิติศ อนันตนาธร. (2563). แหล่งเดิม.

² ศัลก ศาลยาชีวิน. (2526). *คู่มืออุบาสกอุบาสิกา ภาค 1-2 แปลไทย จัดพิมพ์เป็นธรรมบรรณาการ งานพระราชทานเพลิงศพ นายชูป ศาลยาชีวิน ม.ว.ม. . ม.ป.พ. หน้า 4.*

³ สุพจน์ ด้านตระกูล. (2547). *อดีตจุฬาราชมนตรี แหม่ม พรหมยงค์ (ข้าซูดิน มุสตาฟา) กับ 4 จังหวัด ภาคใต้. สถาบันวิทยาศาสตร์สังคม ประเทศไทย. หน้า 35.*

⁴ กาญจนา แก้วเทพ. (2538). *เครื่องมือการทำงานแนววัฒนธรรมชุมชน. สภาคทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา หน้า 60-61.*

ในปฏิญญาฉบับนี้เครือข่ายทางสังคมที่ผู้วิจัยจะนำมาในงานศึกษาเครือข่ายทางสังคมจะหมายถึง การรวมตัวกันของกลุ่มบุคคลเพื่อกำไปสู่การเกิดขึ้นขององค์กร โดยการทำงานของกลุ่มแต่ละกลุ่มอาจมีความแตกต่างกัน แต่สามารถรวมตัวกันได้เพราะมีความเชื่อมโยงกัน

แม้ว่าในงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับเครือข่ายทางสังคมแทบไม่พบการนำมาใช้กับงานศึกษาเกี่ยวกับคณะราษฎร ทำให้ปฏิญญาฉบับนี้ที่ใช้แนวคิดเครือข่ายทางสังคมมีความน่าสนใจ โดยงานศึกษาที่มีความเกี่ยวข้องกับเครือข่ายทางสังคมที่ผู้วิจัยจะนำมาเป็นพื้นฐานและขอบเขตการศึกษา งานศึกษาพิมพ์วิทย์ ปรีดาสวัสดิ์ และ วาทีนี บุญชะลิกษ์ ให้ความหมายว่า ความสัมพันธ์ที่มีอยู่กับบุคคลในสังคม ที่เปรียบได้กับภาพของจุดต่างๆ หลายเส้นที่มีจุดศูนย์กลางเป็นจุดรวม ซึ่งอาจเปรียบได้กับความสัมพันธ์ของบุคคล และกลุ่มบุคคล¹

งานศึกษาม.ร.ว. อคิน รพีพัฒน์ ให้ความหมายว่า ความสัมพันธ์ของบุคคลในหลายลักษณะ และสถานการณ์เป็นเครือข่ายใยแมงมุม ที่เปรียบได้กับบุคคลที่มีเส้นความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับบุคคลอื่นเป็นจำนวนมากย่อมมีผลดี กว่าบุคคลที่มีเส้นความสัมพันธ์จำนวนน้อย² สอดคล้องกับปฏิญญาฉบับนี้เพื่อให้เห็นภาพลักษณะความสัมพันธ์ของเครือข่ายทางสังคมกับบทบาทของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนในทางการเมืองไทย พ.ศ. 2475-2490 จะนำงานศึกษา ชีวิตและจุดจบของสลัมกรุงเทพฯ แห่งหนึ่ง โดยผู้เขียนได้ศึกษาเรื่องราวของชุมชนแห่งหนึ่งใจกลางกรุงเทพฯ ด้วยการมองบุคคลสำคัญของชุมชน อย่างผิน เนตร์และสาย ผ่านเครือข่ายความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ว่ามีปฏิสัมพันธ์อย่างไรและส่งผลอย่างไรต่อการเปลี่ยนแปลงผ่านเหตุการณ์และความน่าสนใจของงานศึกษาชีวิตและจุดจบของสลัมกรุงเทพฯ แห่งหนึ่ง ที่ผู้ศึกษาได้นำเสนอผ่านการกำหนดขอบเขตเวทีและสนาม เพื่อทราบถึงตัวละครสำคัญบนเวทีผ่านเหตุการณ์สำคัญของชุมชน

จากงานศึกษาข้างต้นจะแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและกลุ่มบุคคลในชุมชนที่เหตุการณ์และช่วงเวลาเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัดเจนเมื่อเทียบกับงานศึกษาของผู้วิจัยจะเห็นได้ชัดว่า ในเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครองการเข้าเป็นสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนมาจากหลายลักษณะทำให้การเข้าเป็นสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนเป็นลักษณะการรวมตัวกันแบบยึดเหนี่ยวได้ส่งผลให้ความสัมพันธ์มีหลายลักษณะดังที่ได้เสนอไปในบทก่อนหน้า

¹ พิมพ์วิทย์ ปรีดาสวัสดิ์ และวาทีนี บุญชะลิกษ์. (2531). การวิเคราะห์เครือข่ายสังคม ใน *การศึกษาเชิงคุณภาพ : เทคนิคการวิจัยภาคสนาม*. โครงการเผยแพร่ข่าวสารและการศึกษาด้านประชากร สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล. หน้า 346-347.

² อคิน รพีพัฒน์. (2546). การศึกษาและวิเคราะห์ชุมชนในการวิจัยเชิงคุณภาพ. ใน *คู่มือการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่องานพัฒนา* (ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 4). สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น. หน้า 109-110.

และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในระหว่าง 15 ปีของรัฐบาลคณะราษฎรส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของ เครือข่ายทางสังคม

จะเห็นได้ชัดว่าตัวอย่างเครือข่ายทางสังคมที่เกิดการรวมตัวกันในเวลาหนึ่งเนื่องจากมีความ ต้องการเดี่ยวดแต่ต่อมาได้เกิดเปลี่ยนแปลงตามบริบท ในเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2475 คณะราษฎรฝ่ายพลเรือนได้รวมตัวกันเพื่อดำเนินการ เปลี่ยนแปลงการปกครอง แต่การเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจาก การเกิดขึ้นของพรรคการเมืองได้มีส่วนทำให้เครือข่ายทางสังคมเกิดการเปลี่ยนแปลง เนื่องสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนและ เครือข่ายทางสังคมนอกวงคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน “ปรีดีและผู้ใกล้ชิด” ได้รวมตัวกันจัดตั้งพรรค การเมือง ตามแนวความคิด เช่น แนวความคิดทั้งเสรีนิยม สังคมนิยมและ อนุรักษนิยม ดังจะเห็น ได้จากบันทึกของนายปรีดี พนมยงค์ ความตอนหนึ่งว่า

“เมื่อได้ประกาศใช้รัฐธรรมนูญประชาธิปไตยสมบูรณ์ฉบับ 9 พฤษภาคม 2489 ซึ่งคณะราษฎรถือว่า ได้ปฏิบัติหน้าที่สำเร็จตามที่ได้แถลงไว้แก่ราษฎร เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2475 แล้ว คณะราษฎรจึงสลายตัว ผู้ก่อการฯหรือสมาชิกคณะราษฎรจึงได้แยกกันไปประกอบอาชีพธุรกิจของตนคือ ส่วนหนึ่งไปประกอบธุรกิจส่วนตัวที่ไม่เกี่ยวข้องกับการเมือง อีกส่วนหนึ่งสมัครใจรับใช้ชาติทางการเมืองโดย สังกัดพรรคการเมืองต่างๆ ตามทรรศนะคติของแต่ละคน อาทิ นายควง อภัยวงศ์กับเพื่อนส่วนหนึ่งสังกัด พรรคประชาธิปัตย์ พล.ร.ต. ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์กับเพื่อนส่วนหนึ่งสังกัดพรรคแนวรัฐธรรมนูญ นาย สงวน ตุลารักษ์กับเพื่อนส่วนหนึ่งสังกัดพรรคสหชีพ ฯลฯ ส่วนผมไม่ได้สังกัดพรรคการเมืองใด”¹

อีกทั้งในการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษามีความพยายามในการใช้ทฤษฎีเครือข่ายทางสังคมดังกล่าวไว้ข้างต้นกับบทบาทของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนในทางการเมืองไทย และเพื่อแสดงให้เห็น ถึงบทบาทของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนในการเมืองไทยให้มีความชัดเจนในงานศึกษามากยิ่งขึ้น งานศึกษาชิ้นนี้จะแบ่งเวลาตามช่วงเวลา สมัยรัฐบาลพระยามโนปกรณนิติธาดา (ก้อน หุตะสิงห์) สมัยรัฐบาลคณะราษฎร (พ.ศ.2476-2490) แบ่งเป็นสมัยรัฐบาลพระยาพหลพลพยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน) สมัยรัฐบาลจอมพลป.พิบูลสงคราม และสมัยรัฐบาลพลเรือน โดยในแต่ละสมัย จะแบ่งกลุ่มสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนออกเป็น 4 ประเภท กลุ่มแรกสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพล เรือนที่อยู่ในระดับหัวหน้าและเป็นแกนนำหลักในการเคลื่อนไหว กลุ่มที่สองสมาชิกคณะราษฎรฝ่าย พลเรือนที่เข้าไปมีบทบาทในการเคลื่อนไหวและมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับสมาชิกคณะราษฎร ระดับหัวหน้า กลุ่มที่สามสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนที่เข้าร่วมหรือไม่ได้เข้าร่วมการ

¹ ปรีดี พนมยงค์. (2526). เล่มเดิม. หน้า 353-354.

เคลื่อนไหวและเข้าไปมีบทบาททางการเมืองในแต่ละช่วงเวลา กลุ่มที่สี่ บุคคลที่ไม่ได้เป็นสมาชิก คณะราษฎรฝ่ายพลเรือน

3.3 รัฐบาลพระยามโนปกรณนิติธาดา (ก้อน หุตะสิงห์)

ผลของเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ทำให้สยามเกิดการเปลี่ยนรูปแบบการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย คณะราษฎรได้กลายเป็นกลุ่มการเมืองกลุ่มใหม่ที่มีอำนาจในการบริหารและบทบาททางการเมืองแทนที่กลุ่มผู้มีอำนาจในระบอบเก่า แต่ด้วยสภาวะทางการเมืองไม่ได้ทำให้บทบาทของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนทางการเมืองลดน้อยลง และการกระทำของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนทำให้เกิดการวางรากฐานการเมืองไทย

3.3.1 สภาวะไม่มั่นคงของกลุ่มอำนาจใหม่

ภายหลังเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อวันที่ 25 มิถุนายน พ.ศ. 2475 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเสด็จพระราชดำเนินกลับจากพระราชวังไกลกังวล ในช่วงเวลาหลังเหตุการณ์คณะราษฎรได้กลายเป็นกลุ่มอำนาจใหม่ที่มีบทบาททางการเมือง เนื่องจากคณะราษฎรได้เข้าควบคุมอำนาจอย่างเบ็ดเสร็จ แต่การเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเพื่อทูลเกล้าฯ ถวายพระราชกำหนดนิรโทษกรรมในคราวเปลี่ยนแปลงแผ่นดิน พ.ศ. 2475 และถวายพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม พ.ศ. 2475 ให้ทรงลงพระปรมาภิไธยโดยมีสมาชิกคณะราษฎรและบุคคลที่เข้าเฝ้าประกอบด้วย นายปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน นายประยูร ภมรมนตรี นายสงวน ตุลารักษ์ สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน พ.ท.พระประศาสน์พิทยายุทธ (วัน ชูถิ่น) สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายทหารบก พล.ร.ต.พระยาศรยุทธเสนี (กระแสด ประวาหะนาวิน) พ.ต.หลวงวิริยธำ (ถวิล ศิริศัพท์) และนายจรูญ ณ บางช้าง¹

จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เนื่องจากการถวายพระราชกำหนดนิรโทษกรรมในคราวเปลี่ยนแปลงแผ่นดิน พ.ศ. 2475 และพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม พ.ศ. 2475 ส่งผลให้เกิดการประนีประนอมระหว่างกลุ่มอำนาจใหม่กับกลุ่มอนุรักษนิยม ดังจะเห็นได้จากงานศึกษาของอังกศศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์ ที่ได้สะท้อนเหตุการณ์ผ่านเนื้อหาพระราชกำหนดนิรโทษกรรมในคราวเปลี่ยนแปลงแผ่นดิน พ.ศ. 2475 ที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงลง

¹ ปิ่น บุญเกียรติ และ เฮง เล้ากระจ่าง. (2475). *สยามรัฐเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดินอย่างมีพระราชอาธิปไตยอยู่ใต้พระธรรมนูญการปกครอง ภาค 1* (พิมพ์ครั้งที่ 1). โรงพิมพ์เดลิเมต์. หน้า 38.

พระบรมนามาภิไธยในพระราชกำหนดนิรโทษกรรมในคราวเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดิน พุทธศักราช 2475 และพระราชกำหนดได้ประกาศใช้ในวันที่ 26 มิถุนายน พ.ศ. 2475 รวมไปถึงพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม พ.ศ. 2475 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเพิ่มเติมคำว่าชั่วคราว ต่อท้ายในพระราชหัตถเลขา โดยพระราชบัญญัติได้มีการประกาศใช้ในวันที่ 28 มิถุนายน พ.ศ. 2475¹

แม้ว่าคณะราษฎรจะเป็นกลุ่มผู้มีอำนาจกลุ่มใหม่ที่มีอำนาจและบทบาททางการเมืองแทนที่ แต่ด้วยความจำเป็นบางประการที่ต้องประนีประนอมเนื่องจากเงื่อนไขทางการเมืองทำให้ชาติตะวันตกรับรองสยาม² คณะราษฎรจึงเกิดสถานะไม่มั่นคง และต่อมากการเข้ามามีบทบาททางการเมืองของกลุ่มอดีตข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่มีสายสัมพันธ์ใกล้ชิดกับกลุ่มอนุรักษนิยมอันที่มีความเป็นไปได้ว่า เพราะสมาชิกคณะราษฎรส่วนใหญ่เป็นคนรุ่นหนุ่ม ดังจะเห็นได้จากการประชุมเหล่าเสนาบดีและปลัดพลเรือน ที่นายปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนได้ทำการชี้แจงว่า

“สภาผู้แทนราษฎรนั้นตามปกติควรจะได้รับเลือกตั้งตามความเห็นของคณะราษฎร แต่จะกระทำโดยเร็วมิทัน จึงได้คิดว่าในขั้นต้นจะมีบุคคลได้ร่วมคิดการเป็นสมาชิกชั่วคราวก่อน ซึ่งจะอยู่ในตำแหน่งในเวลาอันเร็ว แต่รู้สึกอยู่ว่าพวกคิดครั้งนี้ แม้จะได้รับการศึกษาบ้างอย่างไรก็ดี คณะก็ยังเป็นเด็กหนุ่มอยู่เป็นส่วนใหญ่ จึงปรึกษากันที่จะอัญเชิญผู้ใหญ่ในทางราชการและผู้ที่ประกอบอาชีพในทางอื่นซึ่งเป็นผู้ที่เห็นแก่ชาติบ้านเมืองมาเป็นสมาชิกร่วมในสภาด้วย”³

เนื่องด้วยคณะราษฎรต้องอาศัยกลุ่มข้าราชการชั้นผู้ใหญ่เพื่อเข้ามาบริหารประเทศ ทำให้บทบาททางการเมืองของกลุ่มข้าราชการชั้นผู้ใหญ่เพิ่มมากขึ้นและจะส่งผลกระทบต่อคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม พ.ศ. 2475 ที่ร่างโดย นายปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน เนื่องจากรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราวจึงทำให้ ในเหตุการณ์การเปิดประชุมรัฐสภาครั้งแรก เมื่อวันที่ 28 มิถุนายน พ.ศ. 2475 จากหลักฐานรายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 1/2475 เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ

¹ อารังศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์. (2534). รัฐประหาร 20 มิถุนายน พ.ศ.2476. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ. หน้า 100.

² Santaputra.(1982).อ้างถึงใน นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. (2560). พระยามโนปกรณนิติธาดากับการเมืองสยามในปีพ.ศ.2475. *ความคิด ความรู้และอำนาจการเมืองในการปฏิวัติสยาม 2475* (พิมพ์ครั้งที่ 3). พิมพ์เดียวกัน. หน้า 169.

³ ปิ่น บุญเกียรติ, นายดาบ และ เสง เล้ากระจำง, รองอำมาตย์โท, ผู้รวบรวมและเรียบเรียง. (2475) . *เล่มเดิม*. หน้า 22.

อยุธยา) ประธานสภาผู้แทนราษฎรคนแรกได้แจ้งระเบียบวาระการจัดตั้งอนุกรรมการร่างพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามและสาเหตุการจัดตั้งอนุกรรมการมีสาเหตุดังนี้ “ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินฉบับนี้เป็นธรรมนูญชั่วคราว เพราะว่าเราได้สร้างขึ้นด้วยเวลาฉุกเฉินทุกกระทันหัน อาจจะมีที่บกพร่องอยู่บ้างก็ได้ จึงควรที่จะได้ผู้มีความรู้ความชำนาญในการนี้เป็นอนุกรรมการตรวจแก้ไขเพิ่มเติมเสียใหม่ให้เรียบร้อยบริบูรณ์”¹

จากสาเหตุจึงนำไปสู่การแต่งตั้งอนุกรรมการฯ ประกอบด้วย พระยามโนปกรณนิติธาดา (ก้อน หุตะสิงห์) ประธาน พระยาเทพวิฑูรพหุลศรุตบดี (บุญช่วย วณิกกุล) พระยามานวราชเสวี (ปลอด วิเชียร ณ สงขลา) พระยาปริदानฤเบศร์ (พัก พันธุ์พัก) พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์ (วัน จามรมาน) หลวงสินาดโยธารักษ์ (ชิต มั่นศิลป์) และนายปรีดี พนมยงค์ เลขานุการ² ต่อมาแต่งตั้งอนุกรรมการฯ เพิ่มเติม พระยาศรีวิสารวาจา (เทียนเลี้ยง ฮุนตระกูล) และพระยาราชวังสัน (ศรี กมลนาวิน)³ รวมจำนวน 9 รายชื่อ

ทั้งนี้ตัวแทนข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ได้เป็นบุคคลที่มีอำนาจในระบอบการเมืองใหม่ เมื่อวันที่ 28 มิถุนายน พ.ศ. 2475 การประชุมสภาผู้แทนราษฎรครั้งแรก การแต่งตั้งประมุขฝ่ายนิติบัญญัติ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) ดำรงตำแหน่งประธานสภาผู้แทนราษฎร และพระยาอินทรวชิต ดำรงตำแหน่ง รองประธานสภาผู้แทนราษฎร ส่วนนายปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนดำรงตำแหน่งเลขานุการสภาผู้แทนราษฎร⁴ และการแต่งตั้งผู้แทนราษฎรชั่วคราว เมื่อวันที่ 28 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ตามอำนาจคณะผู้รักษาพระนคร จำนวน 70 คน จากการศึกษาค้นคว้าและพิจารณาหลักฐานที่เกี่ยวข้องพบ หลักเกณฑ์การเลือกสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบ่งเป็น ผู้ก่อการฯ ผู้ที่ได้ก่อการมาก่อนแล้วเมื่อ ร.ศ.130 พ่อค้าคหบดี และทนายความ และข้าราชการ⁵ สอดคล้องกับการแบ่งประเภทผู้แทนราษฎรชั่วคราวที่ไม่ได้มีแต่สมาชิกคณะราษฎร เพราะจากรายชื่อผู้แทนราษฎรชั่วคราวจำนวน 70 รายชื่อ สมาชิกคณะราษฎร จำนวน 32 รายชื่อ ข้าราชการจำนวน 32 รายชื่อ และบุคคลภายนอกจำนวน 5 รายชื่อ

¹ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. (2475). รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 1/วันที่ 28 มิถุนายน 2475. กองการพิมพ์สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. หน้า 13.

² สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.(2475).เล่มเดิม.หน้า 13-14.

³ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. (2475). รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 27/วันที่ 23 กันยายน 2475. กองการพิมพ์สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. หน้า 290.

⁴ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.(2475).เล่มเดิม.หน้า 8-10.

⁵ การกระทำและการดำเนินการของคณะราษฎร. นววิศาสตร์, 15(9), 1954-2011. .

แม้ว่าการเลือกประธานคณะกรรมการราษฎรพระยามโนปกรณนิติธาดา (ก้อน หุตะสิงห์) ไม่ใช่บุคคลที่มาจากคณะราษฎร แต่มีความเป็นไปได้ว่าการดำรงตำแหน่งมาจากสาเหตุหลายประการ ทั้งประนีประนอมของกลุ่มผู้มีอำนาจใหม่ที่ไม่ต้องการแสดงให้เห็นถึงความกระหายอำนาจ ภูมิหลังของประธานคณะกรรมการราษฎรกับการดำรงตำแหน่งกรรมการองคมนตรี¹และความสัมพันธ์ส่วนตัวของ คุณหญิงมโนปกรณนิติธาดา ภรรยาผู้วายชนม์ นางสนองพระโอษฐ์²ในสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี³และความสัมพันธ์ระหว่างพระยามโนปกรณนิติธาดากับหัวหน้าคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนดังจะเห็นได้จากบันทึกของนายปรีดี พนมยงค์ ความว่า

“ข้าพเจ้ายอมรับว่าข้าพเจ้าผู้เดียวที่ทำผิดในการเสนอคณะราษฎร ให้เชิญพระยามโนปกรณนิติธาดา เป็นหัวหน้ารัฐบาลเพราะสมาชิกคณะราษฎรอื่นๆ มิได้คุ้นเคยกับพระยามโนปกรณนิติธาดาเท่าที่ข้าพเจ้าที่ได้ออกงานร่วมกับท่านผู้หนึ่งที่กรมร่างกฎหมาย และในการร่วมเป็นกรรมการสอบไล่นักเรียนกฎหมายหลายครั้ง จึงได้มีการสนทนากับท่านผู้ซึ่งมีแสดงว่าท่านนิยมประชาธิปไตย และการปฏิบัติของท่านในระหว่างเป็นอธิบดีศาลอุทธรณ์นั้น แสดงว่าท่านกล้าตัดสินใจโดยมิได้เกรงกลัวอำนาจสมบูรณาญา ซึ่งนักเรียนกฎหมายหลายคนในสมัยนั้นได้นิยมชมชอบท่าน”³

เนื่องด้วยพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 มาตรา 33 กำหนดให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเลือกคณะกรรมการราษฎร ประธานคณะกรรมการราษฎรเลือกกรรมการราษฎร รวม 14 คน⁴ แต่น่าสังเกตว่าจากรายชื่อกรรมการราษฎร ไม่ได้มีเพียงสมาชิกคณะราษฎรแต่ยังมีข้าราชการชั้นผู้ใหญ่จำนวน 4 รายชื่อ ประกอบด้วย พระยาปรีชาชลยุทธ (วัน จารุภา) พระยาศรีวิสารวาจา (เทียนเลี้ยง สุนทรระกูล) พระยาประมวญวิชาวุฒ (วงศ์บุญหลง) และหลวงเดชสหกรณ์ (ม.ล.เดช สนิทวงศ์)⁵ ภายหลังพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชทานรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 บุคคลที่ร่วมรัฐบาลพระยามโนปกรณนิติธาดาสมัยที่ 2 ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่เข้าร่วมรัฐบาล ประกอบด้วย พระยาราชวังสัน (ศรี กมลนาวิน) พระยาวงษานุประพัทธ์ (ม.ร.ว.สท้าน สนิทวงศ์)

¹ ถวัลย์ สุนทรวิจิตร. (2527, มิถุนายน). พระยามโนปกรณนิติธาดานายกรัฐมนตรีคนแรกของไทย รัฐสภาสาร, 32(6), 79. รัฐสภาสาร.32(6).หน้า 79.

² ถวัลย์ สุนทรวิจิตร. (2527, มิถุนายน). เล่มเดิม. หน้า 72.

³ ปรีดี พนมยงค์. (2565). บางเรื่องเกี่ยวกับคณะราษฎร 2475. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 18-19.

⁴ พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475. (2475, 27 มิถุนายน). ราชกิจจานุเบกษา (เล่ม 49, น. 166-179).

⁵ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. (2475). รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 1/วันที่ 28 มิถุนายน 2475. กองการพิมพ์สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. หน้า 12.

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน) พระยาจ่าแสนยบดีศรีบริบาล (ชิต สุนทรวร) พระยาเทพวิฑูรพหุลศรุตาศาปดี (บุญช่วย วณิกกุล)¹

จะเห็นได้ชัดว่า ภายหลังเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 คณะราษฎรได้กลายเป็นกลุ่มอำนาจใหม่ที่มีบทบาททางการเมืองแทนที่กลุ่มอำนาจเก่า แต่มีความเป็นไปได้ว่าด้วยสถานการณ์ทางการเมืองและความพยายามที่จะปรองดองกับกลุ่มอำนาจเก่า จึงทำให้คณะราษฎรต้องอาศัยกลุ่มข้าราชการชั้นผู้ใหญ่มีบทบาทในการดำรงตำแหน่งทางการเมือง ซึ่งการที่ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ดำรงตำแหน่งทางการเมือง ย่อมสะท้อนให้เห็นถึงสถานะไม่มั่นคงของกลุ่มอำนาจใหม่ที่ไม่สามารถใช้อำนาจได้ฝ่ายเดียว

3.3.2 บทบาททางการเมืองของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน

แม้การเข้ามามีอำนาจของคณะราษฎรภายหลังเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 จะอยู่สถานะที่ไม่มั่นคง เพราะการประนีประนอมกับกลุ่มอำนาจเก่ารวมไปถึงการมีบทบาทของกลุ่มข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ส่งผลให้บทบาททางการเมืองของคณะราษฎรไม่เด่นชัด แต่ในส่วนบทบาททางการเมืองของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนยังคงมีบทบาททางการเมืองผ่านการดำรงตำแหน่งทางการเมือง สภาคณะราษฎร เค้าวินิจฉัยเศรษฐกิจ รวมไปถึงการวางรากฐานประชาธิปไตยในรูปแบบรัฐสภาด้วยมโนทัศน์ของนายปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน

ถึงพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 ที่นายปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนเป็นผู้ร่างจะเป็นธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว แต่การเกิดขึ้นของธรรมนูญคือการวางรากฐานการเมืองรูปแบบใหม่

การที่พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 เป็นกฎหมายสูงสุดฉบับแรกที่ได้ อำนาจสูงสุดของประเทศเป็นของราษฎร จะเห็นได้ชัดเจนว่า ในการปกครองระบอบประชาธิปไตยเป็นการปกครองรูปแบบใหม่ ซึ่งอำนาจอธิปไตยที่ได้ให้อำนาจกับประชาชนแตกต่างจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่ได้ให้อำนาจพระมหากษัตริย์²

¹ พระบรมราชโองการประกาศตั้งรัฐมนตรี. (2475, 27 มิถุนายน). *ราชกิจจานุเบกษา* (เล่ม 49 ก.น. 574).

² หลวงจักรปรานีศรีวิสุทธิ. (2475). อ้างถึงใน ทิพวรรณ บุญทวี. (2528). *ความคิดทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์ : ระยะเวลาเริ่มแรก (พ.ศ. 2443-2477)*. (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ. หน้า 135.

นอกจากนี้พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 ระบุถึงสภาผู้แทนราษฎร ผู้แทนราษฎรที่เปรียบเสมือนตัวแทนของประชาชนที่ต่อมากจะนำไปสู่การเลือกตั้ง ในธรรมนูญฉบับดังกล่าวระบุไว้ดังนี้

สมัยที่ 1 นับแต่วันใช้ธรรมนูญนี้เป็นต้นไปจนกว่าจะถึงเวลาที่สมาชิกในสมัยที่ 2 จะเข้ารับตำแหน่ง ให้คณะราษฎรซึ่งมีคณะผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารเป็นผู้ใช้อำนาจแทน จัดตั้งผู้แทนราษฎรชั่วคราวขึ้นเป็นจำนวน 70 นาย เป็นสมาชิกในสภา

สมัยที่ 2 ภายในเวลา 6 เดือน หรือจนกว่าการจัดการประเทศให้เป็นปกติเรียบร้อย สมาชิกในสภาจะต้องมีบุคคล 2 ประเภททำกิจกรรมร่วมกัน คือ

ประเภทที่ 1 ผู้แทนราษฎรจะได้เลือกขึ้นจังหวัดละ 1 นาย

ประเภทที่ 2 ผู้เป็นสมาชิกอยู่แล้วในสมัยที่ 1 มีจำนวนเท่ากับสมาชิกประเภทที่ 1

สมัยที่ 3 เมื่อจำนวนราษฎรทั้งพระราชอาณาเขตได้สอบไล่วิชาประถมศึกษาได้เป็นจำนวนเกินกว่าครึ่ง และอย่างช้าต้องไม่เกิน 10 ปี นับแต่วันใช้ธรรมนูญนี้ สมาชิกในสภาผู้แทนราษฎรจะต้องเป็นผู้ที่ราษฎรได้เลือกตั้งขึ้นเองทั้งสิ้น สมาชิกประเภทที่ 2 เป็นอันไม่มีอีกต่อไป¹

แม้ว่าพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 เป็นเพียงรัฐธรรมนูญชั่วคราว ที่นายปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนมีความพยายามวางรากฐานการเมืองในรูปแบบประชาธิปไตย แต่เมื่อพิจารณาในระหว่างการรัฐธรรมนุญแห่งราชอาณาจักรสยามปัญหาและการเปลี่ยนแปลงของเนื้อหา รวมไปถึงภูมิหลังของผู้ร่างรัฐธรรมนูญที่มีเพียงนายปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนที่มีความแตกต่างกับผู้ร่างคนอื่นๆ โดยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 ประกาศใช้เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 จึงมีความเป็นไปได้ว่าคณะราษฎรไม่ได้มีอำนาจเพียงพอแต่คณะราษฎรฝ่ายพลเรือนจะมีบทบาทในการวางรากฐานทางการเมืองประชาธิปไตย สิ่งนี้จะสะท้อนให้เห็นผ่านเหตุการณ์ทางการเมืองในช่วงเวลาต่อไป²

อีกทั้งการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของบทบาททางการเมืองของสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน ผ่านการดำรงตำแหน่งสมาชิกคณะราษฎรได้รับเลือกให้เป็นผู้แทนราษฎรชั่วคราวจำนวน 32 รายชื่อ โดยสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนจากจำนวน 45 รายชื่อถูกเลือกดำรงตำแหน่ง

¹ เรียบเรียงจาก พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475. (2475,27 มิถุนายน). *ราชกิจจานุเบกษา* (เล่ม 49 ,น. 166-179)

² ชัยอนันต์ สมุทวณิช และ ชิตติยา กรรณสูต. (2518). *เอกสารการเมือง-การปกครองไทย พ.ศ. 2417-2477. โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย. หน้า 215.*

ผู้แทนราษฎรชั่วคราว จำนวน 25 รายชื่อ ประกอบด้วย นายปรีดี พนมยงค์ นายสงวน จูฑะเตมีย์ นายสพรั่ง เทพหัสดิน ณ อยุธยา มล.กรี เดชาติวงศ์ นายกลิ่ง พนมยงค์ นายทองเย็น หลีละเมียร หลวงชำนาญนิติเกษตร นายควง อภัยวงศ์ นายตัว ลพานุกรม นายประจวบ บุณนาค มล.อุดม สนิทวงศ์ นายประยูร ภมรมนตรี นายทวี บุญยเกษตร นายจรูญ สืบแสง นายชุนท์ ปิ่นทอนันท์ นายวิลาศ ไสธานนท์ นายเนบ พหโยธิน นายดิเรก ชัยนาม นายวิเชียร สุวรรณทัต นายยล สมานนท์ นายสงวน ตูลารักษ์ นายซิม วีระไวทยะ นายหงวน ทองประเสริฐ นายสวัสดิ์ โสติพิทิต และนายบรรจง ศรีจรูญ¹ ด้วยจำนวนของสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนที่ถูกรับเลือกเป็นจำนวนมาก งานศึกษาของอำเภารงค์ดี เพชรเลิศอนันต์ ให้ทัศนะว่าคณะราษฎรไม่ต้องการให้ฝ่ายทหารเข้าแทรกแซงมากเกินไป ทำให้สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนเข้าเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเป็นจำนวนมาก² เพราะจากการศึกษาค้นคว้าพบว่า เมื่อเปรียบเทียบผู้แทนราษฎรชั่วคราวที่มาจากสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายทหารบก มีจำนวน 5 รายชื่อจากสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายทหารบกจำนวน 34 รายชื่อและสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายทหารเรือจำนวน 3 รายชื่อจากสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายทหารเรือจำนวน 18 รายชื่อ

ในส่วนอาชีพของสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน เนื่องด้วยพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. 2475 ไม่พบการบัญญัติกฎหมายเกี่ยวกับการแบ่งแยกข้าราชการออกจากข้าราชการการเมืองบุคคลที่เป็นผู้แทนราษฎรชั่วคราวสามารถรับราชการได้³ สอดคล้องกับเอกสารหลักฐานชั้นต้น เรื่องรายนามผู้เริ่มก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง⁴ พบรายชื่อสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนอยู่ในหน่วยงานราชการหลายหน่วยงาน ตัวอย่างเช่น คณะกรรมการราษฎร กระทรวงเกษตรพานิช กระทรวงการคลัง กระทรวงมหาดไทย และกระทรวงการต่างประเทศ แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าเอกสารชุดดังกล่าวไม่มีเอกสารมาสนับสนุนหลักฐานอีกทั้งรายชื่อสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนบางคนหายไปและมีรายชื่อบุคคลที่ไม่ได้เป็นสมาชิก

¹ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. (2475). รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 1/วันที่ 28 มิถุนายน 2475. กองการพิมพ์สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. หน้า 1-5.

² อังกรศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์. (2534). รัฐประหาร 20 มิถุนายน พ.ศ.2476. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ. หน้า 211.

³ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2489 ได้กำหนดในมาตรา 24 และมาตรา 29 ห้ามให้สมาชิกพรรคสภาและสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเป็นข้าราชการประจำ

⁴ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. สร.0201.16/48เรื่องรายนามผู้เริ่มก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง

คณะราษฎรฝ่ายพลเรือนแต่เอกสารดังกล่าวยังไม่มีความชัดเจนเท่าที่ควรจึงเป็นเรื่องที่ต้องศึกษาต่อไป

แม้ว่าสมาชิกคณะราษฎรจะไม่ได้ดำรงตำแหน่งประธานกรรมการราษฎร แต่ตำแหน่งกรรมการราษฎรจำนวน 14 รายชื่อ สมาชิกคณะราษฎรจำนวน 11 รายชื่อ ประกอบด้วย สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนจำนวน 4 รายชื่อ สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายทหารบกจำนวน 6 รายชื่อ และสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายทหารเรือจำนวน 1 รายชื่อ¹ และจากรายชื่อสมาชิกราษฎรฝ่ายพลเรือนที่ดำรงตำแหน่งกรรมการราษฎร เช่น นายปรีดี พนมยงค์ นายตั้ว ลพานุกรม นายแนบ พหลโยธิน นายประยูร ภมรมนตรี ควบตำแหน่งเลขาธิการประธานคณะกรรมการราษฎร แต่เมื่อพิจารณารายชื่อสมาชิกคณะราษฎรที่ได้รับตำแหน่งกรรมการราษฎรนั้นจะเป็นรายชื่อสมาชิกคณะราษฎรที่อยู่ในระดับสมาชิกคณะผู้ก่อการทั้งสิ้น

อีกความพยายามของคณะราษฎรเพื่อวางรากฐานประชาธิปไตยโดยมีความเป็นไปได้ว่า คณะราษฎรฝ่ายพลเรือนได้มีบทบาทต่อสมาคมคณะราษฎร เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ.2475 นายสงวน ตุลารักษ์ สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนผู้แทนสมาชิกคณะราษฎรได้รับอนุญาตจาก พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา ทำหน้าที่ปาฐกถาในนามของคณะราษฎรที่ โรงเรียนกฎหมายและโรงเรียนจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย² เนื้อหาของการปาฐกถา อธิบายเกี่ยวกับการปกครองในรูปแบบใหม่และการรับสมัครสมาชิกตามบริเวณโรงเรียนและสำนักทนายความบางแห่ง และการรับสมัครสมาชิกจะแบ่งออกเป็น 3 ประเภท ประกอบด้วย

ประเภทที่ 1 กองอาสาสมัคร ทำหน้าที่รบช่วยเหลือทหารเสมือนกับกองกำลังเสือป่า

ประเภทที่ 2 กองพลเรือน ทำหน้าที่ฝ่ายธุรการช่วยเหลือคณะราษฎร

ประเภทที่ 3 กองนักสืบ ทำหน้าที่สอดส่องเหตุการณ์ต่างๆ³

เมื่อพิจารณาถึง รายชื่อสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนพบสมาชิกหลายคนมีบทบาทสำคัญในฐานะผู้ริเริ่มและผู้ร่วมดำเนินการจัดตั้งสมาคมคณะราษฎร เช่น มล.อุดม สนิทวงศ์ นายทวี บุญยเกษตร หลวงสุนทรเทพหัสดิน นายประเสริฐ ศรีจรูญ นายประวัติ ศรีจรูญ นายวิลาศ ไอลานนท์ มล.กรี เดชาติวงศ์⁴ นายสงวน จุฑะเตมีย์ มีบทบาทในฐานะหัวหน้ากองนักสืบ

¹ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. (2475). เล่มเดิม. หน้า 12.

² การกระทำและการดำเนินการของคณะราษฎร. (2475). *นาวิกศาสตร์*. 15(9) ,1954-2011.

³ เล่มเดิม

⁴ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. *สร.0201.16/36 สมาชิกของสมาคมหรือสโมสรคณะราษฎร รวมทั้งกรรมการและอนุกรรมการ พ.ศ.2475-2477.*

อีกทั้งด้วยความนิยมของสมาคมคณะราษฎรดังจะเห็นได้จากเอกสารชั้นต้น จะพบผู้ที่เห็นด้วยไม่เห็นด้วยต่อการเกิดขึ้นของสมาคมคณะราษฎร แต่ยิ่งไปกว่านั้น สมาคมคณะราษฎรก่อตั้งขึ้นเป็นสมาคม จดทะเบียนเมื่อวันที่ 25 สิงหาคม พ.ศ. 2475 โดยมีพระยานิติศาสตร์ไพศาลย์ นายกสมาคม ร.อ.ประยูร ภมรมนตรี อุปนายก นายสงวน ตุลารักษ์ เกรียงไกร นายประหยัด ศรีจรรยา นายทะเบียน นายสุรินทร์ ชินนิตย์ บรรณารักษ์ นายวินิช ปานนนท์ เลขานุการ นายเรือเอก หลวงนิเทศกลกิจ ปฎิคม¹ เมื่อพิจารณารายชื่อบุคคลที่มีความเกี่ยวข้องกับสมาคมคณะราษฎรพบรายชื่อทั้งบุคคลที่ไม่เป็นสมาชิกคณะราษฎรและสมาชิกคณะราษฎร ที่ดำรงตำแหน่งกรรมการและกรรมการกิตติมศักดิ์ แต่เป็นที่น่าสังเกตที่ พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์ นายกสมาคม เป็นบุคคลที่เป็นข้าราชการชั้นสูงและไม่ได้มีความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับคณะราษฎร² มีความเป็นไปได้ว่า ด้วยความรู้และความสามารถด้านกฎหมายจึงมีความเป็นไปได้ว่าพระยานิติศาสตร์ไพศาลย์จึงถูกเลือกมาให้ทำงานทางการเมืองในตำแหน่งผู้แทนราษฎรชั่วคราว อนุกรรมการฯ และนายกสมาคม คณะราษฎร ต่อมาพระยานิติศาสตร์ไพศาลย์จะมีบทบาทในฐานะบุคคลที่ตั้งกระทู้ถามรัฐบาลถึงประเด็นปัญหาของสมาคมคณะราษฎรแต่เมื่อตรวจจนวนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพของผู้วายชนม์ไม่พบการกล่าวไว้ว่าชื่อของสมาชิกคณะราษฎรและบุคคลที่เป็นสมาชิกสมาคมคณะราษฎร จึงทำให้พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์ไม่สามารถจัดเป็นเครือข่ายทางสังคมของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน เนื่องจากมีความไม่ชัดเจนของแนวคิด

ในปฏิญญาฉบับนี้จัดสมาคมคณะราษฎรเป็นพรรคการเมือง เนื่องจากงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับพรรคการเมืองได้ชี้ให้เห็นถึงคณะราษฎรมีลักษณะเป็นพรรคการเมืองเนื่องจากเป็นการรวมตัวกันของสมาชิกคณะราษฎรที่มีความคิดในลักษณะเดียวกัน³ แต่คำเรียกชื่อนั้นในช่วงเวลาก่อนเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครองไม่พบการเกิดขึ้นของพรรคการเมืองแต่การรวมกลุ่มทางการเมืองจะใช้คำว่า “คณะ” แทนที่คำว่าพรรค⁴ สอดคล้องกับความมุ่งหมายของนายปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน ความว่า

¹ การเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดินสยาม. (2475,มกราคม). *นาวิกศาสตร์*, 16(1), 200-201. .

² วัน จามรมาน. (2510). *อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ป.ช., ป.ม.* . มงคลการพิมพ์.

³ ขจัดภัย บุรุษพัฒน์. (2510). *กำเนิดพรรคการเมืองในประเทศไทย* .(วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,กรุงเทพฯหน้า 84-85.

⁴ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. (2475). *รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 45/วันที่ 3 ธันวาคม 2475*. กองการพิมพ์สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. หน้า 625.

“เมื่อไม่มีใครสมัคร สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจะจัดหาผู้สมัครเองได้”¹

อีกทั้งงานศึกษาของกรมพล ท่องธรรมชาติได้ให้ทัศนะเรื่องพรรคการเมืองของสมาคม คณะราษฎร ความว่า

“การที่คณะราษฎรดำเนินงานแบบพรรคการเมือง แต่ไม่เรียกชื่อว่าพรรค แต่กลับไปเลี้ยงไปใช้คำว่าสมาคมแทน เพราะคำว่าพรรคการเมืองยังเป็นคำใหม่เกินไปสำหรับประเทศไทย สมัยนั้น ถ้าตั้งสมาคมคณะราษฎรขึ้นเป็นพรรค แล้วอาจมีบุคคลตั้งพรรคขึ้นมาแข่งได้ ซึ่งคณะราษฎรเห็น ว่ายังไม่ควรที่จะให้มี เนื่องจากบ้านเมืองกำลังอยู่ในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อ”²

ขณะเดียวกัน จากหลักหกประการ ตามประกาศของคณะราษฎรที่ระบุว่า “จะต้องบำรุง ความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจโดย รัฐบาลใหม่จะหางานให้ราษฎรทุกคนทำ จะวาง ค่าโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ ไม่ปล่อยให้ราษฎรอดอยาก” เพื่อสอดคล้องในการดำเนินนโยบายของ รัฐบาลจึงมอบหมายให้ นายปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน เป็นบุคคลที่ร่างเค้า โครงเศรษฐกิจ และสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนหลายคน เช่น นายจรูญ สืบแสง นายบรรจง ศรีจรูญ นายหวนทองประเสริฐ นายสงวน ตูลารักษ์ และนายชิม วีระไวทยะ ได้มีบทบาทสำคัญ ในการผลักดันนโยบาย³

ช่วงเวลาจากนี้ต่อไป บทบาททางการเมืองของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนจะส่งผลกระทบต่อ ระบบประชาธิปไตย อันมีผลสืบเนื่องมาจากความขัดแย้งระหว่าง คณะราษฎรฝ่ายพลเรือน และ กลุ่มอนุรักษนิยม และความขัดแย้งจะส่งผลต่อบทบาททางการเมืองของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน

3.3.3. การขจัดอิทธิพลคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน

จากสภาวะทางการเมืองภายหลังเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครองการเกิดขึ้นของ สมาคมคณะราษฎร ได้รับความนิยมในวงกว้างจนทำให้การรับสมัครสมาชิกสมาคมคณะราษฎร ขยายจากในพระนครไปยังต่างจังหวัด ดังจะเห็นได้จากจดหมาย พระยาศรีนครชัย ผู้ว่าราชการ จังหวัดเลย ส่งจดหมายมาถึงสมาคมคณะราษฎรเพื่อแจ้งเรื่องความสนใจของประชาชนและ ข้าราชการจังหวัดเลย เรื่องการสมัครสมาชิกสมาคมคณะราษฎร และความนิยมของข้าราชการที่

¹ ปรีดี พนมยงค์. (2565). *บางเรื่องเกี่ยวกับคณะราษฎร 2475*. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 30.

² กรมพล ท่องธรรมชาติ. (2514). *รัฐสภาในระบบการปกครองของไทย*. แผนกวิชาการปกครอง คณะ รัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. หน้า 17-18.

³ อารังศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์. (2534). *รัฐประหาร 20 มิถุนายน พ.ศ.2476*. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ. หน้า 220.

สมัครเข้าเป็นสมาชิกสมาคมคณะราษฎร¹ สิ่งนี้ย่อมแสดงให้เห็นถึงความนิยมของสมาคมคณะราษฎรที่นับตั้งแต่การจัดตั้งเป็นสมาคมคณะราษฎรมีสมาชิกประมาณ 10,000 และได้มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น²

จากความนิยมของสมาคมคณะราษฎรส่งผลให้เกิดความไม่พอใจของกลุ่มอำนาจเก่าจนนำไปสู่การจัดตั้งคณะชาติ ภายใต้การนำของ พระยาโทณวณิกมนตรี นายกสมาคม คุณหญิงศรีพิชัยสงคราม อุปนายก นาวาเอกพระยาแสงสิทธิการ ร.น. อุปนายก หลวงวิจิตรวาทการ เลขาธิการ หลวงสุรินทรเสนี เหน็ดญิก พลตรีพระยาเสนาสงคราม กรรมการ นาวาเอก พระยาศรารักษ์พิพัฒ ร.น. กรรมการ นายชวลิต อภัยวงศ์ กรรมการ นายสนั่น พิศาลบุตร กรรมการ นายเพชรบุญบำรุง ความพยายามของสมาคมคณะชาติที่ต้องการจัดตั้งลักษณะเดียวกับสมาคมคณะราษฎร

ผลของความขัดแย้งทำให้การจัดตั้งสมาคมคณะชาติและสมาคมคณะราษฎรถูกยกเลิกจากพระราชหัตถเลขา 2/127 ที่ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่งมายัง พระยามโนปกรณนิติธาดา เมื่อวันที่ 31 มกราคม พ.ศ.2475³

ภายหลังที่พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่งมาถึงพระยามโนปกรณนิติธาดามีความเป็นไปได้ว่า พระยามโนปกรณนิติธาดา นายกรัฐมนตรี เลือกที่จะทำตามพระราชหัตถเลขาในการยกเลิกการที่ข้าราชการจะเข้าเป็นสมาชิกสมาคมการเมืองและเพื่อยกเลิกสมาคมคณะราษฎร ดังจะเห็นได้จาก เมื่อวันที่ 16 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2476 การลงมติของคณะรัฐมนตรีที่ให้ข้าราชการทหาร พลเรือน และสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรให้ ลาออกจากสมาคมที่เกี่ยวข้องกับการเมือง⁴

ปัญหาของสมาคมคณะราษฎรที่ได้ส่งผลกระทบต่อคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน อีกประการคือ ความขัดแย้งในประเด็นเค้าโครงเศรษฐกิจ เมื่อวันที่ 9 มีนาคม พ.ศ.2475 นายปรีดี พนมยงค์

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. สร.0201.16/36 สมาชิกของสมาคมหรือสโมสรคณะราษฎร รวมทั้งกรรมการและอนุกรรมการ พ.ศ.2475-2477.

² หนังสือพิมพ์ประชาชาติ 9 มีนาคม พ.ศ.2475 อ้างถึงใน ธำรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์. (2534). เล่มเดิม. หน้า 217.

³ แถลงการณ์เรื่องพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสละราชสมบัติ. (2478). บำรุงนฤมลกิจ. หน้า 115-116.

⁴ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ศธ.26/819 เรื่องกรมให้ข้าราชการงดเข้าเป็นสมาชิกของสมาคมใดๆ และอนุญาตให้เข้าได้โดยไม่ต้องขออนุญาต (20/ก.พ./75-26/ก.ค./75).

หัวหน้าคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน ได้นำเสนอเค้าโครงต่อคณะรัฐมนตรีในโดยที่ประชุมได้แต่งตั้ง คณะกรรมการเพื่อพิจารณาจำนวน 14 รายชื่อประกอบด้วย พระยามโนปกรณนิติธาดา พระยา ราชวังสัน พระยาศรีวิสารวาจา พระยาทรงสุรเดช นายปรีดี พนมยงค์ หลวงเดชสหกรณ์ นาย ประยูร ภมรมนตรี นายแนบ พหลโยธิน มจ.สกลวรรณกร วรวรรณ หลวงคหกรรมบดี มล.กรี เด ชาติวงศ์ นายทวี บุญยเกตุ นายวิลาศ โอสถานนท์ และนายทองเย็น หลีละเมียร เลขาธิการ คณะ กรรมการพิจารณาในวันที่ 12 มีนาคม พ.ศ. 2475¹

ผลการประชุมมีทั้งบุคคลที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วยกับร่างเค้าโครงเศรษฐกิจ และในเวลา เดียวกัน บทบาทของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนได้แสดงท่าทีต่อร่างเค้าโครงเศรษฐกิจดังจะเห็นได้ จากท่าทีนายจรูญ สืบแสง สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ในที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรเมื่อวันที่ 10 มีนาคม พ.ศ.2475 ความว่า

“นโยบายในทางเศรษฐกิจนี้ไม่ลงรอยกันเพราะต่างคนต่างเห็นชอบไปคนละ ทาง และบางคนก็มี Prejudice ในบางคน หรือไม่อย่างนั้นก็มี Prejudice ในทางนโยบาย เช่นนโยบายของ หลวงประดิษฐฯ มีบางคนเข้าใจไปว่าเป็นนโยบายทาง Communist หรือ Socialist”²

แม้ว่าที่ประชุมคณะรัฐมนตรีจะมีการประชุมเรื่องเค้าโครงเศรษฐกิจ เมื่อวันที่ 25 มีนาคม พ.ศ. 2475 และ 28 มีนาคม พ.ศ. 2475 จากผลการประชุมคณะรัฐมนตรี แบ่งออก 3 กลุ่ม ประกอบด้วย ผู้ที่สนับสนุนแนวคิดเค้าโครงเศรษฐกิจได้แก่ พระยาประมวลวิชาพูล และนายแนบ พหลโยธิน ผู้คัดค้านแนวคิดเค้าโครงเศรษฐกิจ ประกอบด้วย พระยามโนปกรณนิติธาดา พระยาศรี วิสารวาจา เจ้าพระยาวงษาอนุประพัทธ์เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ส่วนสมาชิกคณะราษฎรที่ไม่เห็น ด้วย นายประยูร ภมรมนตรี พระยาทรงสุรเดช พระประศาสน์พิทยายุทธ และผู้ที่ไม่ลงความเห็น เกี่ยวกับร่างเค้าโครงเศรษฐกิจ ประกอบด้วย นายด้วง ลพานุกรม หลวงพิบูลสงคราม พระยาฤ ทธิอัคนธ์ ทำให้เค้าโครงเศรษฐกิจที่ร่างโดยนายปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน ถูกตีตกไป³

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (2476). *เรื่องหนังสือเค้าโครงการเศรษฐกิจของ หลวงประดิษฐมนู ธรรม (9 มี.ค. 2475-27 เม.ย. 2476)*.

² สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. (2475). *รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 55/วันที่ 10 มีนาคม 2475*. กองการพิมพ์สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. หน้า 831.

³ เรียบเรียงจาก วีณา มโนพิโมกษ์. (2520). *ความขัดแย้งภายในคณะราษฎร*. (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร รมหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ. หน้า 70

นอกจากความขัดแย้งประเด็นเค้าโครงเศรษฐกิจที่ส่งผลกระทบต่อการพ่ายแพ้ของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนโดยเฉพาะอย่างยิ่ง นายปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนและสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนที่ได้แสดงท่าทีให้การสนับสนุน ประเด็นกระทรวงต่าง ๆ ได้ออกคำสั่งห้ามข้าราชการเข้าสมาคมได้ถูกสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรนำมาตั้งกระทู้ถาม ดังจะเห็นได้จาก นายจตุพร สีบแสง สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ตั้งกระทู้ถาม เรื่องรัฐบาลได้ดำเนินจัดการทางเศรษฐกิจแล้วเพียงไร ในที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรเมื่อวันที่ 30 มีนาคม 2475 ความว่า

“ในวันศุกร์ก่อนนั้นไม่ได้ประชุม นายกรัฐมนตรีบอกป่วย ก็เพราะเหตุว่ารู้สึกตัวว่าจะถูกถามด้วยปัญหาเรื่องนี้ เตรียมตัวตอบไม่ทัน วันนี้ได้เตรียมตัวมาแล้วที่จะตอบโดยเกี่ยวคั่นควำดำราและสืบถามพวกฝรั่งว่าทางต่างประเทศทำกันอย่างไร แต่ที่ตอบมานี้ก็ไม่ตรงคำถาม ปัญหาของเรื่องมีว่า คำสั่งที่ออกนั้นผิด หรือถูก และเมื่อรู้ว่าผิด ทำไมจึงมาทำผิด และการที่ห้ามข้าราชการไม่ให้เกี่ยวข้องการเมืองว่าไม่สมควรนั้น ทำไมจึงมารู้ตัวว่าไม่ควร เดี่ยวนี้ไม่มี foresight พิจารณาสืบสวนให้แน่นอน ปล่อยให้กระทู้ที่ตั้งสมาคมขึ้นให้ข้าราชการเข้าเป็นสมาชิกทั้งประเทศตั้งขึ้นขึ้นมา”¹

การตั้งกระทู้ถามรัฐบาลพระยามโนปกรณนิติธาดาได้มีผู้ที่สนับสนุนสมาคมคณะราษฎร เช่น พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์ นายกสมาคมคณะราษฎร นายมังกร สามเสน รวมไปถึงสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน นายบรรจง ศรีจตุพร และนายควง อภัยวงศ์ และผลจากการลงมติของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรผู้เห็นด้วยกับสมาคมคณะราษฎรชนะด้วยคะแนน 38 ต่อ 11 คะแนน

จากความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในประเด็นเค้าโครงเศรษฐกิจและการเกิดขึ้นของสมาคมการเมืองนำไปสู่เมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ.2476 พระยามโนปกรณนิติธาดาประกาศพระราชกฤษฎีกาปิดสภาผู้แทนราษฎรและงดใช้รัฐธรรมนูญบางมาตรา² และการดำเนินการของรัฐบาลพระยามโนปกรณนิติธาดาสะท้อนถึงการสกัดกั้นการเมืองในรูปแบบรัฐสภาและความพยายามที่จะขจัดอิทธิพลของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน ดังจะเห็นได้จากแถลงการณ์ของรัฐบาลแจ้งสาเหตุความจำเป็นที่ต้องปิดสภาผู้แทนราษฎร ตั้งคณะรัฐมนตรีใหม่และงดใช้รัฐธรรมนูญบางมาตรา และพระราชกฤษฎีกาให้ปิดสภาผู้แทนราษฎรและตั้งคณะรัฐมนตรีชุดใหม่³ และการกระทำของรัฐบาลพระยามโนปกรณนิติธาดาส่งผลการเริ่มต้นของระบอบประชาธิปไตยเกิดความล้มเหลว เนื่องจาก

¹ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. (2475). รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 58/วันที่ 30 มีนาคม 2475. ก. สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. หน้า 947-948.

² แถลงการณ์ของรัฐบาล เกี่ยวกับการจำเป็นต้องปิดสภาผู้แทนราษฎรและตั้งรัฐมนตรีใหม่. (2476, 1 เมษายน). ราชกิจจานุเบกษา (เล่ม 50 ก, น. 7-9).

³ พระราชกฤษฎีกาให้ปิดสภาผู้แทนราษฎรและตั้งคณะรัฐมนตรีชุดใหม่. (2476, 1 เมษายน). ราชกิจจานุเบกษา (เล่ม 50 ก, น. 1-4).

อำนาจตกไปอยู่ที่พระยามโนปกรณนิติธาดา และจากการกระทำให้เกิดเสียงวิพากษ์วิจารณ์ในสังคม¹

ผลกระทบจากการดำเนินงานของรัฐบาลพระยามโนปกรณนิติธาดาที่ส่งผลต่อการวางรากฐานการเมืองในระบอบรัฐสภา ด้านนิติบัญญัติส่งผลให้การงดใช้รัฐธรรมนูญบางมาตราโดยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2475² เหลือรัฐธรรมนูญที่สามารถใช้ได้จำนวน 18 มาตรา ประกอบด้วย มาตรา 1 มาตรา 3 มาตรา 4 มาตรา 5 มาตรา 7 มาตรา 8 มาตรา 11 มาตรา 12-15 และมาตรา 53-60 และการที่รัฐธรรมนูญสามารถใช้ได้ในมาตราที่ไม่สำคัญ ทำให้รัฐธรรมนูญที่เป็นกฎหมายสูงสุดในการปกครองประเทศไม่สามารถใช้งานได้ การปิดประชุมสภาผู้แทนราษฎรและการยุบคณะรัฐมนตรีทำให้ขาดบุคคลที่มีความสามารถและเป็นที่น่าสังเกตว่าเมื่อตรวจสอบรายชื่อรัฐมนตรีผู้ตอบสนองของพระบรมราชโองการจะเห็นได้ชัดว่ารัฐมนตรีจะเป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่และสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายทหาร ส่วนสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนที่ยังคงดำรงตำแหน่งมีเพียง นายประยูร ภมรมนตรี ที่แน่ชัดว่ามีความใกล้ชิดกับพระยามโนปกรณนิติธาดา ส่วนสมาชิกคณะราษฎรที่เห็นด้วยกับร่างเค้าโครงเศรษฐกิจและมีความใกล้ชิดกับหัวหน้าคณะราษฎรไม่ปรากฏรายชื่อ

แต่อย่างไรก็ตามอีกการกระทำของรัฐบาลพระยามโนปกรณนิติธาดาที่สะท้อนว่าต้องการจำกัดอิทธิพลทางการเมืองของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน เมื่อวันที่ 2 เมษายน พ.ศ.2476 การประกาศใช้พระราชบัญญัติว่าด้วยคอมมิวนิสต์ พ.ศ.2476 มีเนื้อหาเกี่ยวกับหลักการเศรษฐกิจที่เป็นคอมมิวนิสต์³ และพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ พุทธศักราช 2476⁴ มีเนื้อหาเกี่ยวกับการตั้งและเลิกสมาคมและทำให้ต่อมาสมาคมคณะราษฎรถูกยกเลิกไปและเมื่อวันที่ 3 เมษายน พ.ศ.2476 และเมื่อวันที่ 15 เมษายน พ.ศ. 2476 คณะรัฐมนตรี

¹ เกียรติชัย พงษ์พาณิชย์. (2513). *การปฏิวัติ พ.ศ. 2475 กับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการเมืองการปกครองของประเทศไทย*. (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิตมหาวิทยาลัยศิลปากร). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ. หน้า 48

² รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2475. (2475,10 ธันวาคม). *ราชกิจจานุเบกษา* (เล่ม 49, น. 526-551).

³ พระราชบัญญัติว่าด้วยคอมมิวนิสต์ พุทธศักราช 2476. (2476,2 เมษายน). *ราชกิจจานุเบกษา* (เล่ม 50 ตอนที่ ก, น.10-12).

⁴ พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ พุทธศักราช 2476. (2476,2 เมษายน). *ราชกิจจานุเบกษา* (เล่ม 50 ตอนที่ ก, น.13-15).

ให้ข้าราชการประจำออกจากสมาคมคณะราษฎรภายใน 7 วัน จากความขัดแย้งและมรสุมทางการเมืองทำให้นายปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนต้องลี้ภัยไปยังประเทศฝรั่งเศส เมื่อวันที่ 12 เมษายน พ.ศ.2476

จะเห็นได้ว่า ภายหลังจากเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ได้ส่งผลกระทบต่อบทบาททางการเมืองของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากสภาวะที่ไม่มั่นคงของกลุ่มอำนาจใหม่และการมีบทบาททางการเมืองของข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ แต่ด้วยบทบาททางการเมืองของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนผ่านการดำรงตำแหน่งทางการเมือง การเข้าไปมีบทบาทในสมาคมคณะราษฎรและเค้าโครงเศรษฐกิจ รวมไปถึงการวางรากฐานประชาธิปไตยด้วยมันสมองของนายปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน และการกระทำของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนส่งผลให้ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ต้องการที่จะขจัดอิทธิพลของนายปรีดี พนมยงค์ และคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนโดยเฉพาะปัญหาเรื่องเค้าโครงเศรษฐกิจซึ่งการกระทำดังกล่าวส่งผลให้การเมืองในระบบประชาธิปไตยหยุดชะงัก แต่ในเวลาต่อมาเหตุการณ์เมื่อวันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ.2476 รัฐประหารภายใต้การนำของพระยาพหลพลพยุหเสนาและพันตรีหลวงพิบูลสงคราม จะส่งผลกระทบต่อบทบาททางการเมืองของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน

3.4 สมัยรัฐบาลพระยาพหลพลพยุหเสนา

ภายหลังจากเหตุการณ์การรัฐประหารเมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ.2476 ความขัดแย้งทางการเมืองในรัฐบาลพระยามโนปกรณ์นิติธาดายังไม่สามารถแก้ไขปัญหามาจนถึงเหตุการณีสรัฐประหารเมื่อวันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ.2476 ภายใต้การนำของสมาชิกคณะราษฎร อันประกอบไปด้วย พระยาพหลพลพยุหเสนา พันเอกหลวงพิบูลสงคราม ผู้ช่วยฝ่ายทหารบก น.ท.หลวงศุภชลาศัย ผู้ช่วยทูตฝ่ายทหารเรือและนายสงวน จุฑาเดมิย์ ผู้ช่วยฝ่ายพลเรือน

หนังสือพิมพ์ กรุงเทพเดลิเมล์ วันพุธที่ 21 มิถุนายน พ.ศ. 2476 บันทึกสาเหตุของการเข้ายึดอำนาจรัฐบาลพระยามโนปกรณ์นิติธาดา ดังนี้

“ด้วยคณะรัฐมนตรีบริหารราชการแผ่นดิน ณ บัดนี้ ไม่ถูกต้องครบถ้วนตามรัฐธรรมนูญ โดยเริ่มต้นปิดสภาผู้แทนราษฎรแล้วงดรัฐธรรมนูญเป็นอันมาก หลายคณะ ทหารบก ทหารเรือ และพลเรือน จึงเห็นเหตุจำเป็นต้องเข้ายึดอำนาจการปกครอง เพื่อให้มีการเปิดสภาผู้แทนราษฎรดำเนินการตามรัฐธรรมนูญ”¹

¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. สร 0201.16/45 เรื่องการยึดอำนาจการปกครอง เมื่อวันที่ 20 มิถุนายน 2476 (พ.ศ.2476).

ส่วนบทบาทคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนในเหตุการณ์รัฐประหาร นายสงวน จุฑาเดมิย์ ผู้ช่วยฝ่ายพลเรือนได้เข้าร่วมกับคณะรัฐประหาร ส่วนนายควง อภัยวงศ์ สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน ได้รับการขอร้องจากพันตรีหลวงพิบูลสงครามและหลวงทัศนัยนิยมศึก สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายทหารบก ให้ตัดสายโทรศัพท์ แต่นายควง อภัยวงศ์ ไม่ได้ตอบรับ และต่อมาเมื่อวันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ.2476 นายจรูญ สิงหนเสนี และ นายสงวน จุฑาเดมิย์ สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนได้เร่งให้ นายควง อภัยวงศ์ ดำเนินการเพื่อตัดสายโทรศัพท์ แต่นายควง อภัยวงศ์ ระวังถึงคำสั่งฎีกาที่จะไม่ตัดสายโทรศัพท์ จึงออกคำสั่งให้พนักงานต่อสายโทรศัพท์ ไม่ให้ต่อโทรศัพท์แก่บุคคลอื่น¹

ในวันเดียวกันคณะรัฐมนตรีภายใต้การนำของพระยามโนปกรณนิติธาดา นายกรัฐมนตรีถูกบีบให้ออกจากตำแหน่ง และการกระทำส่งผลให้เป็นการสิ้นสุดอำนาจของกลุ่มบุคคลโดยเฉพาะรัฐมนตรีที่สนับสนุนพระยามโนปกรณนิติธาดาประกอบด้วย พระยาศรีวิสารวาจา พระยาจำแสนยศบดี และนายประยูร ภมรมนตรี สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนที่ในเวลาต่อมาได้ออกจากตำแหน่งทางการเมือง ดังจะเห็นได้จากจดหมายพระยามโนปกรณนิติธาดา หนังสือไปยังพระยาพลพลพยุหเสนา เพื่อลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีและคณะรัฐมนตรี ในหนังสือพิมพ์ประชาชาติ วันอังคารที่ 20 มิถุนายน พ.ศ. 2476 ความว่า

“วันที่ 20 มิถุนายน 2476

เรียนนายพันเอก พระยาพลพลพยุหเสนาทราบบ

ผมได้รับหนังสือของเจ้าคุณลงวันนี้ ขอให้ผมลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีนั้นได้ทราบแล้ว ผมและคณะรัฐมนตรีขอลาออกจากตำแหน่งและจะนำโทรเลขกราบบังคมทูลวันนี้

แล้วแต่จะโปรด”

พระยามโนปกรณนิติธาดา²

¹ ควง อภัยวงศ์. (2501). การต่อสู้ของข้าพเจ้า บันทึกโดย ช. เทพวัลย์ และ ทานตะวัน. ประมวลสาสน์. หน้า 49.

² สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. สร.0201.8/25 พระยามโนปกรณนิติธาดา พ.ศ.2476.

3.2.1 บทบาทของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนและการเกิดขึ้นของเครือข่ายทางสังคมกลุ่มใหม่

แม้ว่าสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนจะถูกลดบทบาทอันมีผลมาจากความพยายามในการขจัดอิทธิพลของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน แต่งานศึกษาของสมศักดิ์ เจียมธีรสกุล ได้สะท้อนว่า วิฤตการณ์ทางการเมือง เหตุการณ์การปิดสภา (เมษายน พ.ศ.2476) เหตุการณ์รัฐประหาร (20 มิถุนายน พ.ศ. 2476) เหตุการณ์กบฏบวรเดชโดยใช้กำลัง (ตุลาคม พ.ศ.2476) และเหตุการณ์การสละราชสมบัติของรัชกาลที่ 7 (2 มีนาคม พ.ศ. 2477) เป็นผลมาจากการนำเสนอเค้าโครงการเศรษฐกิจของนายปรีดี พนมยงค์ และเหตุการณ์ดังกล่าวส่งผลให้ บทบาทของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน และฝ่ายทหารได้มีบทบาทเพิ่มขึ้นและมีบทบาทสำคัญในทางการเมือง เช่น ทหารได้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี¹

จากการถูกลดบทบาทของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนในช่วงรัฐบาลพระยามโนปกรณนิติธาดา-ต้นรัฐบาลพระยาพหลพลพยุหเสนา จะเห็นได้ชัดผ่านการลาออกของสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนที่ดำรงตำแหน่งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร² เช่นนายประยูร ภมรมนตรีลาออกเนื่องจากเป็นรัฐมนตรีในรัฐบาลพระยามโนปกรณนิติธาดา ซึ่งภายหลังจากการลาออกนายประยูรกลับเข้ารับราชการในตำแหน่งสมุหบัญชีชั้น 2 กรมไปรษณีย์โทรเลข³ รวมไปถึง สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่สนับสนุนเค้าโครงการเศรษฐกิจนายจรูญ สืบแสง และนายหวน ทองประเสริฐ ในบรรดาสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่ถูกแต่งตั้งแทนบุคคลที่ลาออกไป นายจรูญ สิงหเสนี สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนเป็นครั้งแรกที่ได้รับการแต่งตั้ง มีความเป็นไปได้ว่าเนื่องจากนายจรูญเป็นหนึ่งในสมาชิกคณะผู้ก่อการและเดินทางกลับมาจากการรับราชการที่สหราชอาณาจักร จึงได้รับตำแหน่ง และนายแนบ พหลโยธิน สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน ได้ถูกเสนอชื่อให้ดำรงตำแหน่งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ภายหลังจากที่ถูกปลดในช่วงเวลารัฐบาลพระยามโนปกรณนิติธาดา

นอกจากนายปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนจะถูกเนรเทศออกจากประเทศสยามสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนที่ผลักดันเค้าโครงการเศรษฐกิจ นายสงวน ตุลารักษ์ สมาชิก

¹ สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล. (2544). *ประวัติศาสตร์ที่เพิ่งสร้าง*. กรุงเทพฯ : 6 ตุลารำลึก. หน้า 3-4.

² สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. (2476). *รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 1/วันที่ 22 มิถุนายน 2476*. กองการพิมพ์สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.

³ ประยูร ภมรมนตรี. (2525). *อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ม.ป.ช., ม.ว.ม. บพิตรการพิมพ์*.

คณะราษฎรฝ่ายพลเรือนได้ถูกลดบทบาทและได้กลับไปประกอบอาชีพชาวนาและเลี้ยงปลาที่อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ สำหรับภูมิหลังของนายสงวน ตูลารักษ์นั้น

นายสงวน ตูลารักษ์ เกิดที่จังหวัดฉะเชิงเทรา เมื่อวันที่ 18 มิถุนายน พ.ศ.2445 เป็นบุตรนาย ันธุ์ ตูลารักษ์ และนางพัก ภายหลังนายสงวนสำเร็จการศึกษาประโยคมัธยมบริบูรณ์ที่โรงเรียนบ้าน สมเด็จเจ้าพระยาและโรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรมสอบได้วิชากฎหมายชั้นเนติบัณฑิตและ สมาชิกสามัญเนติบัณฑิตยสภา พ.ศ. 2468 นายสงวน ตูลารักษ์ ร่วมกับสำนักนายความผดุง ธรรมที่ก่อตั้งโดย พ.อ.สุวรรณ เพ็ญจันทร์ (ขุนวิสุทธจรรยา) และนายทองอินทร์ อุดล¹

ส่วนนายชิม วีระไวทยะ ภายหลังลาออกจากตำแหน่งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรกลับไปอาชีพ ธุรกิจส่วนตัวตามเดิม สำหรับภูมิหลังของนายชิม วีระไวทยะ

นายชิม วีระไวทยะ เกิดที่จังหวัดราชบุรี เมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ.2444 เป็นบุตรนายสิงโต วี ระไวทยะ และนางชุ่ม ภายหลังที่นายชิมจบการศึกษาที่อัสสัมชัญ บางรัก ต่อมาเข้าศึกษาต่อที่ โรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรมและสามารถสอบได้วิชากฎหมายชั้นเนติบัณฑิตและสมาชิก สามัญเนติบัณฑิตยสภา เมื่อพ.ศ.2469 ทั้งนายสงวน ตูลารักษ์และนายชิม วีระไวทยะ ทั้งสอง ล้วนเป็นส่วนหนึ่งของสำนักนายความผดุงธรรม²

ขณะที่นายปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน ถูกเนรเทศไปอยู่ที่ประเทศ ฝรั่งเศส มีข้อเรียกร้องจากประชาชนในประเทศสยามหลายภาคส่วนที่ต้องการให้นายปรีดีเดินทาง กลับประเทศ เช่น นายมังกร สามเสน สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร นายฮับ ศรีอรุณ และคณะ เรียกร้องมาถึงพระยาพหลพลพยุหเสนา นายกรัฐมนตรีให้นายปรีดี พนมยงค์เดินทางกลับมา ประเทศสยาม³ รัฐบาลจึงได้ทำข้อตกลงประเด็นการดำเนินนโยบายทางเศรษฐกิจ ข้อตกลงมีความ เป็นไปได้ว่าการทำข้อตกลงเพื่อลดความขัดแย้งในอดีตและเพื่อให้การดำเนินงานและแนวคิดทาง เศรษฐกิจเป็นไปในทิศทางเดียวกัน ดังจะเห็นได้จากนโยบาย 6 ข้อที่ทางรัฐบาลวางไว้ ประกอบด้วย

รักษาประโยชน์ของชนทุกชั้นทุกเหล่า และสมานประโยชน์นั้นให้กลมกลืนกัน โดยให้ชนทุก ชั้นทุกเหล่า และสมานประโยชน์นั้นให้กลมกลืนกัน โดยให้ชนทุกชั้นทุกเหล่าช่วยกันบำรุงเศรษฐกิจ ของชาติ

¹สงวน ตูลารักษ์. (2538). *อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ม.ป.พ.* หน้า 17-20.

²ชิม วีระไวทยะ. (2486). *เจ้าภาพพิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพนายชิม วีระไวทยะ.*

มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง.

³ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. *ม-(2) สร.0201/335 หลวงประดิษฐมนูธรรม (5/08/76-13/07/96).*

ให้ที่ดินของประเทศที่ยังว่างเปล่าอยู่มากเป็นประโยชน์ในทางเศรษฐกิจขึ้น

ให้ราษฎรมีช่องทางประกอบการเลี้ยงชีพโดยชอบทั่วหน้าจะเห็นได้จาก

ให้ราษฎรมีช่องทางประกอบการเลี้ยงชีพโดยชอบทั่วหน้า

ให้คนไทยเลื่อมใสในการกสิกรรม อุตสาหกรรม และพาณิชย์กรรม โดยวิธีที่รัฐบาลให้ความสะดวก ความช่วยเหลือ การฝึกฝน การร่วมมือและการควบคุม เท่าที่จำเป็น เพื่อให้ผู้ประกอบการนั้นๆ ได้รับผลเต็มที่ ๆ ตนควรได้ และมีผู้ทางผ่อนความหนักในหนี้สินอยู่ให้เบาบางลง

ให้สินค้าขา-ออกประเทศมีมากและมีปริมาณยิ่งขึ้น

ให้ฐานะการเป็นอยู่ของคนไทยเขยิบดีขึ้นเป็นขั้นๆ เป็นลำดับต่อไป¹

ภายหลังที่นายปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนและภริยา เดินทางกลับมาจากประเทศสยามเมื่อวันที่ 29 กันยายน พ.ศ. 2476 ต่อมานายปรีดีก็กลับมาดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีลอย แต่ความขัดแย้งในอดีตทำให้นายปรีดีพนมยงค์ถูกกลุ่มผู้มีอำนาจเก่าที่มีส่วนร่วมในคณะกู้บ้านกู้เมืองมองว่าเป็นคอมมิวนิสต์²

นอกจากนี้ สมัยรัฐบาลพระยาพหลพลพยุหเสนา สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน เช่น นายสงวน จุฑาเดมิย์ และนายจรูญ สิงหนเสนี³ ได้รับการแต่งตั้งคณะรัฐมนตรีสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนที่ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นรัฐมนตรี โดยเป็นที่น่าสังเกตว่านายสงวน จุฑาเดมิย์ และนายจรูญ สิงหนเสนี เป็นบุคคลที่ทราบเรื่องแผนการรัฐประหารตามที่บันทึกของนายควง อภัยวงศ์ สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน⁴ และสมัยต่อมานายควง อภัยวงศ์ สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนที่ได้รับเลือกให้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรี⁵

อีกทั้งในสมัยพระยาพหลพลพยุหเสนา การวางรากฐานการเมืองในรูปแบบประชาธิปไตยที่หยุดชะงักไปได้ถูกฟื้นฟูอีกครั้ง สืบเนื่องจากในระหว่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2475 คณะอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญได้จัดทำร่างกฎหมายการเลือกตั้ง คือ พระราชบัญญัติว่า

¹ เล่มเดิม

² สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. สร 0201.1/1 เรื่องคำขอหรือคำขาด คำแถลงการณ์ หรือใบปลิวของพวกกบฏ.

³ พระบรมราชโองการประกาศตั้งคณะรัฐมนตรี. (2476, 25 มิถุนายน). *ราชกิจจานุเบกษา* (เล่ม 50 ตอนที่ ก, น.392-393).

⁴ ควง อภัยวงศ์. (2501). *การต่อสู้ของข้าพเจ้า* บันทึกโดย ช. เทพวัลย์ และ ทานตะวัน. ประมวลสาสน์. หน้า 49.

⁵ ควง อภัยวงศ์. (2511). *อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ป.จ., ม.ป.ช., ป.ม.* ไทยสัมพันธ์. หน้า 14.

ด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในระหว่างเวลาที่ใช้บทบัญญัติเฉพาะกาลในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475¹ โดยร่างพระราชบัญญัตินายปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนเป็นผู้ร่างและมีเนื้อหาเกี่ยวกับรายละเอียดของบุคคลที่จะเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและวิธีการเลือกตั้งและเมื่ออภิปรายร่างพระราชบัญญัติได้รับความเห็นชอบจะมีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 21 ธันวาคม พ.ศ.2475

แต่อย่างไรก็ตามจากเหตุการณ์ความขัดแย้งระหว่างคณะราษฎรและพระยามโนปกรณนิติธาดาทำให้นายปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนและผู้สนับสนุนถูกกำจัดออกจากสนามการเมืองและเมื่อเหตุการณ์วันที่ 1 เมษายน พ.ศ.2476 การนำประกาศพระราชกฤษฎีกาปิดสภาผู้แทนราษฎรและงดใช้รัฐธรรมนูญบางมาตรา คณะรัฐมนตรีภายใต้การนำของพระยามโนปกรณนิติธาดาได้ยกเลิก พระราชบัญญัติว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในระหว่างเวลาที่ใช้บทบัญญัติเฉพาะกาลในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พุทธศักราช 2475 และประกาศใช้พระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ.2475 แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2476 ต่อมาการดำเนินของรัฐบาลพระยามโนปกรณนิติธาดาได้หยุดชะงักเนื่องจากเกิดการเหตุการณ์รัฐประหารโดยพระยาพหลพลพยุหเสนาเมื่อวันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ.2475

จะเห็นได้ชัดว่า จากความพยายามที่จะให้มีการเลือกตั้งในประเทศสยาม ในสมัยพระยาพหลพลพยุหเสนาได้ยกเลิกพระราชบัญญัติฉบับเก่าและได้นำมาแก้ไขเป็น พระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ.2475 แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2476 ฉบับที่ 2² และนำพระราชบัญญัติที่นายปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนเป็นผู้เขียนนำมาปรับใช้ และผลจากการดำเนินงานได้นำไปสู่การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรครั้งแรก เมื่อวันที่ 15 พฤศจิกายน พ.ศ.2476 เนื่องด้วยพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม พ.ศ.2475 มาตรา 10 ในสมัยที่ 2 สภาผู้แทนราษฎรจะมีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 1 จำนวนจังหวัดละ 1 คน เป็นจำนวน 78 คน ส่วนที่มาของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมาจากการเลือกตั้งทางอ้อมที่ราษฎรจะเลือกผู้แทนประจำตำบลเพื่อเลือกผู้แทนราษฎรในแต่ละจังหวัด

สำหรับจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 1 จำนวน 78 คนงานศึกษาของดารารัตน์ เมตตาริกานนท์ ได้นำเสนอ มาจาก สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือมี

¹ พระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2476. (2476,12 สิงหาคม). *ราชกิจจานุเบกษา* (เล่ม 50 ตอนที่ ก ,น. 435-452).

² พระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ.2475 แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2476 ฉบับที่ 2. (2476). *ราชกิจจานุเบกษา* .(เล่มที่ 50 ก ,น.435-472).

จำนวน 19 คนคิดเป็นร้อยละ 24.35 สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจากภาคเหนือมีจำนวน 12 คนคิดเป็นร้อยละ 15.38 สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจากภาคใต้ (ไม่นับรวมจังหวัดประจวบคีรีขันธ์) จำนวน 14 คนคิดเป็นร้อยละ 17.94 ส่วนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจากกรุงเทพฯ-ธนบุรี จำนวน 4 คนคิดเป็นร้อยละ 5.12¹

ด้วยจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีจำนวนมากที่สุดและการแสดงบทบาทของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 1 ส่งผลให้สภาผู้แทนราษฎรมีความเป็นประชาธิปไตยเพราะตัวแทนของประชาชนได้แสดงท่าทีเพื่อประชาชนในท้องถิ่น สอดคล้องกับทัศนะสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ต้องการให้รัฐบาลมุ่งพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมเป็นพื้นฐานแตกต่างจากผู้นำส่วนกลางที่ต้องพัฒนาด้านกองทัพเป็นหลัก² และผลของการแสดงบทบาทของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือนายเลียงไชยกาล สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดอุบลราชธานี อภิปรายประเด็นกรณีการขายที่ดินพระคลังข้างที่

หลังจากนั้น เหตุการณ์การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 1 ครั้งที่ 2 เมื่อวันที่ 7 พฤศจิกายน พ.ศ. 2480 ลักษณะการเลือกตั้งเป็นการเลือกตั้งในรูปแบบทางตรงครั้งแรกโดยประชาชนสามารถเลือกสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 1 ได้ด้วยตนเอง และการเลือกตั้งครั้งที่ 2 ได้นำไปสู่การรวมตัวของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 1 ที่มาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประกอบด้วยนายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ (อุบลราชธานี) และนายถวิล อุดล (ร้อยเอ็ด) นายจำลอง ดาวเรือง (มหาสารคาม) และนายเตี้ยง ศิริขันธ์ (สกลนคร) ล้วนเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรหน้าใหม่จากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และในเวลาต่อมาสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเหล่านี้จะเกิดการรวมตัวกันจะนำไปสู่การเกิดขึ้นของเครือข่ายทางสังคมกลุ่มใหม่ที่มีบทบาททางการเมืองและมีความใกล้ชิดกับคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน แต่การรวมตัวของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 1 ที่มาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือเบื้องต้นไม่ได้มีความเกี่ยวข้องกับคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน แต่มีความเป็นไปได้ว่าเป็นเพราะความ

¹ ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์. (2543). *การรวมกลุ่มทางการเมืองของ "ส.ส. อีสาน" พ.ศ. 2476-2494*. (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ. หน้า 101.

² สรศักดิ์ งามขจรกุลกิจ. (2531). *ขบวนการเสรีไทยกับความขัดแย้งทางการเมืองภายในประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ. 2481-2492*. (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ. หน้า 37.

คิดเห็นในลักษณะเดียวกันที่ต่อต้านผู้นำส่วนกลางโดยเฉพาะกลุ่มทหารเพื่อการปกครองในรูปแบบพรรคการเมือง และความต้องการที่จะให้ความเจริญถึงท้องถิ่น¹

สำหรับภูมิหลังของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

นายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ เกิดที่จังหวัดอุบลราชธานี เป็นบุตรของนายชู ภูริพัฒน์และนางหอม ภูริพัฒน์ นายทองอินทร์เข้าศึกษาที่โรงเรียนเบญจมหาราชและโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย ภายหลังที่เข้ารับราชการครู นายทองอินทร์เข้าศึกษาที่โรงเรียนกฎหมายโดยสอบไล่เป็นเนติบัณฑิตและโอนย้ายไปรับราชการที่กระทรวงมหาดไทย โดยนายทองอินทร์ได้รับเลือกให้เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ.2476²

นายถวิล อุดล เกิดที่จังหวัดร้อยเอ็ด เป็นบุตรของนายฟัก อุดลและนางนิ่ม นายถวิลเข้าศึกษาที่โรงเรียนประจำจังหวัดร้อยเอ็ด (ร้อยเอ็ดวิทยาลัย) และโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย จากนั้นนายถวิลเข้าศึกษาที่โรงเรียนกฎหมายโดยสอบไล่เป็นเนติบัณฑิต รุ่นเดียวกับนายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ โดยนายถวิลได้รับเลือกให้เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ.2480³

นายจำลอง ดาวเรือง เกิดที่จังหวัดมหาสารคาม เป็นบุตรของนายมา ดาวเรือง และนางสอน นายจำลองเข้าศึกษาที่โรงเรียนประจำจังหวัดร้อยเอ็ด (ร้อยเอ็ดวิทยาลัย) และเรียนรุ่นใกล้เคียงกับนายถวิลอูดล ภายหลังที่นายจำลองเข้าศึกษาวิชาช่างกลที่พระนครได้รับราชการเป็นครูประจำบาล และเมื่อนายจำลองเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ.2480 ได้เข้าศึกษาที่มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง⁴

¹ สรศักดิ์ งามขจรกุลกิจ. (2555). *ตำนานใหม่ของขบวนการเสรีไทย : เรื่องราวของการต่อสู้เพื่อเอกราชสันติภาพ และประชาธิปไตยอย่างแท้จริง*. สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. หน้า 104.

² พีรยา คุ้มณะศิริ. (2533). *แนวคิดและบทบาททางการเมืองของทองอินทร์ ภูริพัฒน์*. (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ. หน้า 127.

³ สุวัฒน์ชัย แสนราช. (2541). *แนวคิดและบทบาททางการเมืองของนายถวิล อุดล สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดร้อยเอ็ด พ.ศ. 2480-2492*. (วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, มหาสารคาม. หน้า 1-4

⁴ วีรวัชร ประนัดสุดจำ. (2542). *แนวคิดและบทบาททางการเมืองของนายจำลอง ดาวเรือง สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดมหาสารคาม ในช่วงปี พ.ศ. 2480-2492*. (วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, มหาสารคาม. หน้า 18-24.

นายเตียง ศิริขันธ์ เกิดที่จังหวัดสกลนคร เป็นบุตรชายคนที่ 6 ของนายบุตดี ศิริขันธ์ (ขุนวิเทศพาณิชย์) และนางอัม ครอบคร้วมีอาชีพพ่อค้า นายเตียงเข้าศึกษาที่โรงเรียนสกลราชวิทยานุกูล จากนั้นเข้าศึกษาต่อที่โรงเรียนอุดรพิทยานุกูลและโรงเรียนฝึกหัดครูบวรนิเวศ โดยนายเตียงจบการศึกษาสูงสุดที่คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย นายเตียงรับราชการครูในหลายที่ จนลาออกมาเป็นบรรณาธิการหนังสือพิมพ์เสรีราษฎร์และเมื่อนายเตียงเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้เข้าศึกษามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง โดยนายเตียงได้รับเลือกให้เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ.2480¹

สุดท้ายด้วยบทบาทของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่มาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นายถวิล อุดล สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดร้อยเอ็ด อภิปรายประเด็นการพิจารณาระเบียบงบประมาณทำให้เกิดการยุบสภาผู้แทนราษฎรเมื่อวันที่ 10 กันยายน พ.ศ.2481 และนำไปสู่การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 1 ภายใน 90 วัน โดยการเลือกตั้งจะจัดขึ้นเมื่อวันที่ 12 พฤศจิกายน พ.ศ.2481 และการเปิดประชุมสภาผู้แทนราษฎรเมื่อวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ.2481 สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้ลงมติให้พระยาพหลพลพยุหเสนา ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีอีกครั้ง แต่ได้ปฏิเสธและสิ้นสุดการดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 16 ธันวาคม พ.ศ.2481

อีกการวางรากฐานการเมืองในระบบประชาธิปไตย นายปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนมีความพยายามที่จะจัดตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง เพื่อเป็นสถานที่ศึกษาที่เปิดโอกาสให้ประชาชนในประเทศสยามสามารถเข้ามาศึกษาและเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับการเมืองในระบบประชาธิปไตยดังจะเห็นได้จากสาเหตุของการเสนอให้จัดตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ความตอนหนึ่งว่า

“เสนอรัฐบาลให้จัดตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง เพื่อให้เป็นตลาดวิชาอำนวยการศึกษาวิชากฎหมาย วิชาเศรษฐกิจ และวิชาการอื่นๆ อันเกี่ยวกับธรรมศาสตร์และการเมือง เพื่อส่งเสริมให้ข้าราชการและประชาชนมีโอกาสได้ศึกษาอย่างแพร่หลาย ซึ่งเป็นการเผยแพร่ และปลูกฝังระบบประชาธิปไตย ให้รู้หน้าที่การปกครองบ้านเมืองในระบบนี้”²

¹ อภิสัทธี กิจเจริญสิน. (2542). *แนวคิดและบทบาททางการเมืองของนายเตียง ศิริขันธ์* สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดสกลนคร พ.ศ. 2480-2495. (วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, มหาสารคาม หน้า 15-20.

² มุลนิธิปรีดี พนมยงค์. (2535). *ชีวประวัติย่อของนายปรีดี พนมยงค์* (พิมพ์ครั้งที่ 2). หน้า 22.

นายปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนในฐานะผู้ร่างพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง พุทธศักราช 2476 และคณะกรรมการผู้ร่างพระราชบัญญัติได้นำเสนอต่อที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรและประกาศใช้เมื่อวันที่ 20 มีนาคม พ.ศ. 2476¹

เมื่อพิจารณาการจัดตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองสะท้อนให้เห็นถึงความต้องการของคณะราษฎรที่จะวางรากฐานการเมืองในรูปแบบประชาธิปไตย ผลงานของสุภาพันท์ นิพิฏฐกุล ได้ชี้ให้เห็นผ่านคำกล่าวบางส่วนของนายปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนที่ได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองในพิธีเปิดมหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2477 ความว่า

“มหาวิทยาลัยย่อมอุปมาประดุจบ่อน้ำบำบัดความกระหายของราษฎร ผู้สมัครแสวงหาความรู้ อันเป็นสิทธิที่เขาสมควรได้ตามหลักแห่งเสรีภาพในการศึกษา รัฐบาลและสภาผู้แทนราษฎรเห็นความจำเป็นในข้อนี้ จึงได้ตราพระราชบัญญัติจัดตั้งมหาวิทยาลัยขึ้น ยิ่งในสมัยที่ประเทศของเราดำเนินการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญเช่นนี้แล้วเป็นการจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีมหาวิทยาลัยสำหรับประศาสน์ความรู้ในวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองให้มากที่สุดที่จะเป็นไปได้ เปิดโอกาสแก่พลเมืองที่จะใช้เสรีภาพในการศึกษาให้กว้างยิ่งขึ้น เพื่อประโยชน์ของประเทศชาติสืบไป”²

จากการศึกษาค้นคว้ามีความเป็นไปได้ว่าการเกิดของมหาวิทยาลัยทำให้เกิดเครือข่ายทางสังคมกลุ่มใหม่ร่วมกับสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่มาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือในนามกลุ่มปรีดีและผู้ใกล้ชิด อันจะประกอบด้วยนายเดือน บุนนาค เลขาธิการมหาวิทยาลัยคนแรก และกลุ่มบุคคลที่ผ่านการคัดเลือกการสอบของมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองในตำแหน่งผู้ช่วยจัดทำตำรา³ ประกอบไปด้วย นายวิจิตร ลุลิตานนท์ นายเสริม วินิจฉัยกุล นายทวี ตะเวทิกุล ส่วนความสัมพันธ์เนื่องจากการศึกษาค้นคว้าจากหลักฐานอนุสรณ์งานศพและพิจารณาถึงความสัมพันธ์ของบุคคลทั้ง 4 พบการเชื่อมความสัมพันธ์ของบุคคลผ่านการบอกเล่าของนาย

¹ พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง พุทธศักราช 2476. (2476, 20 มีนาคม). *ราชกิจจานุเบกษา* (เล่ม 50 ตอนที่ ๐ ก, น. 1007-1026).

² เรียบเรียงจาก สุภาพันท์ นิพิฏฐกุล. (2563). *ปรีดี พนมยงค์ : ชีวิตประวัติฉบับพกพา*. สำนักงานธรรมศาสตร์สัมพันธ์. หน้า 47.

³ วิจิตร ลุลิตานนท์. (2531). *ที่ระลึกในการบำเพ็ญกุศลครบร้อยวัน*. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 60.

ประสิทธิ์ ลูลิตตานนท์ น้องชายของนายวิจิตร ลูลิตตานนท์ ว่าบุคคลทั้งสี่เป็นเพื่อนนักเรียนโรงเรียนอัสสัมชัญ¹ สำหรับภูมิหลังของบุคคลเหล่านี้มีดังนี้

นายเดือน บุนนาค เกิดเมื่อวันที่ 5 กันยายน พ.ศ. 2448 เป็นบุตรของพระยาประเสนชิตศรีพิลัย (ดัด บุนนาค) และคุณหญิงทรัพย์ บุนนาค การศึกษาชั้นต้นที่โรงเรียนวัดราชบูรณะและโรงเรียนอัสสัมชัญ แผนกภาษาฝรั่งเศส จบการศึกษาระดับปริญญาเอกจากมหาวิทยาลัยปารีส การประกอบอาชีพเริ่มต้นรับราชการที่กระทรวงยุติธรรมและรับราชการในหลายตำแหน่ง ภายหลังการก่อตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง นายเดือน มีบทบาทในฐานะผู้ก่อตั้งและเลขาธิการมหาวิทยาลัย²

นายวิจิตร ลูลิตตานนท์ เกิดเมื่อวันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ. 2449 เป็นบุตรของหลวงวิจิตรสุขกรรมและนางทรัพย์ ลูลิตตานนท์ การศึกษาชั้นต้นที่โรงเรียนอัสสัมชัญและโรงเรียนอัสสัมชัญ แผนกภาษาฝรั่งเศส จากนั้นนายวิจิตรจบการศึกษาที่โรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม สอบไล่เนติบัณฑิต และรับราชการที่กระทรวงยุติธรรม ภายหลังการก่อตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองนายวิจิตรดำรงตำแหน่งผู้ช่วยจัดทำตำรา³

นายเสริม วินิจฉัยกุล เกิดเมื่อวันที่ 2 มิถุนายน พ.ศ. 2450 เป็นบุตรของพระยามิราขทรงวุฒิ (สวน วินิจฉัยกุล) และคุณหญิงนิมิราชทรงวุฒิ (เนื่อง) วินิจฉัยกุล การศึกษาชั้นต้นที่โรงเรียนอัสสัมชัญ แผนกฝรั่งเศส จากนั้นนายเสริมจบการศึกษาที่โรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรมสอบไล่เนติบัณฑิต และทำหน้าที่ล่ามภาษาฝรั่งเศส ภายหลังการก่อตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองนายเสริมดำรงตำแหน่งผู้ช่วยจัดทำตำรา⁴

นายทวี ตะเวทีกุล เกิดเมื่อ พ.ศ. 2451 การศึกษาที่โรงเรียนอัสสัมชัญ แผนกฝรั่งเศส ภายหลังที่จบการศึกษานายทวีเดินทางไปศึกษาต่อที่ประเทศฮ่องกง และศึกษาวิชากฎหมายที่โรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรมสอบไล่เนติบัณฑิต และนายทวีเข้ารับราชการที่กองโฆษณาสำนักโฆษณาการและกระทรวงการต่างประเทศ ภายหลังการก่อตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองนายวิจิตรดำรงตำแหน่งผู้ช่วยจัดทำตำรา⁵

¹ เดือน บุนนาค. (2525). อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ม.ว.ม., ป.ช. . ม.ป.พ. หน้า 8.

² เดือน บุนนาค. (2525). เล่มเดิม.

³ วิจิตร ลูลิตตานนท์. (2531). เล่มเดิม. หน้า 1-3.

⁴ เสริม วินิจฉัยกุล. (2528). อนุสรณ์การพระราชทานเพลิงศพ ป.จ., ม.ป.ช., ม.ว.ม. . บริษัท เพื่อนพิมพ์ จำกัด. หน้า1-8.

⁵ ทวี ตะเวทีกุล. (2510). อนุสรณ์งานฌาปนกิจศพ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

จะเห็นได้ชัดว่าตั้งแต่ก่อนเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครองจนกระทั่งเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2475 คณะราษฎรฝ่ายพลเรือนยังคงมีบทบาททางการเมือง แม้เหตุการณ์ทางการเมืองในรัฐบาลยุคพระยามโนปกรณ์นิติธาดา (ก้อน หุตะสิงห์) จะสิ้นสุดบทบาททางการเมืองและทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเครือข่ายทางสังคมของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนเนื่องมาจากการเปลี่ยนย้ายของเครือข่ายสังคมของนายประยูร ภมรมนตรี สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน

แต่อย่างไรก็ตามสมัยพระยาพหลพลยุดเสนาคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนจะถูกลดบทบาททางการเมืองลงเนื่องด้วยเหตุการณ์ในอดีตได้ทำให้อำนาจของฝ่ายทหารเพิ่มมากขึ้น แต่บทบาททางการเมืองของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนยังคงเห็นได้ชัดผ่านการดำรงตำแหน่งทางการเมืองและเหตุการณ์กบฏบวรเดชที่คณะราษฎรฝ่ายพลเรือนมีบทบาททางการเมืองไม่น้อยไปกว่าคณะราษฎรฝ่ายทหารบก ด้วยการดำเนินงานของคณะราษฎรได้มีความพยายามที่จะฟื้นฟูการวางรากฐานระบอบประชาธิปไตย โดยการดำเนินการจัดการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรครั้งแรก เมื่อวันที่ 15 พฤศจิกายน พ.ศ.2476 ภายหลังที่ร่างพระราชบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับได้หยุดชะงักการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 1 ถือเป็นจุดเริ่มต้นของบทบาทสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่มาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ต่อมาจะมีบทบาทสำคัญต่อการเมืองไทย แม้ว่าในระยะเบื้องต้นจะไม่มีความสัมพันธ์กับคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน แต่ด้วยความเป็นไปได้ว่าด้วยความคิดในลักษณะเดียวกันทำให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างกัน และการจัดตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์การเมืองเพื่อเป็นสถานศึกษาที่เผยแพร่เกี่ยวกับการเมืองรูปแบบใหม่และเปิดโอกาสให้ประชาชนชาวสยามสามารถเข้ามาศึกษาได้ การเกิดขึ้นของมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองที่นำไปสู่การวางรากฐานมหาวิทยาลัยผ่านการดำเนินงานของเจ้าหน้าที่มหาวิทยาลัยในยุคแรก ซึ่งกลุ่มบุคคลเหล่านี้จะเป็นกลุ่มเครือข่ายทางสังคมกลุ่มใหม่ เครือข่ายนอกวงคณะราษฎร “เครือข่ายปริดีและผู้ใกล้ชิด” ที่ต่อมาจะมีบทบาททางการเมืองร่วมกับคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน

3.5 สรุป

เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2475 เหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครองคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนมีบทบาทในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังการดำเนินงานของคณะราษฎร จะเห็นได้จากการดำเนินการตัดสายโทรศัพท์และสายโทรเลข การห้ามขบวนรถไฟเข้าและออกจากสถานีรถไฟหัวลำโพงและสถานีรถไฟบางกอกน้อย รวมไปถึงการจัดทำเอกสารประกาศคณะราษฎรและร่างพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม (ชั่วคราว) เพื่อแจกจ่ายประชาชน

แม้ว่าสมัยรัฐบาลยุคพระยามโนปกรณ์นิติธาดา (ก้อน หุตะสิงห์) เนื่องด้วยสถานการณ์ทางการเมืองทำให้สภาวะทางการเมืองเกิดความไม่มั่นคงเนื่องจากคณะราษฎรไม่สามารถคุมอำนาจ

ได้และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่มีบทบาทในรัฐบาล แต่บทบาทของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนยังคงมีบทบาทผ่านการดำรงตำแหน่งทางการเมือง รวมไปถึงการเข้าไปมีบทบาทในสมาคมคณะราษฎร แต่หลังจากกรณีเสนอเค้าโครงเศรษฐกิจแต่จากการดำเนินงานได้นำไปสู่ความขัดแย้งและความต้องการที่จะลดอิทธิพลของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่ทำให้นายประยูร ภมรมนตรี สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน ออกจากคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนไป

แต่ในเวลาต่อมาสมัยรัฐบาลพระยาพหลพลพยุหเสนา คณะราษฎรกลับมามีบทบาทอีกครั้ง แต่การถูกบทบาทของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนลดลงไปอันมีผลสืบเนื่องมาจากความขัดแย้งในการเสนอเค้าโครงเศรษฐกิจแห่งชาติ แต่คณะราษฎรฝ่ายพลเรือนยังมีบทบาทในการดำรงตำแหน่งการเมืองและเหตุการณ์กบฏบวรเดช นอกจากนี้การเมืองในระบบประชาธิปไตยได้ถูกฟื้นฟูอีกครั้งหลังจากการหยุดชะงัก ตั้งแต่การปิดสภาจนถึงกบฏบวรเดช จุดเปลี่ยนคือการเลือกตั้งครั้งแรกเป็นการรวมตัวกันของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่มาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ได้แสดงบทบาททางการเมืองจนกระทั่งถึงการสิ้นสุดของรัฐบาลพระยาพหลพลพยุหเสนา รวมไปถึงการจัดตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์การเมืองเพื่อเป็นสถานศึกษาที่เผยแพร่แนวคิดการเมืองรูปแบบใหม่ผ่านการดำเนินของเจ้าหน้าที่มหาวิทยาลัยรุ่นบุกเบิก ที่ต่อมากลุ่มสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 1 ที่มาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่บางส่วนได้เข้าไปศึกษาในมหาวิทยาลัยแห่งนี้ และเจ้าหน้าที่มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง และได้สานสัมพันธ์ก่อตั้งเป็นกลุ่มเครือข่ายทางสังคมกลุ่มใหม่ ที่เครือข่ายทางสังคมนอกวงคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนที่จะมีความสัมพันธ์กับคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนในลำดับต่อไป

บทที่ 4

การสิ้นสุดบทบาทของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน อุดมคติประชาธิปไตยแห่งรัฐสยามยังคงอยู่

หลังจากพระยาพหลพลพยุหเสนา ลงจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเมื่อ พ.ศ.2481 จอมพลป.พิบูลสงคราม หนึ่งในแกนนำคณะราษฎรดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี แม้ว่าสมัยจอมพลป.พิบูลสงคราม คณะราษฎรฝ่ายพลเรือนจะไม่สามารถดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีแต่บทบาททางการเมืองของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนมีบทบาทผ่านทางกรดำรงตำแหน่งทางการเมือง และจากเหตุการณ์กองทัพกองทัพญี่ปุ่นบุกประเทศไทยทำให้เกิดการรวมตัวกัน ในนามขบวนการเสรีไทย ที่ส่วนหนึ่งมาจากสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนและเครือข่ายความสัมพันธ์นอกวงคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน “กลุ่มปรีดีและผู้ใกล้ชิด” ที่จะเริ่มมีบทบาททางการเมืองหลังจากการสิ้นสุดของรัฐบาล ด้วยการสิ้นสุดของรัฐบาลทำให้คณะราษฎรฝ่ายพลเรือนมีบทบาททางการเมืองมากขึ้นผ่านการดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี แต่ความแตกแยกของระหว่างนายปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน และนายควง อภัยวงศ์ สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน ได้นำไปสู่ความวุ่นวายทางการเมืองและการวางรากฐานในการจัดตั้งพรรคการเมืองทำให้สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนและกลุ่มปรีดีและผู้ใกล้ชิด แยกออกไปตั้งพรรคการเมืองตามความคิดที่แตกต่างกัน

จากนั้นการเกิดขึ้นของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2489 ถือเป็นจุดเปลี่ยนทางการเมืองของระบอบประชาธิปไตยของไทยในระบอบรัฐสภา โดยเฉพาะการให้เสรีภาพแก่ประชาชนในการสามารถรวมตัวจัดตั้งพรรคการเมือง แต่การสิ้นสุดของรัฐบาลพลเรือนภายใต้การนำของ พล.ร.ต.ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ ทำให้เหตุการณ์รัฐประหารเมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 ซึ่งเหตุการณ์และการเข้ามาของคณะรัฐประหารทำให้การเมืองในระบอบประชาธิปไตยหยุดชะงัก แม้จะมีความพยายามของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนในการฟื้นฟูระบอบประชาธิปไตยผ่านเหตุการณ์เหตุการณ์กบฏเสนาธิการและกบฏวังหลวงแต่ไม่สำเร็จ

4.1 รัฐบาลจอมพลป.พิบูลสงคราม

ภายหลังจากที่จอมพลป.พิบูลสงครามก้าวขึ้นมาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี (16 ธันวาคม พ.ศ. 2481 – 1 สิงหาคม พ.ศ. 2487) ด้วยสถานการณ์ทางการเมืองและเหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่ 2 ได้เกิดการรวมตัวกันขบวนการกลุ่มผู้ต่อต้านในนามขบวนการเสรีไทย ซึ่งส่วนหนึ่งของขบวนการเสรีไทย ได้แก่ บางส่วนของสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนและ เครือข่ายทางสังคมนอกวง

คณะราษฎรฝ่ายพลเรือน “กลุ่มปรีดีและผู้ใกล้ชิด ถือเป็นจุดเริ่มต้นของเครือข่ายทางสังคมกลุ่มใหม่ที่จะมีบทบาทในทางการเมือง

4.1.1 บทบาทของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน

เมื่อจอมพลป.พิบูลสงครามแต่งตั้งคณะรัฐมนตรีร่วมรัฐบาลจำนวน 25 รายชื่อเป็นที่น่าสังเกตว่าหากพิจารณารายชื่อของคณะรัฐมนตรีมีรัฐมนตรีที่เป็นสมาชิกคณะราษฎรจำนวนมากถึง 18 รายชื่อ ประกอบด้วย สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายทหารบกจำนวน 8 รายชื่อสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายทหารเรือจำนวน 4 รายชื่อและสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนจำนวน 6 รายชื่อ¹ สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนที่ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรี ประกอบด้วย นายปรีดี พนมยงค์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง นายควง อภัยวงศ์ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงธรรมการ หลวงชำนาญนิติเกษตร (อุทัย แสงมณี) นายดิเรก ชัยนาม รัฐมนตรี นายตั้ว ลพานุกรม รัฐมนตรี นายสงวน จุฑาเดมิยะ รัฐมนตรี และนายประยูร ภมรมนตรี รัฐมนตรี จากรายชื่อรัฐมนตรีที่เป็นสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนจะเห็นได้ชัดว่า อดีตรัฐมนตรีในรัฐบาลพระยาพหลพลพยุหเสนา นายปรีดี พนมยงค์ นายควง อภัยวงศ์ และนายสงวน จุฑาเดมิยะ ยังคงได้รับเลือกให้เป็นรัฐมนตรี ส่วนสมาชิกผู้ก่อการนายประยูร ภมรมนตรี กลับมาดำรงตำแหน่งรัฐมนตรี เช่นเดียวกับนายตั้ว ลพานุกรม อธิบดีกรมวิทยาศาสตร์ ทางด้านนายดิเรก ชัยนาม ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีครั้งแรก สำหรับภูมิหลังของนายดิเรก ชัยนามนั้น

นายดิเรก ชัยนาม เกิดเมื่อวันที่ 18 มกราคม พ.ศ. 2448 เป็นบุตรพระยาอุภัยยพิพากษา (เกลื่อน ชัยนาม) และคุณหญิงจันทร์ นายดิเรกเข้าศึกษาที่โรงเรียนอัสสัมชัญบางรักและโรงเรียนราชวิทยาลัย โดยขณะที่นายดิเรกศึกษาที่โรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรมทำหน้าที่ล่ามกฎหมายจนกระทั่งสำเร็จการศึกษา จากนั้นนายดิเรกรับราชการในหลายตำแหน่งก่อนจะได้รับการแต่งตั้งเป็นรัฐมนตรี²

ในช่วงเวลาเริ่มต้นของรัฐบาล ด้วยสถานการณ์ทางการเมืองและการดำเนินนโยบายหลายประการของรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม โดยเฉพาะลัทธิชาตินิยม-ทหารและนโยบายการ

¹ พระบรมราชโองการ ประกาศ ตั้งและแต่งตั้งรัฐมนตรี (จำนวน 25 ราย). (2481, 20 ธันวาคม). ราชกิจจานุเบกษา (เล่ม 55 ตอนที่ ๐ ก, น.708-711).

² ดิเรก ชัยนาม. (2510). อนุสรณ์เจ้าภาพพิมพ์เป็นบรรณาธิการพระราชทานเพลิงศพ ม.ป.ช., ม.ว. ม., ท.จ.ว. พระจันทร์. หน้า 1-35.

สร้างชาติต่างได้รับความนิยมจากรัฐมนตรีร่วมรัฐบาล¹ แต่ต่อมาเหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่ 2 รัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงครามเป็นพันธมิตรกับกองทัพญี่ปุ่นส่งผลให้เกิดความขัดแย้งระหว่าง รัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงครามและขบวนการเสรีไทย

4.1.2 บทบาทของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนและเครือข่ายทางสังคมนอกวงคณะราษฎร ฝ่ายพลเรือนในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2

สงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นสงครามที่เกิดขึ้นทั่วโลก ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กองทัพ ญี่ปุ่นบุกประเทศไทย เมื่อวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2484 ทำให้เกิดการต่อสู้กันในหลายจังหวัด ทาง รัฐบาลจึงเรียกประชุมคณะรัฐมนตรีโดยในที่ประชุมคณะรัฐมนตรีมีเพียง นายปรีดี พนมยงค์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังและหัวหน้าคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนแสดงความคัดค้านต่อ ข้อเสนอของกองทัพญี่ปุ่นที่มีต่อประเทศไทย²

ผลของการไม่เห็นด้วยของนายปรีดี พนมยงค์ และบุคคลที่มีความใกล้ชิด ที่มีความคิดเห็น ตรงกันในเรื่องการเข้ามาของกองทัพญี่ปุ่น จึงนำไปสู่การจัดตั้งขบวนการเสรีไทย ดังจะเห็นได้ จากบันทึกของนายปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าคณะราษฎรที่ปรากฏรายชื่อบุคคลที่เข้าร่วมการจัดตั้ง ขบวนการเสรีไทย

“เมื่อข้าพเจ้ากลับบ้านแล้วก็พบเพื่อนหลายคนที่มาคอยอยู่ อาทิ หลวงบรรณกรโกวิท (เปา จักกะพาก) นายสงวน ตุลารักษ์ นายจกัต พลากร นายวิจิตร ลุติตานนท์ นายเตียง ศิริขันธ์ นายถวิล อุดล ม.ล. กวี เดชาติวงศ์ (หลวงเดชาติวงศ์รวาวัฒน์) ฯลฯ เพื่อนที่มาพบนั้นก็ได้ชี้แจงถึงความรู้สึกของตนเอง และของ ราษฎรส่วนมากที่ได้ประสบเห็นภาพกองทัพญี่ปุ่นซึ่งเป็นทหารต่างด้าวได้เข้ามารุกรานประเทศไทย”³

สมาชิกขบวนการเสรีไทยที่รวมตัวกัน ประกอบด้วย กลุ่มสมาชิกพลเรือน ภายใต้การนำของ นายปรีดี พนมยงค์ ร่วมมือกับ กลุ่ม สส.อีสาน กลุ่มฝ่ายอนุรักษนิยม กลุ่มข้าราชการทหารเรือ บางส่วนของกลุ่มข้าราชการทหารบกและตำรวจ ที่ได้รวมตัวกันเพราะภายหลังเหตุการณ์การ เปลี่ยนแปลงการปกครองทำให้ความขัดแย้งกับกลุ่มทหารบกภายใต้การนำของจอมพลป.พิบูล

¹ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2562). *ประวัติศาสตร์การเมืองไทยสยาม พ.ศ. 2475-2500 = A political history of Thailand-Siam 1932-1957*. (พิมพ์ครั้งที่ 8). มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. หน้า 164.

² วิธนา มโนพิโมกษ์. (2520). *ความขัดแย้งภายในคณะราษฎร*. (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ. หน้า 147.

³ ปราโมทย์ พึ่งสุนทร. (2525). *อนุสรณ์งานศพ*. ไทยวัฒนาพานิช. หน้า 49.

สงคราม¹รวมไปถึงสมาชิกขบวนการเสรีไทยในสหรัฐอเมริกาและสมาชิกขบวนการเสรีไทยในสหราชอาณาจักร

อย่างไรก็ตามในงานศึกษาหลายชิ้นไม่ได้จำเพาะเกี่ยวกับสมาชิกขบวนการเสรีไทยที่เป็นสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนแต่ในปฏิญญาฉบับนี้ผู้วิจัยจะจำกัดสมาชิกขบวนการเสรีไทยที่เป็นสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนเพียงบางส่วนเนื่องจาก เมื่อตรวจสอบงานศึกษาและผลงานที่เกี่ยวข้องกับขบวนการเสรีไทยและอนุสรณ์งานศพของบุคคลที่มีความเกี่ยวข้องกับคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน และสมาชิกขบวนการเสรีไทยภายในประเทศ มีเพียงสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนบางส่วนที่ได้เข้าเป็นสมาชิกขบวนการเสรีไทย เช่น นายปรีดี พนมยงค์ นายทวี บุญยเกตุ นายดิเรก ชัยนาม มล.กรี เดชาติวงศ์ นายสงวน จุฑาเดมิยะ พ.ต.วิลาศ โสธานนท์ นายจรัญ สืบแสง นายปรามโทย์ พึ่งสุนทร นายสงวน ตูลารักษ์² รวมไปถึงนายเข้ม พรหมยงค์ ซึ่งพบมีบทบาทของการเป็นสมาชิกขบวนการเสรีไทยที่มีบทบาทในการทำงานในทำเนียบท่าช้าง³

ผลกระทบของรัฐมนตรียี่สิบที่แสดงท่าทีไม่เห็นด้วยต่อ สัมพันธไมตรีระหว่างประเทศไทยกับกองทัพญี่ปุ่น นายดิเรก ชัยนาม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศถูกปลดจากตำแหน่งรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการต่างประเทศและต่อมาเดินทางไปรับตำแหน่งเอกอัครราชทูตประจำกรุงโตเกียว ประเทศญี่ปุ่น⁴ รวมไปถึงนายทวี ตะเวทีกุล ได้เดินทางไปรับตำแหน่งพร้อมกัน พ.ต.วิลาศ โสธานนท์ ถูกปลดจากตำแหน่งทางการเมือง มีความเป็นไปได้ว่า ด้วยคุณหญิงอมร สืบบุญเรือง ภรรยาเป็นบุตรสาวของครอบครัวที่มีตำแหน่งทางการเมืองของคณะจีนกู้ชาติจึงทำให้ทางญี่ปุ่นต้องการจับกุม⁵ แต่เมื่อตรวจสอบอนุสรณ์งานศพของพ.ต.วิลาศ โสธานนท์ พบความขัดแย้งของหลักฐานการออกจากตำแหน่งทางราชการเนื่องจากขณะนั้นพ.ต.วิลาศดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมโฆษณาการและรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงคมนาคมจึงต้องทำงานที่ใกล้ชิดกับกองทัพญี่ปุ่นทำ

¹ สรศักดิ์ งามขจรกุลกิจ. (2531). *ขบวนการเสรีไทยกับความขัดแย้งทางการเมืองภายในประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ. 2481-2492*. (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต).จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ. หน้า 73.

² วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร. (2546). *ตำนานเสรีไทย : The Freethai legend*. แสงดาว. หน้า 1368.

³ สุพจน์ ด้านตระกูล. (2547). *เล่มเดิม*. หน้า 48

⁴ ดิเรก ชัยนาม. (2510). *อนุสรณ์เจ้าภาพพิมพ์เป็นบรรณาธิการงานพระราชทานเพลิงศพ ม.ป.ช., ม.ว. ม., ท.จ.ว. พระจันทร์*. หน้า 6.

⁵ อมร สืบบุญเรือง. (2540). *อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ท.จ. ต.ม. ม.ป.พ.* หน้า 9.

ให้เกิดความไม่พอใจในส่วนนายปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังได้ถูกแต่งตั้งให้เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ มีความเป็นไปได้ว่าเพราะนายปรีดี พนมยงค์คัดค้านการพิมพ์ธนบัตรเพื่อใช้ในกองทัพญี่ปุ่น

แต่ทั้งสาเหตุของการออกจากตำแหน่งของนายปรีดี พนมยงค์ และพ.ต.วิลาศ โอสถานนท์ ยังพบความขัดแย้งของหลักฐาน ดังจะเห็นได้จากคำให้การบางส่วนของ พล.ต.ต. อุดล อุดลเดช จรัส รองนายกรัฐมนตรี ต่อคณะกรรมการอาชญากรรมสงครามตอนหนึ่งว่า

“ข้าฯ ได้ไปที่วังสวนกุหลาบซึ่งเป็นที่พักของนายกรัฐมนตรีในสมัยนั้น ได้พบกับ นายกรัฐมนตรีและนายวินิช ปานะนนท์ นายวินิชฯ ได้พูดว่าทางญี่ปุ่นมีความรังเกียจหลวงประดิษฐมนูธรรม และนายวิลาศ โอสถานนท์ เพราะสองคนนี้อินเอนเซียไปทางอังกฤษ คณะรัฐมนตรีจะมีความเห็นร่วมกับ ญี่ปุ่นด้วยประการใดๆก็ทำไปไม่สะดวก เพราะสองคนนี้มีความเห็นไม่ตรงกับญี่ปุ่น”²

อีกการเปลี่ยนแปลงเครือข่ายทางสังคมของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน กับบทบาทของนายวินิช ปานะนนท์ สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนที่กลายเป็นรัฐมนตรีที่มีบทบาทสำคัญทางการเมืองและมีความใกล้ชิดกับจอมพลป.พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี เพราะความสัมพันธ์ระหว่างนายวินิช ปานะนนท์ และจอมพลป.พิบูลสงคราม มีความเป็นไปได้ว่าด้วยตำแหน่งทางการทำงานที่เติบโตในช่วงเหตุการณ์การเรียกร้องดินแดนจากฝรั่งเศส นายวินิชได้รับมอบหมายหน้าที่จากจอมพลป.พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีให้ทำหน้าที่ติดต่อญี่ปุ่นเพื่อขอความช่วยเหลือและการดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูตพิเศษประจำกระทรวงการต่างประเทศ³ และเมื่อเกิดสงครามนายวินิชทำหน้าที่ผู้ประสานระหว่างนายกรัฐมนตรีและกองทัพญี่ปุ่น

สำหรับภูมิลำเนาของนายวินิช ปานะนนท์ นายวินิช ปานะนนท์ เกิดเมื่อพ.ศ.2446 เป็นบุตรนายปาน ปานะนนท์และนางแจ่ม การศึกษาชั้นต้นศึกษาที่โรงเรียนวัดพานทองและโรงเรียนวัดเขาบางทราย จากนั้นนายวินิชเข้าศึกษาที่โรงเรียนนายเรือแต่ในระหว่างที่ศึกษาได้ลาออกมาประกอบ

¹ วิลาศ โอสถานนท์. (2540). อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ป.ม. ท.ช. ต.จ. ศิริชัยการพิมพ์ หน้า 74.

² สุพจน์ ด้านตระกูล. (2522). พล.ต.อ. อุดล อุดลเดชจรัส พุดถึงข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับนายปรีดี พนมยงค์ และจอมพลป.พิบูลสงคราม. ศิริพรการพิมพ์. หน้า 90.

³ นงลักษณ์ ลิ้มศิริ. (2549). ความสัมพันธ์ญี่ปุ่น-ไทยสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 จากงานค้นคว้าวิจัยของนักวิชาการญี่ปุ่น-ตะวันตก-ไทย : บทสำรวจสถานการณ์แห่งความรู้ = Japanese-Thai relations during the second world war. สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. หน้า 103.

อาชีพค้าขายกับนายขจร ปานะนนท์ พี่ชาย และภายหลังเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครอง นายวนิช เริ่มต้นรับราชการในตำแหน่งหัวหน้าแผนกเชื้อเพลิง บก.กระทรวงกลาโหม¹

นอกจากการเปลี่ยนแปลงเครือข่ายทางสังคมของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน เหตุการณ์ สงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้เครือข่ายทางสังคมนอกวงคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน “เครือข่ายปรีดีและผู้ใกล้ชิด” ได้มีบทบาททางการเมืองในฐานะสมาชิกขบวนการเสรีไทย แต่เมื่อตรวจภูมิหลังของ สมาชิกเหล่านี้ทั้ง สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 1 ที่มาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประกอบด้วย นายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ (อุบลราชธานี) นายถวิล อุดล (ร้อยเอ็ด) นายจำลอง ดาวเรือง (มหาสารคาม) และนายเตียง ศิริขันธ์ (สกลนคร) มีความเป็นไปได้ว่า สมาชิกบางคนจบ ศึกษาที่โรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม และมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง รวมไปถึงการเข้าไปทำงานในคณะกรรมการการงบประมาณในระหว่างพ.ศ.2483-2484 ที่นายปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนเป็นประธานคณะกรรมการและนายถวิล อุดล เป็น เลขาธิการคณะกรรมการ² และการเคลื่อนไหวของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจากภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ มีความเป็นไปได้ว่าด้วยแนวโน้มที่จอมพลป.พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี มีการดำเนินการในลักษณะเผด็จการ ทำให้เกิดความแตกต่างทางความคิดและความต้องการที่จะ แข่งขันด้วยวิถีทางรัฐสภา³

ส่วนเจ้าหน้าที่มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ในยุคแรก ประกอบด้วย นาย เตือน บุนนาค นายเสริม วินิจฉัยกุล นายวิจิตร ลุจิตตานนท์ นายทวี ตะเวทิกุล อาจจะเป็นเพราะบุคคล ทั้งหมดล้วนเป็นเพื่อนนักเรียนโรงเรียนอัสสัมชัญและจบการศึกษาที่โรงเรียนกฎหมายกระทรวง ยุติธรรมรวมถึง นายเปา จักกะพาก ก็จบการศึกษาการศึกษาที่โรงเรียนกฎหมายกระทรวง ยุติธรรม แต่ส่วนสาเหตุที่เจ้าหน้าที่มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์ในยุคแรกและนายเปา จักกะพาก เข้าเป็นสมาชิกขบวนการเสรีไทยยังคงเป็นสาเหตุที่ยังไม่แน่ชัดที่ต้องศึกษาค้นคว้าในลำดับต่อไป

¹ วนิช ปานะนนท์. (2490). *ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 39 เรื่องจดหมายเหตุของคณะบาดหลวงฝรั่งเศส ซึ่งเข้ามาตั้งครั้งกรุงศรีอยุธยาตอนแผ่นดินพระเจ้าเอกทัศกับครั้งกรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ภาค 6 พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานฉาบปีกศพ พระจันทร์*. หน้า ก-ณ.

² สรศักดิ์ งามขจรกุลกิจ. (2531). *ขบวนการเสรีไทยกับความขัดแย้งทางการเมืองภายในประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ. 2481-2492*. (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต).จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ. หน้า 139.

³ สรศักดิ์ งามขจรกุลกิจ. (2531). *เล่มเดิม*. หน้า 87.

เมื่อเริ่มต้นสงครามบทบาทสมาชิกขบวนการเสรีไทยในบางส่วนของสมาชิก คณะราษฎรฝ่ายพลเรือนและเครือข่ายปรีดีและผู้ใกล้ชิด มล.กรี เดชาติวงศ์ มีแนวคิดร่วมกับนาย ปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน ที่จะจัดตั้งองค์การต่อต้านเพื่อยึดภาคเหนือโดยรับ ยึดบริเวณชุมทางรถไฟที่ปากน้ำโพ¹ แต่การดำเนินการไม่สามารถทำได้เพราะกองทัพญี่ปุ่นได้เข้า ควบคุม ซึ่งบทบาทของมล.กรี เดชาติวงศ์ พบความคิดที่จะตั้งรัฐบาลไทยอิสระบริเวณภาคเหนือ จากการตรวจสอบเอกสารชั้นต้นพบความขัดแย้งของหลักฐานจึงทำให้เอกสารไม่มีความ น่าเชื่อถือ² นายดิเรกชัยนามเนื่องด้วยรัฐบาลมีความต้องการเปลี่ยนเอกอัครราชทูตประจำ ประเทศญี่ปุ่นจึงต้องการนายดิเรก แต่เบื้องต้นนายดิเรกปฏิเสธนายปรีดี พนมยงค์ ผู้สำเร็จราชการ แทนพระองค์ได้มาไกลเกลี่ย โดยนายดิเรกมีความพยายามที่จะติดต่อเพื่อความช่วยเหลือจากฝ่าย สัมพันธมิตร แต่ความพยายามนั้นก็ไม่สำเร็จ³

นายวิลาศ ไสสถานนท์ ร่วมกับนายสงวน จุฑาเดมิยะ มีบทบาทสำคัญในการการรับอาวุธ ยุทโธปกรณ์ และรับทหารต่างชาติที่จะเข้ามาร่วมฝึกการใช้อาวุธ⁴ นายสงวน ตูลารักษ์ ได้ไปตามหา นายจำกัด พลาญกูร สมาชิกขบวนการเสรีไทยที่ประเทศจีน พร้อมกับ นายกระจ่าง ตูลารักษ์ น้องชายและครอบครัว รวมไปถึงนายแดง คุณะดิลก จากนั้นนายสงวน มีบทบาทในฐานะผู้ ประสานงานกับฝ่ายสัมพันธมิตรและร่วมปฏิบัติหน้าที่ประเทศศรีลังกากับหน่วย OSS⁵

นอกจากนี้ นายเดือน บุญนาคและนายเสริม วินิจฉัยกุล ข้าราชการคณะกรรมการกฤษฎีกา หลังสงครามมีบทบาทในฐานะคณะผู้แทนในการเจรจาสมมุติแบบ เพื่อเลิกสถานะสงคราม⁶ นายทวี ตะเวทีกุลมีบทบาทในฐานะผู้คัดเลือกบุคคลเพื่อเข้าเป็นสมาชิกขบวนการเสรีไทยและ ส่งไปฝึกทหารภายนอกประเทศเพื่อปฏิบัติงานได้คืน⁷ อีกทั้งนายทวีมีบทบาทในฐานะผู้

¹ ปราโมทย์ พึ่งสุนทร. (2525). *อนุสรณ์งานศพ*. ไทยวัฒนาพานิช. หน้า 49.

² สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. สร.0201.8.1/50 ม.ล.กรี เดชาติวงศ์.

³ กนต์ธีร์ ศุภมงคล. (2537). การวิเทโศบายของไทยระหว่างปีพุทธศักราช 2483 ถึง 2495 (พิมพ์แก้ไข ครั้งที่ 2). *แผนกโสตศึกษา บริษัทโสตฯ* พิมพ์ครั้งที่ 2. หน้า 74-75.

⁴ วิลาศ ไสสถานนท์. (2540). *อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ป.ม. ท.ช. ต.จ ศิริชัยการพิมพ์* หน้า 74-75

⁵ สงวน ตูลารักษ์. (2538). *อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ* ม.ป.พ. หน้า 18.

⁶ เสริม วินิจฉัยกุล. (2528). *อนุสรณ์การพระราชทานเพลิงศพ ป.จ., ม.ป.ช., ม.ว.ม. . บริษัท เพื่อนพิมพ์ จำกัด*. หน้า 4.

⁷ วิจิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร. (2546). *ตำนานเสรีไทย : The Freethai legend*. หน้า 708-712

ประสานงานระหว่างฝ่ายสัมพันธมิตรจนกระทั่งสิ้นสุดสงคราม ส่วนนายวิจิตร ลุฑิตานนท์อาศัยความสัมพันธ์ของญาติ ร.ต.อ.โพยม จันทะรัตคะ ในการนำนายป่วย อึ้งภากรณ์ สมาชิกขบวนการเสรีไทยสายสหราชอาณาจักรและเพื่อนสมาชิกออกมาทำภารกิจในการส่งวิทยุโดยอหิบัติกรมตำรวจไม่ทราบ¹ ส่วนนายเปา จักกะพากมีบทบาทในการรับส่งสัมภาระและบุคคลที่เป็นสมาชิกขบวนการเสรีไทยในต่างประเทศรวมไปถึงทหารฝ่ายสัมพันธมิตรที่เดินทางมายังประเทศไทย²

ด้วยบทบาทของสมาชิกขบวนการเสรีไทย โดยเฉพาะสมาชิกขบวนการเสรีไทยในบางส่วนของสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนและเครือข่ายปรีดีและผู้ใกล้ชิดที่ต่อมาจะมีส่วนในการดำเนินงานเพื่อกำจัดอำนาจของรัฐบาลจอมพลป.พิบูลสงคราม

4.1.3 การสิ้นสุดของรัฐบาลจอมพลป.พิบูลสงคราม

จากสถานการณ์สงครามโลกครั้งที่ 2 ที่ประเทศฝ่ายสัมพันธมิตรสามารถเอาชนะประเทศฝ่ายอักษะได้ในหลายสมรภูมิ ส่วนการดำเนินงานของขบวนการเสรีไทยมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น เพราะการร่วมมือกันระหว่างพล.ต.อ อุดล อุดลเดชจรัส ผ่านการประสานความสัมพันธ์กับนายดิเรก ชัยนาม³

เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.2486 ความพยายามในการล้มรัฐบาลจอมพลป.พิบูลสงครามในเหตุการณ์การไม่ยื่นใบลาออกของจอมพลป.พิบูลสงคราม ผลของเหตุการณ์ทำให้ นายทวี บุญยเกตุ และนายควง อภัยวงศ์ เกิดความขัดแย้งกับรัฐบาลจนนำไปสู่การลาออกจากตำแหน่งรัฐมนตรี โดยความขัดแย้งมีที่มาจาก เมื่อวันที่ 26 มิถุนายน พ.ศ.2486 การประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 1/2486 ที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรลงมติเลือก นายทวี บุญยเกตุ สมาชิกประเภทที่ 2 เป็นประธานสภาผู้แทนราษฎร และ นายควง อภัยวงศ์ สมาชิกประเภทที่ 2 เป็นรองประธานสภาผู้แทนราษฎร แต่ทางจอมพลป.พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีไม่ยอมรับการลงนามสนองพระบรมราชโองการ ต่อมาเมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ.2486 ที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรได้ลงมติเลือก พล.ร.ต. กระแส ประวาหะนาวิน สรยุทธเสนี สมาชิกสภาประเภทที่ 2 เป็นประธานสภาผู้แทนราษฎร และนายควง อภัยวงศ์ สมาชิกประเภทที่ 2 เป็นรองประธานสภาผู้แทนราษฎร แต่ทางจอมพลป.พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีและคณะรัฐมนตรีมีความเห็นให้

¹ ปรีดี พนมยงค์. (2558). *โมฆสงคราม : บันทึกสัจจะประวัติศาสตร์ที่ยังไม่เคยเปิดเผยของรัฐบุรุษอาวุโส* (พิมพ์ครั้งที่ 1). มูลนิธิปรีดี พนมยงค์. หน้า 284

² สรุปลงความจากหลวงบรรณกรโกวิท. (2535). *อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ท.ช.,ท.ม. บูรณะการพิมพ์*. หน้า 55-108.

³ สุพจน์ ด้านตระกูล. (2522). *เล่มเดิม*. หน้า 235-236.

ประกาศแต่งตั้งเฉพาะตำแหน่งประธานสภาผู้แทนราษฎร และพล.ต.พระประจัน มหาติลก ประจันปัจฉิมนี้ ได้รับตำแหน่งรองประธานสภาผู้แทนราษฎร¹

ด้วยสถานการณ์ทางการเมืองและความขัดแย้งกับจอมพลป.พิบูลสงครามที่ได้ทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น นายปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนจึงเลือกใช้วิธีการทางรัฐสภา โดยมีสาเหตุดังนี้

การที่จะให้รัฐบาลออกนั้น มีอยู่ทางเดียวคือออกโดยไม่ไว้วางใจของสภาผู้แทนราษฎร จะเป็นมติไม่ไว้วางใจทางตรงหรือทางอ้อมก็ได้ ที่จะทำเช่นนี้ได้ ก็โดยอาศัย 1) ผู้เป็นประธานสภาผู้แทนราษฎร 2) กำลังของสมาชิกที่จะคัดค้านในสิ่งที่ตนเห็นว่าไม่ถูก²

ความพยายามของนายปรีดี พนมยงค์ เพื่อล้มรัฐบาลจอมพลป.พิบูลสงคราม ระยะเวลาเบื้องต้น นายปรีดี พนมยงค์ มอบหมายให้ นายทองเปลว ชลภูมิ สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนที่เวลานั้น ดำรงตำแหน่งเลขาธิการรัฐสภาทำหน้าที่รวบรวมสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร แต่ไม่สำเร็จ นายทองเปลวจึงถูกปลดออกจากตำแหน่งและย้ายทำงานที่กรมประสานงานสัมพันธ์มิตร ภายหลังจากนายจิตตะเสน ปัญจะเข้ามารับตำแหน่งแทน สำหรับสาเหตุที่นายทองเปลว ชลภูมิ ถูกปลดออกจากตำแหน่งความว่า

“เนื่องจากนายทองเปลว ชลภูมิ ได้ปลุกปั่นให้สมาชิกหลงเชื่อในทางที่เป็นภัยแก่ชาตินอกสภาผู้แทน และปฏิบัติหน้าที่หลายอย่างอันมิชอบ เช่น แกล้งนัดประชุมด่วนเพื่อมิให้สมาชิกทราบโดยทั่วกัน ให้ทราบแต่คนที่ตนหวังจะให้ทำอย่างหนึ่งอย่างใด หรือก็ดักกันกระทุ้งถามของสมาชิกเพื่อให้หลงใหลประธานสภาเหล่านี้เป็นต้น ฉะนั้นหากจะให้รับราชการในตำแหน่งนี้ต่อไป ก็จะทำให้สภาผู้แทนไม่สามารถบริหารงานต่อไปได้ ฉะนั้น เพื่อตัดการไม่สงบในบ้านเมืองยามสงครามนี้ให้หายไปโดยพลัน และให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้รับความเป็นธรรมยิ่งขึ้น ฉะนั้นให้ปลดนายทองเปลวออกจากราชการแต่บัดนี้ และให้ นายจิตตะเสนเป็นเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎรต่อไป”³

จากนั้นนายปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนจึงได้รับความสนับสนุนจากเครือข่ายนอกวงคณะราษฎร “เครือข่ายปรีดีและผู้ใกล้ชิด” ส่วนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่มาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

¹ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. (2486). รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 1/วันที่ 26 มิถุนายน 2486. สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. หน้า 267-268.

² คำให้การของนายปรีดี พนมยงค์ ในฐานะพยาน พ.ท. พระสารสาสน์พลขันธ์ จำเลยคดีอาชญากรรมสงคราม ใน เบื้องหลังการก่อตั้งขบวนการเสรีไทย. (2517). สันติธรรม. หน้า 31-32.

³ สรศักดิ์ งามขจรกุลกิจ. (2531). ขบวนการเสรีไทยกับความขัดแย้งทางการเมืองภายในประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ. 2481-2492 . (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต).จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ. หน้า 156.

ได้เสนอให้อภิปรายไม่ไว้วางใจรัฐบาลจอมพลป.พิบูลสงคราม เมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม พ.ศ.2487 คณะรัฐมนตรีเสนอร่างพระราชบัญญัติโอนมัติพระราชกำหนดระเบียบบริหารนครบาลเพชรบูรณ์ พุทธศักราช และการลงมติสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร รัฐบาลแพ้การลงมติดังด้วยคะแนน 48:36¹ และต่อมา เมื่อวันที่ 22 กรกฎาคม พ.ศ.2487 คณะรัฐมนตรีเสนอร่างพระราชบัญญัติโอนมัติพระราชกำหนดจัดสร้าง พุทธบุรีมณฑล พ.ศ.2487 และลงมติของสภาผู้แทนราษฎรทางรัฐบาลแพ้การลงมติดังด้วยคะแนน 43: 41 คะแนน² โดยการกระทำดังกล่าวทำให้ จอมพลป.พิบูลสงครามลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 24 กรกฎาคม พ.ศ.2487

4.2 รัฐบาลพลเรือน

ยุคสมัยของรัฐบาลพลเรือนเริ่มต้นขึ้นเมื่อนายควง อภัยวงศ์ ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี (1 สิงหาคม พ.ศ.2487-31 สิงหาคม พ.ศ.2488) รัฐบาลนายทิว บุญเขต (31 สิงหาคม พ.ศ. 2488-17 กันยายน พ.ศ.2488) รัฐบาลม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช (17 กันยายน พ.ศ. 2488 – 31 มกราคม พ.ศ. 2489) รัฐบาลนายควง อภัยวงศ์ (31 มกราคม พ.ศ. 2489-4 มีนาคม พ.ศ.2489) รัฐบาลนายปรีดี พนมยงค์ (24 มีนาคม พ.ศ. 2489 – 1 มิถุนายน พ.ศ. 2489) และสิ้นสุดเมื่อ รัฐบาลพล.ร.ต.ถวัลย์ อารังนาวาสวัสดิ์ (23 สิงหาคม พ.ศ. 2489 – 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490) และในช่วงเวลาดังกล่าวนี้คณะราษฎรฝ่ายพลเรือนและเครือข่ายทางสังคมนอกวงคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน “ปรีดีและผู้ใกล้ชิด” จะเป็นกลุ่มที่มีบทบาททางการเมือง

4.2.1 รัฐบาลนายควง อภัยวงศ์

เมื่อวันที่ 27 กรกฎาคม พ.ศ. 2487 การลาออกของจอมพลป.พิบูลสงคราม สภาผู้แทนราษฎรจึงมีมติเลือกนายกรัฐมนตรี โดยที่ประชุมมีมติเลือกพระยาพหลพลพยุหเสนาเป็นนายกรัฐมนตรี แต่พระยาพหลพลพยุหเสนาปฏิเสธ และเมื่อวันที่ 29 กรกฎาคม พ.ศ.2487 สภาผู้แทนราษฎรมีมติเลือกนายควง อภัยวงศ์ เป็นนายกรัฐมนตรี สำหรับภูมิหลังนายควง อภัยวงศ์นั้น

นายควง อภัยวงศ์ เกิดเมื่อวันที่ 17 พฤษภาคม พ.ศ. 2445 เป็นบุตรเจ้าพระยาอภัยภูเบศร (ชุ่ม อภัยวงศ์) ผู้สำเร็จราชการจังหวัดพระตะบอง กับนางรอด อภัยวงศ์ ศึกษาชั้นต้นที่โรงเรียนมัธยมวัดเทพศิรินทร์และโรงเรียนอัสสัมชัญ แผนกภาษาฝรั่งเศส จากนั้นไปศึกษาที่ประเทศฝรั่งเศส สำเร็จการศึกษาด้านวิศวกรรมโยธา จากนั้นนายควงเริ่มต้นรับราชการที่กรมไปรษณีย์โทรเลขและ

¹ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. (2487). รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 4/วันที่ 20 กรกฎาคม 2487. สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. หน้า 1-43.

² สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. (2487). รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 5/วันที่ 22 กรกฎาคม 2487. สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. หน้า 1-36.

ก่อนที่นายควงจะดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี นายควงเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและรัฐมนตรีหลายสมัย¹

การเลือกนายควง อภัยวงศ์เป็นนายกรัฐมนตรีมีความเป็นไปได้ว่านายปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าคณะราษฎร มีบทบาทในการเลือกนายกรัฐมนตรี ดังจะเห็นได้จากบันทึกของนายปรีดี พนมยงค์ ความว่า

“แต่นายทวีเป็นผู้พูดตรงไปตรงมา จึงเป็นการยากที่นายทวีจะตีหน้ากับฝ่ายญี่ปุ่นได้ ฉะนั้นจึงเห็นกันว่าให้ลงทาบตามนายควงดูว่าจะรับเป็นนายกรัฐมนตรีเพื่อตีหน้ากับญี่ปุ่นได้หรือไม่”²

ภายหลังที่มีประกาศแต่งตั้งนายกรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 1 สิงหาคม พ.ศ.2487 และแต่งตั้งรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 2 สิงหาคม พ.ศ.2487³ เมื่อพิจารณาคณะรัฐมนตรีจำนวน 22 คน คณะราษฎรฝ่ายพลเรือนรวมไปถึงเครือข่ายทางสังคมนอกวงคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน “ปรีดีและผู้ใกล้ชิด” มีบทบาททางการเมือง นายเล็ง ศรีสมวงศ์ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการคลัง มล.อุดม สนิทวงศ์ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม นายสพรั่ง เทพหัสดิน ณ อยุธยา รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงคมนาคม นายทวี บุญยเกษตร รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ นายเดียน บุนนาค รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ และนายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ รัฐมนตรี⁴

แม้ว่านายควง อภัยวงศ์ นายกรัฐมนตรี ไม่ได้เป็นผู้รับผิดชอบ เพราะนายควงไม่ได้เป็นสมาชิกขบวนการเสรีไทย แต่มีความเป็นไปได้ว่านายควง อภัยวงศ์ อาจจะทราบเรื่องขบวนการเสรีไทยดังจะเห็นได้จาก ส่วนหนึ่งบันทึกของนายควง อภัยวงศ์ ความว่า

¹ ควง อภัยวงศ์. (2511). *อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ป.จ., ม.ป.ช., ป.ม.* ไทยสัมพันธ์. หน้า 13-19.

² ปรีดี พนมยงค์. (2559a). *ความเป็นไปภายในคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์. ใน เบื้องแรก ประชาธิปไตย:บันทึกความทรงจำของผู้ที่อยู่ในเหตุการณ์สมัยพ.ศ.2475-2500 เล่ม 1* (พิมพ์ครั้งที่ 2). สมาคมนักข่าวแห่งประเทศไทย. หน้า 85.

³ ประกาศตั้งนายกรัฐมนตรี. (2487,1 สิงหาคม). *ราชกิจจานุเบกษา* (เล่ม 61 ตอนที่ 45 ก.น. 731-732).

⁴ ประกาศตั้งและแต่งตั้งรัฐมนตรี. (2487,2 สิงหาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. (เล่มที่ 61 ตอนที่ 46ก.น. 733-736).

“ผมต้องคอยแก้ปัญหาระหว่างเสรีไทยกับกองทัพญี่ปุ่น เหมือนถูกบังคับให้ขี่ม้าสองตัว คือ เสรีไทยตัวหนึ่ง และญี่ปุ่นอีกตัวหนึ่ง เพราะต่างคุมเชิงกันอยู่มันลำบากจริง”¹

แต่อย่างไรก็ตามในส่วนการดำเนินงานของขบวนการเสรีไทย นายทวี บุญยเกษตร ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการยังมีฐานะรัฐมนตรีสั่งการในสำนักนายกรัฐมนตรีทำให้นายทวีได้รับมอบหมายในตำแหน่งผู้บัญชาการพลพรรคในประเทศไทย

ภายหลังการขึ้นมาของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน พบด้วยว่าแกนกลางคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนมีความต้องการที่จะแก้ไขรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2475 ดังเหตุผลของนายควง อภัยวงศ์ นายกรัฐมนตรี ความว่า

“รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับพุทธศักราช 2475 นี้ พระมหากษัตริย์พระราชทานแก่ประชาชนชาวไทยตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2475 นับจากวันที่ได้พระราชทานรัฐธรรมนูญเป็นต้นมาจนถึงบัดนี้เป็นเวลาถึง 13 ปีเศษแล้ว เหตุการณ์บ้านเมืองได้เปลี่ยนแปลงไปเป็นอันมาก และการปกครองระบอบประชาธิปไตยของไทยนี้ก็ได้นำความเจริญมาสู่ประเทศนับเป็นอเนกประการ อย่างไรก็ตามบัดนี้รัฐบาลมีความรู้สึกที่ประชาชนชาวไทยได้ซาบซึ้งถึงคุณประโยชน์การปกครองระบอบรัฐธรรมนูญเป็นอย่างดี ดังจะเห็นได้จากการสมัครรับเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในสมัยหลังๆนี้ ประชาชนได้มีความกระตือรือร้นขึ้นเป็นลำดับ ฉะนั้นรัฐบาลจึงเห็นสมควรที่จะได้มีการสังคายนารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับพุทธศักราช 2475 อีกสักครั้ง อาทิจะถึงเวลาสมควรพิจารณายกเลิกบทเฉพาะกาลเมื่อใด ควรมีสองสภาหรือสภาเดียว มาตราใดควรยกเลิกหรือแก้ไขเปลี่ยนแปลง หรือเพิ่มเติมให้เหมาะสมกับสถานการณ์ในปัจจุบัน และเพื่อให้การปกครองในระบอบประชาธิปไตยเป็นไปโดยสมบูรณ์เยี่ยงอารยะประเทศ”²

ในการร่างรัฐธรรมนูญ รัฐบาลนายควง อภัยวงศ์ได้มีการเสนอญัตติการจัดตั้งญัตติขอให้ตั้งกรรมาธิการวิสามัญพิจารณาปรับปรุงแก้ไขรัฐธรรมนูญจำนวน 27 รายชื่อ³ และเมื่อตรวจสอบรายชื่อคณะกรรมการวิสามัญจะเห็นได้ว่าไม่ได้มีแต่สมาชิกคณะราษฎรแต่เพียงกลุ่มเดียว และการดำเนินงานของคณะกรรมการวิสามัญได้เป็นไปตามลำดับ

¹ ควง อภัยวงศ์ (2559). การเปลี่ยนรัฐบาลจอมพลป.พิบูลสงคราม. ใน *เบื้องแรกประชาธิปไตย : บันทึกความทรงจำของผู้ที่อยู่ในเหตุการณ์สมัย พ.ศ. 2475-2500 เล่ม 2* (พิมพ์ครั้งที่ 2). สมาคมนักข่าวนักหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย. หน้า 134.

² ดำรงค์ อิมวิเศษ. (2530). *การร่างรัฐธรรมนูญฉบับพุทธศักราช 2489 และการเมือง*. (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ. หน้า 54-55.

³ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. (2488). *รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 4/วันที่ 19 กรกฎาคม 2488*. สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.

ภายหลังเมื่อวันที่ 26 กรกฎาคม พ.ศ.2448 เหตุการณ์ที่ผู้นำฝ่ายสัมพันธมิตรลงนามปฏิญญาพอดส์ดัม เพื่อให้กองทัพญี่ปุ่นยอมแพ้โดยไม่มีเงื่อนไข และการที่สหรัฐอเมริกาได้ทิ้งระเบิดปรมาณูที่เมืองฮิโรชิมาและนางาซากิ เมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ.2488 ทำให้กองทัพญี่ปุ่นยอมแพ้เมื่อวันที่ 15 สิงหาคม พ.ศ. 2488 นายควง อภัยวงศ์ นายกรัฐมนตรี จึงได้ประชุมคณะรัฐมนตรีเกี่ยวกับท่าทีของรัฐบาล และเมื่อประกาศสงครามเป็นโฆชะแล้ว คณะรัฐบาลจะกราบถวายบังคมลาออก แต่ในระหว่างที่ยังไม่มีรัฐบาลใหม่จะรักษาการไปก่อน เพื่อให้ฝ่ายญี่ปุ่นเชื่อและไว้วางใจ¹จากนั้นนายปรีดี พนมยงค์ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ได้มีการประกาศสันติภาพในวันที่ 16 สิงหาคม พ.ศ. 2488 แลนายควง อภัยวงศ์ ได้ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 17 สิงหาคม พ.ศ. 2488

4.2.2 รัฐบาลนายทวิ บุญยเกตุ

แม้ว่านายทวิ บุญยเกตุจะได้รับเลือกเป็นนายกรัฐมนตรี เนื่องจากทางนายปรีดี พนมยงค์มีความต้องการที่จะประนีประนอมกับกลุ่มอนุรักษนิยมจึงได้เลือก ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช เอกอัครราชทูตไทยประจำสหรัฐอเมริกาและหัวหน้าขบวนการเสรีไทยในสหรัฐอเมริกาเป็นนายกรัฐมนตรีและเพื่อรอการกลับมาจึงได้เลือก นายทวิ บุญยเกตุ เป็นนายกรัฐมนตรี โดยงานศึกษาของวิจิตร ชัยสารได้สรุปเหตุผลดังนี้ ภูมิหลังและผลงานการทำงาน จึงทำให้นายปรีดี พนมยงค์มีความไว้วางใจต่อนายทวิ บุญยเกตุ การผ่านการทำงานของนายทวิ บุญยเกตุ ในตำแหน่งเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ในรัฐบาลจอมพลป.พิบูลสงคราม และความใกล้ชิดของนายทวิ บุญยเกตุกับนายปรีดี พนมยงค์ ผ่านการดำรงตำแหน่งในขบวนการเสรีไทย² สำหรับภูมิหลังนายทวิ บุญยเกตุ นั้น

นายทวิ บุญยเกตุ เกิดเมื่อวันที่ 10 พฤศจิกายน พ.ศ. 2447 เป็นบุตรของพระยารณชัยชาญยุทธ (ถนอม บุญยเกตุ) และคุณหญิงทับทิม การศึกษาชั้นต้นศึกษาที่โรงเรียนเบ็ญจมราชูทิศ จังหวัดจันทบุรีและโรงเรียนสวนกุหลาบ จากนั้นนายทวิศึกษาที่โรงเรียนราชวิทยาลัยและศึกษาด้านเกษตรกรรมที่ประเทศฝรั่งเศส ภายหลังนายทวิเข้ารับราชการที่กระทรวงเกษตรราธิการ ด้าน

¹ ปรีดี พนมยงค์. (2559). ความเป็นไปภายในคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์. ใน *เบื้องแรก ประชาธิปไตย:บันทึกความทรงจำของผู้อยู่ในเหตุการณ์สมัยพ.ศ.2475-2500 เล่ม 1* (พิมพ์ครั้งที่ 2). สมาคมนักข่าวแห่งประเทศไทย. หน้า 86.

² วิจิตร วิชัยสาร. (2516). *รัฐบาลไทยสมัยนายทวิ บุญยเกตุ เป็นนายกรัฐมนตรี (31 สิงหาคม - 16 กันยายน 2488)*. (รัฐศาสตรมหาบัณฑิต).จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,กรุงเทพฯ.หน้า 32-33.

ตำแหน่งทางการเมืองก่อนที่นายทวิจะดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีนายทวิผ่านงานตำแหน่งเลขาธิการคณะรัฐมนตรี สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และรัฐมนตรี¹

ต่อมาเมื่อวันที่ 1 กันยายน พ.ศ.2488 นายทวิ บุญยเกตุ ได้รับพระบรมราชโองการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี หากพิจารณารายชื่อรัฐมนตรีพบว่าส่วนใหญ่เป็นสมาชิกคณะราษฎร ฝ่ายพลเรือนและเครือข่ายทางสังคมนอกวงคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน ประกอบด้วย นายทวิ บุญยเกตุ นายกรัฐมนตรี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ กระทรวงเกษตรธิการ กระทรวงศึกษาธิการ และกระทรวงสาธารณสุข นายดิเรก ชัยนาม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังและกระทรวงยุติธรรม นายประจวบ บุนนาค รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงสาธารณสุข นายสพรั่ง เทพหัสดิน ณ อยุธยา รัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรมและคมนาคม นายเดือน บุนนาค รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงพาณิชย์ นายทวิ ตะเวทิกุล รัฐมนตรี นายวิจิตร ลุฬิตานนท์ รัฐมนตรี นายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ รัฐมนตรี นายเตียง ศิริขันธ์ รัฐมนตรี นายถวิล อุดล รัฐมนตรี นายสงวน ตุลารักษ์ รัฐมนตรี นายจำลอง ดาวเรือง รัฐมนตรี นายเปา จักกะพาก รัฐมนตรี² คณะรัฐมนตรีชุดดังกล่าวปฏิบัติงานเพียง 17 วัน และลาออกจากตำแหน่ง เมื่อวันที่ 17 กันยายน พ.ศ.2488

4.2.3 รัฐบาลม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช

ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช นายกรัฐมนตรีนับเป็นนายกรัฐมนตรีคนเดียวที่ไม่มีความเกี่ยวข้องและไม่ได้เป็นสมาชิกคณะราษฎรแต่ด้วยคุณสมบัติและภูมิหลังจึงได้รับเลือกให้เป็นนายกรัฐมนตรีสำหรับภูมิหลังของม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช นั้น

ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมชเกิดเมื่อวันที่ 26 พฤษภาคม พ.ศ.2448 เป็นบุตรพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าคำรบและหม่อมแดง ปราโมช ภายหลังที่ม.ร.ว.เสนีย์ จบการศึกษาได้เดินทางไปศึกษาต่อสหราชอาณาจักร โดยสำเร็จการศึกษาด้านนิติศาสตร์และเนติบัณฑิตจากสำนักเกรยส์อินน์ ม.ร.ว.เสนีย์เริ่มต้นรับราชการในกระทรวงยุติธรรม ในสมัยสงครามครั้งที่ 2 ม.ร.ว.เสนีย์ ดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูตไทยประจำสหรัฐอเมริกาและหัวหน้าขบวนการเสรีไทยในสหรัฐอเมริกา³

¹ ทวิ บุญยเกตุ. (2515). คำบรรยายและบทความบางเรื่อง *คุรุสภาจัดพิมพ์เป็นบรรณาการงานพระราชทานเพลิงศพ ม.ป.ช.,ท.จ.ว.,ท.ม. คุรุสภา.*

² พระบรมราชโองการ ประกาศ ตั้งและแต่งตั้งรัฐมนตรี (จำนวน 29 ราย). (2488,1 กันยายน). *ราชกิจจานุเบกษา (เล่ม 62 ตอนที่ 47 ก ,น. 509-512).*

³ เสนีย์ ปราโมช. (2540). *อนุสรณ์งานเสด็จพระราชดำเนินพระราชทานเพลิงศพ ป.จ., ม.ม.ป.ช., ม.ว.ม., อ.ป.ร. 1, ภ.ป.ร. 2 .บริษัทโรงพิมพ์กรุงเทพ (1984) จำกัด. หน้า 40-41.*

การรับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช¹ และพิจารณารายชื่อรัฐมนตรีจะเห็นได้ชัดว่ารัฐมนตรีล้วนมาจากจากรัฐบาลนายทวี บุณยเกตุ ยกเว้น มล.อุดม สนิทวงศ์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงพาณิชย์และอุตสาหกรรม และนายจตุภู สืบแสง รัฐมนตรี² ดังจะเห็นได้จากบันทึกความรู้สึกรของ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ความตอนหนึ่งว่า

“สำหรับการจัดตั้งรัฐบาล เป็นที่เข้าใจกันก่อนปลูกฝีเมืองไทยว่าข้างในจะจัดตั้ง เพราะปู่ไม่รู้จักการเมือง และไม่รู้จักใครที่สมควรได้รับแต่งตั้งเป็นรัฐมนตรี รัฐบาลที่ปู่เป็นหัวหน้ารัฐบาลจึงเป็นรัฐบาลเสรีไทย (ภายใน) ผู้ที่ได้รับแต่งตั้งเป็นรัฐมนตรีได้แก่หัวหน้าเสรีไทยประเภทต่างๆ”³

การร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ยังคงดำเนินการยกร่างทั้งฉบับคณะกรรมการวิสามัญยังคงดำเนินการแก้ไขรัฐธรรมนูญ แนวทางแก้ไข 7 ประการ โดยงานศึกษาของดำรง อิมวิเศษชี้ให้เห็นว่าหลักการดังกล่าว รัฐบาลพลเรือนมีจุดประสงค์การเมืองการปกครองไทยพัฒนาไปสู่ระบอบประชาธิปไตยสมบูรณ์⁴

สรุปความรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ยกเลิกสมาชิกประเภทที่ 2 ซึ่งมีบัญญัติไว้ในบทเฉพาะกาล
2. ยกเลิกบทบัญญัติซึ่งให้พระบรมวงศานุวงศ์อยู่เหนือการเมือง
3. อำนาจอธิปไตยบัญญัติมี 2 สภา คือ พฤษสภา และสภาผู้แทน
4. สภาผู้แทนประกอบด้วยสมาชิกซึ่งราษฎรเลือกมาโดยตรง
5. พฤษสภามาจาก ราษฎรได้เลือกตัวแทนของตนเองมาทำการเลือกเป็นการเลือกตั้ง 2 ชั้น ไม่มีการแต่งตั้งโดยประมุขของประเทศ
6. คณะรัฐมนตรีมีที่มาจากพระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งโดยประธานสภาผู้แทนและประธานพฤษสภา เป็นผู้ลงนามรับสนอง แต่บุคคลซึ่งเป็นนายกรัฐมนตรีหรือรัฐมนตรีนั้นไม่จำเป็นต้องเป็นสมาชิกของสภานิติบัญญัติ โดยถือว่า เมื่อเป็นผู้ซึ่งได้รับความไว้วางใจของสภานิติบัญญัติแล้ว ก็อาจได้รับแต่งตั้งให้เป็นนายกรัฐมนตรีหรือรัฐมนตรีได้

¹ พระบรมราชโองการ ประกาศ ตั้งนายกรัฐมนตรี (หม่อมราชวงศ์เสนีย์ ปราโมช). (2488,20 กันยายน). *ราชกิจจานุเบกษา*. (เล่มที่ 62 ตอนที่ 52 ก, น. 554-555).

² พระบรมราชโองการ ประกาศ ตั้งและแต่งตั้งรัฐมนตรี (จำนวน 22 ราย). (2488,20 กันยายน). *ราชกิจจานุเบกษา*. (เล่มที่ 62 ตอนที่ 52 ก, น. 556-558).

³ เสนีย์ ปราโมช. (2548). *ชีวลิขิต* (พิมพ์ครั้งที่ 2). มูลนิธิ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช. หน้า 108.

⁴ เรียบเรียงจาก ดำรงศ์ อิมวิเศษ. (2530). *การร่างรัฐธรรมนูญฉบับพุทธศักราช 2489*. (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ. หน้า 229.

7. รัฐมนตรี สมาชิกของสภาผู้แทนและ สมาชิกวุฒิสภา จะเป็นข้าราชการประจำไม่ได้¹

ในช่วงเวลาต่อไป คณะราษฎรฝ่ายพลเรือนและเครือข่ายทางสังคมนอกวงคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน “ปรีดีและผู้ใกล้ชิด” จะยังคงเป็นกลุ่มบุคคลที่มีอิทธิพลและบทบาททางการเมือง แม้การเกิดขึ้นของพรรคการเมืองที่ยังไม่ได้เป็นรูปธรรมทางกฎหมาย แต่การรวมตัวกันทางการเมืองส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของเครือข่ายทางสังคม อีกทั้งการเกิดขึ้นของพรรคการเมืองยังส่งผลต่อการวางรากฐานการเมืองในรูปแบบรัฐสภา ซึ่งมีที่มามีมาจากการร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2489 ที่จะเสร็จสิ้นในลำดับต่อไป

4.3 การเกิดขึ้นของพรรคการเมือง

ภายหลังเมื่อวันที่ 15 ตุลาคม พ.ศ. 2488 ได้เกิดเหตุการณ์ทางการเมืองคือ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช นายกรัฐมนตรี ประกาศยุบสภาผู้แทนราษฎร และเนื่องด้วยพระราชบัญญัติขยายกำหนดเวลาให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรอยู่ในตำแหน่ง เนื่องจากถึงเวลาที่เหมาะสม และตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยมาตรา 35 ที่ให้เปิดโอกาสให้มีการเลือกตั้ง² และสถานการณ์ทางการเมืองทำให้เกิดการรวมตัวกันจัดตั้งพรรคการเมือง แต่การเลือกตั้งที่เกิดขึ้นไม่เป็นการจัดตั้งในรูปแบบพรรคการเมืองอย่างเป็นทางการ พรรคก้าวหน้าเป็นพรรคการเมืองพรรคที่ถูกจัดตั้งขึ้น โดยมี ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช และคณะเป็นผู้ก่อตั้ง และในเวลาเดียวกันเกิดพรรคสหชีพขึ้น โดยการเลือกตั้งเมื่อวันที่ 6 มกราคม พ.ศ. 2489 ส่งผลให้นายควง อภัยวงศ์ สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนได้รับชัยชนะและส่งผลให้เกิดความขัดแย้งกับนายปรีดี พนมยงค์ ซึ่งความขัดแย้งจะทวีความรุนแรงจนกระทั่งสิ้นสุดรัฐบาลคณะราษฎร

ผลของการเกิดขึ้นของพรรคการเมืองส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนและเครือข่ายทางสังคมนอกวงคณะราษฎร “ปรีดีและผู้ใกล้ชิด” เนื่องจากบุคคลได้เข้าไปสังกัดพรรคตามความคิดของแต่ละบุคคล ซึ่งการเกิดของพรรคการเมืองทำให้เกิดการพัฒนาการเมืองไทยตามรูปแบบการปกครองในระบอบรัฐสภา

¹ ไพรโรจน์ ชัยนาม. (2519). รัฐธรรมนูญ บทกฎหมายและเอกสารสำคัญในทางการเมืองของประเทศไทย. โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 123-124.

² พระราชกฤษฎีกายุบสภาผู้แทนราษฎร 2488. (2488, 15 ตุลาคม). *ราชกิจจานุเบกษา* (เล่ม 62 ตอนที่ 60 ก., น. 601-603).

4.3.1. รัฐบาลนายคอง อภัยวงศ์ สมัยที่ 2

ภายหลังการยุบสภาสภาผู้แทนราษฎร ได้กำหนดมีการจัดตั้งทั่วไปเมื่อวันที่ 6 มกราคม พ.ศ. 2489 ก่อนหน้าการเลือกตั้งครั้งนี้มีการรวมกันจัดตั้งพรรคการเมือง พรรคแรกของไทย คือ พรรคก้าวหน้า ที่มาของพรรคการเมืองเป็นพรรคการเมืองที่รวบรวมบุคคลที่ความคิดอนุรักษนิยม หรือมีความคิดตรงข้ามกับคณะราษฎร ดังจะเห็นได้จากบุคคลรายชื่อบุคคลผู้ก่อตั้งพรรค ประกอบด้วย ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ม.ร.ว.นิมิตรมงคล นวรัตน์ นายสุวิเศษ พันธเศรษฐ์ นายสอ เสถบุตร ร.ท.จงกล ไกรฤกษ์และ พระยาสุรพันธเสนี (อิน บุนนาค)¹ โดยพรรคก้าวหน้ามีเป้าหมายเพื่อดำเนินการทางการเมืองในรูปแบบในรัฐสภา

การก่อตั้งพรรคก้าวหน้ามีวัตถุประสงค์ ดังนี้ 1.จัดระบอบการปกครองให้เป็นประชาธิปไตยโดยแท้จริงคือให้มีการเปลี่ยนรัฐบาลได้ ตามความต้องการของราษฎรโดยไม่ต้องใช้กำลังบังคับ 2.บำรุงกสิกรรมของประเทศด้วยหลักวิชาและเครื่องมือทันสมัย เพื่อทุนแรงชาวนา ชาวสวน และเพิ่มพูนผลที่ได้รับ 3.พยายามให้ประเทศเราเลี้ยงตัวเองได้มากที่สุดโดยส่งเสริมทุกชนิดที่สามารถผลิตได้ภายในประเทศ 4.ปรับมาตรฐานการกินอยู่ของราชการ ลูกจ้างและกรรมกร ให้สมควรแก่ฐานะ 5.ปรับปรุงวิธีการปราบโจรผู้ร้ายทั่วพระราชอาณาจักร 6. ดำเนินนโยบายต่างประเทศให้สอดคล้องต้องกับหลักของสหประชาชาติ²

ในเวลาเดียวกันเมื่อทางฝ่ายตรงข้ามได้จัดตั้งพรรคก้าวหน้าจึงมีความเป็นไปได้ว่า คณะราษฎรฝ่ายพลเรือนบางส่วนและเครือข่ายทางสังคมนอกวงคณะราษฎร “ปรีดีและผู้ใกล้ชิด” รวมไปถึงบุคคลที่มีภูมิหลังที่แตกต่างแต่มีอุดมการณ์ในลักษณะเดียวกัน ได้มีบทบาทในการจัดตั้งพรรคสหชีพ ดังจะเห็นได้จากรายชื่อผู้ก่อตั้งพรรคสหชีพ ประกอบด้วย นายเดือน บุนนาค เป็นหัวหน้าพรรค นายสงวน ตุลารักษ์ เป็นเลขาธิการพรรค ส่วนม.จ. สกลวรรณกร วรวรรณ เป็นที่ปรึกษาพรรค³และนายวิลาส ไอสถานนท์ นายจรรยา สืบแสง นายสงวน ตุลารักษ์ นายจำลอง

¹ ชาติภัย บุรุษพัฒน์. (2510). *กำเนิดพรรคการเมืองในประเทศไทย*. (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต).จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,กรุงเทพฯ. หน้า 96.

² ประชัน รักพงษ์. (2520). *การศึกษาบทบาททางการเมืองในระบบรัฐสภาของรัฐบาลทหารและรัฐบาลพลเรือน ในประเทศไทย (พ.ศ.2481-2500)*. (อักษรศาสตรมหาบัณฑิต).จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,กรุงเทพฯ. หน้า 227.

³ สุทธชัย ยิ้มประเสริฐ. (2532). *การเคลื่อนไหวทางการเมืองที่ต่อต้านรัฐบาลสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2491-2500)*. (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต).จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,กรุงเทพฯ. หน้า 37.

ดาวเรือง นายเตียง ศิริขันธ์ นายถวิล อุดล¹ สำหรับแนวคิดของพรรคสหชีพเป็นพรรคการเมืองที่มีแนวคิดสังคมนิยม

วัตถุประสงค์ของพรรคสหชีพมีดังนี้ 1.ให้รัฐบาลเพิ่มทุนจัดตั้งสหกรณ์สำหรับชาวนา ชาวสวน ชาวประมงผู้ประกอบการกสิกรรมอย่างอื่นให้มากยิ่งขึ้น 2.ให้รัฐบาลโอนหุ้นของบริษัท ชาวไทยให้แก่สหกรณ์เพื่อบรรดาสหกรณ์ทั้งหลายจะได้ถือหุ้นใหญ่ในบริษัทชาวไทย ผลกำไรใน การค้าขายข้าวจะได้ตกอยู่กับสหกรณ์ชาวนาเป็นส่วนใหญ่ 3.ให้รัฐบาลจัดให้มีสหกรณ์ในทาง อุตสาหกรรมเพื่อทำเครื่องอุปโภคบริโภคขึ้นภายในประเทศ 4.จัดสหกรณ์สำหรับผู้ประกอบอาชีพ อิศระ เช่น สหกรณ์สำหรับผู้ค้าแร่ ผู้ขนส่งทางสามล้อ ทางเรือจ้าง ทางล้อเลื่อนอื่นๆ ฯลฯ เพื่อให้ผู้มี อาชีพอิสระได้มีเครื่องมือเครื่องใช้ ในการประกอบอาชีพของตนเอง 5.จัดการขนส่ง สร้างและบำรุง ทางขนส่งเพื่อให้สะดวกยิ่งขึ้น 6.ให้รัฐบาลเก็บกักอุดหนุนให้ข้าราชการและราษฎรได้มีที่อยู่อาศัย เป็นของตนเอง 7.จัดรูปการศึกษาให้เหมาะสมกับคำปรารภดังกล่าวข้างต้น ในการนี้จำเป็นที่ จะต้องมีพระราชบัญญัติกำหนดวิธีการศึกษาของชาติและกำหนดหลักสูตรเสียให้แน่นอนป้องกันมิ ให้แนวการศึกษาเปลี่ยนไปตามบุคคลผู้มีอำนาจเหมือนดังที่เป็นมาแล้ว 8.วางระเบียบให้เกิดความ เป็นธรรมขึ้นในระหว่างข้าราชการของรัฐบาลโดยวางหลักในการบรรจุ เลื่อนขึ้นเงินเดือน การออก จากราชการ ให้สม่ำเสมอในระหว่างข้าราชการทหาร ตำรวจตุลาการ พลเรือน ครู และพนักงาน เทศบาล 9.ระบอบการปกครองภายใน ก็จะส่งเสริมและวางบทบัญญัติเพื่อราษฎรในท้องถิ่นได้มี ส่วนที่จะปกครองตนเอง ตามความเหมาะสมแก่ท้องถิ่นของตน 10.ต้องร่วมมือโดยใกล้ชิดกับนานา ประเทศ เพื่อให้มีการเห็นอกเห็นใจต่อกันอันเป็นทาง ให้เจริญการค้าและการอุตสาหกรรมและการ เศรษฐกิจอื่นๆ²

การเลือกตั้งครั้งที่ 4 เมื่อวันที่ 6 มกราคม พ.ศ. 2489 แบ่งเป็น 70 จังหวัด 96 เขตทำให้มี สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 1 จำนวน 96 คน โดยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเขต 2 จังหวัดพระนคร นายควงอภัยวงศ์แข่งขันกับนายวิลาศ โอสถานนท์ อดีตสมาชิกสภาผู้แทน ราษฎรประเภทที่ 2 ซึ่งเป็นตัวแทนของพรรคสหชีพ ในอดีตนายควง อภัยวงศ์ และนายวิลาศ โอสถานนท์ ต่างเป็นเพื่อนที่ร่วมตัดสายโทรศัพท์และสายโทรเลขร่วมกันเมื่อวันเปลี่ยนแปลงการ

¹ หยุต แสงอุทัย. (2494). *พรรคการเมือง*. บริษัทไอดีเอ็นเอสโตร์.

² สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. *สบ.9.2.3/6 ข่าวการเมืองพ.ศ. 2475-2490 เรื่องชื่อสหชีพแล ก้าวหน้า*.

ปกครอง นอกจากวาทะการหาเสียงของนายควง อภัยวงศ์ที่ว่า “เหล็กวิลาศ หรือจะสู้ตะปูควง” และความนิยมจากประชาชนเป็นอันมากดังจะเห็นได้จาก การเสนอข่าวหนังสือพิมพ์ไทยใหม่ ฉบับวันที่ 17 พฤศจิกายน พ.ศ. 2488 ความว่า

“ในเขต 2 แห่งกรุงเทพ อดีตนายควงว่าจะสมัครแน่และว่าจะไม่โฆษณาอะไร มาก นอกจากว่าถ้าชอบใจก็เลือก ถ้าไม่ชอบก็อย่าเลือก สำหรับท่านผู้นี้เพียงแต่มีข่าวครั้งแรกว่าจะสมัครใน พระนครคนก็เตรียมจะลงคะแนนให้เสียแล้ว เมื่อรู้กันว่าท่านจะสมัครในเขต 2 บางคนถึงกับเตรียมย้ายบ้าน ไปอยู่ในเขตนี้ก็มี”¹

ผลการเลือกตั้งปรากฏว่านายควง อภัยวงศ์ ได้รับเลือกให้เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เขต 2 จังหวัดพระนคร ด้วยคะแนน 12,226 คะแนน นายวิลาศ โอสถานนท์ 2,817 คะแนนและนาย ทะเนง เอี่ยมศิลา 94 คะแนน²

ความนิยมของนายควง อภัยวงศ์ ส่งผลให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรต่างเลือกนายควง อภัยวงศ์เป็นนายกรัฐมนตรี แต่นายปรีดี พนมยงค์ ไม่ให้การสนับสนุน เพราะนายปรีดีเห็นว่านาย ดิเรก ชัยนาม สมาชิกคณะราษฎรประเภทที่ 1 เหมาะสมมากกว่า สอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ท่าน ผู้หญิง พูนสุข พนมยงค์ ภริยาหัวหน้าคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน ความว่า

“นายควงแม้สามารถดีสองหน้ากับญี่ปุ่นได้ แต่ในขณะที่สงครามสิ้นสุดต้อง เจริญกับต่างประเทศเป็นอันมาก ดิเรกมีความเหมาะสมมากกว่า อาจารย์จึงหนุนดิเรกและทำให้หมางกับ นายควง”³

ความขัดแย้งระหว่างนายปรีดี พนมยงค์และนายควง อภัยวงศ์ มีความเป็นไปได้ว่า ความ ขัดมาจากหลายเหตุการณ์ แต่การสนับสนุนนายดิเรก ชัยนาม เป็นนายกรัฐมนตรี อาจทำให้นาย ควง อภัยวงศ์ เกิดความไม่พอใจ และจากเหตุการณ์ดังกล่าวมีความเป็นไปได้ว่าความขัดแย้งทำให้ เครือข่ายทางสังคมของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนเกิดการเปลี่ยนแปลง จนทำให้ต่อมาเมื่อนายควง อภัยวงศ์ ก่อตั้งพรรคประชาธิปัตย์ ทำให้เป็นขั้วตรงข้ามกับนายปรีดี พนมยงค์ และคณะราษฎร

¹ วิลาศ โอสถานนท์. (2540). อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ป.ม. ท.ช. ต.จ. ศิริชัยการพิมพ์. หน้า 71.

² สิริรัตน์ เรืองวงษ์วาร. (2521). บทบาททางการเมืองของนายควง อภัยวงศ์ ตั้งแต่การเปลี่ยนแปลง การปกครอง พ.ศ. 2475 ถึง 2491. (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต).จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ. หน้า 221.

³ สุทธชัย ยิ้มประเสริฐ. (2532). การเคลื่อนไหวทางการเมืองที่ต่อต้านรัฐบาลสมัยจอมพล ป. พิบูล สงคราม (พ.ศ. 2491-2500). (อักษรศาสตรมหาบัณฑิต).จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ. หน้า 37.

ฝ่ายพลเรือน ดังจะเห็นได้จากบางส่วนของบทกวีของพล.อ.เนตร เชมะโยธิน อดีตสมาชิกเสรีไทยได้เสนอทัศนะของความขัดแย้งระหว่างสองบุคคลความว่า

“นายควง อภัยวงศ์ นั้นเคยมีความสัมพันธ์ทางส่วนตัวกับนายปรีดี อย่างสนิทสนมแน่นแฟ้นตั้งแต่สมัยที่เป็นนักเรียนด้วยกันในประเทศฝรั่งเศส แต่ต่อมาก็ได้ร่วมมือกันในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2475 ประการสำคัญที่สุดก็คือ การที่นายควงได้เป็นนายกรัฐมนตรีสมัยแรกในตอนปลายสมัยสงครามนั้นก็เนื่องมาจากได้การสนับสนุนจากนายปรีดี ซึ่งสมัยนั้นดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ แม้ว่านายควงจะมีได้มีชื่อเป็นหัวหน้าเสรีไทย เป็นผู้ใกล้ชิดกับนายปรีดีเช่นคนอื่น ๆ ก็ดี แต่นายควงก็เป็นบุคคลสำคัญยิ่งคนหนึ่งที่ได้ช่วยให้งานเสรีไทยดำเนินไปโดยราบรื่น และมีผลดีต่อประเทศชาติเป็นอย่างมากครั้งแล้วนายควงก็มีอันเป็นต้องแตกแยกกับนายปรีดี เช่นเดียวกับ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช เพราะต้องตกอยู่ในฐานะอย่างเดียวกัน นอกจากนั้นพื้นฐานดั้งเดิมและอุดมคติในทางการเมืองของนายควงก็แตกต่างกับนายปรีดี นายควงเป็นลูกเจ้าพระยา แต่นายปรีดีเป็นลูกคนธรรมดาสามัญ นายควงนิยมชมชอบและประกาศตัวเองอยู่เสมอว่าเป็นเสรีนิยม ส่วนนายปรีดีเหมือนจะหันไปทางสังคมนิยม การแตกแยกที่สำคัญที่สุดระหว่างบุคคลทั้ง 2 นี้ได้เกิดขึ้นเมื่อนายปรีดีได้แสดงออกมาอย่างเปิดเผยว่าสนับสนุนบุคคลอื่นเป็นคู่แข่งกับ นายควง เพื่อเป็นนายกรัฐมนตรีในสมัยหนึ่งหลังสงคราม ทั้ง ๆ ที่ นายควงเคยได้รับการสนับสนุนจากนายปรีดีตลอดมา การกินแหนงแคลงใจซึ่งเคยมีอยู่ก็ทวีขึ้นจนต่างฝ่ายต่างแยกไปตั้งพรรคการเมืองของตนต่อสู้ในทางการเมือง”¹

รัฐบาลนายควง อภัยวงศ์ เมื่อพิจารณารายชื่อของคณะรัฐมนตรีที่ร่วมรัฐบาลจะเห็นได้ว่ารัฐมนตรีส่วนใหญ่ที่ร่วมคณะรัฐบาลไม่มีสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนและเครือข่ายนอกวง คณะราษฎรฝ่ายพลเรือน “ปรีดีและผู้ใกล้ชิด” ยกเว้นนายประจวบ บุนนาค รัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุขเป็นสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนเพียงคนเดียวที่ได้เข้าร่วมรัฐบาล

ความขัดแย้งของนายปรีดี พนมยงค์และนายควง อภัยวงศ์ ได้นำไปสู่เหตุการณ์การเสนอร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองค่าใช้จ่ายของประชาชน ในภาวะคับขัน พุทธศักราช 2489 ที่เครือข่ายนอกวงคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน “ปรีดีและผู้ใกล้ชิด” โดยนายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 1 มีบทบาทในการล้มรัฐบาลนายควง อภัยวงศ์ และผลจากที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรได้ลงมติฝ่ายค้านชนะด้วยคะแนน 65:63² ทำให้นายควง อภัยวงศ์ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 18 มีนาคม พ.ศ.2489

¹ เนตร เชมะโยธิน. (2528). *อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ม.ป.ช., ม.ว.ม., ท.จ.ว. มหามกุฏราชวิทยาลัย*.

² สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. (2489). *รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 14/วันที่ 18 มีนาคม 2489*.

4.3.2. รัฐบาลนายปรีดี พนมยงค์

เมื่อวันที่วันที่ 24 มีนาคม พ.ศ.2489 นายปรีดี พนมยงค์ได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี¹ บทบาทของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนและเครือข่ายทางสังคมนอกวงคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน”ปรีดีและผู้ใกล้ชิด”ยังมีบทบาททางการเมืองผ่านการดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีประกอบด้วย นายดิเรก ชัยนาม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ นายทวี บุญยเกษตร รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรราธิการ นายสงวน จูฑะเตมีย์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม มล.กรี เดชาติวงศ์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงพาณิชย์ นายเดือน บุนนาค รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ และ นายวิจิตร ลุคิตานนท์ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการคลัง สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนมีเพียงนายอุทัย แสงมณี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม และ นายสพรั่ง เทพหัสดิน ณ อยุธยา รัฐมนตรีว่าการกระทรวงคมนาคม²

ด้วยบรรยากาศการแข่งขันทางการเมืองของสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน อันได้แก่ นายปรีดี พนมยงค์ และนายควง อภัยวงศ์ จึงทำให้ภายหลังที่นายควงลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีบรรดานักการเมืองที่ให้การสนับสนุนและอยู่ตรงข้ามนายปรีดี พนมยงค์ ประกอบด้วย ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช นายเลียง ไชยกาล นายปริญญา จุฑามาศ นายสุวิชัย พันธุเศรษฐ์ นายโชติ คุ้มพันธุ์ นายชวลิต อภัยวงศ์ นายอินทур วรกุล นายบุญเท่ง ทองสวัสดิ์ นายฟอง สิทธิธรรม ได้รวมกันจัดตั้งพรรคประชาธิปไตย เมื่อวันที่ 6 เมษายน พ.ศ.2489³ โดยมีนายควง อภัยวงศ์ เป็นหัวหน้าพรรคประชาธิปไตย

ซึ่งการเกิดขึ้นของพรรคประชาธิปไตย พรรคการเมืองที่เป็นแนวคิดอนุรักษนิยมทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของเครือข่ายทางสังคมของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน เพราะเมื่อพิจารณารายชื่อสมาชิกคณะราษฎรที่สนับสนุนพรรคประชาธิปไตย นายประจวบ บุนนาค อดีตรัฐมนตรีสมัยรัฐบาลนายควง อภัยวงศ์ นายเล็ง ศรีสมวงศ์ และม.ล.อุดม สนิทวงศ์⁴ บุคคลเหล่านี้ได้แยกตัวออกไปจากคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน แต่เมื่อตรวจสอบอนุสรณ์งานศพและผลงานของผู้วายชนม์ไม่พบการกล่าวถึงบทบาททางการเมืองกับการสนับสนุนพรรคประชาธิปไตย จากความต้องการของผู้มีอำนาจ การ

¹ พระบรมราชโองการ ประกาศ ตั้งนายกรัฐมนตรี (นายปรีดี พนมยงค์). (2489, 25 มีนาคม). *ราชกิจจานุเบกษา* (เล่ม 63 ตอนที่ 16 ก, น.118-119).

² พระบรมราชโองการ ประกาศ ตั้งและแต่งตั้งรัฐมนตรี (จำนวน 16 ราย). (2489, 25 มีนาคม). *ราชกิจจานุเบกษา* (เล่ม 63 ตอนที่ 16 ก, น.120-122).

³ ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม. (2522). *นายควง อภัยวงศ์ กับพรรคประชาธิปไตย*. หน้า 64.

⁴ สุทธชัย ยิมประเสริฐ. (2532). *เล่มเดิม*. หน้า 39.

เรื่องอำนาจของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนยังส่งผลให้อิทธิพลแนวความแบบเสรีนิยมถือกำเนิดขึ้น โดยการร่าง รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 เนื่องจากความพยายามที่จะสะท้อนแนวคิดเสรีนิยมประชาธิปไตยแบบตะวันตกผ่านกฎหมายสูงสุด

ขั้นตอนการร่างรัฐธรรมนูญประกอบด้วย

การพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญในวาระที่ 1 (ขั้นรับหลักการ) ขั้นตอนดังกล่าวที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรได้พิจารณาในวาระที่ 1 ในการประชุมสภาผู้แทนราษฎรสมัยสามัญครั้งที่ 7/2489 เมื่อวันที่ 21 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2489 และจากการประชุมสภาผู้แทนราษฎรที่ประชุมได้พิจารณาและลงมติในวาระที่ 1 ผลลงคะแนนจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจำนวน 190 คน เห็นชอบ จำนวน 149 คน ไม่เห็นชอบ จำนวน 1 คน และไม่ออกเสียงจำนวน 2 และที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยสามัญครั้งที่ 8/2489 เมื่อวันที่ 25 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2489 และที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยสามัญครั้งที่ 9/2489 เมื่อวันที่ 28 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2489 ได้จัดตั้งคณะกรรมการวิสามัญเพื่อพิจารณาร่างแก้ไขรัฐธรรมนูญในวาระที่ 2 จำนวน 15 คน

การพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญวาระที่ 2 (ขั้นแปรญัตติ) ที่ประชุมรัฐสภาได้พิจารณาร่างรัฐธรรมนูญในวาระที่ 2 จำนวน 11 ครั้ง

การประชุมสภาผู้แทนราษฎรเพื่อพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญในวาระที่ 3 (ขั้นลงมติ) ที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยสามัญครั้งที่ 32/2489 เมื่อวันที่ 29 เมษายน พ.ศ.2489 ในการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรด้วยสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้มีการลงมติ ผลปรากฏว่าสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจำนวน 190 คน เห็นชอบกับร่างรัฐธรรมนูญ จำนวน 165 คน และไม่เห็นด้วย 1 คน¹

ภายหลังจากการร่างรัฐธรรมนูญซึ่งเป็นการยกร่างรัฐธรรมนูญใหม่ทั้งฉบับ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2489 ประกาศใช้ในวันที่ 10 พฤษภาคม พ.ศ.2489²

จากเนื้อหาสาระรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2489 เป็นรัฐธรรมนูญที่มีความเป็นประชาธิปไตยมากที่สุด เนื่องจากรัฐธรรมนูญมาตรา 2 อำนาจสูงสุดคืออำนาจอธิปไตยที่เป็นอำนาจสูงสุดมาจากประชาชน ส่วนพระมหากษัตริย์สามารถใช้อำนาจผ่านมาตรา 6

¹ ผู้วิจัยสรุปความจาก ดำรงค์ อิมวิเศษ. (2530) .เล่มเดิม. หน้า 85-173.

² รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489. (2489,10 พฤษภาคม). ราชกิจจานุเบกษา (เล่ม 63 ตอนที่ 30 ก, น. 318-358.).

พระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจนิติบัญญัติทางรัฐสภา มาตรา 7 พระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจบริหารทางคณะรัฐมนตรี และมาตรา 8 พระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจตุลาการทางศาล

อีกทั้งรัฐธรรมนูญได้ส่งผลกระทบต่อเสรีภาพของประชาชนต่อการเปลี่ยนแปลงต่อระบอบทางการเมืองในรูปแบบรัฐสภา เนื่องจากมาตรา 14 บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในร่างกาย เคหะสถาน ทรัพย์สิน การพูด การเขียน การพิมพ์ การโฆษณา การศึกษาอบรม การชุมนุมสาธารณะ การตั้งสมาคม การตั้งคณะพรรคการเมือง การอาชีพ¹

แม้รัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าวเป็นจุดเริ่มต้นที่จะจัดตั้งพรรคการเมืองได้ แต่ไม่มีกฎหมายพรรคการเมืองมารองรับอย่างเป็นทางการ และด้วยสถานการณ์ทางการเมืองได้นำไปสู่การจัดตั้งพรรคแนวรัฐธรรมนูญ พรรคการเมืองที่มีแนวคิดเสรีนิยม โดยสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนและบุคคลที่ใกล้ชิดมีบทบาทในการจัดตั้งพรรค ประกอบด้วย พล.ร.ต.ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ หัวหน้าพรรค นายสงวน จุฑาเดมิย์ นายอุทัย แสงมณี นายดิเรก ชัยนาม มล.กรี เดชาติวงศ์ และนายทองเปลว ชลภูมิ² และพรรคอิสระ ที่นายวิจิตร ลูจิตานนท์ เป็นผู้ก่อตั้งพรรค แต่การจัดตั้งพรรคแนวรัฐธรรมนูญและพรรคอิสระล้วนได้รับการสนับสนุนจากนายปรีดี พนมยงค์ นายกรัฐมนตรี

แม้ว่างานศึกษาของภุรี พวงศ์เจริญจะเห็นว่าพรรคการเมืองจะมีความชัดเจนอย่างเป็นทางการเมื่อประกาศพระราชบัญญัติพรรคการเมืองพ.ศ. 2498 แต่แท้ที่จริงนั้นเมื่อดูตามข้อเท็จจริงการจัดตั้งพรรคการเมืองเป็นในลักษณะที่ไม่เป็นทางการแต่ถูกบรรจุลงในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489³ ที่ถือเป็นรากฐานของการจัดตั้งพรรคการเมือง จะหยุดลงไปพร้อมกับการสิ้นสุดอำนาจของคณะราษฎร แต่การจัดตั้งพรรคการเมืองได้กลับมาภายหลังการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2475แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2495 และการประกาศใช้พระราชบัญญัติพรรคการเมือง พ.ศ. 2498⁴ ที่ได้มีการประกาศใช้เมื่อวันที่ 28 กันยายน พ.ศ. 2498 และการจดทะเบียนพรรคการเมืองได้เกิดขึ้นในเวลาต่อมานั้นพรรคการเมืองอย่างพรรคประชาธิปัตย์ จดทะเบียนพรรคการเมือง เมื่อวันที่ 30 กันยายน พ.ศ. 2498⁵

¹ เล่มเดิม

² ประชัน รักพงษ์. (2520). *เล่มเดิม*. หน้า 228.

³ ภุรี พวงศ์เจริญ. (2560). *เล่มเดิม*. หน้า 220.

⁴ พระราชบัญญัติพรรคการเมือง. (2498, 28 กันยายน). *ราชกิจจานุเบกษา* (เล่ม 72 ตอนที่ 77, น.1-8.). (เล่ม 72 ตอนที่ 77, น.18).

⁵ ประกาศกระทรวงมหาดไทย เรื่องการจดทะเบียนพรรคการเมืองประชาธิปัตย์. (2498, 8 พฤศจิกายน). *ราชกิจจานุเบกษา* (เล่ม 72 ตอนที่ 86 ง, น. 2671-2673).

การเกิดขึ้นของพรรคการเมืองได้เปลี่ยนกลุ่มผลประโยชน์ คณะราษฎรเป็นการสังกัดพรรคการเมือง สิ่งนี้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเครือข่ายทางสังคม อันมีผลมาจากการกระจายตัวของสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนและเครือข่ายทางสังคมนอกวงคณะราษฎร "ปรีดีและผู้ใกล้ชิด" ที่ได้รวมจัดตั้งพรรคการเมืองตามแต่ละแนวคิด ดังจะเห็นได้จากบันทึกของนายปรีดี พนมยงค์ ความตอนหนึ่งว่า

“เมื่อได้ประกาศใช้รัฐธรรมนูญประชาธิปไตยสมบูรณ์ฉบับ 9 พฤษภาคม 2489 ซึ่งคณะราษฎรถือว่า ได้ปฏิบัติหน้าที่สำเร็จตามที่ได้แถลงไว้แก่ราษฎร เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2475 แล้ว คณะราษฎรจึงสลายตัว ผู้ก่อการหรือสมาชิกคณะราษฎรจึงได้แยกกันไปประกอบอาชีพธุรกิจของตนคือ ส่วนหนึ่งไปประกอบธุรกิจส่วนตัวที่ไม่เกี่ยวข้องกับการเมือง อีกส่วนหนึ่งสมัครใจรับใช้ชาติทางการเมืองโดยสังกัดพรรคการเมืองต่างๆ ตามทรรศนะคติของแต่ละคน อาทิ นายควง อภัยวงศ์กับเพื่อนส่วนหนึ่งสังกัดพรรคประชาธิปัตย์ พล.ร.ต. ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์กับเพื่อนส่วนหนึ่งสังกัดพรรคแนวรัฐธรรมนูญ นายสงวน ตุลารักษ์กับเพื่อนส่วนหนึ่งสังกัดพรรคสหชีพ ฯลฯ ส่วนผมไม่ได้สังกัดพรรคการเมืองใด”¹

ในรัฐธรรมนูญฉบับนี้เป็นครั้งแรกที่เกิดขึ้น เนื่องจากมาตรา 17 มาตรา 24 และมาตรา 29 ได้จัดตั้งสภาผู้แทนราษฎรและวุฒิสภา จำนวน 80 คนที่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจะเลือกสมาชิกวุฒิสภาโดยวิธีการลงคะแนนทางอ้อมและลับ² แต่การเกิดขึ้นของวุฒิสภาเป็นการเลือกตั้งที่มาจากประชาชนแม้ว่าจะเป็นทางอ้อมแต่การกระทำได้กลายเป็นสาเหตุที่ทำให้ความขัดแย้งระหว่างนายปรีดี พนมยงค์และนายควงอภัยวงศ์ ได้ทวีความรุนแรง เนื่องจากภายหลังการประกาศใช้รัฐธรรมนูญภายใน 15 วันกำหนดให้มีการการเลือกตั้งวุฒิสภาเมื่อวันที่ 24 พฤษภาคม พ.ศ.2489 ผลปรากฏว่ามีแต่สมาชิกวุฒิสภาที่สนับสนุนนายปรีดี พนมยงค์ได้รับการคัดเลือกยกเว้นเพียง นายเล็ง ศรีสมวงศ์ พรรคประชาธิปัตย์เพียงหนึ่งเดียว

นอกจากนี้รัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าวเป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกที่ได้แยกข้าราชการประจำออกจากข้าราชการการเมือง เนื่องจากมาตรา 24 มาตรา 29 มาตรา 66 กำหนดให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกวุฒิสภา รวมไปถึงคณะรัฐมนตรีต้องไม่เป็นข้าราชการประจำ³

การสิ้นสุดของรัฐบาลอันมีผลสืบเนื่องมาจากรัฐธรรมนูญธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 และการเลือกตั้งสมาชิกวุฒิสภา ได้นำมาสู่การหวนกลับมาอำนาจของ นาย

¹ ปรีดี พนมยงค์. (2526). *ปรีดี พนมยงค์กับสังคมไทย*. หน้า 353-354.

² รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 (2489, 10 พฤษภาคม). *ราชกิจจานุเบกษา* (เล่ม 63 ตอนที่ 30 ก, น. 318-358.)

³ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 (2489, 10 พฤษภาคม). *ราชกิจจานุเบกษา* (เล่ม 63 ตอนที่ 30 ก, น. 318-358.)

ปรีดี พนมยงค์¹ได้รับพระบรมราชโองการแต่งตั้งนายกรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 8 มิถุนายน พ.ศ.2489 แต่ความขัดแย้งระหว่างผู้ให้การสนับสนุนนายปรีดี พนมยงค์ และสมาชิกพรรคประชาธิปัตย์ รวมทั้งเหตุการณ์การเสด็จสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลเมื่อวันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ.2489 ทำให้นายปรีดี พนมยงค์มีความคิดที่จะลาออกจากการเมือง แต่นายปรีดี พนมยงค์ยังคงได้รับตำแหน่งนายกรัฐมนตรี โดยบางส่วนคณะราษฎรฝ่ายเรือนรวมไปถึงกลุ่มปรีดี และผู้ใกล้ชิด ยังคงเป็นรัฐมนตรีชุดเดิม ยกเว้นนายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม แต่ต่อมารัฐบาลนายปรีดี พนมยงค์ ได้ลาออกจากราชการเมื่อวันที่ 23 สิงหาคม พ.ศ.2489

4.3.3. รัฐบาลพล.ร.ต.ถวัลย์ อารังนาวาสวัสดิ์

รัฐบาลพล.ร.ต.ถวัลย์ อารังนาวาสวัสดิ์ มีที่มาจากการสนับสนุนของนายปรีดี พนมยงค์และพรรคการเมืองพันธมิตร ดังจะเห็นได้จากรายชื่อรัฐมนตรีส่วนใหญ่ที่มาจากรัฐบาลชุดเดิม ประกอบด้วย นายดิเรก ชัยนาม รองนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ นายวิจิตร ลุคิตานนท์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง นายเดือน บุนนาค รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ นายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม มล.กรี เดชาติวงศ์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงคมนาคม นายวิลาศ โอสถานนท์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงพาณิชย์ นายจำลอง ดาวเรือง รัฐมนตรี นายเตียง ศิริขันธ์ รัฐมนตรี และนายทองเปลว ชลภูมิ รัฐมนตรี¹ สำหรับภูมิหลังพล.ร.ต.ถวัลย์ อารังนาวาสวัสดิ์ นั้น

พล.ร.ต.ถวัลย์ อารังนาวาสวัสดิ์ เกิดเมื่อวันที่ 21 พฤศจิกายน พ.ศ. 2444 เป็นบุตรนายอู่ ธารีสวัสดิ์และนางเงิน ธารีสวัสดิ์ การศึกษาชั้นต้นศึกษาโรงเรียนตัวอย่างประจำจังหวัดพระนครศรีอยุธยาและโรงเรียนมัธยมวัดเทพศิรินทร์และจบการศึกษาฝึกหัดครู จากนั้นพล.ร.ต.ถวัลย์เข้าศึกษาที่โรงเรียนนายเรือศึกษาวิชากฎหมาย ที่โรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรมควบคู่กัน ในเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครองพล.ร.ต.ถวัลย์เป็นสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายทหารเรือและก่อนดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีพล.ร.ต.ถวัลย์ผ่านการทำงานการเมืองหลายตำแหน่ง²

การบริหารของรัฐบาลพล.ร.ต.ถวัลย์ อารังนาวาสวัสดิ์ ต้องเผชิญปัญหานานัปการ ทั้งความขัดแย้งทั้งภายในรัฐบาลจากกรณี นายกว้าง ทองทวี สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรพรรคสหชีพ

¹พระบรมราชโองการ ประกาศ ตั้งและแต่งตั้งรัฐมนตรี (จำนวน 18 ราย). (2489,26 สิงหาคม). *ราชกิจจานุเบกษา (เล่ม 63 ตอนที่ 56 ก, น.3-5)*. (เล่ม 63 ตอนที่ 56 ก, น. 3-5).

²สิริ เปรมาจิตต์. (2532). *ชีวิตและงาน ของพลเรือตรีถวัลย์ อารังนาวาสวัสดิ์ นายกรัฐมนตรีคนที่ 8 ของไทย อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ บริษัทธรรมสาร*.

(มหาสารคาม) ขออภิปรายไม่ไว้วางใจนายวิลาศ ไสงานนท์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงพาณิชย์ในประเด็นการปฏิบัติราชการและดำเนินนโยบายเรื่องข้าวไม่สุจริต ปัญหาทุจริตภายในรัฐบาล การลาออกของนายดิเรก ชัยนาม รองนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ปัญหาเศรษฐกิจอันเนื่องมาจากสภาวะหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ตลอดจนเหตุการณ์สวรรคตของรัชกาลที่ 8 ที่พรรคประชาธิปัตย์และกลุ่มอนุรักษ์นิยมมุ่งโจมตี จนนำมาสู่การอภิปรายทั่วไปต่อรัฐบาลพล.ร.ต.ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์เป็นเวลา 8 วัน โดยที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรได้ลงมติไม่ไว้วางใจ เมื่อวันที่ 27 พฤษภาคม พ.ศ. 2490 ด้วยคะแนน 86:60 งดออกเสียงจำนวน 16 คน¹และการกลับมาใช้อำนาจของฝ่ายทหาร ส่งผลให้รัฐบาลพล.ร.ต.ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ สิ้นสุดอำนาจจนนำไปสู่ไปเหตุการณรัฐประหาร เมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ.2490

จะเห็นได้ว่า ในตลอดระยะเวลาของการเกิดของรัฐบาลพลเรือน ด้วยสถานการณ์ทางการเมืองและสภาวะปัญหาอันเนื่องมาจากสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้รัฐบาลพลเรือนไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างเต็มที่แต่ความพยายามของผู้มีอำนาจของรัฐบาลพลเรือนในการวางรากฐานการเมืองในรูปแบบรัฐสภาที่การเกิดขึ้นของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 จึงเกิดการรวมตัวจัดตั้งพรรคการเมือง โดยการเกิดขึ้นของพรรคการเมืองส่งผลให้เกิดการแข่งขันในรูปแบบรัฐสภาระหว่างพรรคการเมืองและการที่นักการเมือง อย่างนายปรีดี พนมยงค์ และนายควง อภัยวงศ์ต่างให้การสนับสนุนพรรคการเมืองที่อยู่ฝ่ายตรงข้าม แต่ในท้ายที่สุดการขึ้นมามีอำนาจของรัฐบาล พล.ร.ต.ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ ต้องเผชิญปัญหาหลายประการ และการจับมือระหว่างฝ่ายอนุรักษ์นิยม พรรคประชาธิปัตย์ และฝ่ายทหารที่กลับมาบีบบทบาทอีกครั้งทำให้รัฐบาลพลเรือนสิ้นสุดอำนาจจนเกิดเหตุการณรัฐประหารเมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ.2490 และเหตุการณ์ได้ไปสู่การหยุดชะงักของการเมืองในรูปแบบประชาธิปไตยแบบเสรีนิยม

4.4 การต่อสู้และการตั้งมั่นการเมืองในรูปแบบระบบเสรีประชาธิปไตยแบบรัฐสภา

เหตุการณรัฐประหาร พ.ศ.2490 เป็นเหตุการณรัฐประหารที่ได้ยึดอำนาจจากรัฐบาลพล.ร.ต.ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ ภายใต้การนำของ พล.ท.ผิน ชุณหะวัณ หัวหน้า น.อ.กาจ กาจสงคราม พ.ท.ก้าน จำนงภูมิเวท พ.อ.สวัสดิ์ สวัสดิ์รัตนชัย และจอมพลป.พิบูลสงครามได้กลับมาใช้อำนาจอีกครั้ง การกระทำของคณะรัฐประหารได้ส่งผลการวางรากฐานประชาธิปไตยหยุดชะงัก

¹ ประเสริฐ ปัทมะสุคนธ์. (2517). รัฐสภาไทยในรอบสี่สิบสองปี (2475-2517). กลุ่ม "รัฐกิจเสรี". หน้า

เนื่องจากพฤติกรรมของคณะรัฐประหารเป็นการขัดประชาธิปไตยซึ่งสาเหตุของการรัฐประหาร งานศึกษาของสุชิน ต้นสกุล สรุปลงสาเหตุ ดังนี้

1. ความเดือดร้อนของประชาชนอันเนื่องมาจากการขาดแคลนการบริโภคข้าว 2. ปัญหาภาวะเศรษฐกิจเสื่อมโทรมภายหลังสงคราม 3. การบริหารงานของรัฐบาลหย่อนสมรรถภาพ 4. ปัญหาความไม่สงบเรียบร้อย 5. กรณีรัชกาลที่ 8 สวรรคต 6. การเปิดอภิปรายทั่วไปไม่ไว้วางใจรัฐบาลโดยพรรคประชาธิปัตย์ 7. ความไม่พอใจของกลุ่มทหารบก¹

แต่คณะรัฐประหารไม่ได้ใช้อำนาจ เพราะมีความเป็นไปได้ว่าทางคณะรัฐประหารต้องการได้รับการยอมรับจากชาติตะวันตก เนื่องจาก ประเทศสัมพันธมิตร ได้แก่ อังกฤษและสหรัฐอเมริกา จะไม่ยอมรับฐานะของรัฐบาลเนื่องจากภูมิหลังของจอมพลป.พิบูลสงคราม² ซึ่งสอดคล้องที่นายดิเรก ชัยนามอดีตรองนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศในรัฐบาลชุดเก่า ที่ด้วยความสามารถจึงได้รับการร้องขอจากคณะรัฐประหารให้นายดิเรกยังคงดำรงตำแหน่งเพื่อนำนาชาตินิยมรับรัฐบาล³

ภายหลังการรัฐประหารได้นำไปสู่การยกเลิกรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 และได้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2490⁴ สำหรับสาเหตุของการประกาศรัฐธรรมนูญได้ชี้แจงเหตุว่า

“บัดนี้ประเทศชาติตกอยู่ในภาวะวิกฤตกาล ประชาชนพลเมืองได้รับความลำบากเดือดร้อน เพราะขาดอาหาร ขาดเครื่องนุ่งห่ม และขาดแคลนสิ่งอื่น ๆ นานัปการ เครื่องบริโภคและอุปโภคทุกอย่างมีราคาสูงขึ้นกว่าแต่ก่อนเป็นอันมาก เป็นเหตุให้เกิดความเสื่อมทรามในศีลธรรม อย่างไม่เคยมีมาแต่กาลก่อนขึ้นในประชาชน บรรดาผู้บริหารราชการแผ่นดินและสภาไม่อาจ ดำเนินการแก้ไขสิ่งที่ไม่ดีให้กลับเข้าสู่ภาวะอย่างเดิมได้ การดำเนินการของรัฐบาลและการควบคุมราชการฝ่ายบริหารของรัฐสภา เพื่อมุ่งหมายที่จะช่วยกันแก้ไขให้ดีขึ้น ตามวิถีทางที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญฉบับนั้น ไม่ประสบ

¹ สุชิน ต้นสกุล. (2517). *ผลสะท้อนทางการเมืองของรัฐประหาร พ.ศ. 2490*. (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ. หน้า 19.

² ประชัน รักพงษ์. (2520). *เล่มเดิม*. หน้า 246.

³ สวิตรา ดวงประทีป และ ชาติชาย มุกสง. (2566). เสียงจากอดีตคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนที่สังัดเจียมชีวิตและตัวตนของ นายดิเรก ชัยนามนักการทูตแห่งสมัยคณะราษฎร 2475-2490. ใน *เอกสารโครงการจัดประชุมวิชาการระดับชาติ เวทีวิจัยมนุษยศาสตร์ไทย ครั้งที่ 15 “มนุษยศาสตร์ระดับสรรพเสียง: ถกเถียงเพื่ออยู่ร่วม”* “Humanities Hearing: Discussing Voices for Co-existence”. หน้า 399.

⁴ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2490. (2490, 9 พฤศจิกายน). *ราชกิจจานุเบกษา* (เล่ม 64 ตอนที่ 53 ก, น.1-32).

ผลดีเลยแม้แต่น้อย เป็นการผิดหวังของประชาชนทั้งประเทศ และตรงกันข้ามกลับทำให้เห็นว่า การแก้ไขทุกอย่างเป็นเหตุที่ทำให้ประเทศชาติทรุดโทรมลงเป็นลำดับ ถ้าจะคงปล่อยให้ไปตามยะถากรรม ก็จะนำมาซึ่งความหายนะแก่ประเทศชาติอย่างไม่มีสุดสิ้น จนถึงกับว่าจะไม่ดำรงอยู่ในภาวะอันควรแก่ความเป็นไทยต่อไปอีกได้ ราษฎรไทยส่วนมากผู้สนใจต่อการณ์พร้อมด้วยทหารของชาติได้พร้อมใจกันนำ ความขึ้นกราบบังคมทูล ขอให้เลิกใช้รัฐธรรมนูญปัจจุบัน และประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่อัน จะเป็นวิถีทางจรรโลงประเทศชาติให้วัฒนาถาวร อีกทั้งจะเป็นทางบำบัดยุคเข็ญของประชาชนทั้งปวงให้เข้าสู่ภาวะปกติได้สืบไป”¹

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2490 เป็นรัฐธรรมนูญที่ไม่สมบูรณ์อันเนื่องมาจาก พระมหากษัตริย์ยังทรงพระเยาว์และศึกษาในต่างประเทศ จึงทำให้ต้องอาศัยการลงนามของผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ แต่พระยามานวราชเสวี (ปลอด ณ สงขลา) เดินทางไปต่างจังหวัดตามคำกล่าวอ้างของคณะรัฐประหาร² แต่อย่างไรก็ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2490 ได้ให้อำนาจแก่พระมหากษัตริย์ดังจะเห็นได้จากมาตรา 3 องค์พระมหากษัตริย์ดำรงอยู่ในฐานะอันเป็นที่เคารพสักการะ ผู้ใดจะละเมิดมิได้ โดยพระองค์สามารถใช้พระราชอำนาจในการตั้งคณะรัฐมนตรีตามมาตรา 74 และรัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าวได้เปิดโอกาสให้พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งตำแหน่งอภิรัฐมนตรี ตามมาตรา 9 จำนวน 5 นายเพื่อทำหน้าที่เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์และถวายคำปรึกษาให้แก่พระมหากษัตริย์ และคณะรัฐประหารได้แต่งตั้งคณะอภิรัฐมนตรีทั้งหมด 5 นาย ประกอบด้วยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนชัยนาทนเรนทร ประธานอภิรัฐมนตรี พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอลองกุญ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าธานีนิวัต พระยามานวราชเสวี พลตำรวจเอกอดุล อดุลเดชจรัส³ รัฐธรรมนูญได้ให้อำนาจแก่อภิรัฐมนตรี โดยงานศึกษาหยุด แสงอุทัยชี้ให้เห็นว่าการดำเนินงานของอภิรัฐมนตรีมีลักษณะคล้ายคลึงกับคณะเผด็จการ⁴

¹ เล่มเดิม

² ศุภกาญจน์ ตันตราภรณ์. (2546). รัฐธรรมนูญและสถาบันการเมือง : ศึกษารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2489 และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย(ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2490. (วิทยานิพนธ์นิติศาสตร์มหาบัณฑิต).จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,กรุงเทพฯ. หน้า 79-80.

³ พระบรมราชโองการประกาศ แต่งตั้งอภิรัฐมนตรี. (2490,11พฤศจิกายน). ราชกิจจานุเบกษา (เล่ม 64 ตอนที่ 54 ก, น. 688-689). (เล่ม 64 ตอนที่ 54 ก, น. 688-689).

⁴ สุณีย์ อธิมูติภาพ. (2518). การร่างรัฐธรรมนูญ 2492 . (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตร์มหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,กรุงเทพฯ. หน้า 9.

เนื่องด้วยการยกเลิกสภาผู้แทนราษฎรและวุฒิสภาทำให้ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2490 มาตรา 96 ในวาระเริ่มแรก วุฒิสภาประกอบด้วยสมาชิกซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงเลือกตั้ง ภายในกำหนด 15 วัน นับตั้งแต่วันที่ใช้รัฐธรรมนูญนี้ และถ้าจำเป็นจะทำการประชุมวุฒิสภาก็ได้ซึ่งในกรณีนี้ให้วุฒิสภามีอำนาจหน้าที่ของรัฐสภาไปจนกว่าการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้จะสำเร็จเรียบร้อย จะเห็นได้ว่าสิ่งนี้แสดงให้เห็นถึงการเป็นตัวแทนของพระมหากษัตริย์ในการทำหน้าที่และจากหน้าที่ของวุฒิสภาลงมา ประการแสดงให้เห็นถึงการมีอำนาจเหนือกว่าสภาผู้แทนราษฎร¹ และเนื่องจากวุฒิสภามาจากการแต่งตั้งจึงมีความแตกต่างจากรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 ที่มาจากการเลือกตั้งโดยอ้อม และวุฒิสภา สภาผู้แทนราษฎร คณะรัฐมนตรี มาจากข้าราชการประจำได้

อีกทั้ง มาตรา 98 ให้ดำเนินการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนตามความในมาตรา 97 ให้เสร็จสิ้นลงภายในกำหนดเก้าสิบวัน นับแต่วันที่ใช้รัฐธรรมนูญนี้ จึงทำให้ภายหลังจากนี้ทางคณะรัฐบาลจะดำเนินการเลือกตั้งในวันที่ 29 มกราคม พ.ศ. 2491

ความแตกต่างของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2490 และเหตุผลหลายประการที่ได้กล่าวข้างต้นจึงทำให้คณะรัฐประหารมอบหมายให้ นายควง อภัยวงศ์ หัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์จัดตั้งรัฐบาล² และการแต่งตั้งคณะรัฐมนตรีเมื่อพิจารณารายชื่อรัฐมนตรีส่วนใหญ่มีทั้งบุคคลภายนอกและสมาชิกพรรคประชาธิปัตย์ เป็นที่น่าสังเกตว่าสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนที่สังกัดพรรคประชาธิปัตย์ นายประจวบ บุนนาค รัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุข มล.อุดม สนิทวงศ์ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงคมนาคม³ ยังคงได้รับตำแหน่งทางการเมือง

สถานการณ์เหตุการณ์รัฐประหารทำให้คณะราษฎรฝ่ายพลเรือนและเครือข่ายทางสังคมนอกวงคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน “ปรีดีและผู้ใกล้ชิด” โดยเฉพาะบุคคลที่มีความใกล้ชิดกับนายปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน ต้องถูกสลายอิทธิพล นายปรีดี พนมยงค์ ในคืนวัน

¹ ศุภกาญจน์ ตันตราภรณ์. (2546). รัฐธรรมนูญและสถาบันการเมือง : ศึกษารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2489 และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย(ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2490. (วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต).จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,กรุงเทพฯ. หน้า 86.

² พระบรมราชโองการ ประกาศ แต่งตั้งนายกรัฐมนตรี (นายควง อภัยวงศ์ สมัยที่ 3). (2490,11 พฤศจิกายน). ราชกิจจานุเบกษา (เล่ม 64 ตอนที่ 54 ก.น. 690-691).

³ พระบรมราชโองการ ประกาศ แต่งตั้งรัฐมนตรี (จำนวน 21 ราย). (2490,22 พฤศจิกายน). ราชกิจจานุเบกษา.

รัฐประหารสามารถหนีการจับกุมและเดินทางไปพำนักกับฝ่ายทหารเรือที่สัตหีบ และได้ลี้ภัยไปต่างประเทศ ด้วยสาเหตุความตอหนี่งว่า

“เพื่อหลีกเลี่ยงการสู้รบระหว่างคนไทยด้วยกันเอง ข้าพเจ้าจึงตัดสินใจเดินทางออกจากเมืองไทย เพื่อลี้ภัยไปอยู่ในสิงคโปร์ก่อน โดยรอคอยเวลาที่เหมาะสมในการเดินทางกลับสู่บ้านเกิดเมืองนอนอย่างสันติ”¹

นายสงวน ตุลารักษ์ อดีตเอกอัครราชทูตประจำสาธารณรัฐจีนได้ลี้ภัยในถิ่นพำนักไม่ได้เดินทางกลับประเทศไทย² นายดิเรก ชัยนาม เอกอัครราชทูตประจำพระราชสำนักเซนต์เจมส์ (สหราชอาณาจักร) ยังคงดำรงตำแหน่งตามคำขอของคณะรัฐประหาร³ ตัวแทนเครือข่ายทางสังคมนอกวงคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน “ปรีดีและผู้ใกล้ชิด” นายเตียง ศิริขันธ์ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่มาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ⁴ มีความพยายามที่จะเคลื่อนไหวเพื่อต่อรัฐประหาร นายเดือน บุญนาค ได้ถูกคณะรัฐประหารเขียนเอกสารเพื่อมอบอำนาจให้แก่คณะรัฐประหาร⁵

นอกจากนี้คณะรัฐประหารมีความพยายามที่จะออกประกาศจับ เช่น วันที่ 24 พฤศจิกายน ออกประกาศจับ นายทองเปลว ชลภูมิ นายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ และนายเตียง ศิริขันธ์ วันที่ 30 พฤศจิกายนจับนายเดือน บุญนาค วันที่ 2 ธันวาคมค้นบ้านนายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ ครั้งที่ 5 วันที่ 5 ธันวาคมจับนายทวี บุญยเกษตรและนายวิจิตร ลุติตานนท์ วันที่ 10 ธันวาคมจับนายทองเปลว ชลภูมิ วันที่ 19 ธันวาคมจับนายเปา จักกะพาก แต่ต่อมาบุคคลเหล่านี้ได้ถูกปล่อยตัว⁶

อีกกรกระทำที่สะท้อนว่าไม่เป็นประชาธิปไตยกับเหตุการณ์การจัดการเลือกตั้ง เมื่อวันที่ 29 มกราคม พ.ศ.2491 ที่การดำเนินงานของผู้มีอำนาจได้มีความพยายามในการกีดกันบุคคลผู้ให้การสนับสนุนนายปรีดี พนมยงค์ในการลงสมัครรับเลือกตั้ง แต่การเลือกตั้งยังปรากฏพรรคสหชีพ

¹ ปรีดี พนมยงค์. (2529). *ชีวิตฉันมวนของข้าพเจ้าและ 21 ปีที่ลี้ภัยในสาธารณรัฐราษฎรจีนแปลจาก = Ma vie mouvementee et MES 21 ans d' exil en Chine populaire*. เทียนวรรณ. หน้า 106.

² สงวน ตุลารักษ์. (2538). *อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ม.ป.พ.* หน้า 19.

³ สวิตรา ดวงประทีป และชาติชาย มุกสง. (2566). *เล่มเดิม*. หน้า 399.

⁴ ประจวบ อัมพะเสวต. (2543). *พลิกแผ่นดิน : ประวัติการเมืองไทย 24 มิถุนายน 2475-14 ตุลาคม 2516*. สุขภาพใจ. หน้า 256

⁵ สิริวิรัตน์ เรืองวงษ์วาร. (2521). *บทบาททางการเมืองของนายควง อภัยวงศ์ ตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ถึง 2491*. (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต).จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ. หน้า 332.

⁶ สุทธชัย ยัมประเสริฐ. (2532). *การเคลื่อนไหวทางการเมืองที่ต่อต้านรัฐบาลสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2491-2500)*. (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต).จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ. หน้า 88-90.

และพรรคแนวรัฐธรรมนูญเข้าแข่งขันที่ลงเลือกตั้งในนามอิสระ อีกด้านหนึ่งนอกจากพรรคประชาธิปไตย ภายใต้การนำของนายควง อภัยวงศ์ พรรคธรรมาธิปไตยที่สนับสนุนจอมพลป.พิบูลสงคราม พรรคประชาชน ผลการเลือกตั้งพรรคประชาธิปไตยได้รับการเลือกตั้งมากที่สุดจำนวน 54 คน¹ จากเหตุการณ์การเลือกตั้งทำให้นายควง อภัยวงศ์ ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเป็นสมัยที่ 4² และจากรายชื่อคณะรัฐมนตรีร่วมรัฐบาลมีข้อสังเกตว่ารัฐมนตรีส่วนจะเป็นสมาชิกพรรคประชาธิปไตย ชำราชากรชั้นรวมไปถึงบุคคลที่มีความใกล้ชิดกับนายควง อย่างนายชม จารุรัตน์

แม้งานศึกษาอาหาร อยู่สมบุรณ์จะมองว่าในช่วงการเรืองอำนาจของคณะราษฎรไม่สามารถส่งผ่านแนวความคิดประชาธิปไตยได้ อันเนื่องมาจากปัญหาหลายประการ³ แต่การกระทำของนายควง อภัยวงศ์ นายกรัฐมนตรีมีความพยายามที่จะส่งผ่านแนวความคิดประชาธิปไตย ดังจะเห็นได้จากความต้องการที่จะให้ประเทศไทยมีรัฐธรรมนูญฉบับถาวรจึงนำไปสู่การร่างรัฐธรรมนูญโดยให้มีสภาร่างรัฐธรรมนูญที่มีสมาชิกร่างรัฐธรรมนูญมาจากการเลือกตั้งโดยอ้อม⁴ โดยสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญมีจำนวน 40 คน

คณะรัฐประหารมีความต้องการที่จะได้อำนาจจึงได้จับบังคับให้นายควง อภัยวงศ์ ออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2491 และในวันที่ 15 เมษายน 2491 จอมพลป.พิบูลสงคราม ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี (8 เมษายน พ.ศ.2491 – 16 กันยายน พ.ศ. 2500)⁵ จากการพิจารณารายชื่อรัฐมนตรีจะเห็นได้ว่า จะเป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ นักการเมืองหลากหลายพรรค(สหพรรค) ที่รัฐบาลต้องให้ผลประโยชน์แก่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่ร่วมรัฐบาล ดังจะเห็นได้จากการแต่งตั้งรัฐมนตรี

¹ สุชิน ตันติกุล. (2517). *ผลสะท้อนทางการเมืองของรัฐประหาร พ.ศ. 2490*. (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต).จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ. หน้า 95.

² พระบรมราชโองการ ประกาศ ตั้งนายกรัฐมนตรี (นายควง อภัยวงศ์ สมัยที่ 4). (2491,25 กุมภาพันธ์). *ราชกิจจานุเบกษา* (เล่ม 65 ตอนที่ 12 ก ฉบับพิเศษ,น.1-2).

³ อาทอ อยู่สมบุรณ์. (2541). *คณะราษฎรกับกระบวนการสร้างประชาธิปไตย*. (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต).จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.

⁴ สุณีย์ อธิมุติภาพ. (2518). *การร่างรัฐธรรมนูญ 2492*. (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต).จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ. หน้า 44.

⁵ พระบรมราชโองการ ประกาศ ตั้งนายกรัฐมนตรี (จอมพล แปลก พิบูลสงคราม). (2491,13 เมษายน). *ราชกิจจานุเบกษา*. (เล่ม65 ตอนที่ 20 ก, น. 240-241).

สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจากพรรคประชาธิปัตย์ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีและเลขาธิการรัฐมนตรี

พรรคพันธมิตรกับรัฐบาลดำรงตำแหน่งรัฐมนตรี พรรค 2 คน

ผู้ทรงคุณวุฒิของจอมพลป.พิบูลสงคราม ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีกระทรวงสำคัญ¹

ส่วนพรรคประชาธิปัตย์ไม่ได้เข้าร่วมรัฐบาลแต่เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่สังกัดฝ่ายค้านมีเพียงบางส่วนของที่เข้าร่วมกับรัฐบาลทำให้เกิดความไม่พอใจที่มีต่อรัฐบาลพุ่งสูงขึ้น

จากสถานการณ์ของคณะรัฐประหารที่มีความพยายามในการสร้างเสถียรภาพให้แก่รัฐบาลทำให้เกิดความไม่พอใจเป็นวงกว้างจนนำไปสู่เหตุการณ์กบฏเสนานิการฯ เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ.2491 อันมีสาเหตุมาจากความไม่พอใจของกลุ่มนายทหารบกที่มีต่อคณะรัฐประหาร แม้ว่าคณะราษฎรและเครือข่ายทางนอกวงคณะราษฎรจะสนับสนุนบทบาทไป แต่จากการเหตุการณ์ดังกล่าวได้มีความพยายามในการใส่ร้าย สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน ดังจะเห็นได้จากการแถลงของ พล.ต.ต.เผ่า ศรียานนท์ ผู้ช่วยอธิบดีกรมตำรวจ ที่ได้แถลงว่าสมาชิกคณะราษฎรได้เข้าไปมีบทบาทในเหตุการณ์กบฏนายอรรถกิตติ พนมยงค์ สนับสนุนเงิน 10,000,000 บาทเพื่อใช้ในการสนับสนุน นายปราโมทย์ พึ่งสุนทร อดีตผู้อำนวยการสำนักทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์² แต่จากการศึกษาและการเก็บหลักฐานของงานศึกษานักวิจัยพล ใจจริง พบว่าหลักฐานเอกสาร NARA เหตุการณ์กบฏที่มีที่มาเพื่อต่อต้านรัฐบาลโดยกลุ่มปรีดีและกลุ่มรอยัลลิสต์ พบการกล่าวถึงสมาชิกคณะราษฎรคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนในการดำรงตำแหน่งรัฐบาลชุดใหม่ เช่น นายควง อภัยวงศ์ ดำรงตำแหน่งรองนายกรัฐมนตรี นายทวี บุณยเกตุ ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและนายดิเรก ชัยนาม ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ³

อีกเหตุการณ์ที่คณะราษฎรฝ่ายพลเรือนและเครือข่ายทางสังคมนอกวงคณะราษฎร “ปรีดีและผู้ใกล้ชิด” มีบทบาทเหตุการณ์กบฏวังหลวง (ขบวนการประชาธิปไตย) โดยสำหรับสาเหตุของ

¹ สมุทร สุรักชกะ. (2507). 26 การปฏิวัติไทยและรัฐประหารสมัย 2089 ถึง 2507. สื่อการพิมพ์. หน้า 500-501.

² สุทธชัย ยิ้มประเสริฐ. (2532). การเคลื่อนไหวทางการเมืองที่ต่อต้านรัฐบาลสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2491-2500) . (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต).จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ. หน้า 124.

³ ณัฐพล ใจจริง. (2552). การเมืองไทยสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามภายใต้ระเบียบโลกของสหรัฐอเมริกา(พ.ศ. 2491-2500) . (วิทยานิพนธ์ รัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต).จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ. หน้า 81.

การดำเนินงาน งานศึกษาชิ้นสำคัญของสุเพ็ญ ศิริคุณชี้ให้เห็นว่าคณะผู้ก่อการต้องการนำรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2475 กลับมา¹และด้วยความไม่พอใจในรัฐบาลและการสูญเสียอำนาจจึงได้ร่วมกับฝ่ายทหารเรือบางส่วน เหตุการณ์เกิดขึ้นระหว่างวันที่ 26-27 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2492 และพบบทบาทของสมาชิกหลายคนเช่น นายปราโมทย์ พึ่งสุนทร นายทองเย็น หลีละเมียร นายทวี ตะเวทิกุล รวมไปถึงนายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ นายจำลอง ดาวเรือง นายถวิล อุดล

จากรายชื่อจะเห็นได้ว่าสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนและเครือข่ายทางสังคมนอกวงคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน “ปรีดีและผู้ใกล้ชิด” ที่เข้าร่วมเหตุการณ์กับปฏิวัติล้มล้างได้ลดจำนวนลงเหลือเฉพาะบุคคลที่มีความเป็นไปได้ว่ามีความศรัทธาต่อนายปรีดี พนมยงค์ เพราะเหตุการณ์รัฐประหารพ.ศ.2490 เป็นเหตุการณ์ที่ได้จัดอิทธิพลกลุ่มดังกล่าวลง โดยผลของการต่อสู้ระหว่างฝ่ายกบฏและรัฐบาลนั้นฝ่ายกบฏเป็นฝ่ายแพ้ โดยงานศึกษาของสรศักดิ์ งามขจรกุลกิจ เสนอว่าความล้มเหลวของฝ่ายกบฏอาจมีส่วนมาจากความขัดแย้งทางการเมืองกับกลุ่มทหารเรือกับสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีความคิดขัดแย้งกัน เนื่องจากกลุ่มทหารเรือมีผลประโยชน์และต้องการที่จะพัฒนากองทัพ ซึ่งแตกต่างจากแนวคิดของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ²

เหตุการณ์กับปฏิวัติล้มล้างทำให้สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนและเครือข่ายทางสังคมนอกวงคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน”ปรีดีและผู้ใกล้ชิด” กระจายกระเจา นายปรีดี พนมยงค์ สามารถหลุดพ้นการจับกุมจากเจ้าหน้าที่รัฐได้ แต่นายปรีดีต้องลี้ภัยไปต่างประเทศจนสิ้นชีวิต ส่วนนายดิเรก ชัยนามผู้ได้รับการเสนอชื่อจากฝ่ายกบฏให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี แต่นายดิเรกไม่ทราบเรื่องจึงได้เข้าพบจอมพลป.พิบูลสงครามเพื่อปฏิเสธ³ ส่วนบุคคลที่เสียชีวิตในระหว่างการจับกุมนายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ (อุบลราชธานี) นายจำลอง ดาวเรือง (มหาสารคาม) นายถวิล อุดล (ร้อยเอ็ด)และนาย

¹ สุเพ็ญ ศิริคุณ. (2518). *กบฏวังหลวง (26 กุมภาพันธ์ 2492)*. (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.

² สรศักดิ์ งามขจรกุลกิจ. (2531). *ขบวนการเสรีไทยกับความขัดแย้งทางการเมืองภายในประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ. 2481-2492*. (วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตรมหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ. หน้า 329.

³ อัสฎา ชัยนาม. (2547). การอภิปรายเรื่องศ.ดิเรก ชัยนาม:แบบฉบับนักรัฐศาสตร์การทูต ในโอกาสวันครบรอบสถาปนาคณะรัฐศาสตร์ครบรอบ 54 ปี เมื่อวันที่ 13 มิถุนายน 2546 ณ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ใน *นิทัศน์รัฐศาสตร์ 2547: เอกสารทางวิชาการประจำปี*. สมาคมรัฐศาสตร์แห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า39-40.

ทองเปลว ชลภูมิ ถูกเจ้าหน้าที่สังหารเมื่อวันที่ 4 มีนาคม พ.ศ.2492 และภายหลังที่เจ้าหน้าที่จับกุมเพิ่มเติมนายทวี ตะเวทิกุล ถูกยิงเสียชีวิตในระหว่างการหลบหนี เมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ.2492 จากเหตุการณ์ทำให้ความพยายามและการต่อสู้ของฝ่ายนิยมประชาธิปไตยได้สิ้นสุดลงและไม่สามารถหวนคืนกลับมาใช้อำนาจได้อีกเนื่องด้วยการเรืองอำนาจของฝ่ายทหาร

ภายหลังเหตุการณ์กบฏวังหลวง การดำเนินการจัดทำรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักร พุทธศักราช 2492 การดำเนินการจัดทำร่างรัฐธรรมนูญได้ดำเนินการตามขั้นตอนของกฎหมาย แต่ด้วยเนื้อหาและความต้องการของคณะผู้ร่างรัฐธรรมนูญที่มาจาก การสนับสนุนของพรรคประชาธิปัตย์ ทำให้คณะรัฐประหารเกิดความไม่พอใจอย่างไรก็ตามต่อมากการร่างรัฐธรรมนูญได้เสร็จสิ้นและประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2492¹

สำหรับเนื้อหารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2492 ความพยายามที่จะแสดงถึงความเป็นประชาธิปไตยดังจะเห็นได้จาก มาตรา 15 องคมนตรีต้องไม่เป็นข้าราชการประจำ รัฐมนตรีหรือข้าราชการการเมืองอื่น สมาชิกวุฒิสภา สมาชิกสภาผู้แทน หรือสมาชิกหรือเจ้าหน้าที่ในพรรคการเมือง และต้องไม่แสดงการฝักใฝ่ในพรรคการเมืองใด ๆ² มาตราดังกล่าวจึงมีความคล้ายคลึงกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2492 มาตรา 60 กำลังทหารพึงใช้เพื่อการรบหรือการสงคราม หรือเพื่อปราบปรามการ จลาจล และจะใช้ได้ก็แต่โดยกระแสพระบรมราชโองการเว้นแต่ในกรณีที่มีประกาศใช้กฎอัยการศึก การใช้กำลังทหารเพื่อช่วยเหลือราชการอื่น ให้เป็นไปตามบทบัญญัติแห่งกฎหมาย มาตรา 61 เอกชนก็ดี คณะบุคคลก็ดี พรรคการเมืองก็ดี จะใช้กำลังทหารไม่ว่าโดยตรงหรือโดยทางอ้อมเป็นเครื่องมือในทางการเมืองมิได้ สิ่งนี้ย่อมสะท้อนไปถึงความพยายามของผู้ร่างรัฐธรรมนูญที่จะต้องการตัดวงจรรัฐประหารโดยทหาร

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2492 ยังแสดงให้เห็นถึงการให้สิทธิเสรีภาพแก่ประชาชนดังจะเห็นได้จาก มาตรา 163 การห้ามฝ่ายบริหารตั้งศาลพิเศษ และมาตรา 35 การห้ามฝ่ายบริหารห้ามเสรีภาพในการเขียน การพิมพ์ และการโฆษณาด้วยการสั่งปิดโรงพิมพ์³

นอกจากนี้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2492 ยังคงกำหนดให้มี 2 สภา ประกอบด้วย มาตรา 82 วุฒิสภาประกอบด้วยสมาชิกมีจำนวนหนึ่งร้อยคน ซึ่งพระมหากษัตริย์

¹ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2492. (2492,23 มีนาคม). *ราชกิจจานุเบกษา* (ตอน 17 เล่มที่ 66ฉบับพิเศษ ,น.1-23). (ตอน17 เล่มที่ 66ฉบับพิเศษ ,น.1-23).

² เล่มเดิม

³ ประชัน รักพงษ์. (2520). *เล่มเดิม*. หน้า 282.

ทรงเลือกและแต่งตั้งจากผู้มีสิทธิสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทน และรัฐธรรมนูญยังคงให้มีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ตามมาตรา 86 สภาผู้แทนประกอบด้วยสมาชิกซึ่งราษฎรเลือกตั้ง มีจำนวนตามเกณฑ์ที่จำนวนราษฎรแต่ละจังหวัด¹

ภายหลังจากความขัดแย้งทางการเมือง หลายเหตุการณ์ และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2492 ได้ส่งผลให้จอมพลป.พิบูลสงครามตัดสินใจทำรัฐประหารเงียบเมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายน พ.ศ.2494

จะเห็นได้ว่า แม้ว่าเหตุการณ์รัฐประหาร พ.ศ.2490 เมื่อวันที่ 28 พฤศจิกายน พ.ศ.2490 เป็นเหตุการณ์การรัฐประหารโดยฝ่ายทหารได้เข้ายึดอำนาจจากรัฐบาลพล.ร.ต.ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ ได้เป็นการทำลายประชาธิปไตยในระบบรัฐสภาเนื่องจากการยกเลิกรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2489 ที่ถือได้ว่ารัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าวเป็นรัฐธรรมนูญที่เป็นมรดกของประชาธิปไตยแบบเสรีนิยม แต่การประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2490 ถือได้ว่าเป็นรัฐธรรมนูญที่ไม่เป็นประชาธิปไตยเนื่องจากรัฐธรรมนูญดังกล่าวเป็นรัฐธรรมนูญที่ให้อำนาจสถาบันกษัตริย์ผ่านการเกิดขึ้นของคณะอภิรัฐมนตรี แต่ในเวลาเดียวการกระทำของคณะรัฐประหารได้มีความพยายามในการขจัดบทบาทคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนและเครือข่ายทางสังคมนอกวงคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน “ปรีดีและผู้ใกล้ชิด” แต่บทบาทและมรดกของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนยังคงอยู่ ดังจะเห็นจากความพยายามหวนคืนทางการเมืองผ่านการมีบทบาททางการเมืองในเหตุการณ์กบฏเสนาธิการและกบฏวังหลวง แม้ว่าเหตุการณ์จะไม่เป็นผลสำเร็จทำให้สิ้นสุดบทบาทแต่อย่างไรก็ตามมรดกแนวความคิดเสรีประชาธิปไตยในระบบรัฐสภาก็ยังคงอยู่จนถึงปัจจุบัน

4.5 สรุป

แม้ว่าการขึ้นมามีอำนาจของรัฐบาลจอมพลป.พิบูลสงครามจะไม่ได้ส่งผลต่อบทบาททางการเมืองของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนมากมายนัก จะเห็นได้จากการดำเนินนโยบายของรัฐบาลจอมพลป.พิบูลสงครามแต่คณะราษฎรฝ่ายพลเรือนยังคงได้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง จุดเปลี่ยนที่สำคัญในสงครามโลกครั้งที่ 2 เหตุการณ์กองทัพญี่ปุ่นบุกประเทศไทยทำให้บางส่วนของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนและเครือข่ายนอกวงคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน “ปรีดีและผู้ใกล้ชิด” ได้รวมกันจัดตั้งขบวนการเสรีไทยและต่อมาจะมีบทบาทสำคัญในทางการเมืองนอกจากการเปลี่ยนขั้วรัฐบาลที่ทำให้รัฐบาลฝ่ายพลเรือนก้าวขึ้นมา มีบทบาท ด้วยสภาวะทางสังคมภายหลัง

¹ ประชัน รักพงษ์.(2520).เล่มเดิม.

สงครามโลกครั้งที่ 2 ด้วยอิทธิพลของโลกเสรีนิยมได้ส่งผลให้เกิดความคิดแบบประชาธิปไตยในรูปแบบรัฐสภาจนนำไปสู่ร่วมมือกันในการร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 แต่อย่างไรก็ตามด้วยความขัดแย้งและการเปิดโอกาสทางการเมืองได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงการจัดตั้งพรรคการเมืองทำให้คณะราษฎรฝ่ายพลเรือนและเครือข่ายทางสังคมนอกวงคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน “ปรีดีและผู้ใกล้ชิด” แปรผันไปตามแต่ละพรรคการเมือง

ผลการเกิดของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2489 เป็นรัฐธรรมนูญที่ถือได้ว่ามีความเป็นประชาธิปไตยเสรีนิยมมากที่สุด อีกทั้งเกิดการแข่งขันทางการเมืองผ่านการจัดตั้งพรรคการเมือง แต่ความตั้งใจของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนได้สิ้นสุดลงกับเหตุการณ์รัฐประหารเมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 แต่การเข้ามามีอำนาจของคณะรัฐประหารผ่านการกระทำเพื่อสลายอิทธิพลและการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2490 ไม่ได้ทำให้ความพยายามของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนสิ้นสุดลง ดังจะเห็นได้จากความพยายามในการจัดทำรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2492 แม้ว่ารัฐธรรมนูญดังกล่าวจะไม่ได้มีความเป็นประชาธิปไตยเท่าที่ควร และความพยายามในการหวนคืนอำนาจเพื่อฟื้นฟูระบอบประชาธิปไตยผ่านเหตุการณ์กบฏเสนาธิการและกบฏวังหลวงแต่เหตุการณ์ดังกล่าวแม้จะเป็นจุดสิ้นสุดบทบาททางการเมืองของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนและเครือข่ายนอกวงคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน “ปรีดีและผู้ใกล้ชิด” แต่แนวความคิดเสรีนิยมประชาธิปไตยแบบรัฐสภาก็ยังไม่จางหาย

บทที่ 5

บทสรุป

แม้ว่าเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 มาจากการรวมตัวของนักเรียนไทยและข้าราชการในต่างประเทศ โดยนายปรีดี พนมยงค์ และ นายประยูร ภมรมนตรี เพื่อนักเรียนไทยเป็นผู้ก่อตั้งคณะราษฎรและต่อมีการแสวงหาสมาชิก โดยแบ่งเป็น คณะราษฎรฝ่ายพลเรือน คณะราษฎรฝ่ายทหารบก และคณะราษฎรฝ่ายทหารเรือ โดยในปฏิญญานิพนธ์ฉบับนี้ผู้วิจัยเลือกที่จะนับจำนวนสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนจำนวน 45 รายชื่อเป็นพื้นฐานในการศึกษา และการแสวงหาสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนแบ่งออกเป็นหลายลักษณะ ประกอบด้วยความสัมพันธ์เพื่อนร่วมสถาบัน ความสัมพันธ์เพื่อนร่วมงาน ความสัมพันธ์เครือญาติ และความสัมพันธ์ทางศาสนา โดยจากการศึกษาค้นคว้าความสัมพันธ์เพื่อนร่วมสถาบันจะเป็นกลุ่มความสัมพันธ์ที่ใหญ่ที่สุด เนื่องด้วยความน่าสนใจของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนจะนำไปสู่การแสดงให้เห็นถึงบทบาททางการเมืองของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนที่มีบทบาททางการเมือง โดยเฉพาะความพยายามในการสร้างการเมืองในรูปแบบเสรีนิยมประชาธิปไตย

แรกเริ่มบทบาททางการเมืองของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน

ในช่วงเวลาก่อนเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครองคณะราษฎรมีที่มาจากแนวคิดของนายปรีดี พนมยงค์และนายประยูร ภมรมนตรี เพื่อนักเรียนไทยที่ต่อมากลุ่มราษฎรได้ขยายวงกว้างมากยิ่งขึ้นและด้วยบทบาททางการเมืองของผู้ก่อตั้งคณะราษฎรและคณะผู้ก่อการที่ต่อมานายปรีดี พนมยงค์ นายประยูร ภมรมนตรี นายแนบ พหลโยธิน นายตั้ว ลพานุกรม และนายจรูญ สิงหเสนี ต่อมาล้วนเป็นสมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน จากการเกิดขึ้นของคณะราษฎรย่อมสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญและบทบาททางการเมืองของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนตั้งแต่การก่อตั้งและยิ่งไปกว่านั้นตั้งแต่ช่วงเวลาเริ่มต้น บทบาทของนายปรีดี พนมยงค์และนายประยูร ภมรมนตรี ย่อมสะท้อนให้เห็นถึงความต้องการที่จะเปลี่ยนทางการเมืองผ่านการปฏิวัติ และภายหลังที่คณะราษฎรฝ่ายพลเรือนได้มีความชัดเจนในการดำเนินงานจึงทำให้คณะราษฎรฝ่ายพลเรือน มีบทบาทในฐานะสมาชิกคณะราษฎรผู้มีทักษะในการดำเนินที่จะสามารถทำให้การดำเนินงานของคณะราษฎรสำเร็จลุล่วง

ระยะเบื้องต้นกับบทบาทการเมืองของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน

ในเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2475บทบาททางการเมืองของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนในวันปฏิวัติมีบทบาทสำคัญไม่น้อยไปกว่าคณะราษฎรฝ่ายทหารบกและคณะราษฎรฝ่ายทหารเรือ ดังจะเห็นจาก หลายบทบาทการตัดสายโทรศัพท์และสายโทรเลข การห้ามขบวนรถไฟเข้าและออกจากสถานีรถไฟหัวลำโพงและสถานีรถไฟบางกอกน้อย การจัดทำเอกสารประกาศคณะราษฎรและร่างพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม (ชั่วคราว) เพื่อแจกจ่ายประชาชน และบทบาททางการเมืองของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนจะชัดเจนมากยิ่งขึ้นเมื่อคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนเข้ามามีบทบาทในก่อร่างสร้างแนวคิดประชาธิปไตยในรูปแบบรัฐสภา

การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองครั้งสำคัญที่ได้ส่งผลต่อบทบาททางการเมืองของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนจะเห็นได้ชัดตั้งแต่รัฐบาลพระยามโนปกรณนิติธาดา (ก้อน หุตะสิงห์) จริงอยู่จะเห็นได้ชัดว่าคณะราษฎรจะต้องร่วมอำนาจกับข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ แต่ในส่วนคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนมีบทบาทสำคัญผ่านการดำรงตำแหน่งทางการเมือง การดำเนินการร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวรผ่านความพยายามของนายปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน การเสนอเค้าโครงเศรษฐกิจ และการเข้ามามีบทบาทในสมัชชาคณะราษฎรที่ต่อมาจะพัฒนาเป็นพรรคการเมืองแต่อย่างไรก็ตามจากปัญหาทางการเมืองที่ทำให้บทบาททางการเมืองของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนหยุดชะงักกลับมามีบทบาทอีกครั้งสมัยรัฐบาลพระยาพหลพลพยุหเสนาและจุดเปลี่ยนที่สำคัญการเลือกตั้งครั้งแรกที่นำไปสู่การรวมตัวกันของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่มาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และความพยายามของนายปรีดี พนมยงค์ในการจัดตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์การเมือง สถาบันการศึกษาเพื่อรองรับการสอนการเผยแพร่แนวคิดประชาธิปไตย

การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญที่มีต่อการเมืองประชาธิปไตยในรูปแบบรัฐสภา

ในเวลาต่อรัฐบาลจอมพลป.พิบูลสงคราม บทบาทของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนยังคงไม่ชัดเจนเท่าที่ควร แต่จะเห็นได้ชัดว่า เหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่ 2 ที่นำไปสู่การเกิดขึ้นของขบวนการเสรีไทยที่บางส่วนของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนและเครือข่ายทางสังคมนอกวงคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน “ปรีดีและผู้ใกล้ชิด” ได้เข้าไปมีบทบาททางการเมืองและส่งผลการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองภายหลังการสิ้นสุดอำนาจของรัฐบาลจอมพลป.พิบูลสงคราม การขึ้นมา มีบทบาทของรัฐบาลพลเรือนส่งและอิทธิพลของโลกเสรีนิยมหลังสงครามทำให้เกิดการร่วมมือกันในการร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 ต่อมา

ภายหลังจากการร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489 ทำให้เกิดการเปิดโอกาสทางการเมืองผ่านการจัดตั้งพรรคการเมืองแม้การจัดตั้งจะเป็นลักษณะที่ไม่เป็นทางการ แต่การเกิดขึ้นส่งผลให้เกิดเปลี่ยนแปลงของกลุ่มผลประโยชน์จากคณะเป็นพรรค ซึ่งคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนและเครือข่ายทางสังคมนอกวงคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน “ปรีดีและผู้ใกล้ชิด” ได้ไปสังกัดพรรคการเมืองตามแต่แนวคิดของตนเอง

ความพยายามในการรื้อฟื้นแนวความคิดเสรีนิยมประชาธิปไตยแบบรัฐสภา

จากเหตุการณ์รัฐประหารเมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 คณะรัฐประหารได้ยึดอำนาจจากรัฐบาลพล.ร.ต.ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ ทำให้การเมืองหยุดชะงักอันเป็นผลมาจากการมีอำนาจของคณะรัฐประหารแต่จะเห็นได้ว่าคณะรัฐประหารไม่ได้มีอำนาจอย่างเต็มที่และด้วยสถานการณ์ทางการเมืองทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างคณะรัฐประหารกับรัฐบาลนายควง อภัยวงศ์ แต่การเกิดขึ้นของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2490 และความพยายามที่จะลดอิทธิพลของคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนและเครือข่ายทางสังคมนอกวงคณะราษฎรฝ่ายพลเรือน “ปรีดีและผู้ใกล้ชิด” ไม่ได้ทำให้ความพยายามของชั่วคราวข้ามที่จะรื้อฟื้นแนวความคิดเสรีนิยมประชาธิปไตยแบบรัฐสภาลดน้อยลงดังจะเห็นได้ จากความพยายามในการสกัดกั้นอำนาจของทหารผ่านร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2492 และเหตุการณ์กบฏเสนาธิการและกบฏวังหลวง แม้ความพยายามที่จะสถาปนาแนวความคิดเสรีนิยมประชาธิปไตยจะสิ้นสุดลงและต่อมาอำนาจของทหารจะเข้าควบคุม แต่แนวความคิดเสรีนิยมประชาธิปไตยแบบรัฐสภาก็ยังคงอยู่จนถึงปัจจุบัน

บรรณานุกรม

เอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.ร.6 ย. 6 /1 เรื่องรายงานสอบไล่นักเรียนกฎหมาย 7 มิถุนายน พ.ศ.
2454 - 28 ตุลาคม พ.ศ. 2468.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ม-(2) สร.0201/335 หลวงประดิษฐมนูธรรม (5/08/76-13/07/96).

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร.6 ย1/1 เรื่องโรงเรียนกฎหมาย หนังสือกราบบังคมทูล มจ.จรัญ
ศักดิ์ กฤดากร ลงวันที่ 24 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2453

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร.6 ย. 6 /1 เรื่อง รายงานการสอบไล่นักเรียนกฎหมาย (7 มิถุนายน
พ.ศ.2454-28 ตุลาคม พ.ศ.2468).

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร.7 ย. 1/1 เรื่องการสอบไล่มีเรื่องเปลี่ยนวิธีการสอบไล่กฎหมายเป็น
รายงานเสร็จเมื่อสอบ (3 พ.ย. พ.ศ. 2468 -15 เม.ย. พ.ศ. 2475).

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ร. 6 ย1/1 หนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาอภัยราชาสยามานุก
กุลกิจ (โรลังค์ ยัคสมินส์) เรื่องการจัดการให้โรงเรียนกฎหมายเป็นอย่างคอนติเนนตัล ลง
วันที่ 9 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2467.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ศธ.26/819 เรื่องกรมให้ข้าราชการงดเข้าเป็นสมาชิกของสมาคมใดๆ
และอนุญาตให้เข้าได้โดยไม่ต้องขออนุญาต (20/ก.พ./75-26/ก.ค./75).

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. สบ.9.2.3.4 เรื่องสารคดีพิเศษ “เบื้องหลังการปฏิวัติ 2475”.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. สร 0201.1/1 เรื่องคำขอหรือคำขาด คำแถลงการณ์ หรือใบปลิวของ
พวกกบฏ.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. สร 0201.16/45 เรื่องการยึดอำนาจการปกครอง เมื่อวันที่ 20
มิถุนายน 2476 (พ.ศ.2476).

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. สร.0201.8.1/50 ม.ล.กรี เดชาติวงศ์.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. สร.0201.8/25 พระยามโนปกรณนิติธาดา พ.ศ.2476.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. สร.0201.16/36 สมาชิกของสมาคมหรือสโมสรคณะราษฎร รวมทั้ง
กรรมการและอนุกรรมการ พ.ศ.2475-2477.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. สร.0201.16/48เรื่องรายนามผู้เริ่มก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (2476). เรื่องหนังสือเค้าโครงการเศรษฐกิจของ หลวงประดิษฐมนู
ธรรม (9 มี.ค. 2475-27 เม.ย. 2476).

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. สบ.9.2.3/6 ข้าราชการเมืองพ.ศ. 2475-2490 เรื่องชื่อสหชีพแล
ก้าวหน้า.

เอกสารราชการ

แถลงการณ์ของรัฐบาล เกี่ยวกับการจำเป็นที่ต้องปิดสภาผู้แทนราษฎรและตั้งรัฐมนตรีใหม่. (2476,1
เมษายน). ราชกิจจานุเบกษา (เล่ม50 ก,น.7-9).

ประกาศกระทรวงมหาดไทย เรื่อง การจดทะเบียนพรรคการเมืองประชาธิปไตย. (2498,8
พฤศจิกายน). ราชกิจจานุเบกษา (เล่ม 72 ตอนที่ 86 ง, น. 2671-2673).

ประกาศกระทรวงมหาดไทย เรื่องการจดทะเบียนพรรคการเมืองประชาธิปไตย. (2498,8
พฤศจิกายน). ราชกิจจานุเบกษา (เล่ม72 ตอนที่ 86 ง ,น. 2671-2673).

ประกาศการเรียนหนังสือ. (จุลศักราช 1247). ราชกิจจานุเบกษา (เล่ม1ตอนที่ 60,น.525-526).

ประกาศตั้งกรมศึกษาธิการเป็นกรมหนึ่งในราชการฝ่ายพลเรือน. (จุลศักราช 1229). ราชกิจจา
นุเบกษา (เล่ม 4 ตอนที่ 6,น.48).

ประกาศพระราชบัญญัติทาส. (รัตนโกสินทร์ศก 124). ราชกิจจานุเบกษา (เล่ม 22 ตอนที่ 1,น.9-10).

ประกาศลดค่าตัวทาสในมณฑลบูรพา. (รัตนโกสินทร์ศก 123). ราชกิจจานุเบกษา (เล่ม 21 ตอนที่
42, น. 747-748).

ประกาศตั้งนายกรัฐมนตรี. (2487,1 สิงหาคม). ราชกิจจานุเบกษา (เล่ม 61 ตอนที่ 45 ก,น. 731-
732).

พระบรมราชโองการ ประกาศ แต่งตั้งนายกรัฐมนตรี (นายควง อภัยวงศ์ สมัยที่ 3). (2490,11
พฤศจิกายน). ราชกิจจานุเบกษา (เล่ม 64 ตอนที่ 54 ก,น. 690-691).

พระบรมราชโองการ ประกาศ แต่งตั้งรัฐมนตรี (จำนวน 21 ราย). (2490,22พฤศจิกายน). ราชกิจจา
นุเบกษา.

พระบรมราชโองการ ประกาศ ตั้งและแต่งตั้งรัฐมนตรี (จำนวน 16 ราย). (2489,25 มีนาคม). ราช
กิจจานุเบกษา (เล่ม63 ตอนที่ 16 ก, น.120-122).

พระบรมราชโองการ ประกาศ ตั้งและแต่งตั้งรัฐมนตรี (จำนวน 18 ราย). (2489,26 สิงหาคม). ราช
กิจจานุเบกษา (เล่ม 63 ตอนที่ 56 ก, น.3-5).

พระบรมราชโองการ ประกาศ ตั้งและแต่งตั้งรัฐมนตรี (จำนวน 22 ราย). (2488,20 กันยายน). ราช
กิจจานุเบกษา.

พระบรมราชโองการ ประกาศ ตั้งและแต่งตั้งรัฐมนตรี (จำนวน 25 ราย). (2481, 20 ธันวาคม). ราช
กิจจานุเบกษา (เล่ม 55 ตอนที่ ๐ ก, น.708-711).

- พระบรมราชโองการ ประกาศ ตั้งนายกรัฐมนตรี (จอมพล แปลก พิบูลสงคราม). (2491,13 เมษายน).
ราชกิจจานุเบกษา.
- พระบรมราชโองการ ประกาศ ตั้งนายกรัฐมนตรี (นายควง อภัยวงศ์ สมัยที่ 4). (2491,25
กุมภาพันธ์). ราชกิจจานุเบกษา (เล่ม 65 ตอนที่ 12 ก ฉบับพิเศษ,น.1-2).
- พระบรมราชโองการ ประกาศ ตั้งนายกรัฐมนตรี (นายปรีดี พนมยงค์). (2489,25 มีนาคม). ราชกิจจา
นุเบกษา (เล่ม 63 ตอนที่ 16 ก, น.118-119.).
- พระบรมราชโองการประกาศ แต่งตั้งอธิบดีรัฐมนตรี. (2490,11พฤศจิกายน). ราชกิจจานุเบกษา (เล่ม
64 ตอนที่ 54 ก, น. 688-689).
- พระบรมราชโองการประกาศตั้งคณะรัฐมนตรี. (2476, 25 มิถุนายน). ราชกิจจานุเบกษา (เล่ม 50
ตอนที่ ก, น.392-393).
- พระบรมราชโองการประกาศตั้งรัฐมนตรี. (2475,27 มิถุนายน). ราชกิจจานุเบกษา (เล่ม 49 ก,น.
574).
- พระบรมราชโองการ ประกาศ ตั้งและแต่งตั้งรัฐมนตรี (จำนวน 29 ราย). (2488,1 กันยายน). ราช
กิจจานุเบกษา (เล่ม 62 ตอนที่ 47 ก,น. 509-512).
- พระราชกฤษฎีกาให้ปิดสภาผู้แทนราษฎรและตั้งคณะรัฐมนตรีชุดใหม่. (2476,1 เมษายน). ราชกิจจา
นุเบกษา (เล่ม50 ก,น.1-4).
- พระราชกฤษฎีกายุบสภาผู้แทนราษฎร 2488. (2488,15 ตุลาคม). ราชกิจจานุเบกษา (เล่ม 62 ตอนที่
60 ก.,น.601-603).
- พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ พุทธศักราช 2476. (2476,2
เมษายน). ราชกิจจานุเบกษา (เล่ม 50 ตอนที่ ก,น.13-15).
- พระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ.2475 แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2476 ฉบับที่ 2. (2476). ราชกิจจา
นุเบกษา
- พระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติมพ.ศ. 2476. (2476,12 สิงหาคม). ราชกิจจา
นุเบกษา (เล่ม 50 ตอนที่ ก,น. 435-452).
- พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475. (2475,27
มิถุนายน). ราชกิจจานุเบกษา (เล่ม 49 ,น. 166-179).
- พระราชบัญญัติพรรคการเมือง. (2498, 28 กันยายน). ราชกิจจานุเบกษา (เล่ม 72 ตอนที่ 77,น.1-
8.).
- พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง พุทธศักราช 2476. (2476,20 มีนาคม).

- ราชกิจจานุเบกษา (เล่ม 50 ตอนที่ ๐ ก, น. 1007-1026).
- พระราชบัญญัติว่าด้วยคอมมิวนิสต์ พุทธศักราช 2476. (2476, 2 เมษายน). ราชกิจจานุเบกษา (เล่ม 50 ตอนที่ ก, น. 10-12).
- รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2490. (2490, 9 พฤศจิกายน). ราชกิจจานุเบกษา (เล่ม 64 ตอนที่ 53 ก, น. 1-32).
- รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2475. (2475, 10 ธันวาคม). ราชกิจจานุเบกษา (เล่ม 49, น. 526-551).
- รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2489. (2489, 10 พฤษภาคม). ราชกิจจานุเบกษา (เล่ม 63 ตอนที่ 30 ก, น. 318-358.).
- รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2492. (2492, 23 มีนาคม). ราชกิจจานุเบกษา (ตอนที่ 17 เล่มที่ 66 ฉบับพิเศษ, น. 1-23).
- สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. (2475). รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 1/วันที่ 28 มิถุนายน 2475. กองการพิมพ์สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.
- สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. (2475). รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 27/วันที่ 23 กันยายน 2475. กองการพิมพ์สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.
- สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. (2475). รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 45/วันที่ 3 ธันวาคม 2475. กองการพิมพ์สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.
- สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. (2475). รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 55/วันที่ 10 มีนาคม 2475. กองการพิมพ์สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.
- สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. (2475). รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 58/วันที่ 30 มีนาคม 2475. ก. สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.
- สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. (2476). รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 1/วันที่ 22 มิถุนายน 2476. กองการพิมพ์สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.
- สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. (2486). รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 1/วันที่ 26 มิถุนายน 2486. สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.
- สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. (2487). รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 4/วันที่ 20 กรกฎาคม 2487. สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.
- สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. (2487). รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 5/วันที่ 22 กรกฎาคม 2487. สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.

สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. (2488). รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 4/วันที่ 19 กรกฎาคม 2488. สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร.

สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. (2489). รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 14/วันที่ 18 มีนาคม 2489.

หนังสือ

เดช สนิทวงศ์. (2518). อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ป.จ., ม.ป.ช., ม.ว.ม. พระจันทร์.

เดือน บุญนาค. (2525). อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ม.ว.ม., ป.ช. . ม.ป.พ.

เนตร เขมะโยธิน. (2528). อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ม.ป.ช., ม.ว.ม., ท.จ.ว. มหามกุฏราชวิทยาลัย.

เนติบัณฑิตยสภา. (2542). 100 ปี โรงเรียนกฎหมาย (พิมพ์ครั้งที่ 1 ed.). เนติบัณฑิตยสภา.

เผ่า ศรียานนท์, พ. ต. อ. (2559). เหตุการณ์ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองและการชิงอำนาจระหว่างผู้ก่อการ ใน เบื้องแรกประชาธิปไตย:บันทึกความทรงจำของผู้ที่อยู่ในเหตุการณ์สมัย พ.ศ.2475-2500 เล่ม 1. (พิมพ์ครั้งที่ 2). สมาคมนักข่าวนักหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย.

เสถียร ศุภโสภณ. (2535). ชีวิตและการต่อสู้ของพระยาทรงสุรเดช. คณะอนุกรรมการจัดพิมพ์หนังสือโครงการ 60 ปี ประชาธิปไตย.

เสนีย์ ปราโมช. (2540). อนุสรณ์งานเสด็จพระราชดำเนินพระราชทานเพลิงศพ ป.จ., ม.ม.ป.ช., ม.ว.ม., อ.ป.ร. 1, ภ.ป.ร. 2 บริษัทโรงพิมพ์กรุงเทพ (1984) จำกัด.

เสนีย์ ปราโมช. (2548). ชีวิตชีวิต (พิมพ์ครั้งที่ 2). มูลนิธิ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช.

เสริม วินิจฉัยกุล. (2528). อนุสรณ์การพระราชทานเพลิงศพ ป.จ., ม.ป.ช., ม.ว.ม. . บริษัท เพื่อนพิมพ์ จำกัด.

เอ็ม. เอ. สมิท. กฎหมายลักษณะทาส. ครูสมิท.

แถมสุข นุ่มนนท์. (2521). เมืองไทยสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง. ดวงกลม.

แถลงการณ์เรื่องพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสละราชสมบัติ. (2478). บำรุงนุกุลกิจ.

แนบ พหลโยธิน. (2515). อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ม.ว.ม. ป.ช. ท.จ. กรมสรรพสามิต.

ไพโรจน์ ชัยนาม. (2519). รัฐธรรมนูญ บทกฎหมายและเอกสารสำคัญในทางการเมืองของประเทศไทย. โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ไพโรจน์ ชัยนาม. (2519). รัฐธรรมนูญ บทกฎหมายและเอกสารสำคัญในทางการเมืองของประเทศไทย เล่ม 2. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

- กนต์ธีร์ ศุภมงคล. (2537). การวิเทศบายของไทยระหว่างปีพุทธศักราช 2483 ถึง 2495 (พิมพ์แก้ไขครั้งที่ 2). แผนกโพลีเทคนิค บริษัทโพลีเทคนิค จำกัด.
- กรมศิลปากร. (2514). รัฐสภาในระบอบการปกครองของไทย. แผนกวิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2538). เครื่องมือการทำงานแนววัฒนธรรมชุมชน. สภาคหบดีแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา
- การรถไฟแห่งประเทศไทย. (2500). รายชื่อผู้ที่สอบไล่ชิงทุนของการรถไฟฯได้. In การรถไฟแห่งประเทศไทย 2439-2500. การรถไฟ.
- กุลลดา เกษบุญชู มีดี. (2562). ระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ : วิวัฒนาการรัฐไทย. พิมพ์เดียวกัน.
- กุลลาบ สายประดิษฐ์. (2557). เบื้องหลังการปฏิวัติ 2475 (พิมพ์ครั้งที่ 8). มิ่งมิตร.
- ควง อภัยวงศ์. (2501). การต่อสู้ของข้าพเจ้า บันทึกโดย ช. เทพวัลย์ และ ทานตะวัน. ประมวลสาสน์.
- ควง อภัยวงศ์. (2511). อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ป.จ., ม.ป.ช., ป.ม. ไทยสัมพันธ์.
- ควง อภัยวงศ์. (2559). การเปลี่ยนรัฐบาลจอมพลป.พิบูลสงคราม. ใน เบื้องหลังประชาธิปไตย : บันทึกความทรงจำของผู้ที่อยู่ในเหตุการณ์สมัย พ.ศ. 2475-2500 เล่ม 2 (พิมพ์ครั้งที่ 2). สมาคมนักข่าวนักหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย.
- คำให้การของนายบริดี พนมยงค์ ในฐานะพยาน พ.ท. พระสารสาสน์พลชั้นโท จำเลยคดีอาชญากรรมสงคราม ใน เบื้องหลังการก่อตั้งขบวนการเสรีไทย. (2517). สันติธรรม.
- จาง เทพหัสดิน ณ อยุธยา. (2545). ผู้เปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เครือญาติ สกุล เทพหัสดิน ณ อยุธยา. ใน เครือญาติ สกุล เทพหัสดิน ณ อยุธยา (พิมพ์ครั้งที่ 6). คณะกรรมการเครือญาติสกุลเทพหัสดิน ณ อยุธยา.
- ชม จารุรัตน์. (2522). อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ. วัฒนาพานิช.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช และ ชัตติยา กรรณสูต. (2518). เอกสารการเมือง-การปกครองไทย พ.ศ. 2417-2477. โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2562). ประวัติการเมืองไทยสยาม พ.ศ. 2475-2500 = *A political history of Thailand-Siam 1932-1957* (พิมพ์ครั้งที่ 8). มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และธำรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์. (2543). ภาคผนวกที่ 52 คณะราษฎร 102 นาย. ใน 2475 การปฏิวัติสยาม (พิมพ์ครั้งที่ 2). มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และธำรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์. (2560). ปฏิวัติ 2475 = 1932 *revolution in Siam* (พิมพ์ครั้งที่ 3). มุลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ชานันท์ ยอดหงษ์. (2564). หลังบ้านคณะราษฎร: ความรัก ปฏิวัติ และการต่อสู้ของผู้หญิง. มติชน.
- ชิม วีระไวทยะ. (2486). เจ้าภาพพิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพนายชิม วีระไวทยะ. มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง.
- ฐาปนันท์ นิพิฏฐกุล. (2563). ปรีดี พนมยงค์: ชีวประวัติฉบับพกพา. สำนักงานธรรมศาสตร์สัมพันธ์.
- ณัฐพล ใจจริง. (2559). กบฏบวรเดช : เบื้องแรกปฏิวัติสยาม 2475. มติชน.
- ดิเรก ชัยนาม. (2510). อนุสรณ์เจ้าภาพพิมพ์เป็นบรรณาธิการงานพระราชทานเพลิงศพ ม.ป.ช., ม.ว. ม., ท.จ.ว. พระจันทร์.
- ตัว ลพานุกรม. (2484). ที่ระลึกในงานรัฐพิธีพระราชทานเพลิงศพ บริษัท การพิมพ์ไทย จำกัด.
- ถวัลย์ อารังนาสวัสดิ์. (2520). คำไว้อาลัย พลเรือเอก สินธุ์ กมลนาวิน. ใน อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ม.ป.ช., ม.ว.ม. (หลวงสินธุสงครามชัย) กรมสารบรรณทหารเรือ.
- ทวี ตะเวทิกุล. (2510). อนุสรณ์งานฌาปนกิจศพ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ทวี บุญยเกตุ. (2515). คำบรรยายและบทความบางเรื่อง ครูสภาจัดพิมพ์เป็นบรรณาธิการงานพระราชทานเพลิงศพ ม.ป.ช., ท.จ.ว., ท.ม. ครูสภา.
- ทัศน์ัย มิตรภักดี. (2476). ประวัตินายพันตรีหลวงทัศน์ัย นิยมศึก (ทัศน์ัย มิตรภักดี). อักษรนิติ.
- ธีรชัย พูลท้วม. (2539). ประวัติคณะผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 24 มิถุนายน 2475. สหธรรมิก.
- นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. (2553). การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 (พิมพ์ครั้งที่ 5). ฟ้าเดียวกัน.
- นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. (2560). พระยามโนปกรณนิติธาดากับการเมืองสยามในปีพ.ศ.2475. ความคิด ความรู้และอำนาจการเมืองในการปฏิวัติสยาม 2475. ฟ้าเดียวกัน.
- นงลักษณ์ ลิ้มศิริ. (2549). ความสัมพันธ์ญี่ปุ่น-ไทยสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 จากงานค้นคว้าวิจัยของนักวิชาการญี่ปุ่น-ตะวันตก-ไทย : บทสำรวจสถานการณ์แห่งความรู้ = *Japanese-Thai relations during the second world war*. สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นริศ จรัสจรรยาวงศ์. (2564). 2475 ราษฎรพลิกแผ่นดิน. มติชน.
- นรุตม์. (2551). หลากบทชีวิตท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ (พิมพ์ครั้งที่ 3). แพรว.
- บรรพาศักดิ์ กฤดากร. (2509). ประวัติโรงเรียนราชวิทยาลัย. มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- ประเสริฐ ปัทมะสุคนธ์. (2517). รัฐสภาไทยในรอบสี่สิบสองปี (2475-2517). กลุ่ม "รัฐกิจเสรี".
- ประจวบ อัมพะเสวต. (2543). พลิกแผ่นดิน : ประวัติการเมืองไทย 24 มิถุนายน 2475-14 ตุลาคม

2516. สุขภาพใจ.

ประยูร ภมรมนตรี. (2517). บันทึกเรื่อง การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ว่าด้วยกำเนิดความ
มุ่งหมายความสำเร็จ และความผิดพลาด. บรรณกิจเทรตติง.

ประยูร ภมรมนตรี. (2518). ชีวิต 5 แผ่นดินของข้าพเจ้า. บรรณกิจ.

ประยูร ภมรมนตรี. (2525). อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ม.ป.ช., ม.ว.ม. ปพิภกรพิมพ์.

ปราโมทย์ พึ่งสุนทร. (2525). อนุสรณ์งานศพ. ไทยวัฒนาพานิช.

ปรีดี พนมยงค์. (2517). คำปราศรัย สุนทรพจน์บางเรื่องของนายปรีดี พนมยงค์และบางเรื่องเกี่ยวกับ
ขบวนการเสรีไทย.

ปรีดี พนมยงค์. (2526). ปรีดี พนมยงค์กับสังคมไทย. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ปรีดี พนมยงค์. (2529). ชีวิตผันผวนของข้าพเจ้าและ 21 ปีที่ลี้ภัยในสาธารณรัฐราษฎรจีนแปลจาก =
Ma vie mouvementee et MES 21 ans d' exil en Chine populaire. เทียนวรรณ.

ปรีดี พนมยงค์. (2558). โหม่งสงคราม : บันทึกสัจจะประวัติศาสตร์ที่ยังไม่เคยเปิดเผยของรัฐบาล
อากูไซ (พิมพ์ครั้งที่ 1). มูลนิธิปรีดี พนมยงค์.

ปรีดี พนมยงค์. (2559). ความเป็นไปภายในคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์. ใน เบื้องแรก
ประชาธิปไตย:บันทึกความทรงจำของผู้อยู่ในเหตุการณ์สมัยพ.ศ.2475-2500 เล่ม 1 (พิมพ์
ครั้งที่ 2). สมาคมนักข่าวแห่งประเทศไทย.

ปรีดี พนมยงค์. (2559). บางเรื่องเกี่ยวกับการก่อตั้งคณะราษฎรและระบบประชาธิปไตย. ใน
เบื้องแรกประชาธิปไตย : บันทึกความทรงจำของผู้อยู่ในเหตุการณ์สมัย พ.ศ. 2475-2500 เล่ม
1 (พิมพ์ครั้งที่ 2). สมาคมนักข่าวนักหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย.

ปรีดี พนมยงค์. (2565). บางเรื่องเกี่ยวกับคณะราษฎร 2475. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ปั้น บุญยเกียรติ และ เสง เล้ากระจำง. (2475). สยามรัฐเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดินอย่างมี
พระราชพิธีอยู่ใต้พระบรมนุญการปกครอง ภาค 1 (พิมพ์ครั้งที่ 1). โรงพิมพ์เดลิเมลต์.

พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2511). เอกสารเรื่องการจัดการศึกษาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. คณะกรรมการจัดงานฉลองงานวันเถลิงถวัลราชสมบัติครบ 100 ปีใน
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.

พระยาทรงสุรเดช. (2516). การปฏิวัติ 24 มิ.ย. 75 จากบันทึกพระยาทรงสุรเดช. ใน เบื้องแรก
ประชาธิปไตย : บันทึกความทรงจำของผู้อยู่ในเหตุการณ์สมัย พ.ศ.2475-2500. สมาคม
นักข่าวแห่งประเทศไทย.

พิมพ์วัลย์ ปรีดาสวัสดิ์ และวาทีณี บุญชะลิกษ์. (2531). การวิเคราะห์เครือข่ายสังคม ใน การศึกษา

- เชิงคุณภาพ : เทคนิคการวิจัยภาคสนาม. โครงการเผยแพร่ข่าวสารและการศึกษาด้าน
ประชากร สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ภูริ พวงศ์เจริญ. (2560). "คณะการเมือง" หลังการปฏิวัติสยาม : พลวัต พัฒนาการ และชะตากรรม
ของระบบไร้พรรค. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- มูลนิธิปรีดี พนมยงค์. (2535). ชีวประวัติย่อของนายปรีดี พนมยงค์ .(พิมพ์ครั้งที่ 2).
- ลิขิต ธีรเวคิน. (2544). วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย (พิมพ์ครั้งที่ 8). สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วนิช ปานะนนท์. (2490). ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 39 เรื่องจดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส
ซึ่งเข้ามาตั้งครั้งกรุงศรีอยุธยาตอนแผ่นดินพระเจ้าเอกทัศกับครั้งกรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสิ
นทรตอนต้น ภาค 6 พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานฉาบปีกศพ พระจันทร์.
- วัน จามรมาน. (2510). อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ป.ช., ป.ม. . มงคลการพิมพ์.
- วิจิตร ลulitanนท์. (2531). ที่ระลึกในการบำเพ็ญกุศลครบร้อยวัน. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์. (2546). ตำนานเสรีไทย : *The Freethai legend*. แสงดาว.
- วิลาศ ไศสถานนท์. (2540). อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ป.ม. ท.ช. ต.จ ศิริชัยการพิมพ์
- ศัลค์ ศาลยาชีวิน. (2526). คู่มืออุบาสกอุบาสิกา ภาค 1-2 แปลไทย จัดพิมพ์เป็นธรรมบรณการ
งานพระราชทานเพลิงศพ นายชูป ศาลยาชีวิน ม.ว.ม. . ม.ป.พ.
- สงวน ตูลารักษ์. (2538). อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ม.ป.พ.
- สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล. (2544). ประวัติศาสตร์ที่เพิ่งสร้าง. กรุงเทพฯ : 6 ตูลารักษ์.
- สมุท สุรักชกะ. (2507). 26 การปฏิวัติไทยและรัฐประหารสมัย 2089 ถึง 2507. สื่อการพิมพ์.
- สรรค์ดี งามขจรกุลกิจ. (2555). ตำนานใหม่ของขบวนการเสรีไทย : เรื่องราวของการต่อสู้เพื่อเอกราช
สันติภาพ และประชาธิปไตยอย่างแท้จริง. สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สิริ เปรมจิตต์. (2532). ชีวิตและงาน ของพลเรือตรีถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ นายกรัฐมนตรีคนที่ 8 ของ
ไทย อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ บริษัทธรรมสาร.
- สุพจน์ ด้านตระกูล. (2522). พล.ต.อ. อุดล อุดลเดชสวัสดิ์ พุดถึงข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับ
นายปรีดี พนมยงค์ และจอมพลป.พิบูลสงคราม. ศิริพรการพิมพ์.
- สุพจน์ ด้านตระกูล. (2535). นายปรีดี พนมยงค์กับการอภิวัฒน์. ไทยวัฒนาพานิช.
- สุพจน์ ด้านตระกูล. (2547). อดีตจุฬาราชมนตรี แท้ม พรหมยงค์ (ข้าชุดดิน มุสตาฟา) กับ 4 จังหวัด
ภาคใต้. สถาบันวิทยาศาสตร์สังคม ประเทศไทย.
- สุภูมิ ลิ้มปะพันธุ์. (2564). วิถีชีวิต และสงครามเอเชียบูรพา. ม.ป.พ.

- หยุด แสงอุทัย. (2494). พรรคการเมือง. บริษัทไอดีเอ็นเอสโตร์.
- หลวงบรรณกรโกวิท. (2535). อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ท.ช.,ท.ม. บุรณะการพิมพ์.
- หลวงวิจิตรวาทการ. (2480). จดหมายเหตุเรื่องเปลี่ยนแปลงการปกครอง พิมพ์แจกงานฉาบปกิศจพ นายจ้อย โอบี้ก พระจันทร์.
- หลวงสังวร สุวรรณชีพ. (2516). อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ท.ช., ป.ม. ชวนพิมพ์.
- อคิน รพีพัฒน์. (2518). สังคมไทยในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ.2325-2416 = *The organization of Thai society in the early Bangkok period 1782-1873*. มุลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- อคิน รพีพัฒน์. (2546). การศึกษาและวิเคราะห์ชุมชนในการวิจัยเชิงคุณภาพ. ใน คู่มือการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่องานพัฒนา (ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 4). สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- อมร สีนุญเรือง. (2540). อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ท.จ. ต.ม. ม.ป.พ.

วิทยานิพนธ์และปริญญานิพนธ์

- เกียรติชัย พงษ์พาณิชย์. (2513). การปฏิวัติ พ.ศ. 2475 กับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการเมืองปกครองของประเทศไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ.
- กนกวลี ชูชัยยะ. (2528). พัฒนาการทางความคิดของกลุ่มทหารอาชีพ พ.ศ. 2475-2524 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ.
- ขจัดภัย บุรุษพัฒน์. (2510). กำเนิดพรรคการเมืองในประเทศไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ.
- ณัฐพล ใจจริง. (2552). การเมืองไทยสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามภายใต้ระเบียบโลกของสหรัฐอเมริกา(พ.ศ. 2491-2500) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ.
- ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์. (2543). การรวมกลุ่มทางการเมืองของ "ส.ส. อีสาน" พ.ศ. 2476-2494 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ.
- ดำรงค์ อิมวิเศษ. (2530). การร่างรัฐธรรมนูญฉบับพุทธศักราช 2489 และการเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ.
- ดุขฎี รุจจนเวท. (2540). เครือข่ายทางสังคมของผู้ที่มีอาการสัมพันธ์กับเอดส์ในชุมชนชนบท มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. เชียงใหม่.
- ทิพวรรณ บุญทวี. (2528). ความคิดทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์ : ระยะเวลาเริ่มแรก (พ.ศ. 2443-2477) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ.

- ธำรงค์ดี เพชรเลิศอนันต์. (2534). รัฐประหาร 20 มิถุนายน พ.ศ.2476 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. กรุงเทพฯ.
- นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. (2528). ประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาของการเปลี่ยนระบอบการปกครองสยาม ระหว่าง พ.ศ. 2470-2480 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ.
- ปฐมาวดี วิเชียรนิตย์. (2560). การต่อสู้ทางความคิดของ“กลุ่มเลือดสีน้ำเงิน”ในสังคมการเมืองไทย พ.ศ. 2475-2500 มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. เชียงใหม่.
- ประชัน รักพงษ์. (2520). การศึกษาบทบาททางการเมืองในระบบรัฐสภาของรัฐบาลทหารและรัฐบาลพลเรือน ในประเทศไทย (พ.ศ.2481-2500) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ.
- ปรัชญากรณ์ ละครพล. (2561). คณะราษฎรกับการปรับปรุงกองทัพไทย พ.ศ. 2475-2488 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. กรุงเทพฯ.
- พีรยา คูวัฒนะศิริ. (2533). แนวคิดและบทบาททางการเมืองของทองอินทร์ ภูริพัฒน์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ.
- มรกต เจวจินดา. (2537). ภาพลักษณ์บริติช พนมยงค์ กับการเมืองไทย พ.ศ. 2475-2526 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ.
- วารุณี ไอสถารมย์. (2524). การศึกษาในสังคมไทย พ.ศ. 2411-พ.ศ. 2475 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ.
- วิจิตร วิชัยสาร. (2516). รัฐบาลไทยสมัยนายทวี บุณยเกตุ เป็นนายกรัฐมนตรี (31 สิงหาคม - 16 กันยายน 2488) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ.
- วุฒิชัย มูลศิลป์. (2512). นโยบายการจัดการศึกษาของไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร.
- ธีรวัชร ประนัดสุดจำ. (2542). แนวคิดและบทบาททางการเมืองของนายจำลอง ดาวเรือง สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดมหาสารคาม ในช่วงปี พ.ศ. 2480-2492 มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. มหาสารคาม
- ศุภกาญจน์ ตันตราภรณ์. (2546). รัฐธรรมนูญและสถาบันการเมือง : ศึกษารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2489 และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย(ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช 2490 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ.
- วีณา มโนพิโมกษ์. (2520). ความขัดแย้งภายในคณะราษฎร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ.
- สรศักดิ์ งามขจรกุลกิจ. (2531). ขบวนการเสรีไทยกับความขัดแย้งทางการเมืองภายในประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ. 2481-2492 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ.

- สิริรัตน์ เรื่องวงษ์วาร. (2521). บทบาททางการเมืองของนายควง อภัยวงศ์ ตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ถึง 2491 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ.
- สุเพ็ญ ศิริคุณ. (2518). กบฏวังหลวง (26 กุมภาพันธ์ 2492) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ.
- สุชิน ตันติกุล. (2517). ผลสะท้อนทางการเมืองของรัฐประหาร พ.ศ. 2490 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ.
- สุทธชัย ยิ้มประเสริฐ. (2532). การเคลื่อนไหวทางการเมืองที่ต่อต้านรัฐบาลสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2491-2500) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ.
- สุนีย์ อธิมุตินภาพ. (2518). การร่างรัฐธรรมนูญ 2492 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ.
- สุวัฒน์ชัย แสนราช. (2541). แนวคิดและบทบาททางการเมืองของนายถวิล อุดล สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดร้อยเอ็ด พ.ศ. 2480-2492 มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. มหาสารคาม.
- อภิสิทธิ์ กิจเจริญสิน. (2542). แนวคิดและบทบาททางการเมืองของนายเตียง ศิริขันธ์ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดสกลนคร พ.ศ. 2480-2495 มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. มหาสารคาม.
- อัศจรรย์ กมูทพิสมัย. (2524). กบฏ ร.ศ. 130 : ศึกษากรณีการปฏิรูปทางการเมืองการปกครอง และกลุ่ม "ทหารใหม่" จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ.
- อาทร อยู่สมบูรณ์. (2541). คณะราษฎรกับกระบวนการสร้างประชาธิปไตย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ.

บทความ

- การเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดินสยาม. (2475,มกราคม). นาวิกศาสตร์, 16(1), 200-201.
- การกระทำและการดำเนินการของคณะราษฎร. นาวิกศาสตร์, 15(9), 1954-2011.
- ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม. (2527,มิถุนายน). พระยามโนปกรณนิติธาดา นายกรัฐมนตรีคนแรกของไทย รัฐสภาสาร, 32(6), 79.
- นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. (2540). นายจ้อย ใบบัก สามัญชนผู้มีบทบาทในการร่วมปฏิวัติ 2475. บุคคลวันนี้, 11(126), 126-129.
- นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. (2540,สิงหาคม). เติม อังสุวัฒนะ วิศวกรผู้มีส่วนร่วมในการปฏิวัติครั้งสำคัญของไทย. บุคคลวันนี้, 11(128), 118-121.
- วันชัย ตันติวิทยาพิทักษ์. (2542,มิถุนายน). ยุทธการยึดเมือง. สารคดี, 15(172), 81-91.
- สวิตรา ดวงประทีป และ ชชาติชาย มุกสง. (2566). เสี่ยงจากอดีตคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนที่สังกัดเจียบ: ชีวิตและตัวตนของ นายดิเรก ชัยนามนักการทูตแห่งสมัยคณะราษฎร 2475-2490. ใน

เอกสารโครงการจัดประชุมวิชาการระดับชาติ เวทีวิจัยมนุษยศาสตร์ไทย ครั้งที่ 15“
มนุษยศาสตร์ระดับสรรพเสียง: ถกเถียงเพื่ออยู่ร่วม”“*Humanities Hearing: Discussing
Voices for Co-existence*”.

อัษฎา ชัยนาม. (2547). การอภิปรายเรื่องศ.ดิเรก ชัยนาม:แบบฉบับนักรัฐศาสตร์การทูต ในโอกาสวัน
ครบรอบสถาปนาคณะรัฐศาสตร์ครบรอบ 54 ปี เมื่อวันศุกร์ที่ 13 มิถุนายน 2546 ณ คณะ
รัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ใน นิตยสารรัฐศาสตร์ 2547: เอกสารทางวิชาการ
ประจำปี. สมาคมรัฐศาสตร์แห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

อุดม สนิทวงศ์. (2525). บทความและข้อคิดเห็น ของผู้ที่มีส่วนร่วมในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง
24 มิถุนายน 2475 ใน ที่ระลึกเนื่องในงาน "กึ่งศตวรรษประชาธิปไตย" วันที่ 24-27 มิถุนายน
2525 ณ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. โครงการกึ่งศตวรรษเพื่อประชาธิปไตย.

บทความออนไลน์

กษิดิศ อนันท์นาท. (4 มีนาคม, 2563). 'ซุบ ศาลยาชีวิน' มือพิมพ์ดีด 'ปฐมรัฐธรรมนูญ' สยาม.

<https://www.the101.world/first-constitution/>

หนังสือภาษาอังกฤษ

Lawrence, M.A. (2009). Connecting histories : Decolonization and the cold war in
Southeast Asia, 1945-1962. In *Connecting histories : Decolonization and the cold
war in Southeast Asia, 1945-1962* Woodrow Wilson Center Press.

Thawatt Mekarapong. (1972). Appendix A : The Promoters of the June Revolution of 1932
In *History of the Thai revolution : a study in political behaviour*. Chalermit.

Sorasak Ngamcachonkulkid. (2005). *The Seri Thai Movement: The First Alliance against
Military Authoritarianism in Modern Thai History* University of Wisconsin-Madison].
United States.

ตารางภาคผนวก ก สมาชิกคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนจำนวน 45 คน

รายชื่อ	วันเกิด	วันปฏิวัติ	ภูมิลำเนา	การศึกษา	อาชีพ
ปรีดี พนมยงค์	11 พ.ค. 2443	32 ปี	ชาวนา	ร.ร.กฎหมาย,นร. ฝรั่งเศส	กระทรวงยุติธรรม
ประยูร ภมรมนตรี	5 ก.พ. 2440	35 ปี	ขุนนาง	ร.ร.ราชวิทยาลัย ทหารบก,นร. ฝรั่งเศส	กรมไปรษณีย์และ โทรเลข
จรูญ สิงหนณี	7 ต.ค. 2441	34 ปี	ขุนนาง	ร.ร.ราชวิทยาลัย ,ร.ร.กฎหมาย	กระทรวงการ ต่างประเทศ
แนบ พหลโยธิน	26 ส.ค. 2443	32 ปี	ขุนนาง	ร.ร.ราชวิทยาลัย ,นร.อังกฤษ	กระทรวงยุติธรรม
ตัว ลพานุกรม	21 ต.ค. 2441	34 ปี	พ่อค้า	ร.ร.ราชวิทยาลัย นร.ทุนวิทยาศาสตร์	กระทรวงพาณิชย์ และคมนาคม
ประจวบ บุนนาค	14 ม.ค. 2440	35 ปี	ขุนนาง	ร.ร.ราชวิทยาลัย นร.ทุนวิทยาศาสตร์	กระทรวงพาณิชย์ และคมนาคม
ม.ล.อุดม สนิท วงศ์	6 ก.ย. 2443	32 ปี	ขุนนาง	ร.ร.ราชวิทยาลัย นร.ทุนวิศวกรรม	กรมรถไฟหลวง
ม.ล.กรี เดชาติ วงศ์	30 ส.ค. 2445	30 ปี	ขุนนาง	ร.ร.เทพศิรินทร์ นร.ทุนวิศวกรรม	กรมรถไฟหลวง
เล็ง ศรีสมวงศ์	5 ก.ย. 2443	32 ปี		ร.ร.เทพศิรินทร์ นร.ทุนพาณิชย์ฯ	กรมรถไฟหลวง
สพรั่ง เทพฯ	12 พ.ย. 2447	28 ปี	ขุนนาง	ร.ร.เทพศิรินทร์ นร.ทุนวิศวกรรม	กรมรถไฟหลวง
สงวน จุฑาเดมิย์	10 เม.ย. 2427	48ปี		ฝึกหัดอาจารย์ บ้านสมเด็จ	ครู ร.ร.ราชวิทยาลัย
ทวี บุญยเกตุ	10 พ.ย. 2447	28 ปี	ขุนนาง	ร.ร.ราชวิทยาลัย เกษตร ฝรั่งเศส	กระทรวงเกษตรฯ
วิลาศ โอสถานนท์	7 พ.ย. 2443	32 ปี	ขุนนาง	ร.ร.มหาดเล็กหลวง นร.ทุนเกษตร	กระทรวงเกษตรฯ
จรูญ สืบแสง	2 ก.ค. 2447	28 ปี	ขุนนาง	ร.ร.กรุงเทพคริสเตียน เกษตร ฟิลิปปีนส์	กระทรวงเกษตรฯ
ชุนห์ ปิณฑานนท์	7 ต.ค. 2445	30 ปี		ร.ร.ราชวิทยาลัย ร.ร.กฎหมาย	
กลิ่ง พนมยงค์	2450	25 ปี	ชาวนา		กระทรวงยุติธรรม
ดิเรก ชัยนาม	18 ม.ค. 2448	27 ปี	ขุนนาง	ร.ร.ราชวิทยาลัย ร.ร.กฎหมาย	กระทรวงยุติธรรม
วิเชียร สุวรรณทัต	18 มี.ย. 2445	30 ปี	ขุนนาง	ร.ร.ราชวิทยาลัย ร.ร.กฎหมาย	

สวัสดิ์ ไสตติหัต	13 เม.ย. 2445	31 ปี		รร.ราชวิทยาลัย รร.กฎหมาย	กรมไปรษณีย์โทรเลข
สงวน ตูลารักษ์	18 มี.ย. 2445	30 ปี		รร.กฎหมาย	ทนายความ
ซิม วีระไวทยะ	ส.ค. 2444	31 ปี		รร.กฎหมาย	ทนายความ
หงวน ทองประเสริฐ	9 พ.ย. 2450	25 ปี		รร.กฎหมาย	
ปราโมทย์ พึ่งสุนทร	7 ก.ค. 2448	28 ปี		รร.กฎหมาย	
ทองเปลว ชลภูมิ	6 ก.พ. 2456	19 ปี		รร.เทพศิรินทร์ รร.กฎหมาย	กระทรวงยุติธรรม
ชูป ศาลายาชีวิน	3 มี.ค. 2450	25 ปี	ชานา	รร.อัสสัมชัญ มธก.	
ยล สมานนท์	31 ก.ค. 2447	28 ปี		รร.กฎหมาย	
ทองเย็น หลีละเมียร	7 มี.ค. 2446	29 ปี		รร.อัสสัมชัญ รร.กฎหมาย	กระทรวงยุติธรรม
วนิช ปานะนนท์	1 ธ.ค. 2446	29 ปี	พ่อค้า	รร.นายเรือ	พ่อค้า
ดวง อภัยวงศ์	17 พ.ค. 2445	30 ปี	ขุนนาง	รร.อัสสัมชัญ นร.ฝรั่งเศส	กรมไปรษณีย์โทรเลข
เผด็จ อังศุวัฒน์	3 ต.ค. 2449	26 ปี		รร.สวนกุหลาบ วิศวกรรม จุฬา	กระทรวงพาณิชย์ และคมนาคม
กลั่น เทพฯ	12 ธันวาคม 2455	20 ปี	ขุนนาง	รร.เบญจมาพิตร รร.สวนกุหลาบ	
เข้ม พรหมยงค์	24 ก.พ. 2444	31 ปี	ครูสอนศาสนา	ศาสนา อียิปต์	พ่อค้า
ประเสริฐ ศรีจัญญ	2447	28 ปี	พ่อค้า		พ่อค้า
ประวัตติ ศรีจัญญ	2444	31 ปี	พ่อค้า		พ่อค้า
การิม ศรีจัญญ			พ่อค้า		
บรรจง ศรีจัญญ	7 ก.ย. 2451	24 ปี	พ่อค้า	ศาสนา อียิปต์	พ่อค้า
ยีน สมานนท์	30 พ.ค. 2454	21 ปี			
เจริญ บัณฑโร	5 ม.ค. 2452	23 ปี			
เฉลียว ปทุมรส	25 มี.ค. 2443	30 ปี			
สุนทร ชีโนทัย	25 พ.ย. 2441	34 ปี			กรมไปรษณีย์โทรเลข
ศิริ ชานันท์		33 ปี			กรมไปรษณีย์โทรเลข
เอก สุกโปฏก	4 มี.ค. 2442	27 ปี			กรมไปรษณีย์โทรเลข
ยง พลบุล	5 ต.ค. 2448	33 ปี			
จิตตะเสน บุญจะ	15 พ.ค. 2449	26 ปี			กรมไปรษณีย์โทรเลข
อุทัย แสงมณี				รร.กฎหมาย	

ภาคผนวก ข พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

(สำเนา)

ที่ 2/127

สวนไกลกังวล หัวหิน

วันที่ 31 มกราคม พุทธศักราช 2475

ถึง พระยามโนปกรณนิติธาดา

ตามที่มีบุคคลได้ตั้งสมาคมคณะกรรมการเมือง และขออนุญาตตั้งขึ้นอีกนั้น ข้าพเจ้ามีความวิตกเป็นอันมาก ด้วยเกรงว่าจะเป็นเหตุกระทบกระเทือนถึงความสงบสุขของประชาชน เพราะถึงหากว่าคณะกรรมการเมืองต่างๆจะมีความปรารถนาอันดี เพื่อดำเนินตามแบบไพรัชประเทศหลายประเทศ ที่มีคณะกรรมการเมืองต่างคณะสำหรับจะให้ต่างเห็นยวรั้งซึ่งกันและกัน ให้ได้เลือกฟังความเห็นจากบุคคลในคณะต่างๆ และไม่ให้เกิดความอึดใจอำนาจสิทธิขาดแต่คณะเดียวดังนี้ก็ดี แต่ประเทศทั้งหลายเหล่านั้นได้ใช้วิธีปกครองแบบรัฐธรรมนูญมาช้านาน จนประชาชนพลเมืองส่วนมากเข้าใจในหลักและวิธีการเมืองโดยกว้างขวางแล้ว จึงได้สามารถมีคณะกรรมการเมืองต่างคณะขึ้นได้โดยไม่มีอันตราย สำหรับประเทศสยามซึ่งพึงจะมีรัฐธรรมนูญขึ้นใหม่ ยังหาถึงเวลาสมควรที่จะมีคณะกรรมการเมืองเช่นเขาหรือไม่ ด้วยประชาชนส่วนมากยังไม่เข้าใจวิธีการปกครองแบบรัฐธรรมนูญเสียเลย เมื่อเกิดมีคณะกรรมการเมืองขึ้นแข่งขันกันเช่นนี้ ก็จะเข้าใจผิดไปว่าการตั้งหมู่ตั้งคณะ สำหรับเป็นปฏิบัติหักล้างอำนาจซึ่งกันและกัน ผลที่สุดอาจเป็นเหตุชวนให้เกิดวิวาทบาดหมางกันขึ้นได้อย่างรุนแรง จนถึงเป็นภัยแก่ความสงบสุขของประเทศหรืออย่างน้อยก็ทำให้เกิดความหวาดหวั่นในหมู่อาณาประชาราษฎร์อันเป็นสิ่งไม่พึงปรารถนาอย่างยิ่ง

คณะกรรมการเมืองจะทำประโยชน์จริงให้แก่ประชาชนได้ ก็เมื่อประชาชนมีความเข้าใจในวิธีการปกครองแบบรัฐธรรมนูญแล้ว ข้าพเจ้าจึงเห็นว่า ในเวลานี้อ่าให้มีสมาคมการเมืองเลยจะดีกว่า แต่โดยเหตุที่บัดนี้รัฐบาลได้ยอมอนุญาตให้มีสมาคมคณะราษฎรเสียแล้ว จึงเป็นการยากที่จะกีดกันห้ามหวงมิให้มีคณะกรรมการเมืองขึ้นอีกคณะหนึ่งหรือหลายคณะได้ อย่างดีที่สุดข้าพเจ้าเห็นว่าสมควรที่จะเลิกสมาคมคณะราษฎรและคณะอื่นที่เดียว แล้วรัฐบาลควรจัดการทำการเผยแผ่การศึกษาวิธีการปกครองแบบรัฐธรรมนูญ โดยพยายามหาวิธีให้ความเข้าใจเรื่องวิธีการปกครองแบบนั้นให้แพร่หลายแก่ราษฎรทั่วไป นอกจากนั้นสมาชิกในสภาผู้แทนราษฎรทั้งในเวลานี้และต่อไปข้างหน้า จนกว่าจะพ้นเขตต์สมัยใช้บทเฉพาะในรัฐธรรมนูญ ก็ควรจะไว้ตัวเป็นกลาง Independent ไม่มีความผูกพันกับคณะกรรมการเมืองใดๆ สมาชิกประเภทที่ 2 ที่จะได้ตั้งขึ้นตามรัฐธรรมนูญนั้น ควรเลือกจากบุคคลที่มีความรู้ ความสามารถต่างๆไป และให้มีความสามารถจริงที่

จะบำเพ็ญกรณียกิจของตนใน ทางที่จะช่วยประคับประคองสมาชิกประเภทที่ 1 ที่จะเลือกขึ้นมาจากราชฎูรตามความประสงค์แห่งรัฐธรรมนูญ ถ้าทำได้ดังนี้ข้าพเจ้าเชื่อว่าจะเป็นการช่วยการศึกษาของพลเมืองตามนโยบายของรัฐบาล ทั้งช่วยบำรุงสามัคคีธรรมและสันติภาพของประเทศสยามให้เจริญมากขึ้นตามความเห็นของข้าพเจ้าทั้งนี้ ถ้าท่านเห็นสมควรแก่ผู้ใดหรือจะพิมพ์ออกโฆษณาก็ได้ไม่ขัดข้อง

(พระปรมาภิไธย) ประชาธิปก ป.ร

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	สวิตรา ดวงประทีป
วัน เดือน ปี เกิด	8 กันยายน พ.ศ. 2535
สถานที่เกิด	กรุงเทพมหานคร
วุฒิการศึกษา	พ.ศ. 2557 ศิลปศาสตรบัณฑิต (เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. 2563 ศิลปศาสตรบัณฑิต (ประวัติศาสตร์) มหาวิทยาลัยรามคำแหง พ.ศ. 2566 ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาประวัติศาสตร์) มหาวิทยาลัย ศรีนครินทรวิโรฒ
ผลงานตีพิมพ์	พ.ศ. 2563 กองบรรณาธิการ หนังสืออุษาคเนย์ On the Move พ.ศ. 2565 กองบรรณาธิการ หนังสือ The Old Man and SEA 80 ปี 'ชาญวิทย์' ได้คลื่นลมชีวิต ชาย (ไม่เคย) ชรากับอุษาคเนย์ พ.ศ. 2566 สวิตรา ดวงประทีป,ชาติชาย มุกสง.เสียงจากอดีตคณะราษฎร ฝ่ายพลเรือนที่ส่งเจียบ:ชีวิตและตัวตนของ นายดิเรก ชัยนามนักการทูต แห่งสมัยคณะราษฎร 2475-2490.หนังสือประมวลบทความในการประชุม วิชาการ (E-Proceedings) ระดับชาติโครงการจัดประชุมวิชาการ ระดับชาติ เวทีวิจัยมนุษยศาสตร์ไทย ครั้งที่ 15“มนุษยศาสตร์สู่ศตวรรษ เสียง:ถกเถียงเพื่ออยู่ร่วม”“Humanities Hearing: Discussing Voices for Co-existence” วันที่ 10-11 มีนาคม 2566.หน้า 383-406.